پرۆژەی بەرنامەی فیکریی کاری ئیسلامی

سەرچاوەی وەرگرتن، تێڕوانین، بیروباوەڕ، تێگەیشتن، بناغەی کۆبوونەوە، بنچینەکانی کاری ئیسلامی، شێوازەکانی کاری ئیسلامی، توێشووی ڕێگا، دۆستانی پشتیوان، دوژمن و ناحەزان، ئامانج، مەبەست.

نووسینی: عەلی باپیر

١٤١٧ ك ١٩٩٦ ز
هەولێر

پرۆژەی
بەرنامەی فیکریی
کاری ئیسلامی

سەرچاوەی وەرگرتن ، تێڕوانین ، بیروباوەڕ ، تێگەیشتن ، بناغەی کۆبوونەوە ، بنچینەکانی کاری ئیسلامی ، شێوازەکانی کاری ئیسلامی ، توێشووی ڕێگا ، دۆستانی پشتیوان ، دوژمن و ناحەزان ، ئامانج ، مەبەست .

. . .

نووسینی: عەلی باپیر

چاپی یەکەم

١٤١٧ ك ١٩٩٦ ز

هەولێر

بسم الله الرحمن الرحيم

پێشکەش بێ

بەو وەچەو جیلە ئیسلامی یەی کەلەکوردستان و شوێنەکانی دیکەی جیهانی ئیسلامدا بەعەقلی تیژو بەهۆش و دلی پڕ جۆش و خرۆشەوەو بەعەزمێکی پۆلایینەوە بڕیاریان داوەو هەستاونە سەرپێ و کەوتوونە ڕێ و دەلێن: هەتا بەرنامەو حوکمی خوای دادگەرو میهرەبان نەکەینە فەرمانڕەوای ژیان ناسرەوین و ناوەستین، بەئومێدی ئەوە کەئەم نووسراوە بتوانێ بەرچاویان ڕوونترو ڕێگایان ئاچووغترو پێیان چەسپاوترو بازنەی برایەتی یان فراوانترو ڕیزی خەباتیان مەحکەمتر بکات...

■ ■ ■

پێشەكی

إن الحمد لله نحمده ونستعينه ونستغفره، ونعوذ بالله من شرور أنفسنا ومن سيئات أعمالنا، من يهده الله فلا مضل له، ومن يضلل فلا هادي له، وأشهد أن لا إله إلا الله وحده لاشريك له وأشهد أن محمدا عبده ورسوله.

ئیسلامی یە بەڕێزو خۆشەویستەكان! ئەم پێشەكی یە دەرگای چوونەنێو ئەم كتێبەیەو بەپەسندم زانی بۆئەوەی سێناتر مەبەستەكانی وەربگیرێن و هەزم بكرێن هەر مەبەستێكی لەخاڵێكی سەربەخۆدا بنووسین كەسەرجەم مەبەست و باسەكانی لە (١٠) خاڵاندا پێشكەش دەكرێن:

١- گرنگی و پێویستی بەرنامە (منهج) بۆ ڕاپەڕاندنی هەر ئیش وكارێك:

بەرنامە بۆ ئیش وكار وەك ڕەگ وریشە بۆ درەخت و بناغە بۆ دیوار وایە، وەلەڕاستیدا هەركەسێك بیەوێ لەجێبەجێ كردنی كارێكدا سەركەوتوو بێ و ئەو ئامانجەی كەتێیدا ڕەچاوكراوە دەستگیر بكات، حەتمەن دەبێ پێش هەنگاونان (بەرنامە)ی ئەنجامدانی ئەو كارەی لەبەرچاو ڕوون و ئاشكرا بێت ئەگەرنا كارەكەی نەسەردەگرێ و نەبەرێش، وەخاوەنەكەی جگە لەماندووبوون و ڕەنج بەزایەچوون و دەم لەپووش بوون هیچ ئاكامێكی دیكەی نابێت، هەربۆیەش خوای كاربەجێ بەپێغەمبەری پێشەوامانی فەرمووە: ﴿ قل هذه سبيلي: أدعوا إلى الله على بصيرة أنا ومن اتبعني.. ﴾ يوسف (١٠٨) هەروەها فەرموویەتی: ﴿ ثم جعلناك على شريعة من الأمر فاتبعها ولاتتبع أهواء الذين لايعلمون ﴾ الجاثية (١٨) دیسان فەرموویەتی: ﴿ ..لكل جعلنا منكم شرعة ومنهاجا ﴾ المائدة (٤٨).

پێشینانیشمان ڕەحمەتیان لێبێ كەگوتوویانە: (شوغلا بكەب ئەساس تادڵی تە نەكەت وەسواس).

٢- ئایا قورئان و سوننەت بەس نین كەبەرنامەی كاری ئیسلامی بن؟

بەڵێ...هەركاتێك نووسین و پێشكەش كردنی بەرنامەیەك بۆ كاری ئیسلامی بكرێ، ئەم پرسیارە لەدڵ و مێشكی هەندێ كەسدا سەرهەڵدەدات و ئێمەش ئاوا وەڵامی دەدەینەوە:

با، قورئان و سوننەت بەرنامەی تێرو تەواون بۆكاری ئیسلامی، بەڵام قورئان و سوننەت بەرنامەو پەیڕەوی گشتیی كارو خەباتی ئیسلامین بەدرێژایی زەمان و بەپانایی زەمین، كەواتە پێویستە بۆ هەر قۆناغێك و هەر ژینگە (بيئة) و كۆمەڵگایەك، بەرنامەیەكی تایبەت

لەو بەرنامە گشتییەی قورئانو سوننەت هەڵهێنجین، بۆئەوەی وەڵام بەقەدەر پرسیارو کاڵاّ بارتەقای باڵاو فریاکەوتن بەپێی سکاڵاّ بێتو پڕ بەپێستی یەکتر بن.

بەڵێ...قورئانو سوننەت ئایینو بەرنامەی ئوممەتی ئیسلامین بەدرێژایی ڕۆژگارو بەپانایی جیهان، بەڵام بێگومان دەقەکانی قورئانو سوننەت جۆراوجۆرنو یاساو حوکمی جیاجیایان تێدان تاکو جێگای چارەسەری هەموو ئەو کێشەو گرفتە جۆراوجۆرو جیاجیایانەیان تێدا ببێتەوە کەلەقۆناغو کۆمەڵگاو بارودۆخە جۆراوجۆرو جیاجیایەکانەوە پەیدا دەبن، بۆ وێنە: لەبواری هەڵسو کەوتو ڕەفتار لەگەڵ دوژمنو ناحەزاندا خوای کاربەجێ لەقورئانیدا فەرموویەتی:

- ﴿ فاصدع بما تؤمر وأعرض عن المشركين إنا كفيناك المستهزءين ﴾ الحجر (٩٣-٩٤).
- ﴿ ألم تر إلى الذين قيل لهم كفوا أيديكم وأقيموا الصلاة وآتوا الزكاة.. ﴾ النساء (٧٧).
- ﴿ أذن للذين يقاتلون بانهم ظلموا وان الله على نصرهم لقدير ﴾ الحج (٣٩).
- ﴿ فمن اعتدى عليكم فاعتدوا عليه بمثل ما اعتدى عليكم ﴾ البقرة (١٩٤).
- ﴿ ياءيها الذين آمنوا قاتلوا الذين يلونكم من الكفار وليجدوا فيكم غلظة واعلموا أن الله مع المتقين ﴾ التوبة (١٢٣).
- ﴿ ..وقاتلوا المشركين كافة كما يقاتلونكم كافة واعلموا أن الله مع المتقين ﴾ التوبة (٣٦).
- ﴿ فإذا انسلخ الأشهر الحرم فاقتلوا المشركين حيث وجدتموهم وخذوهم واحصروهم واقعدوا لهم كل مرصد فإن تابوا وأقاموا الصلاة وآتوا الزكاة فخلوا سبيلهم إن الله غفور رحيم ﴾ التوبة (٥).

جاشتێکی ئاشکرایە کەناگونجێ هەموو ئەم دەقانە پێکەوە لەیەك کاتو شوێنو لەقۆناغێكدا پیادە بکرێن، چونکە هەرکامێکیان تایبەتە بەحاڵێكو بەبارودۆخێکی تایبەتییەوە.

٣- ئایا بەرنامەو پەیڕەوی لایەنە ئیسلامییەکانی پێشوو بەس نین بۆ کاری ئیسلامیی ئێمەش؟

لەوەڵامی ئەم پرسیارەدا دەڵێین: وەك لەخاڵی دووەمدا گوتمان هەرکام لەبزووتنەوەو کۆمەڵە ئیسلامییەکان بەگوێرەی داخوازیو پێداویستییەکانی ئەو بارودۆخو قۆناغە تایبەتییەی کەتێیدا بوون، بەپێی ئیجتیهادی خۆیان لەقورئانو سوننەت بەرنامەو پەیڕەوی کارو چالاکی خۆیانیان هەڵهێنجاوەو دیاری کردووە. کەواتە: بەرنامەی کارو خەباتی هەر بزووتنەوەو کۆمەڵێکی ئیسلامی هەرچەندە هەر لەقورئانو سوننەتەوە وەرگیراوە، واتە هەرچەندە سەرچاوەی هەموویان یەکە، بەڵام جیاوازیو

تایبەتمەندییەکانی بارودۆخ و قۆناغی هەر کامێکیان لەڵی ئەوانی تر، لەگەڵ ئێمەش، وای کردووە کەمەگەر وەك ئەزموون و تاقی کردنەوەیەکی ئیسلامیی و بەشێك لەبەرهەم و کەلەپووری زانا و پێشەوایانی پێشینانمان، ئەگەرنا ناگونجێ دەقاودەق و مووبەموو، هیچ کام لەو بەرنامەو پەیڕەوانە لەقۆناغ و کۆمەڵگایەکی تردا دووپات بکرێتەوە.

بەکورتی ئەم بارودۆخەی ئێستامان و حەل کردنی کێشەو گرفتەکانی پێویستیی بەدەرمان و چارەسەرێك دەکات لەدەرمانخانەی قورئان و سوننەت بۆی سازبکرێ و بگیرێتەوە، کەهەتا ئێستا بەو شێوەو چۆنیەتیی و ئەندازەو تایبەتمەندییانەوە کەبارودۆخ و قۆناغی ئێمە داخوازیی دەکات هیچ کەس سازی نەکردووەو ئەوە ئەرکی ئێمەیە کەبەو کارە مەزنە هەستین، بەڵام لەبەر تیشکی ئەزموونگەلی تاڵ و شیرینی جۆراوجۆری کارو خەباتی ئیسلامیدا.

٤- بۆچی ئەم کتێبە ناونراوە: پرۆژەی بەرنامەی فیکریی کاری ئیسلامی؟

لەوەڵامدا دەڵێین: چونکە ئەم هەوڵ (محاولة)ە بۆ ڕوونکردنەوەی جۆرو چۆنیەتی ئەنجامدانی کارو چالاکیی و جموجۆڵی ئیسلامی بە (هەنگاو)ێك و جۆرێك لە (اجتهاد) وتێگەیشتن دەزانین لەو بارەوە، نەك شتێکی کامڵ و تەواو وتەو وێژەو مشتومڕ هەڵسەنگاندن هەڵنەگر، بۆیە ئەو ناوەمان لێناوە بەهیوای ئەوە کەبەهەوڵ و هەڵسەنگاندنی دڵسۆزان ببێتە شتێکی کامڵ و جێگای یەکدەنگی زۆربە یان هەمووان.

کەوابێ: باهەموو لایەك بزانن کەبەسینگێکی فراوانەوە چاوەڕێی هەر جۆرە پێشنیار و ڕەخنەو تێبینییەك دەکەین، بەڵام لەگەڵ دوو ئامۆژگاریدا:

یەکەم: دوای چاك تێگەیشتن و قووڵ ڕۆچوون و ووردبوونەوە بێ.

دووەم: لەپشت پەردەی ڕەش و تاڵەوە تەماشا نەکات و سەرەتا سینەی خۆی پاك بکاتەوە، دیارە ئەم دوو ئامۆژگارییەش هاوکارییەکی باش دەکەن بۆ چاکتر پێکان و لەنیشانەدان.

٥- ئامانج لەنووسینی ئەم پرۆژەیە چییە؟

ئامانج لەنووسین و پێشکەش کردنی ئەم پرۆژەیە ئەوەیە کەلانی کەم ئیسلامییە بەڕێزەکان لەجۆری تێگەیشتن و ئەزموونگەلی یەکێك لەڕێبوارانی ڕێگای کارو جموجۆڵی ئیسلامی شارەزا بن. بەشکم ئەوە خوایە یارمەتییان بدات بۆ زیاتر ئاشنابوون بەو ڕێبازەو چاکتر سەردەرچوون و پتر بەرچاو ڕۆشن بوون لەو بوارەدا. دیارە کارکردنیش بۆ ئیسلام و هەوڵدان بۆ بەرپاکردنی لەواقیع و ژیان و گوزەرانی خەڵکیدا. ئەرکێکی هێندە مەزن و بارێکی هێندە قورس و کارێکی هێندە پڕ مەترسیی ئەمەجۆرو بەزەحمەتە، کەبەرچاوڕوونیی و شارەزایی بەر لەدەستپێکردنی یەکجار گرنگ و پێویستە.

٦- ئەم کتێبە بۆکێ نووسراوە؟

لەڕاستی‌دا ـ پێم وایە ـ هەرکەسێك ئەم کتێبە بخوێنێتەوە کەم و زۆر لێی بەهرەمەند دەبێ، بەڵام ئەم کتێبە زیاتر بۆ ئەوانە نووسراوەو ئەوانەی تێدا ڕەچاوکراون کە بە (ئیسلامی‌یەکان) ناسراون بەهەر جۆرو شێوەیەك لەجۆرو شێوە شەرعی‌یەکانی کاری ئیسلامی سەرگەرمی کارو چالاکین و لەنێو هەراو جەنجاڵ و جەنگەڵ و چخوردی ڕێچکەو بیردۆزە مرۆڤزادەکاندا بوێرانە بەدەنگێکی زوڵاڵ و دڵێر خەڵکی بەرەولای خواو بەرنامەکەی بانگ‌دەکەن و بەڕاشکاوی و بێ‌باکانە پێیان دەڵێن: پەرستراو (معبود) ی هەق بەس خودایەو بەرنامەی ڕاست و ڕەوای ژین تەنها ئیسلام و موحەممەدیش ﷺ تاقە پێغەمبەرێکە کەچاکترین و دوایین نوسخەی دانستەی هیدایەت و شەریعەتی خودای بۆ مرۆڤایەتی پێدا ڕەوانەکراوەو، شوێن‌پێ‌هەڵگرتنی ئەو پێشەواو سەروەرەش بەهیچ شتێك قەرەبوو (تعویض) ناکرێتەوەو، بەختەوەری دنیاو سەرفرازی دوارۆژیش تەنهاو تەنها لەڕێگای وی‌یەوە مسۆگەر دەبێ چ‌لەسەر ئاستی تاك و چ‌لەسەر ئاستی کۆمەڵیش.

٧- بەشەکانی ئەم کتێبەو حیکمەتی ڕیزکرانیان بەم شێوەیە:

ئەم کتێبە سەرجەم لەم دوازدە (١٢) بەشانەی خوارەوە پێکهاتووە:

بەشی یەکەم: سەرچاوەی وەرگرتن (مصدر التلقي).
بەشی دووەم: تێڕوانین (التصور).
بەشی سێیەم: بیرو باوەڕ (العقيدة).
بەشی چوارەم: تێگەیشتن (الفهم).
بەشی پێنجەم: بناغەی کۆبوونەوە (أساس التجمع).
بەشی شەشەم: بنچینەکانی کاری ئیسلامی (قواعد العمل الإسلامي).
بەشی حەوتەم: شێوازەکانی کاری ئیسلامی (أساليب العمل الإسلامي).
بەشی هەشتەم: توێشووی ڕێگا (زاد الطريق).
بەشی نۆیەم: دۆستانی پشتیوان (الأولياء الناصرون).
بەشی دەیەم: دوژمن و ناحەزان (الأعداء).
بەشی یازدەهەم: ئامانج (الهدف).
بەشی دوازدەهەم: مەبەست (الغاية).

حیکمەت و هۆی ڕیزکرانی ئەم باس و بابەتانەش بەم چەشنەی سەرەوە ئاوایە:

یەکەمین هەنگاوی دەست بەکاربوونی کەسێك یان کۆمەڵێك کەدەیەوێ کار بۆ ئایینی خوا بکات، هەبوونی بەرنامە (منهج) ێکەو ئەمیش بەبێ سەرچاوە پەیدا نابێ، بۆیە دیاری کردنی (سەرچاوەی وەرگرتن) کراوەتە بەشی یەکەم.

پاشان جۆری تێڕوانینی ئینسان دەربارەی بوون (الوجود)، یەکەمین شتە کەئینسان

لەبەرنامەیەکی چاوەڕوان دەکات، بۆیە ئەمیش کراوەتە بەشی دووەم.

ئنجا هەڵوێستو شێوەی هەڵس‌وکەوت لەگەڵ (بوون) دا دووەمین شتە کەلەبەرنامەیەك چاوەڕوان دەکرێ ڕوونی بکاتەوە، بۆیە مەسەلەی بیروباوەڕ (عقیدە) یش لەڕوانگەی ئیسلامەوە بۆتە بەشی سێیەم.

ئنجا جۆری تێگەیشتنو حاڵی‌بوون لەبەرنامەو ئایین نۆرەی مەنتیقی خۆی دەگاتە سەر، چونکە هەرچەندە سەرچاوەی ئایین وەرگرتنت دیار بێو بەهۆی جۆری تێڕوانینەوە بزانی شوێنت لەئیعرابی بووندا چی‌یەو کوێیەو، لەسۆنگەی بیروباوەڕیشەوە بزانی کەدەبێ هەڵوێستت چۆن بێ، بەڵام هەتا جۆرە تێگەیشتنو شارەزایی‌یەکی ڕاستو تەواوت دەربارەی ئایین نەبێ ناتوانی بەشێوەیەکی ڕاستو ڕەوان بجووڵێیتو دینداری بکەیت!

لەدوای (تێگەیشتن) یش لەبەشی پێنجەمدا باسی (بناغەی کۆبوونەوە) کراوە چونکە بابای مسوڵمان باهەموو قۆناغەکانی: (سەرچاوەی وەرگرتن) و (تێڕوانین) و (بیروباوەڕ) و (تێگەیشتن) یشی بەچاکیو سەلامەتی بڕیبێ، بەڵام هەتا خۆیو براو خوشکانی تری لەسەر بناغەیەکی ڕاستو درووستو شایستە کۆنەبنەوەو نەهۆنرێنەوەو جۆش نەدرێن، دیارە باری گەورەو گرانو کاری هەمەلایەنەو فراوانی ئیسلامیان بۆ هەڵناگیرێو بۆ جێ‌بەجێ ناکرێ.

ئنجا لەبەشی شەشەمدا باسی ئەو پایەو بنچینانە کراوە کە کارو خەباتی ئیسلامی‌یان لەسەر بنیاد دەنرێو، لەبەر ڕۆشنایی واندا ئەنجام دەدرێ.

شێوازەکانی کاری ئیسلامیش بۆیە کراوەتە بەشی حەوتەم چونکە کارو چالاکی‌ی ئیسلامی تەنها لەقۆناغێكو دوواندا ئەنجام نادرێو، شتێك نیە کەبەشەوو ڕۆژێك سەروبەر بگرێ. جادیارە بەگوێرەی جیاوازی قۆناغەکانی کار شێوازو ئامرازەکانیشی دەگۆڕێنو، ڕوونکردنەوەی جۆرو چۆنیەتی شێوازو ئامرازەکانی قۆناغە جیاجیاو یەك لەدوای یەکەکانی کاری ئیسلامیش یەکجار گرنگە بۆ بەهەڵەدانەچوونو سەرەنگرێ نەبوون لەبارەوە.

ئنجا ـ بێگومان ـ هەموو ڕێبوارێك حەوجێی بەهەڵگرتنی توێشوو و زادو زەخیرەی ڕێگا هەیە، تاکو بەسەلامەتی ڕێ ببڕێو بەسەرکەوتوویی بگاتە هەوارو مەنزڵ، بۆیە بەشی هەشتەمیشمان کردۆتە: (توێشووی ڕێگا).

پاشان لەبەشی نۆیەمو دەیەمدا دوو مەسەلەی هەرە گرنگی ئیسلام لەبواری سیاسیو کۆمەلایەتی‌دا (دۆستایەتیو دوژمنایەتی ـ الولاء والبراء ـ) توێژراونەتەوەو پێناسەی دۆستو پشتیوانەکانی کارو کۆمەڵی ئیسلامیو دوژمنو ناحەزەکانیشی کراوەو تیشکیان خراوەتە سەر.

وەلەکۆتاییدا لەبەشی یازدەهەمو دوازدەهەمدا ئامانجو مەبەستی کۆمەڵی خواو کاری ئیسلامی ڕوون‌کراونەتەوە، چونکە لەڕووی ڕیزکردنی کاتی (الترتيب الزمني) یەوە

(ئامانج) دوایین قۆناغی دنیایی کارو خەباتی ئیسلامییەو (مەبەست) یش دوایین قۆناغیەتیو بەرهەمو ئەنجامیەتی لەدوارۆژدا، کەیەکەمیان لەبەرپاکردنی ئایین (إقامة الدین) داو، دووەمیشیان لەڕەزامەندیی خواو بەهەشتی ڕازاوەو بەریندا خۆی دەنوێنێ.

٨- سەرچاوەی ئەم کتێبە چین؟

سەرچاوەی بەندە بۆ نووسینی ئەم کتێبە ئەمانەن بەریز:

یەکەم: قورئانی بەرزو مەزنو بەرێزو پرپیتو پیرۆزی خوای پەروەردگار.

دووەم: سوننەتی پێغەمبەری پێشەواو سەروەر ﷺ.

سێیەم: بەرهەمو کەلەپووری زاناو پێشەوایانی ڕابردوو و هاوچەرخ دوای هەڵسەنگاندنو گوڵبژێر.

چوارەم: تێگەیشتنو ئەزموونگەل (تجارب) ی خۆم لەبارەی ئیسلامەوەو، لەبواری کارو خەباتی ئیسلامیدا.

٩- ئەم کتێبە:

ئەنجامو بەرهەمی بیرکردنەوەو ڕامانو لێکۆڵینەوەو تزاو پاڕانەوەی چەند ساڵێکەو هیوادارم بەسەرپێیی موتاڵا نەکرێو گرنگیو بایەخی شایستەی خۆی پێبدرێو ئەوەندە کاتەی لەگەڵ بەسەر ببرێ کەبایی لێحاڵیبوونو هەزمکردنیو . ئەگەر تواناش بوو . هەڵسەنگاندنی بکات.

١٠- لەکۆتایی ئەم پێشەکییەشدا دەڵێم:

خودایە! ئەی پەروەردگاری میهرەبانو بەخشەر! ئەی دەرووکەرەوەی یارمەتیدەر! بەلوتفو کەرەمی خۆت دەستمان بگرەو ڕێنماییمان بکەو سەرکەوتوومان بکە، کەبەهۆی بەندایەتی کردن بۆتۆوە خۆمان وا لێبکەین و شایستەی ئەوە بین جێگای ڕەزامەندیی تۆ بینو بتوانین هەموو قۆناغەکانی کارو خەباتی ئیسلامی ببرینو، هەموو پلەو حاڵەتەکانی هەڵبوێرین، هەتا لەژیانی دنیاماندا ئامانجی بەرزی (بەرپاکردنی ئایین) جێبەجێ دەکەینو لەدوارۆژیشدا بەباڵاترین (مەبەست) دەگەین کەڕەزامەندیو دیداری خواو بەهەشتی ڕازاوەو نەبڕاوەیە، تاکو بەختەوەری ئێرەو سەرفرازو بەمراد گەیشتووی ئەوێ بین.... ئامین.

براتان

عەلی باپیر

■ ■ ■

بەشی یەکەم

سەرچاوەی وەرگرتن

(مصدرالتلقي)

مەبەست لەسەرچاوەی وەرگرتن

مەبەست لەسەرچاوەی وەرگرتن ئەو سەرچاوەیەیە کەئینسانی مسوڵمانو کۆمەڵی خوا (جل جلالـه) بەرنامەو پەیڕەو (المنهج والنظام) ی ژیانیانی لێوەردەگرن، هەر لەتێڕوانینو بیروباوەڕو جۆری تێگەیشتن لەئاینو شێوازو بنچینەکانی کاری ئیسلامییەوە بگرە هەتا ناسینی دۆستو پشتیوانو دوژمنو ناحەزانو زانینی بناغەی کۆبوونەوەو توێشووی ڕێگاو ئامانجو مەبەستو... هتد.

جاشتێکی ڕوونو ئاشکرایە کەتاقە سەرچاوەیەك شایستەی ئەوەبێ کەبەرنامەو پەیڕەوی ژیانو گوزەرانی تاكو کۆمەڵی لێوەبێ بەس ئەو زاتە بەرزو بێوێنەو هاوتایەیە کەسەرچاوەی پەیدابوونی ئینسانو هەموو شتێکی دیکەشە، واتە (خوای بەدیهێنەرو پەروەردگار). بەڵام ئاسمانو ڕێسمان زۆر لێك دوورنو عارەب گوتەنی (أين الثرى من الثريا!) خوای بەرزو مەزنو پەروەردگارو بێهەڵەو پەڵەو خاوەنی هەموو سیفەتێکی چاكو پەسند لەکوێو ئینسانی کەمو گچکەو دروستکراو لەکوێ!! بەڵام ئەوەی لای ئێمە خەیاڵێکی مەحاڵە لای خوا شتێکی بەتاڵە، بۆیە دەبینین خوای کاربەجێ بەهۆی (وحی) یەوە ئەو مەتەڵەی حەل کردووە.

بەڵێ... خوای پاكو بێوێنە لەڕێگای (وحی) یەوە بەفریشتە پاكو بێگەردەکانی پەیامو بەرنامەی خۆی پەیتا پەیتا بۆ ئینسانانی بەرزو هەڵبژاردە. پێغەمبەران علیهم الصلاة والسلام. ناردوروەو ئەوانیش پەیامو بەرنامەی خوایان لەدوروتوێی وتارو کردەوەو ڕەفتاری پێغەمبەرانەیاندا بەخەڵکی ڕاگەیاندووەو پێشانیان داون. هەتا دوایین نوسخەی وەحیو چاکترینو تەواوترین بەرنامەو پەیڕەوی خوا بۆ گەورەترین پێغەمبەری پێشەوا (محمد ﷺ) هاتو بەم جۆرە ئایینی کۆتایی خوا لەکتێبی خۆیو سوننەتی پێغەمبەرەکەی (القرآن والسنة) دا ڕاگەیەنرا.

کەواتە...

تاقە سەرچاوەیەك کەدەبێ ئینسان هەر لەوەوە بەرنامەو پەیڕەوی ژیانی وەربگرێ ئایینی ئیسلامە ﴿... ورضيت لكم الإسلام دينا﴾ المائدة (٣)، ئیسلامیش بریتییە لەو وەحییە ڕاستەوخۆ (قورئان)و ناڕاستەوخۆ (سوننەت) یەی کەلەسەر زمانو لەڕێی کردەوەو بڕیارەکانی موحەممەدەوە ﷺ ڕاگەیەنراوە.

دەتوانین ئەم هۆیانەی خوارەوەش بکەینە بەڵگەی ئەوە کەبۆچی دەبێ ئینسان بەرنامەو پەیڕەوی ژیانی تەنها لەخواوە بۆ بێوبەس دەبێ لەو سەرچاوە ڕوونو زوڵاڵە وەربگرێ:

یەکەم:

لەبەسەرهاتی یەکەمین ئینسان (ئادەم ـ علیه السلام ـ) دەفامرێتەوە کەئینسان ئەگەر پابەندی بەرنامەو هیدایەتی خوا نەبێ، گیرۆدەی تەڵەو داوی ئیبلیسی نەگریس دەبێ،

چونکە ئادەمو هاوسەرەکەی هەتا بەپێی ڕێڕوونی یەکانی خوا بەرێوە دەچوون ژیانێکی زۆر بەختەوەرانەو بێدەردەسەری یان دەبردە سەرو بێ گیروگرفتو بەڵا بوون، بەڵام دوای ئەوەی لەقسەو فەرمانی خوا دەرچوونو کەوتنە ژێر ڕکێفی هێزی کێشندەی وەسوەسەی ئیبلیسی پیس، دووچاری سەرگەردانی بوونو بێ سالابوون، وەهەتا جارێکی دیکە لەگەڵ خوای پەروەردگاریان ئاشت نەبوونەوەو لەلاڕێ بوونو سەرەڕۆیی پەشیمان نەبوونەوەو نەکەوتنەوە سەرخەتو ڕێبازو ژێر سێبەری لوتفی ئەو، لەشپرزەیی و ژینتاڵی قوتاریان نەبوو، ئەمەش کورتەی سەرگوزشتەی یەکەمین ئینسانو بابی هەموومان سەلامی خوای لێبێ:

﴿ وإذ قلنا للملائكة اسجدوا لآدم فسجدوا الا إبليس أبى. فقلنا ياآدم أن هذا عدو لك ولزوجك فلايخرجنكما من الجنة فتشقى. إن لك ألا تجوع فيها ولاتعرى. وإنك لاتظمؤا فيها ولاتضحى. فوسوس إليه الشيطان قال ياآدم هل أدلك على شجرة الخلد وملك لايبلى؟ فاكلا منها فبدت لهما سوءاتهما وطفقا يخصفان عليهما من ورق الجنة وعصى آدم ربه فغوى. ثم اجتباه ربه فتاب عليه وهدى ﴾ طه (١١٦-١٢٢) .

بەڵێ تەجرەبەی تاڵی یەکەمین ئینسان سەلماندی کەئینسان بەبێ ڕێڕوونی خوا ناتوانێ ژیانێکی دروستو بەختەوەرانە بەرێتەسەر ﴿ وعصى آدم ربه فغوى ﴾، چونکە شەیتان هەموو دەمێ بۆ ئینسان لەبۆسە (كمين) دایەو مرۆڤیش حاڵی لەدوو لایان خاڵی نی یە؛ یان دەبێ (ڕەببانی) بێ یان دەبێتە (شەیتانی)! بەڵام کاری ئینسان بەوە چاك بووە کەهەروەك چۆن ئامادەیی فریوخواردنو خلیسکانی هەیە ﴿ فأزلهما الشيطان. ﴾ البقرة(٣٦)، ئامادەیی گەڕانەوە (توبە) و دووبارە وەرگرتنەوەی ڕێڕوونیشی هەیە: ﴿ فتلقى آدم من ربه كلمات فتاب عليه. ﴾ البقرة (٣٧).

کەواتە: هەر لەدوای تەجرەبەی تاڵو بەسووتو سوێی یەکەمین ئینسان سەرەنجامو چارەنووسی مرۆڤایەتی ئاوای لێهات کەخوا دەفەرموێ: ﴿ فإما يأتينكم مني هدى ـ فمن تبع هداي فلا يضل ولايشقى ومن أعرض عن ذكري ـ فإن له معيشة ضنكا ونحشره يوم القيامة أعمى ﴾ طه (١٢٣-١٢٤).

دووەم:

ئینسان یەك جار لەدنیا دەژیتو بەس یەك تاقە دەرفەتی تاقی کردنەوەی هەیە، مادام وابێ پێویستە ئەم ژیانە کەتاقە هەلو دەرفەتێکە بۆی ڕەخساوەو جارێکی تر چاوی پێی ناکەوێتەوە، لەسەر بنچینەی هیدایەتو بەرنامەیەکی ڕاستو دروستو مسۆگەرو جێی متمانەو دڵنیایی تەواو بەرێتە سەر، چونکە کەسێك تاقە دەستمایەیەکی هەبێ زۆر بەتەنگی یەوە دەبێ کەکاسبیو سەودایەکی پێبکات جێی قازانج بێ، ججای تەمەنی ئینسان لەسەر زەوی کەبۆ ئەو بەقیمەتترین دەستمایەیە چونکە دەستمایەی بوون

(وجود)یەتی و چاکترین قازانج یان گەورەترین زیانیشی پێوە بەندە کەژیانی هەمیشەیی بەهەشت یان دۆزەخی نەبڕاوەیە!!

جائێمە دەبینین ئەو بیردۆزەو بۆچوونانەی لەعەقڵ و ئەزموونی مرۆڤەوە پەیدا دەبن زۆر زوو چەوتی و ناتەواوی‌یان دەردەکەوێ و لەگەڵ فیطرەتی ئینسان و رەوتی ژیانیدا ناگونجێن و ناچارە ئەوان فڕێ دەداو پەنا دەباتە بەر هەندێکی دیکەو... ئیدی هەروەها، بۆ وێنە سەرنج بدە مێژووی هەرکام لە: لیبرالیزم، مارکسیزم، کاپیتالیزم، ناسیونالیزم، ئەگزیستانسیالیزم... هتد.

کەواتە: پێویستە ئەو ڕێڕەوو بەرنامەیەی کەئینسانی پێ بەڕێوە دەچێ و ژیانی کۆمەڵگای پێ ڕێك دەخرێ، لەسەرچاوەیەکەوەبێ کەخاوەنی زانیاری‌یەکی تێروتەواو بێ و رابردوو وئێستاو داهاتووی ئینسان و ژیانی لێ دیار بێ، وەدەبێ هیدایەت و بەرنامەی ژیانی ئینسان لەسەرچاوەیەکەوە بێ کەئینسان لەسەرووی خۆیەوە ببینێ و لێ‌ی دڵنیا بێ و پێ‌ی پشت ئەستوور بێ و جێ‌ی شەرم و سام و ڕێزی بێ، جابێگومان ئەو سەرچاوەیەش بەس خودای پاك و تاك و زاناو کاربەجێ‌یە.

سێ یەم:

بەس خودا بەدیهێنەرو نەخشێنەرو پەروەردگارو ژیێنەرو مرێنەرو زیندووکەرەوەو لێپرسەرەوەو سزادەرو پاداشت دەرەوەی ئینسانەو هەر ئەویش مافی ئەوەی هەیەو شایستەی ئەوەیە کەئینسان ڕێنمایی بکات و ژیان و گوزەرانی ڕێك بخات و پێ‌ی بڵێ ئاوا بکەو ئاوا مەکەو ئەوە چاکەو ئەوە خراپە، چونکە هیچ کەس هێندەی خودای بەدیهێنەر هەقی بەسەر درووستکراوەکەیەوە نیەو هیچ کەسیش هێندەی وی ئینسان ناناسێ و ڕێزی لێ‌ناگرێ و ئەمیەتی پێ‌نادات و خۆشی ناوێ، ئەمەش چەند دەقێك بۆ سەلماندنی هەر کام لەم چوار مەسەلانە:

- ﴿ ألا يعلم من خلق وهو اللطيف الخبير ﴾ الملك (١٤)، بەڵێ... هیچ کەس وەك درووستکەر (خالق) درووستکراو (مخلوق) ناناسێ.
- ﴿ وإذ قال ربك للملائكة إني جاعل في الأرض خليفة. ﴾ البقرة (٣٠)، ﴿ ولقد كرمنا بني آدم وحملناهم في البر والبحر ورزقناهم من الطيبات وفضلناهم على كثير ممن خلقنا تفضيلا ﴾ الإسراء (٧٠)، ﴿ وإذ قال ربك للملائكة إني جاعل بشرا من طين فإذا سويته ونفخت فيه من روحي فقعوا له ساجدين فسجد الملائكة كلهم أجمعون ﴾ ص (٧١-٧٢).
- لە (مسند) ی ئیمام ئەحمەدی کوڕی حەنبەل‌دا هاتووە کەژمارەی ئەو پێغەمبەرانەی خودا بۆ مرۆڤایەتی ڕەوانی کردوون (١٢٤٠٠٠) سەدو بیست و چوار هەزارە، دیارە ئەمەش ئەوپەڕی بایەخ‌پێدانی خوا بۆ مرۆڤ دەگەیەنێ، دیسان خوای پەروەردگار ڕای‌گەیاندووە کەهەرچی لەبوونەوەردا هەیە بۆ ئینسانی ڕام و مەیسەر کردووە:

﴿ وسخر لكم مافي السموات ومافي الأرض جميعا منه إن في ذلك لآيات لقوم يتفكرون ﴾ الجاثية (١٣).

■ بۆ ئیسپاتی ئەوەش کەخودای بەرزو مەزن لەهەموو کەس زیاتر ئینسانی خۆش دەوێ ئەم فەرموودەیەی پێغەمبەر ﷺ بەنموونە دێنینەوە: عن عمر بن الخطاب رضي الله عنه قال: قدم رسول الله ﷺ بسبي فإذا امرأة من السبي تسعى إذ وجدت صبيا في السبي أخذته فألزمته ببطنها فأرضعته فقال رسول الله ﷺ: ﴿ أترون هذه المرأة طارحة ولدها في النار؟ ﴾ قلنا: لا والله، فقال: ﴿ الله أرحم بعباده من هذه بولدها ﴾ متفق عليه.

بەڵێ... خۆشەویستیو سۆزی دایك بۆ جگەرگۆشەکەی لەهەموو جۆرە سۆزو بەزەیی‌و خۆشەویستی‌یەکی دیکە بەتین‌ترە کەچی خۆشەویستی‌ی خودا لەو جۆرە خۆشەویستی‌یەش زیاترو بەجۆش‌ترە.

•

چوارەم:

ئینسانە بۆ بەندایەتی بۆ خواکردنو تاقی‌کردنەوە درووست کراوە وەك خوای بێ‌وێنە فەرموویەتی: ﴿ وما خلقت الجن والإنس إلا ليعبدون ﴾ الذاريات (٥٦) وە فەرموویەتی: ﴿ الذي خلق الموت والحياة ليبلوكم أيكم أحسن عملا.. ﴾ الملك (٢)، جابێگومان بەس خودای بەدیهێنەرو پەروەردگاریشی دەتوانی ڕێڕوونی‌ی بکات‌و ژیانی ڕێك بخات، چونکە هەر ئەو دەزانێ چۆن‌و بەچی دەبێتە بەندەیەکی چاك‌و وەفادارو جێ‌ی ڕەزامەندی‌ی وی‌و چۆن‌و بەچی لەتاقی‌کردنەوەی ژیانی دەردەچێت، هەربۆیەش ئەوانەی کەلەهیدایەتی خوا بێ‌بەش دەبن‌و لەڕێبازی وی لادەدەن سەرەڕای ئەوەی کەبەندەیەکی سپڵەو بێ‌وەفا دەردەچن‌و دووچاری تووڕەیی‌و سزای خوا دەبن لەئینسانەتیش دەشۆرێن‌و دەچنە ڕیزی ماڵات: ﴿ ولقد ذرأنا لجهنم كثيرا من الجن والإنس لهم قلوب لايفقهون بها ولهم أعين لايبصرون بها ولهم آذان لايسمعون بها أولئك كالأنعام بل هم أضل أولئك هم الغافلون ﴾ الأعراف (١٧٩)، بگرە دەبنە خراپترین جانەوەر: ﴿ إن شر الدواب عند الله الذين كفروا.. ﴾ الأنفال (٥٥)، بەڵکو ئینسانی خوانەناس‌و لارێ‌و سەرگەردان هێندە بەزەلکاوی نزمی‌و پەستیدا دەچێتە خوارو ئەوەندە بەچاڵی بەدحاڵی‌دا شۆڕ دەبێتەوە کەهیچ شتێك تۆزی ڕێگاشی ناشکێنێ، وەك خودای دادگەرو باڵادەست فەرموویەتی: ﴿ لقد خلقنا الإنسان في أحسن تقويم ثم رددناه أسفل سافلين إلا الذين آمنوا وعملوا الصالحات.. ﴾ التين (٤-٦).

پێنجەم:

ئەو بوونەوەرو دەورووبەرەی کەئینسانی تێدا دەژی‌و بۆی مەیسەر کراوە ووردو درشتی لەلایەن خودای پەروەردگارەوە نەخشەو بەرنامەی بەڕێوەچوونی بۆ دیارکراوە وەك خودای زانا لەسەر زمانی موسا (علیه السلام) لەوەڵامی فیرعەوندا فەرموویەتی: ﴿ ربنا الذي

أعطى كل شيء ثم هدى ﴾ طه (٥٠)، جاهەر بۆئەوەی دەنگی ئینسان لەنێو دەنگی کۆرسی کائیناتدا ناسازو ڕیزپەڕو بۆڕ نەبێ‌و ڕەوتی لەڕەوتی بوونەوەر جیا نەبێ وەك خوای بەرزو مەزن فەرموویەتی: ﴿ أفغير دين الله يبغون وله أسلم من في السموات والأرض طوعا وكرها وإليه يرجعون ﴾ آل‌عمران (٨٣)، وەهەم بۆ ئەوەی نێوانی لەگەڵ دەورووبەرو بوونەوەردا تێك نەچێ‌و دەرگاو دەروازەکانی خێرو بەرەکەتی ماددی‌و مەعنەوی لەسەر دانەخرێن وەك خوای دادگەر فەرموویەتی: ﴿ ظهر الفساد في البر والبحر بما كسبت أيدي الناس ليذيقهم بعض الذي عملوا لعلهم يرجعون ﴾ الروم (٤١) ، وەفەرموویەتی: ﴿ ولو أن أهل القرى آمنوا واتقوا لفتحنا عليهم بركات من السماء والأرض.. ﴾ الأعراف (٩٦).

بەڵێ.. لەبەر هەر کام لەم هۆیانە پێویستە ئینسانیش هەر لەو سەرچاوەیەوە بەرنامەی پەیڕەوی ژیانی وەربگرێت کەنەخشەو بەرنامەی سەرلەبەری کائیناتی لێ‌وە دەرچووە، جائەو کاتە هەروەك چۆن هەڵەو پەڵەو ناڕێکی لەهاتن‌و چوون‌و بەڕێوەچوونی کائیناتی دیکەی بوونەوەردا نابینرێ بەهۆی پابەندی‌یان بەنەخشەو بەرنامەی خواوە، لەژیان‌و گوزەرانی ئەویشدا نابینرێ، خوای پەروەردگار لەوبارەوە کەبوونەوەر بەهۆی بەڕێوەچوونی بەپێی بەرنامەی خوداوە ئەوپەڕی یاساداری‌و ڕێك‌و پێکی تێدایەو هیچ کەم‌و کوڕی‌یەکی تێدا نیە فەرموویەتی: ﴿ الذي خلق سبع سموات طباقا ماترى في خلق الرحمن من تفاوت فارجع البصر هل ترى من فطور. ثم ارجع البصر كرتين ينقلب إليك البصر خاسئا وهو حسير ﴾ الملك (٣-٤).

چەند تێبینی‌یەکی گرنگ دەربارەی سەرچاوەی وەرگرتن

تێبینی‌ی یەکەم:

ڕەنگە ئەو پرسیارە بێتە دڵی زۆر کەسەوە کە: باشە ئەوە شتێکی ڕوون‌و ئاشکرایە کەدەبێ بەرنامەو پەیڕەوی ژیانی ئینسان لەڕێگای وەحی‌یەوە لەلایەن خواوە بێت، بەڵام کوا بەچ بەڵگەیەك دەسەلمێنرێ کەدوایین ئایین‌و بەرنامەو پەیڕەوی خوا بۆ مرۆڤ لەقورئان‌و سوننەتدا تەجەللای کردووەو کورت هەڵاتووە؟ ئێمەش لەوەڵامدا دەڵێین:

(١) لەزۆر جێگای قورئانیدا خوا فەرمانی پێ‌کردووین کەفەرمانبەری خۆی‌و پێغەمبەرەکەی کە موحەممەدە ﷺ بکەین، بۆ وێنە:

■ ﴿ ومن يطع الله والرسول فاولئك مع الذين أنعم الله عليهم من النبيين

والصديقين والشهداء والصالحين وحسن أولئك رفيقا ﴾ النساء (٦٩).
- ﴿ قل أطيعوا الله والرسول فإن تولوا فإن الله لايحب الكافرين ﴾ آل‌عمران (٣٢).
- ﴿ قل أطيعوا الله وأطيعوا الرسول فإن توليتم فإنما عليه ماحمل وعليكم ماحملتم وأن تطيعوه تهتدوا وما على الرسول إلا البلاغ المبين ﴾ النور (٥٤).
- ﴿ ياءيها الذين آمنوا لاتقدموا بين يدي الله ورسوله واتقوا الله إن الله سميع عليم ﴾ الحجرات (١).
- ﴿ ومن يطع الله ورسوله فقد فاز فوزا عظيما ﴾ الأحزاب (٧١).
- ﴿ ياءيها الذين آمنوا أطيعوا الله وأطيعوا الرسول وأولي الأمر منكم فإن تنازعتم في شئ فردوه إلى الله والرسول إن كنتم تؤمنون بالله واليوم الآخر ذلك خير وأحسن تأويلا ﴾ النساء (٥٩).

شایانی باسە کەئەم ئایەتەی دوایی تاقە شوێنێکە لەقورئانێدا کەوێڕای فەرمانبەری بۆ خواو پێغەمبەر ﷺ داوا لەبڕواداران کراوە کەفەرمانبەریی کاربەدەستانی خۆشیان بکەن بەڵام لەگەڵ دوو جیاوازیی گرنگدا:

یەکەم: وشەی (أطیعوا) بۆ (أولی الأمر منکم) دووبارە نەبۆتەوە.

دووەم: فەرمان بەبڕواداران کراوە کە لەکاتی کەوتنە کێشەو جیاوازییەوە بگەڕێنەوە بۆ لای خواو پێغەمبەر ﷺ، وەلەمەوە دەردەکەوێ کەمەسەلە لەفەرمانبەری کردن بۆ لێپرسراوو کاربەدەستانیش هەر جێ‌بەجێ‌کردنی فەرمانی خواو پێغەمبەرەکەیەتی ﷺ، ئینجا شتێکی ئاشکراو بەڵگە نەویستە کەمەبەست لەفەرمانبەری کردنی خواو پێغەمبەر کارکردن‌و بەڕێوەچوونە بەپێی ڕێڕوونی یاساکانی قورئان‌و سوننەت، چونکە بەس لەرێی قورئانەوە دەزانین خوا چیی لێمان دەوێ‌و تەنها لەرێی سوننەتیشەوە دەزانین پێغەمبەرمان ﷺ فەرمانی لەسەر چی‌یە.

(ب) هەروەها پێغەمبەریشمان ﷺ لەچەند فەرموودەیەکی‌دا پێی ڕاگەیاندووین کەگوێڕایەڵ‌و فەرمانبەری کتێبی خواو سوننەتی ئەو بین بۆ وێنە:

- عن جابر رضي الله عنه قال: كان رسول الله ﷺ إذا خطب احمرت عيناه وعلا صوته واشتد غضبه حتى كانه منذر جيش يقول: صبحكم ومساكم ويقول: ﴿ بعثت أنا والساعة كهاتين ﴾ ويقرن بين أصبعيه السبابة والوسطى ويقول: ﴿ أما بعد فإن خير الحديث كتاب الله وخير الهدي هدي محمد وشر الأمور محدثاتها وكل بدعة ضلالة.. ﴾. رواه مسلم.
- وقال ﷺ: ﴿ تركت فيكم أمرين لن تضلوا ماتمسكتم بهما؛ كتاب الله وسنة رسوله ﷺ ﴾ رواه مالك.

(ج) شایەتمان (أشهد ان لاإله إلا الله وأشهد ان محمدا رسول الله) بۆیە کلیلی کردنەوەی دەرگای ئیسلام‌و مسوڵمانەتی‌یە چونکە شایەدی دان‌و دان پێدا هێنانی ئینسانە بەیەکتایی خوداو پێغەمبەرایەتی موحەممەد ﷺ، جادیارە تایبەتی‌ترین

تایبەتمەندی خوا ئەوەیە کەبەتەنیا بەندایەتی بۆ بکریێو بپەرستریێو بەشێکی سەرەکیی و گرنگی بەندایەتی کردنو پەرستنیش بریتی یە لەپابەندەی بەو بەرنامەو پەیرەوە کەئەو پەرستراوە دایناوە، هەر بۆیەش خوای کاربەجێ حوکمڕانیی و بەرنامەدانان (الحکم والتشریع) یشی وەك پەرستن تایبەت کردووە بەخۆیەوە وەك دەفەرمووێ: ﴿ إن الحکم إلا لله، أمر ألا تعبدوا إلا إياه ذلك الدين القيم ﴾ يوسف (٤٠) ، ﴿ أم لهم شركاء شرعوا لهم من الدين مالم يأذن به الله ﴾ الشورى (٢١)، ﴿ الا له الخلق والأمر تبارك الله رب العالمين ﴾ الأعراف (٥٤).

وەتایبەتی ترین تایبەتمەندی پێغەمبەرایەتی (أخص خصائص النبوة) ش بریتی یە لەگوێڕایەڵیی و فەرمانبەری بۆکران، خوای بێوێنە لەو بارەوە فەرموویەتی: ﴿ وما أرسلنا من رسول إلا ليطاع بإذن الله. ﴾ النساء (٦٤).

تێبینیی دووەم:

هەرچەندە قورئانو سوننەت هەر پێکەوە باس دەکرێنو وەك دوو تای تەرازوویێك دێنە بەرچاو، بەڵام نابێ لەم ڕاستییانەش بێئاگابین:

(أ) قورئان (متن) ی ئیسلامەو سوننەت لێکدانەوە (شرح)ەیەتی، کەواتە کەسێك بیەوێ لەئیسلام شارەزا بێت پێویستە لەسەرەتاوە بەقورئان (متن) دەست پێبکاتو دوایی بێتە سەر سوننەت (شرح) نەك بەپێچەوانەوە.

(ب) قورئان زیاتر هێڵە سەرەکییو بنچینەیی یەکانو مەسەلە گشتی یەکان باس دەکات، بەڵام سوننەت وردە بابەتو مەسەلە تەفصیلی یەکان، کەواتە دەگونجێ لەڕێی سوننەتەوە بەوردی مەسەلەیەکی وەك (ویردی دوای نوێژە فەرزەکان) حاڵی بین، بەڵام بەپێی قورئانو لەڕێی ئەمەوە نەبێ بابەتێکی گشتیی و سەرەکی وەك یەکتایی خوا (توحيد الله) لەهەرسێك لایەنی: پەروەردگاریتی (الربوبية) و پەرستراویتی (الألوهية) و ناوو سیفەتەکان (الأسماء والصفات) دا لێی ناکۆڵرێتەوەو ڕوون ناکرێتەوە.

(ج) قورئان هەمووی لەیەك پلەی (سند) ی دایەو هەمووی (متواتر) ە، بەڵام سوننەت جۆری زۆرن، دیسان قورئان وەحیی ڕاستەوخۆی خوایە بەڵام سوننەت ناڕاستەوخۆیە.

(د) قورئان بەسەر سوننەتدا حاکمەو سوننەت لەخزمەتی دایە، بۆیە هیچ کاتێك سوننەتی

صەحیح لەگەڵ قورئاندا تێك ناگیرێن، کەوابێ هەرکاتێك دژایەتی لەنێوان دەقێکی سوننەتو ئایەتەکانی قورئاندا بینرا، ئەگەر بە (تأویل) کردنی بەکێکیان دژایەتی‌یەکە لاچوو ئەوا باشە ئەگەرنا ناچارین دەست بەرداری ئەو دەقە بین و بڵێین: (ئەم دەق ـ نص ـ ە بەهەڵە ڕەگەڵ سوننەتی پێغەمبەر ﷺ کەوتووەو هی ئەو نی‌یە).

بەڵێ... قورئان ئەم پلەو ئیمتیازانەی بەسەر سوننەتدا هەن بەڵام لەگەڵ ئەمانەشدا هەرچەندە زۆربەی هەرە زۆری ئایەتەکانی قورئان بەسێنایی مەبەستیان لێ دەفامرێتەوە: ﴿ ولقد يسرنا القرآن للذكر فهل من مدكر ﴾ القمر (٤٠)، بەڵێ لەگەڵ هەموو ئەوانەش‌دا بەبێ تێگەیشتن لەسوننەتی پێغەمبەر ﷺ و لەدەرگای ئەو بەرێزەوە نەبێ ناتوانین بەتەواوی بچینە نێو جیهانی قورئانەوە، بەتایبەتی لەحاڵەتی کردەوەیی‌و لەکاتی گۆڕین‌و چاککردنی واقیعدا، چونکە (قسەو ڕەفتارو ڕەوشت‌و کارو بڕیارەکان‌و ژیان‌و گوزەرانی پێغەمبەر)[1] تەرجەمەو لێکدانەوەی کردەیی‌و زیندووی قورئانە هەربۆیەش خودای پەروەردگار پێی فەرمووە: ﴿ وأنزلنا إليك الذكر لتبين للناس ما أنزل إليهم ولعلهم يتفكرون ﴾ النحل (٤٤) .

تێبینی‌ی سێیەم:

ئەو بەرهەم‌و کەلەپوورەش کەزاناو پێشەوایانی ئیسلام لەبەر تیشکی قورئان‌و سوننەتدا بەرهەمیان هێناوە دەبێ ئاوا ڕەفتاری لەگەڵ بکرێ:

یەك:

هەر مەسەلەیەك زاناو پێشەوایانی ئیسلام ـ بەتایبەتی هاوەڵە بەرێزەکانی پێغەمبەر ﷺ خوا لێیان ڕازی بێ‌و ئەو دوو وەچە (جیل) یەی دوای وان (أهل القرون الثلاثة) کە (السلف الصالح) یان پێ‌دەگوترێ ـ لەسەری ڕێك کەوتبن‌و بەزاراوەی شەرع (إجماع) یان لەسەر کردبێ ئەوە ئەو مەسەلەیەش لەڕووی بەڵگەیی‌و حوکمەوە لەدوای قورئان‌و سوننەتەوە دێ‌و کەس مەردای لادان‌و چاو پێدا گێڕانەوەی نیە، واتە هەرچەندە ئەو جۆرە مەسەلانە لەڕووی چۆنیەتی پەیدابوونیانەوە بەبەشێك لەکەلەپوورو بەرهەمی زانایان دادەنرێ، بەڵام لەلایەنی بەڵگەیی (حجة)و حوکمەوە لەکەلەپوور هەڵدەوێرێن‌و لەسەر ڕای

---

(١) ئەمەی نێوان دوو کەوانەکە پێناسەی (سوننەتە) بەپێی زاراوەی شەرعی کەفەرموودەناسان (محدثون) لەسەری ڕێك کەوتوون، بڕوانە: السنة ومكانتها في التشريع الإسلامي، دكتور مصطفى السباعي، ل٤٨، هەروەها سەرنجی (أهل السنة والجماعة معالم الإنطلاقة الكبرى) ی محمد عبدالهادي المصري بدە، ل٤٠٣.

زۆربەی زانایان وەك بەشێك لەئایین سەیر دەكرێن بەڵام بەمەرجێك لەگەڵ دەقەكانی قورئانو سوننەتدا دژ نەوەستنو تێك نەگیرێن ئەگەرنا هەروەك چۆن قورئانو سوننەت لەڕووی بەڵگەییەوە یەكسانن بەڵام لەچەند ڕوویەكی دیكەوە لێك جیانو قورئان حاكمو چاودێرە بەسەر سوننەتداو قورئانو سوننەتیش حاكمو چاودێرن بەسەر تێكرای كەلەپوورو بەرهەمی زانایاندا تەنانەت ئەو جۆرەشی كەلەڕێی یەكدەنگی (إجماع) یەوە پەیدا بووە.

دوو :
بەڵام ئەو بیرو بۆچوونو هەڵوێستە جیاجیانەی كەزانایان لەڕێگەی كۆشش (إجتهاد)ێكی ڕاستو دروستەوە بەرهەمیان دێنن لەقورئانو سوننەت هەڵیان دێنجن، ئەوە بەكەلەپوورێكی گرنگو بەقیمەت حسێب دەكرێن، هەرچەندە موسڵمان بەحەتمی لەسەریان پێویست نیە كەپێیانەوە پابەند بن - چونكە بەشێك نین لەئایین - بەڵام شتێكی پەسندو چاكەو بگرە گەلێ جار پێویستیشە كە وەك شەرحو لێكدانەوەی قورئانو سوننەت ڕەفتاری لەگەڵ بكەنو لێی بەهرەمەند بنو بیكەنە چرایەك بۆ تێگەیشتنی چاكترو ڕاستترو ئاسانتر لەقورئانو سوننەت، وەبۆشیان هەیە گوڵبژێری تێدا بكەنو ئەو بیرو ڕایانە هەڵبژێرن كەلەگەڵ واقیعی خۆیانو ڕەوتی ژیانیاندا دەگونجێ، هەروەها بۆیان هەیەو بگرە لەسەریشیان پێویستە كەبیرو هۆشی خۆشیان بخەنە كارو ئەوانیش وەك پێشینە ڕەسەنەكانیان لەبەر تیشكی قورئانو سوننەتدا بیرو بۆچوونی نوێو تازە بۆ چارەسەركردنی واقیعی كۆمەڵگاكەیان بەرهەم بێننو، ئەوانیش لێكدانەوەو بۆچوونەكانی خۆیان بخەنە پاڵ كەلەپووری ڕەسەنی پێشینانیانەوەو زیاترو چاكتر بەهێزو پێزی بكەن.

سێ :
بەڵام هەروەك چۆن قورئان بەسەر سوننەتدا حاكمو چاودێرە لەگەڵ ئەوەشدا كەلەڕێی سوننەتەوە نەبێ ناگونجێ وەك پێویست لەقورئان تێ بگەین، وەگەلێك جار سوننەت حوكمو یاسای نوێژ دەخاتە ڕوو كە لەقورئاندا باس نەكراون، بەرهەمو كەلەپووری زانایانیش لەژێر حوكمو چاودێری قورئانو سوننەت دایەو بەو مەرجە قبووڵ دەكرێو دەبێتە جێی پشت پێبەستنو سوود لێوەرگرتن كەلەگەڵ دەقێكی قورئانو سوننەتدا دژ نەوەستێ، ئنجا وەك ئیمامی مالیك فەرموویەتی: (كل یؤخذ منه ویرد علیه إلا صاحب هذا القبر) واتە جگە لەپێغەمبەر ﷺ هەموو كەس قسەی لێ وەردەگیرێو بۆشی ڕەت دەكرێتەوە.

پێویستە ئەوەش بگوترێ كە تێكرای بەرهەمو كەلەپووری زانایان هەر ئەم حوكمەی هەیە كەرابرد، جا چ لەبواری ڕوونكردنەوەی ئەو دەقانەی قورئانو سوننەتدا بێ كەلەبارەی بیروباوەڕو تێڕوانین (العقیدة والتصور) ەوە دەدوێن، وەیێ دەگوترێ (علم

العقائد) یان (علم الکلام)، وە چ لەبواری لێکدانەوەو تەفسیری ئەو دەقانەدا بێت کەدەربارەی یاسا کردەیی یەکان (الأحکام العملیة) دوە هاتوون کەبریتی یە لە (علم اصول الفقه) یان لەبواری شیکردنەوەی ئەو دەقانەی قورئانو سوننەت دا بێ کەلەلایەنی ئەخلاقیو مەعنەوی دەدوێنو پێی دەگوترێ (التربیة والسلوك) یان (التزکیة) یان (التصوف).

بەلام وەك پێشتریش گوتمان پێویستە لەکاتی سوود وەرگرتن لەبەرهەمو کەلەپووری زانایاندا وردو وریا بینو بزانین کە ئەو بەرهەمو کەلەپوورە هەرچەندە دەرێکی گرنگو کاریگەر دەبینێ لەتێگەیشتنی ئاییندا و ئاسانکەرو رێنیزیکخەرەوەو یاریدەدەرێکی بایەخ دارو پێویستە، بەلام بریتی یە لەتێگەیشتن (فهم) ی ئەو بەرێزانە لەئایین نەك خودی ئایین، دیارە ئینسانیش هەرچەندە زاناو داناو وردو وریا بێ مەگەر پێغەمبەر بێ دەنا دیسان هەر پارێزراو (معصوم) نیەو ناگونجێ خۆمان تەسلیمی هەموو بیرورا و بۆچوونو تێگەیشتنەکانی بکەین.

بەتایبەتیش لەبواری (تصوف و عیرفان) و (علم الکلام) دا پێویستمان بەوردیو وریایی یەکی زیاتر دەکات، چونکە بەرهەمو کەلەپووری (تصوف) هەرچەندە گەوهەرو مرواری چاكو بەقیمەتی وای تێدان کەبەدەگمەن نەبێ لەشوێنێکی تر چنگ ناکەون، بەلام گەلێك جاریش خلتەو خالو شتی سەیرو سەمەرەشی تێکەل بووە، کەلەگەل رووحی ئیسلامو چەندان ئایەتو فەرموودەدا تێك دەگیرێن، کەبەشێکیان ئینسان بەرەو بێ بروایی (کفر) و هاوبەش پەیداکردن دەبەن، بەشەکەی دیکەش ئینسان دووچاری گۆشەگیریو ژیانی رەبەنیو مەیدانی کۆمەلگا بەجێ هێشتنو دروستکردنی واقیعێکی ئەفسانەوی و پووچو بۆشی دەکەن.

هەروەها (علم الکلام) یش گەلێك جار زۆر لە رووحی هەمەلایەنەو واقیع بینانەی قورئانو سوننەت دوور کەوتۆتەوەو، گیرۆدەی داوی فەلسەفەی زۆرو بۆری یۆنانی بووە.

تێبینی ی چوارەم:

کەدەلێین بەرنامەو پەیرەوی ژیانی ئینسان چ تاك چ کۆمەل بەس دەبێ لەخواوە بێ، مانای وانیە کەئینسان بۆی نیە لەبیرکردنەوەو تێوەرامانو ئەزموونی خۆیو خەلکی زانیاری وەربگرێ، چونکە ﴿ الحکمة ضالة المؤمن ﴾ وەقورئان پڕیەتی لەفەرمان پێ کردنو هاندانی ئینسان بۆ سەرنجدانو بیرکردنەوە لەبوونەوەرو دیاردە سرووشتی یەکانیو دۆزینەوەی یاساو نهێنی یەکانیان، وەك:

- ﴿ قل انظروا ماذا في السموات والأرض ﴾ یونس (١٠١).
- ﴿ فلینظر الإنسان إلی طعامه ﴾ عبس (٢٤).
- ﴿ أولم ینظروا في ملکوت السموات والأرض وماخلق الله من شئ ﴾ الأعراف

(١٨٥).

■ ﴿ فلينظر الإنسان مم خلق ﴾ الطارق (٥).

■ پێغەمبەریش ﷺ فەرموویەتی: ﴿ أنتم أعلم بأمور دنياكم ﴾ رواه البخاري.

بەڵکو مەبەست ئەوەیە کەئەو برە زانیارییەی کە دراوە بەمرۆڤ ﴿ وما أوتيتم من العلم إلا قليلا ﴾ الإسراء (٨٥)، بابی ئەوە ناکات کە بەی پێ بەهێڵە سەرەکیو بنەڕەتییەکانی پەیڕەوو بەرنامەی ژیانی بەرێو لێی حاڵی بێ کە چییەو لەکوێوە هاتووەو بۆچی درووستکراوە، چ کارێکی لەسەر زەوی پێسپێردراوەو دەبێ پەیوەندی لەگەڵ خوار خەڵكو بوونەوەرو دەوروبەردا چۆن بێو بەچ شێوەیەك ڕەفتارو هەڵسو کەوتیان لەگەڵ بکاتو ژیانی تایبەتیو گشتیو ماددیو مەعنەوی خۆیو کۆمەڵگاکەی چۆن ڕێك بخاتو سەرەنجام چی لێدێو بۆ کوێ دەچێو... هتد.

بەڵێ دەبێ بەرنامەو پەیڕەوی ژیانو بەڕێوەچوونی ئینسان لەسەرچاوەیەکەوە بێ کەهەمووو نهێنییەکانی ئینسانو ژیانو بوونەوەر بزانێ، دیارە ئەویش بەس زانیاری بێسنووری خوایە بۆیەش خوای پەروەردگارمان فەرموویەتی: ﴿ قل أنزله الذي يعلم السر في السموات والأرض إنه كان غفورا رحيما ﴾ الفرقان (٦).

کەواتە: لەڕوانگەی ئیسلامەوە عەقڵی ئینسانو ئەو زانیاریو شارەزایییەی کەبەرهەمی دێنێ بەسەرچاوەی وەرگرتنی هیدایەتو بەرنامەی ژیانی دانانرێو ئەو مافەی پێ نادرێ، چونکە ئەو توانایەی نیە، بەڵام ئەمە ئەوە ناگەیەنێ کە پشتگوێ خرابێو گرنگیو ئەهمیەتی شایستەی پێنەدرابێ، چونکە ئینسان هەر بەهۆی عەقڵو شارەزایییەوە دەتوانێ خوا بناسێو بڕوای پێبێنێو ئایینو بەرنامەکەشی لێوەربگرێو تێی بگاتو پەیڕەوی لێبکات.

کورتەی قسان:

ئیسلام بەعەقڵو بیروهۆشی ئینسان ڕاناپەرموێ بۆی ببێتە (سەرچاوەی وەرگرتن)، بەڵام بەتاقە وەسیلەو ئامرازی وەرگرتنو تێگەیشتنو پەیڕەوی لێکردنی (سەرچاوەی وەرگرتن ـ ئایین ـ) ی دەزانێو هانیشی دەدات کەهەتا دەتوانێ ئەسپی خۆی تاوبدات لەزیاترو چاکتر زانینو ناسینی هەردوو کتێبی خوێنراوە (مقروء) و بینراو (منظور) ی خودا کەئایینو بوونەوەرن.

■ ■ ■

بەشی دووەم

تێڕوانین

(التصور)

ڕێ خۆشکردن

وەك لەبەشی یەکەمدا گرتمانەو ڕوونیشمان کردەوە سەرچاوەی وەرگرتن (مصدر التلقي) مان لەدەربارێکەوە وحیو پەیامی بێ هەڵەو پەڵەو تێرو تەواوی خوایە، کەئەویش لەقورئانی بەپێزو سوننەتی پێغەمبەری بەرێزدا ﷺ تەجەللای کردووەو کورت هەڵاتووە، کەواتە بابچینە خزمەت ئەو دوو سەرچاوە ڕوونو بێ چەندو چوونەو بزانین تێڕوانینی ڕاستو درووست دەربارەی بوون (الوجود) واتە (خواو ئینسانو ژیانو بوونەوەر) چی یەو چۆنە؟!

بەندی یەکەم: خوا (سبحانه وتعالی)

(الله لاإله إلا هو الحي القيوم)

زاتی تاكو بێ وێنەو هاوەڵو وەچەو هاوسەرو هاوتا، خوای بەبەزەیی ی بەخشندەی بەدیهێنەرو پەروەردگار (عز وجل) کەهەر ئەو خاوەنی بوونی زاتیو ڕاستەقینەیەو بێ نیازە لەغەیری خۆیو هەموو شتێکیش وەدیهێنراوو چاو لەدەستی وی یە، لەقورئانو سوننەتدا لەزۆر جێیان باسی کراوەو لەڕێی خستنەڕووی ناوە چاکەکانیو سیفەتە بێ وێنەکانیو کردەوە بەجێ یەکانیو یاسا تێرو تەواوەکانیو درووستکراوە ڕێكو پێکەکانی یەوە بەخەڵکی ناسێنراوە، جا لەسۆنگەی ئەوەوە کەئێمە لەبەشی سێ یەمدا ـ کەتەرخان کراوە بۆ توێژینەوەو ڕوونکردنەوەی بیروباوەڕ (العقيدة) ـ باسی خواناسیو چۆنیەتی بڕوا بەخوا هێنان دەکەین، لێرەدا بەس بەخستنەڕووی چەند خاڵێکی گرنگ بەکورتی وازدێنین:

یەکەم:

خوا بەدیهێنەرو ڕێكخەرو بەڕێوەبەری هەموو شتێکە، چونکە بەس ئەو بەدیهێنەرو پەروەردگارەو غەیری وی هەرچی یە بێ هەر لەلایەن ئەوەوە درووست کراوەو کاڵای بوون (وجود) ی پێ بەخشراوە بۆ وێنە خوای بەرزو مەزن فەرموویەتی : ﴿ قل من رب السموات والأرض قل الله قل أفاتخذتم من دونه أولياء لايملكون لأنفسهم نفعا ولاضرا قل هل يستوي الأعمى والبصير أم هل تستوي الظلمات والنور أم جعلوا

لله شركاء خلقوا كخلقه فتشابه الخلق عليهم قل الله خالق كل شئ وهو الواحد القهار ﴾ الرعد (١٦).

وەفەرموویەتی: ﴿ خلق السموات بغير عمد ترونها وألقى في الأرض رواسي أن تميد بكم وبث فيها من كل دابة وأنزلنا من السماء ماء فأنبتنا فيها من كل زوج كريم هذا خلق الله فأروني ماذا خلق الذين من دونه بل الظالمون في ضلال مبين ﴾ لقمان (١٠.١١).

وەفەرموویەتی: ﴿ إن ربكم الله الذي خلق السموات والأرض في ستة أيام ثم استوى على العرش يغشي الليل النهار يطلبه حثيثا والشمس والقمر والنجوم مسخرات بأمره ألا له الخلق والأمر تبارك الله رب العالمين ﴾ الأعراف (٥٤).

وەفەرموویەتی: ﴿ سبح اسم ربك الأعلى. الذي خلق فسوى ﴾ الأعلى (١-٢).

دووەم:

خوا تاكو بێنیازو بێ‌ڕۆڵەو بابو دایكو بێ‌هاوتایە: ﴿ قل هو الله أحد الله الصمد لم يلد ولم يولد ولم يكن له كفوا أحدا ﴾ الإخلاص (١-٤).

وەخوا هاوسەری نیە: ﴿ وأنه تعالى جد ربنا ما اتخذ صاحبة ولا ولدا ﴾الجن(٣)، وەهیچ شتێك وەك خوا نیە: ﴿ ليس كمثله شئ وهوالسميع البصير ﴾ الشورى (١١).

سێ یەم:

خوا (جل جلاله) هەروەك چۆن لەزاتیدا بێ‌وێنەو هاوتایە لەناوو سیفەتەكانیشیدا هەروایە، وەهەروەك چۆن بیروهۆشی ئینسان توانای سەرەدەری كردنی نیە لەماهیەتی زاتی خواداو لەڕێی دەقەكانی قورئانو سوننەتەوە نەبێ دروست، نیە هیچی دەربارە بگوترێ ئەگەرنا تفەنگ بەتاریكی‌یەوەنانە، ناوو سیفەتەكانیشی بەهەمان شێوە، چونكە ناوو سیفەتی هەرشتێك وەك زاتەكەیەتی، وەئایەتی ﴿ ليس كمثله شئ ﴾ یش هەم زاتو هەم سیفەتەكانی خواش دەگرێتەوە.

چوارەم:

هەموو شتێك، بەواتایەكی دیكە هەموو درووستكراوەكان كەتێكرای بوون (وجود)ێك پێك دێنن بێجگە لەخوای بەدیهێنەریان، هەروەك چۆن بۆ پەیدابوون (إيجاد) یان پەكیان لەسەر خوا كەوتووەو بەبێ ئەو نابن، بۆ بەرێوەچوونو بەردەوام‌بوونیشیان بەهەمان شێوە، هەربۆیەش خوای كاربەجێ لەسەر زمانی موسا (عليه الصلاة والسلام) فەرموویەتی: ﴿ ربنا الذي أعطى كل شئ خلقه ثم هدى ﴾ طه (٥٠).

پێنجەم:

خوا بەمەبەستی تاقی كردنەوە ئینسانی لەدنیادا واهەڵخستووەو درووست كردووە

کەنەتوانێ خوا ببینێ‌و دەرکی ماهیەتی بکات‌و ڕاستەوخۆ بیناسێ، بۆیە دەبێ لەرێی درووستکراوو شوێنەوارەکانیەوە کەئاوێنەی تێدا دەرەوشانەوەی ناوو سیفەتەکانین، وەبەشێوەیەکی ناڕاستەوخۆ هەوڵی ناسینی بدات، خوای میهرەبان لەوبارەوە فەرموویەتی: ﴿ لاتدركه الأبصار وهو يدرك الأبصار وهو اللطيف الخبير ﴾ الأنعام (١٠٣) ،هەروەها فەرموویەتی: ﴿ سنريهم آياتنا في الآفاق وفي أنفسهم حتى يتبين لهم أنه الحق أولم يكف بربك أنه على كل شئ شهيد ﴾ فصلت (٥٣).

شەشەم:

بەڵام لەدوارۆژدا خوا خۆی پیشانی بەندە چاکەکانی دەدات‌و بێ‌بڕوا دۆزەخی‌یەکانیش لەدیداری خۆی بێ‌بەش دەکات، چونکە لەلایەکەوە بەهەشت جێگای تاقی کردنەوە نیەو لەلایەکی دیکەشەوە گەورەترین‌و چاکترین نیعمەتی بەهەشت‌و بەرزترین هیواو ئاواتی بڕوادارانیش بریتی‌یە لە شادبوون بەدیداری خوا، خوای (ذوالجلال والإكرام) لەوبارەوە فەرموویەتی: ﴿ وجوه يومئذ ناظرة إلى ربها ناظرة ﴾ القيامة (٢٢-٢٣).

وەدەربارەی بێ‌بەش‌بوونی بێ‌بڕوایان لەدیداری خودا فەرموویەتی: ﴿ كلا إنهم عن ربهم يومئذ لمحجوبون. ثم إنهم لصالوا الجحيم ﴾ المطففين (١٥-١٦).

لەو دوو ئایەتەوە دەردەکەوێ کەئازارو ئەشکەنجەی بێ‌بڕوایان بەهۆی بێ‌بەش‌بوونیان لەدیتنی خوادا گەورەترو بەئێش‌ترە لەچوونە نێو ئاگری دۆزەخ، چونکە یەکەم جار دەفەرموێ لەدیتنی خوا بێ‌بەش‌و پەردەپۆش دەکرێن، ئنجا دەفەرموێ: دوایێ دەخرێنە نێو کڵپەی دۆزەخەوە!!

هەڵبەتە فەرموودەی پێغەمبەریش ﷺ دەربارەی دیتنی خوا لەدوارۆژدا لەلایەن بڕوادارانەوە زۆرن تەنانەت (ابن تيمية) فەرموویەتی: (ئەو فەرموودانە گەیشتوونە پلەی - تواتر -)[1]، ئەمەش نموونەیەك لەو فەرموودانە: عن ابي هريرة ان أناسا قالوا لرسول الله ﷺ: يارسول الله! هل نرى ربنا يوم القيامة؟ فقال رسول الله ﷺ: ﴿ هل تضارون في رؤية القمر ليلة البدر؟ قالوا: لا يارسول الله، قال: هل تضارون في رؤية الشمس ليس دونها سحاب؟ قالوا: لا يارسول الله. قال: إنكم ترونه كذلك... ﴾ متفق عليه.

حەوتەم:

خوا (سبحانه وتعالى) خاوەنی هەموو سیفەت‌و ناوێکی چاك‌و بەرزو پەسندە، وەك فەرموویەتی: ﴿ ولله الأسماء الحسنى فادعوه بها وذروا الذين يلحدون في أسمائه

---

(١) بڕوانە: أهل السنة والجماعة معالم الإنطلاقة الكبرى، ل٨٩.

سیجزون ماکانوا یعملون ﴾ الأعراف (١٨٠)، هەروەها فەرموویەتی: ﴿ ولە المثل الأعلی في السموات والأرض وهو العزيز الحکيم ﴾ الروم (٢٧).

وەخوا لەهەموو جۆرە هەڵەو پەڵەو کەمو کوڕیو ناتەواوییەك بەرییە دەقی قورئانیش لەوبارەوە یەکجار زۆرن ، بڕوانە: ﴿ تسبح له السموات السبع والأرض ومن فيهن وان کل شئ إلا يسبح بحمده ولکن لاتفقهون تسبيحهم إنه کان حليما غفورا ﴾ الإسراء (٤٤).

هەروەها فەرموویەتی: ﴿ وقل الحمد لله الذي لم يتخذ ولدا ولم يکن له شريك في الملك ولم يکن له ولي من الذل وکبره تکبيرا ﴾ الإسراء (١١١).

ژمارەی ئەو ناوە بەرزو چاکانەش نەوەدو نۆ (٩٩) یە وەك پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: ﴿ ان لله تسعة وتسعين إسما مائة إلا واحدا من أحصاها دخل الجنة انه وتر يحب الوتر ﴾ متفق عليه.

هەشتەم:

هەروەك چۆن دیتنو بەدیدار شادبوونی خوا چاکترینو گەورەترین نیعمەتی بەهەشتە بۆ بڕواداران، ناسینو بڕوا پێبوونو خۆشویستنو شەرمو سام لێکردنو ڕازو نیاز لەگەڵ کردنو پاڕانەوەو داوای لێبووردن کردنو پشت پێبەستنو یادکردنو کاربۆکردنو...بەکورتی پەرستن (عبادة) ی خواش لەژیانی دنیادا چاکترینو بەرزترینو شیرینترین نیعمەتە، هەربۆیەش خوای میهرەبانو بەخشندە ناسینو بڕوا پێبوونو پەرستنی خۆی لەسەر بەندەکانی پێویست کردووە چونکە دەزانێ کەبەبێ ئەوە هەم خۆیان دەدۆڕێنن و لەقیس دەچێو هەم چاکترینو بەرزترین نیعمەتی دنیاو قیامەتیان لەدەست دەچێت خوایە، بەلوتفی خۆت لەو نیعمەتە هەرە بەرزو مەزنو بێوێنەیە لەدنیاو قیامەتدا بەهرەمەندمان بکە، ئامین.

بەبێ خواناسین ئینسانو ژیانو بوونەوەر بێ مەعناو پووچو بۆشن، بابزانین بۆچیو چۆن؟!

خوا هەروەك چۆن دروستکەرو پەروەردگاری هەموو شتێکەو وردو درشتو بینراوو نەبینراوو زانراوو نەزانراوی بوونەوەرو کائینات لەوەوە بوونەو خاوەنی بوونو سەریان لەدەریای نەبوون (عدم) دەرهێناوە، بەهەمان شێوەش بەبێ ناسینو بڕوا پێهێنانی وی هیچ شتێك، ئینسان، ژیان، بوونەوەر... هیچ مەعناو بایەخێکیان نابێو دەبنە شتی پووچ وبۆش!!

چونکە بەس بەهۆی خواناسینو یەکتاپەرستیەوە ئینسان بەڕاستی خۆی دەناسێو دەزانێ چییەو کێیەو، لەکوێوە هاتووەو بۆچیو، بۆ کوێ دەچێو چۆنو بۆ؟!

وەهەر لەبەر تیشکی خۆری بڕوا بەخوابووندا ئینسان لێی حاڵی دەبێ کەژیانی دنیا چییەو بۆچی ڕەخسێنراوەو،پێویستە چۆن بەسەر ببرێ؟!

دیسان بەس لەڕوانگەی بیری خواناسیی‌یەوە ئینسان تێدەگات کەحیکمەت و هۆی خولقاندنی ئەم بوونەوەرە پان‌وپۆڕە چی‌یەو، چۆن و بۆچی درووست‌کراوەو سەرەنجامی چی دەبێ؟!

ئەگەرنا بەبێ خواناسین و بڕوا پێهێنانی ئینسان مەعناو حیکمەتی بوونی خۆی و ژیان و بوونەوەرو دەورووبەر نازانێ و، هەرجارە بۆ تەفسیرکردنی هۆو حیکمەتی ئەو شتانە پەنا دەباتە بەر بیردۆزێك کەدەبێ هەر لەبازنەیەکی داخراودا بخولێتەوەو لەئاکامدا خۆی و ژیان و بوونی لەبەرچاو دەبێزرێ و، لەچلێتاوی ئاژەڵیزمی داروین و سیکسی فرۆیدو گەدەپەرستی مارکسدا دەتلێشێتەوەو، ئەوە هیچ کەقیمەت و ڕێزی خۆی لەدەست دەداو بگرە هەر ناوی خۆیشی لەیاد دەکات، هەربۆیەش خوای دادگەرو کاربەجێ فەرموویەتی: ﴿ ولاتكونوا كالذين نسوا الله فأنساهم أنفسهم أولئك هم الفاسقون ﴾ الحشر (١٩)، واتە: وەکو ئەوانە مەبن کەخوایان لەبیرچۆتەوە ئەویش خۆیانی لەبیر بردوونەوە، ئەوانەن لەڕێ دەرچووان.

دیارە هەر بۆیەش خواناسین (معرفة الله) بەبناغەو بنچینەی تێڕوانینی ئیسلامی دادەنرێ، کەتاقە تێڕوانینی ژیرانەو زانستانەی ڕاست و واقیعی‌یە، چونکە وەك گوتمان: هەروەك چۆن بەبێ خوا (جل جلاله) پەیدابوونی ئینسان و ژیان و بوونەوەر مەحاڵ و چاوەڕوان نەکراوە، سەرەڕای ئەوەش ئەگەر گریمان پەیدابوون (إیجاد) یشیان بەبێ خوا تەفسیر بکرێ خودی بوون (وجود)ەکەیان دەبێتە شتێکی پووچ و بێ‌حیکمەت و بێ‌مەعنا، هەربۆیەش هەموو ئەوانەی کەلەبەر هەر هۆیەك بووە بەینیان لەگەڵ خوادا تێك‌چووەو لەسەر خەت و ڕێبازی وی ترازاون بۆ تەفسیرکردنی بوون و ژیانی خۆیان پەنایان بردۆتە بەر ئەو بیردۆزە پووچانەی کەبەچاوی ئاژەڵ و دڕندەو دەعبا و کرم و مەگەز تەماشای مرۆڤ دەکەن و، دەورووبەرو بوونەوەریش بەشاری بێ‌خاوەن و بەرهەمی ڕێکەوت و سرووشت لەقەڵەم دەدەن و هەرجارە بەزمێك ساز دەکەن و بەندێك بەخۆیان دەدەن.

بەڵێ... بەڕاستی بەس لەسایەی خواناسی و ئایین‌دا ئینسان خۆی و دەورووبەرو بوونەوەر دەناسێ و جێگای خۆی لە (إعراب) ی بوونەوەردا دەدۆزێتەوەو دەزانێ بۆچی درووست‌کراوەو چ ئەرکێکی پێ‌سپێرراوەو دەبێ چی بکات و چی نەکات؟ هەربۆیەش خوای زاناو دادگەر بەزۆری وەسفی حاڵی پەریشان و شپرزەی بێ‌بڕواو خوانەناسان بە وشەی (ضالین) یان (ضلوا) وە (في ضلال مبين) وە (في ضلال بعيد)... دەکات، چونکە ئەو کەسە کەخوای پەروەردگاری ناناسێ نەك ڕێگا بەڵکو هەر خۆیشی لێ ون دەبێ، ئاخر وشەی (ضل) لەئەسڵدا بەمەعنای ونبوونە، (ضالة البعيد) واتە: حوشتری بزربوو، (الحكمة ضالة المؤمن) واتە: زانیاریی چاك و ڕاست (حیکمەت) شتێکە لەئینسانی بڕوادار بزربووەو بەدوایدا دەگەڕێ بیدۆزێتەوە.

ئنجا وەك گوتمان بەهۆی خوا نەناسینەوە نەك هەر مرۆڤ بەڵکو تێکڕای بوونەوەر دەبێتە شتێکی پووچ و بەتاڵ و بۆش، ئەمەش دەقی قورئانیی لەسەرە کەدەفەرمووێ:

﴿ وماخلقنا السماء والأرض وما بينهما باطلا ذلك ظن الذين كفروا فويل للذين كفروا من النار ﴾ ص (٢٧)، واتە: وەئاسمانو زەویو ئەوەی نێوانیانمان بەخۆڕایی‌و بەلاش درووست نەکردوون، ئەمە واتە ئەم جۆرە بۆچوونو هەڵوێستە لەئاقار بوونەوەردا گومانی ئەوانەیە کەبێبڕوان جا سزای سەخت لەئاگری دۆزەخ بۆ بێبڕوایان ساز کراوە.

هەربۆیەش خوای میهرەبان ئاوا چۆنیەتی پاڕانەوەو ڕازو نیازی بەندە ژیرو تێگەیشتروەکانی‌و بەرهەمو ئەنجامی یادی خواو بیرکردنەوەیان لەدرووستکراوەکانی خوا دەخاتەڕوو: ﴿ إن في خلق السموات والأرض واختلاف الليل والنهار لآيات لأولي الألباب الذين يذكرون الله قياما وقعودا وعلى جنوبهم ويتفكرون في خلق السموات والأرض ربنا ماخلقت هذا باطلا سبحانك فقنا عذاب النار.. ﴾ آل‌عمران (١٩٠-١٩١).

دەبینین کەبەرهەمو ئەنجامی یادی بەگەرمو کوڵی خواو سەرنجدانو بیرکردنەوە لەدرووستکراوەکانی بریتی‌یە لەدانپێداهێنانو شایەدی‌دان بەم ڕاستی‌یە گرنگ‌و مەزندا: ﴿ ربنا ماخلقت هذا باطلا.. ﴾ پەروەردگارمان ئەم - بوونەوەر - ەت بەخۆڕایی‌و بێ حیکمەت‌و مەعنا نەخوڵقاندووە پاکی بۆتۆ - لەکاری بێ‌حیکمەت‌و پووچ ..

کەواتە: دەتوانین بڵێین: خواناسی‌و بڕواداری هەروەك چۆن بریتی‌یە لەڕێزگرتن‌و بەگەورەگرتنی خوا (سبحانه وتعالى) بەهەمان شێوەش ڕێزو حورمەت دانانیشە بۆ ئینسانو ژیانو بوونەوەریش، بەڵام بەپێچەوانەوە بیری پووچی بێبڕوایی هەروەك چۆن بێ‌ڕێزی‌و سپلەیی‌یە بەرامبەر بەخواو سیفەتە بەرزەکانی، بێ‌ئەدەبی‌و گێلێتی‌و بێ‌حورمەتی کردنیشە بەبوونەوەرو ژیانو ئینسان، وەزەرب هێنانیشە بەسەر هەموو کردەوەو خەسڵەتە چاك‌و پەسندەکانیشدا، هەربۆیەش خوای کاربەجێ دوای ئایەتی: ﴿ وماخلقنا السماء والأرض ومابينهما باطلا.. ﴾ یەکسەر فەرموویەتی: ﴿ أم نجعل الذين آمنوا وعملوا الصالحات كالمفسدين في الأرض أم نجعل المتقين كالفجار ﴾ ص (٢٨).

چونکە ئەگەر خوا نەبێ‌و لێ‌پرسینەوەو سزاو پاداشت نەبێ بڕوادارانی کردارپەسند لەگەڵ تێکدەرانی ناپەسند، پارێزکارانو تاوانباران هەردووکیان دەچنە نێو تەرازوویەکەوەو یەکسان دەبن!!

بەندی دووەم : ئینسان

(وإذ قال ربك للملائكة إني جاعل في الأرض خليفة)

ئینسان سەرتۆپی کائیناتەو شاگوڵی باغی بوونەوەرە، جائەوە لێرەدا هەروا بەکورتی لەڕوانگەی تێڕوانینی ئیسلامی‌یەوە لە چەند خاڵێكدا کەسایەتی ئەو دروستکراوە ڕێزلێ گیراوو سەرسوڕهێنەرە دەخەینەڕوو:

یەکەم:

ئینسان جێ‌نشینی خوایە لەسەر زەوی وەك پەروەردگارمان فەرموویەتی: ﴿ وإذ قال ربك للملائكة إني جاعل في الأرض خليفة ﴾ البقرة (٣٠)، واتە خوای کاربەجێ‌و بێ‌نیاز مرۆڤی لەسەر زەوی کردۆتە جێگیری خۆی‌و ئاوەدان‌کردنەوەو هەڵسووڕاندنی کاروباری دنیای پێ‌سپاردووە، وەك فەرموویەتی: ﴿ هو أنشأكم من الأرض واستعمركم فيها ﴾ هود (٦١).

دووەم:

ئینسان لەچاکترین‌و تەواوترین شێوەو پێکهاتنی ماددی‌و مەعنەوی‌دا خوڵقێنراوە: ﴿ لقد خلقنا الإنسان في أحسن تقويم ﴾ التين (٤)، وەلەلایەن خودایشەوە ئەوپەڕی ڕێزو حورمەتی لێ‌گیراوەو بەسەر هەموو دروستکراوەکان‌دا هەڵبژێرراوە: ﴿ ولقد كرمنا بني آدم وحملناهم في البر والبحر ورزقناهم من الطيبات وفضلناهم على كثير ممن خلقنا تفضيلا ﴾ الإسراء (٧٠).

سێ یەم:

ئینسان لەدوو بەشی سەرەکی‌و لەیەك جیا پێکهاتووە، یەکەم خاکی سەر زەوی، دووەمیش گیانێکی خوایی: ﴿ إذ قال ربك للملائكة إني خالق بشرا من طين. فإذا سويته ونفخت فيه من روحي فقعوا له ساجدين ﴾ ص (٧١-٧٢). ڕەنگە حیکمەتی ئەو دوو توخم (عنصر)ە لەیەك جودا بگرە دژ بەیەکەش ئەوەبێ کە ئینسان بتوانێ لەتاقی‌کردنەوی ژیانی دنیای‌دا چ بەرەو بەرزی بەهۆی چاکی‌و پاکی‌یەوە، چ بەرەو نزمی بەهۆی پیسی‌و بەدکاری‌یەوە هێندە بڕوا هەتا لەچاو ون دەبێ‌و، لەفریشتان بەرێزترو لەئاژەڵ‌و دڕندەو شەیتانان خراپترو کەمتربێ!

چوارەم:

ئادەم سەلامی خوای لێ‌بێ کەیەکەمین ئینسان‌و بابی هەموانە بەفەرمانی خوا هەموو فریشتەکان کڕنووشی ڕێزگرتنیان بۆ بردووە: ﴿ وإذ قلنا للملائكة اسجدوا لآدم

فسجدوا إلا إبليس أبى واستكبر وكان من الكافرين ﴾ البقرة (٣٤).

پێنجەم:

لەسۆنگەی ئەوەوە کە ئیبلیس لەعنەتی خوای لێبێ لەگەڵ فریشتەکاندا کڕنووشی بۆ ئادەم نەبردو ڕێزی لێنەگرت، خوا لێی توورە بوو ونەفرینی لێکردو لەبەزەیی و لوتفی خۆی بێبەشی کرد: ﴿ قال فاهبط منها فما يكون لك ان تتكبر فيها فاخرج إنك من الصاغرين ﴾ الأعراف (١٣).

دیارە لەم بەسەرهاتەشدا ئەوپەڕی ڕێزگرتن و خۆشەویستیی خوا بۆ ئینسان دەردەکەوێ.

شەشەم:

خوا (عز وجل) لەنێو هەموو بوونەوەردا ئەرکێکی گرنگ و ناوازەی وای بەئینسان سپاردووە کەهیچ شتێکی دیکەی تر بوونەوەر توانای هەڵگرتنی ئەو بارەو جێبەجێ کردنی ئەو کارەی نیە: ﴿ إنا عرضنا الأمانة على السموات والأرض والجبال فأبين أن يحملنها وأشفقن منها وحملها الإنسان إنه كان ظلوما جهولا ﴾ الأحزاب (٧٢).

حەوتەم:

لەوەوە دەردەکەوێ کەئینسان پلەو پایەیەکی یەکجار بەرزو گرنگی هەیە کەهیچ درووستکراوێکی دیکە نایگاتێ، کەهەرچی لەبوونەوەردا هەیە بۆی ڕام و مەیسەر کراوەو ڕێشمەکەی وەدەست وی دراوە: ﴿ وسخر لكم مافي السموات وما في الأرض جميعا منه إن في ذلك لآيات لقوم يتفكرون ﴾ الجاثية (١٣).

هەشتەم:

ئینسان، هەروەها (جن) یش، بۆ حیکمەت و مەبەستێکی یەکجار بەرزو گرنگ خوڵقێنراوە کەبریتییە لەبەندایەتی کردن بۆ خوا (العبودية لله) چونکە بەختەوەری دنیاو دوارۆژو کامڵبوونی ئینسان بەس لەو ڕێیەوە دێتە دی، ئەگەرنا خوا دەوڵەمەندو بێنیازە لەغەیری خۆی چونکە هیچ خەسڵەتێکی چاکو پەسند نیە نەیبێ هەتا چاوەڕوانی بکات، وەبۆخۆی خاوەنی هەموو شتێکەو هیچ شتێك نیە نەیبێ، خوای بەرزو مەزن فەرموویەتی: ﴿ وما خلقت الجن والإنس إلا ليعبدون ماأريد منهم من رزق وماأريد أن يطعمون ان الله هو الرزاق ذو القوة المتين ﴾ الذاريات (٥٦-٥٨).

نۆیەم:

ئینسان هەر هەتا ئەوکاتە ئەو شانوشکۆو پلەو پایە بەرزەی دەبێ و ڕێزو حورمەتی

دەپارێزێ هەتا حیکمەتی خولقێنرانی خۆی کەبەندایەتی کردنە لەخۆیدا دێنێتە دیو بەراستی دەبێتە بەندە (عبد) ی خواو، ئەو ئەرکەی پێی سپێرراوە جێبەجێی دەکات کەئەرکی (خەلیفایەتی) یەو، ئەو سپاردەیەی کەخوا تەسلیمی کردووە چاك هەڵیدەگرێو دەیپارێزێ، ئەگەرنا بەهۆی لادانو سەرپێچییەوە دەچێتە ڕیزی ئاژەڵو بگرە خراپتریش وەك خوای دادگەر فەرموویەتی: ﴿ ولقد ذرأنا لجهنم كثيرا من الجن والإنس لهم قلوب لايفقهون بها ولهم أعين لايبصرون بها ولهم آذان لايسمعون بها أولئك كالأنعام بل هم أضل أولئك هم الغافلون ﴾ الأعراف (١٧٩).

بەڵکو ئینسان بەهۆی پچڕاندنی پەیوەندی بەندایەتی لەگەڵ خواداو هەڵگەڕاندنەوەی لەیاسای گشتی (النظام العام) ی بوونەوەرو سرووشت (فطرة) ی خۆی، لەهەموو جانەوەرو دڕندان خراپتر دەبێ: ﴿ إن شر الدواب عند الله الذين كفروا فهم لايؤمنون ﴾ الأنفال (٥٥).

بگرە ئینسانی لاڕێو بێبڕوا هەر لەهەمووشتێك خراپتری لێدێو کەبێشتر بەهۆی هەڵگرتنی سپاردەی خواو جێبەجێ کردنی ئەرکی خەلیفایەتیو هێنانەدی خەسڵەتی بەرزی بەندایەتییەوە لەهەموو کائینات‌دا هەڵبژاردەو تاقونازارە بوو، ئێستا بەهۆی سپڵەییو بێوەفاییەوە دەچێتە پلەی هەرە نزمو پەستەوە: ﴿ لقد خلقنا الإنسان في أحسن تقويم ثم رددناه أسفل سافلين. إلا الذين آمنوا وعملوا الصالحات ﴾ التين (٤-٦).

بەندی سێیەم: ژیان (الحیاة)

(الذي خلق الموت والحياة ليبلوكم)

تێڕوانینی ئیسلام دەربارەی ژیان لەم چەند خاڵەی خوارەوەدا زۆر بەگوشراوی دەخەینە ڕوو:

یەکەم:

ئەسڵو بنچینەی ژیان ئاوەو هەموو زیندەوەرو گیاندارانی سەرزەوی بەشێوەیەکی سەرەکی لەئاو درووست بوو ون، خوای زیندووی مشوورگێر فەرموویەتی: ﴿ وجعلنا من الماء كل شئ حي أفلا يؤمنون ﴾ الأنبياء (٣٠). وەفەرموویەتی: ﴿ والله خلق كل دابة من ماء فمنهم من يمشي على بطنه ومنهم من يمشي على رجلين ومنهم من يمشي على أربع ﴾ النور (٤٥).

ژیانی ئینسانیش لەسەر زەوی مەیدانی تاقی کردنەوەیەتی بەهۆی ئەنجامدانی ئەو

بەندایەتی‌یەوە کەلەلایەن خواوە لەسەری پێویست کراوەو، هەڵگرتنی ئەو ئەمانەتە قورسەی کەپێی سپێرراوەو جێبەجێ‌کردنی ئەو جێگرایەتی‌یەی کەپێی خەڵات کراوە، خوای دادگەر لەو بارەوە فەرموویەتی: ﴿ الذي خلق الموت والحياة ليبلوكم أيكم أحسن عملا وهو العزيز الغفور ﴾ الملك (٢).

دووەم:

ژیانی دنیا لەو ڕووەوە کەجێی تێدا تاقی‌کردنەوەی ئینسانە یەکجار گرنگ‌و بایەخ‌دارەو پێویستە ڕێزی لێ‌بگیرێ‌و ئەو پەڕی گرنگی‌و ئەمیەتی پێ‌بدرێ، هەربۆیەش خوای زاناو ترانا لەسەر زمانی بەندە خواناس‌و چاکەکانی فەرموویەتی: ﴿ ربنا آتنا في الدنيا حسنة وفي الأخرة حسنة وقنا عذاب النار ﴾ البقرة (٢٠١)، بەلام لەم ڕووەوە کەرابواردنێکی کەم‌و کورتەو جێی دڵ پێ‌بەستن نیە، پێویستە وەك گاڵتەو یاری‌ی منداڵان سەیری بکرێ وەك خوای بێ‌وێنە فەرموویەتی: ﴿ إعلموا انما الحياة الدنيا لعب ولهو وزينة وتفاخر بينكم وتكاثر في الأموال والأولاد كمثل غيث أعجب الكفار نباته ثم يهيج فتراه مصفرا ثم يكون حطاما وفي الآخرة عذاب شديد ومغفرة من الله ورضوان ومالحياة الدنيا إلا متاع الغرور ﴾ الحديد (٢٠).

کەواتە: گرنگی‌و قیمەتی ژیانی دنیا بەس لەو ڕووەوەیە کەئینسان خوای تێدا بپەرستی‌و بەندایەتی تێدا بکات، جاهەرکاتێك ئەو جەوهەرو حەقیقەتە لەژیانی ئینسان‌دا نەما، ئینسان‌و ژیانەکەشی دەبێتە گوێزی قرپۆك‌و فلسێکی قەڵپ ناهێنێ، کەواتە مەبەست لەفەرموودەی خوا :﴿ إنما الحياة الدنيا لعب ولهو... ﴾ ژیان‌و گوزەرانی کەسانێکە کەتەنها دیوی ڕواڵەتی‌و ماددی‌ی ژیانی دنیا دەبینن‌و لەدیوەکەی دیکەی یان ڕاست‌تر بڵێین لەکاکڵ‌و حەقیقەتەکەی بێ‌ئاگان: ﴿ يعلمون ظاهرا من الحياة الدنيا وهم عن الآخرة هم غافلون ﴾ الروم (٧)، هەربۆیەش لەبەندی یەکەمی ئەم بەشەدا گوتم: (هەروەك چۆن بەبێ خوا «جل جلاله» پەیدابوونی ئینسان‌و ژیان‌و بوونەوەر مەحاڵ‌و چاوەڕوان نەکراوە، سەرەڕای ئەوەش ئەگەر گریمان پەیدابوون «إيجاد» یشیان بەبێ خوا تەفسیر بکرێ خودی بوون «وجود»ەکەیان دەبێتە شتێکی پووچ‌و بێ‌حیکمەت‌و بێ‌مەعنا).

بەڵێ... ئینسان بەبێ خواناسین‌و خواپەرستی دەبێتە ئاژەڵ‌و درندەو بگرە خراپترین‌و نزمترین شت، ژیانەکەشی دەبێتە گاڵتەو یاری‌ی منداڵانەو گوێزی قرپۆك، هەربۆیەش پێغەمبەری پێشەوامان ﷺ فەرموویەتی: ﴿ ألا ان الدنيا ملعونة ملعون ما فيها إلا ماذكر الله وما والاه وعالما ومتعلما ﴾ رواه الترمذي وقال حسن.

سێ یەم:

ژیانی دنیا بریتی نیە لەتاقە دەرفەتی ژیانی ئینسان، بەڵکو یەکێکە لەقۆناغەکانی‌و پێشەکی (مقدمة) یەکەو دوایی لەقۆناغەکانی دیکەدا ئەنجام (نتيجة) ەکەی دێ :﴿ وهو

الذي يتوفاكم بالليل ويعلم ماجرحتم بالنهار ثم يبعثكم فيه ليقضى أجل مسمى ثم إليه مرجعكم ثم ينبئكم بما كنتم تعملون ﴾ الأنعام (٦٠).

وەلەڕاستیدا ئەگەر ژیانی ئینسان بەس ئەم پێنج و دوو ڕۆژەی دنیا بێ، دەبێتە شانۆگەرییەکی بێتام و چیرۆکێکی بێئەنجام دیارە ئەمەش لەخوای کاربەجێ ناوەشێتەوە، بۆیە فەرموویەتی: ﴿ أفحسبتم انما خلقناكم عبثا وانكم إلينا لاترجعون. فتعالى الله الملك الحق لاإله هو رب العرش الكريم ﴾ المؤمنون (١١٤.١١٥).

چوارەم:

ئینسان کەچاکترین درووستکراوو ئەمانەت پێسپێرراوو ئەرکی خەلیفایەتی پێخەلاتکراوی خوایە، بۆ ئەم ژیانە کەم و کورت و زووتێپەڕەی دنیا درووست نەکراوە، بەلکو وەك گوترا ئەمە بەس مەیدان و دەرفەتی تاقی کردنەوەیەتی و ئینسان بۆ ژیانێکی هەمیشەیی و نەبڕاوە خولقێنراوە کەلەدوارِۆژدا دەیبینێ وەك ئەنجام و بەرهەمی ئەم ژیانە دنیاییەی، ئەو ژیانە نەبڕاوەیەش یان بەهەشتی پڕ نازو نیعمەت و بەرینە، یانیش دۆزەخی بلێسەداری بەتین: ﴿ إن الذين آمنوا وعملوا الصالحات أولئك هم خير البرية جزاؤهم عند ربهم جنات تجري من تحتها الأنهار خالدين فيها أبدا رضي الله عنهم ورضوا عنه ذلك لمن خشي ربه ﴾ البينة (٨.٧)، وەفەرموویەتی: ﴿ ومن يعصي الله ورسوله فإن له نار جهنم خالدين فيها أبدا ﴾ الجن (٢٣).

پێنجەم:

هەروەك چۆن شادی و بەختەوەری و ژیانی نەبڕاوەی بەهەشت بەرهەم و ئەنجامی ژیانی خواپەرستانەو، خەم و پەژارەو ژیانی بەژانی بێپسانەوەی دۆزەخ بەری تالی ژیانی نائیسلامییانەو دنیاپەرستانەیە، خۆشی و بەختیاریی ڕواڵەتی و دەروونی و ناخۆشی و ژینتاڵیی تاکی و کۆمەڵیی ئەم دنیایەش هەر زادەو بەرهەمی خواپەرستی و دنیا پەرستییە، خوای دادگەرو میهرەبان فەرموویەتی: ﴿ فإما يأتينكم مني هدى فمن تبع هداي فلا يضل ولايشقى. ومن أعرض عن ذكري فإن له معيشة ضنكا ﴾ طه (١٢٣.١٢٤).

شەشەم:

مادام ژیانی دنیا مەیدان و دەرفەتی تاقی کردنەوەی ئینسان بێ و، بابەت و ماددەی تاقی کردنەوە (إمتحان) ەکەش بریتیبێ لەبەڕێوەبردنی ئەرکی خەلیفایەتی و ئاوەدان کردنەوەی زەوی، کەواتە: گۆشەگیری و دنیانەویستی و لەپەراوێزی کۆمەڵگادا ژیان بەسەربردن لەڕوانگەی ئیسلامەوە شتێکی پووچ و هەڵەیە هەربۆیەش خوای زاناو کاربەجێ فەرموویەتی: ﴿ وابتغي فيما آتاك الله الدار الآخرة ولاتنس نصيبك من الدنيا

وأحسن كما احسن الله إليك ولاتبغ الفساد في الأرض إن الله لايحب المفسدين ﴾ القصص (٧٧).

حەوتەم:

هەروەك چۆن وازلەدنیاهێنان‌و گۆشەنشینی بەبیانووی ژیانی دوارۆژ هەڵبژاردن‌و دنیا بەکەم گرتنەوە شتێکی هەڵەیەو ئیسلام ڕەفزی دەکات، زیاد لەپێویست بەدنیاوە خەریك‌بوون‌و زیادەڕۆیی کردنیش لەگوزەران‌و ڕابواردندا بەهەر بەهانەیەك بێ هەر هەڵەو لادانە، هەربۆیەش پێشەوامان ﷺ بەزۆری لەپاڕانەوەکانیدا دەیفەرموو: ﴿ اللهم آتنا في الدنيا حسنة وفي الآخرة حسنة وقنا عذاب النار ﴾ متفق عليه.

وەك دەبینین بەرلەوەی داوای خێرو چاکەی دوارۆژ بکات، خێرو چاکەی ژیانی دنیای داواکردووە.

کۆتایی ئەم بەندەش بەودوعایە گرنگەو بەرزەی پێغەمبەر ﷺ دێنین کەدەفەرموێ: ﴿ اللهم اصلح لي ديني الذي هو عصمة أمري، واصلح لي دنياي التي فيها معاشي واصلح لي آخرتي التي فيها معادي، واجعل الحياة زيادة لي في كل خير، واجعل الموت راحة لي من كل شر ﴾ رواه مسلم.

وەك دەبینین ئەو پێشەوا ڕەندو پەسندە ﷺ دوای ئەوەی بۆچاکبوونی ئاینی لەخوا دەپاڕێتەوە پارێزران لەهەموو گیروگرفت‌و بەڵایەك کەمایەی هاتنەوەی هەموو هیواو ئاواتێکە، یەکسەر داوا لەخوا دەکات کەئەو ژیانە دنیاییەشی بۆ چاك‌بکات کەگوزەرانی تێدا دەکات، ئینجا دوای ئەوە لەخوا دەپاڕێتەوە کەئەو دوارۆژەی بۆچاك بکات کەبۆلای دەگەڕێتەوە، پاشان داوا لەخوای پەروەردگاری دەکات کەژیانی دنیای بۆ بگێڕێ بەمایەی پەیدابوون‌و زیادبوونی هەموو خێرو چاکەیەك وەمردنیشی بۆ بگێڕێ بەڕزگارکەرو مایەی ئاسوودەیی لەهەر جۆرە خراپەیەك.

بەندی چوارەم: بوونەوەر

(خلق السموات والأرض وما بينهما في ستة أيام)

تێڕوانینی ئیسلامی‌یانەی خۆشمان دەربارەی بوونەوەر لەم چەند خاڵەی خوارەوەدا کورت دەکەینەوە:

یەکەم:

بوونەوەر بەزاراوەی قورئان واتە (حدوث ئاسمانەکان‌و زەوی‌و ئەوەی دەکەوێتە

نیوانیانەوە)، دیارە تائێستا ئینسان نەیتوانیوە شتێکی سەوگەرو جێی دڵنیایی دەربارەی حەوت ئاسمانەکان (سبع سموات) ەوە بزانێ‌و لەقورئان‌و سوننەتیشدا شتێکی‌وا لەو بارەوە نەهاتووە.

دووەم:

مادام زەوی یەکێکە لەخرۆکەکانی دەوری رۆژو ئەمیش ئەستێرەیەکە لەئەستێرەکانی کەهکەشانی کاکێشان (مجرة درب التبان)، کەواتە هەرکاتێك لەقورئاندا وشەی (سموات) یان (سبع سموات) یان (سماء) بەکاردێ زەویش دەگرێتەوە، بەواتایەکی دی: هەرکام لەم سێ وشانە بەواتای بوونەوەر (کون) دێن بەزاراوەی زانیاری ئەمڕۆ.

سێیەم:

ئاسمانەکان‌و زەوی، واتە بوونەوەر بەرلەوەی ئەم دیمەنەی ئێستای لەلایەن خواوە وەربگرێ هەمووی پێکەوە لکاوو پێکەوە جۆشدراو بووە: ﴿ أولم یر الذین کفروا أن السموات والأرض کانتا رتقا ففتقناهما ﴾ الأنبیاء (٣٠).

چوارەم:

بوونەوەر لەئەسڵدا گازێك بووە لەشێوەی دوکەڵ (دخان) دا: ﴿ ثم استوی إلی السماء وهي دخان ﴾ فصلت (١١)، واتە: ئەو ماددەو کەرەستە خاوەی کەبوونەوەری لێ‌پێك‌هاتووە لەسەرەتاوە لەشێوەی گازێکی پڕۆوبڵاودا بووە.

پێنجەم:

بوونەوەر (ئاسمانەکان‌و زەوی) لەماوەی شەش قۆناغاندا ئەم شێوەیەی ئێستای وەرگرتووە: ﴿ إن ربکم الله الذي خلق السموات والأرض في ستة أیام ﴾[1] الأعراف (٥٤).

---

(١) چونکە (یوم) لەزمانی عارەبیدا هەروەك چۆن بۆ شەوو رۆژی سەر زەوی کە (٢٤) سەعاتە بەکاردێ بەمەعنای موتڵەقی کاتیش بەکار دێ: (یوم لك ویوم علیك) یان رۆژان رۆژیان لەدوایە، لەقورئانیشدا (یوم) بەکسانە بە (١٠٠٠) ساڵ: ﴿ إن یوما عند ربك کألف سنة مما تعدون ﴾ الحج (٤٧)، ﴿ یدبر الأمر من السماء إلی الأرض ثم یعرج إلیه في یوم کان مقداره ألف سنة مما تعدون ﴾ ، وە (یوم) یەکسانە بە (٥٠٠٠٠) ساڵ: ﴿ تعرج الملائکة والروح إلیه في یوم کان مقداره خمسین ألف سنة ﴾ المعارج(٤).

کەواتە: یەك (رۆژ) یانی ماوەیەك لەکات چ کەمبێ وەك (٢٤) سەعات یان زۆر وەك (١٠٠٠) ساڵ‌و (٥٠٠٠٠) ساڵ‌و کەمترو زیاتر، ئنجا مادام خوداش دیاری نەکردبێ ئێمەش بۆمان نیەو دەبێ بڵێین شەش قۆناغ.

شەشەم:

ئەم بوونەوەرە ئەوپەڕی ڕێكوپێكیی و وردەكاریی تێدا ڕەچاوكراوەو هەتا بڵێی پاسادار (منظم) و بێ كەمو كوڕیە: ﴿ الذي خلق سبع سموات طباقا ماترى في خلق الرحمن من تفاوت فارجع البصر هل ترى من فطور. ثم ارجع البصر كرتين ينقلب إليك البصر خاسئا وهو حسير ﴾ الملك (٣-٤).

حەوتەم:

ئاسمانی یەكەمو نزیك لەئێمەی دانیشتووانی سەر زەوی بەئەستێرەو خرۆكەكانی ڕازێنراوەتەوەو كراوەتە چراخان، وەلەپێدابەرزبوونەوەو سەركەوتنو گوێ گرتنی شەیتانەكانیش پارێزراوەو پەرژین كراوە وەك خوای زاناو كاربەجێ فەرموویەتی: ﴿ إنا زينا السماء الدنيا بزينة الكواكب وحفظا من كل شيطان مارد لايسمعون إلى الملإ الأعلى ويقذفون من كل جانب دحورا ولهم عذاب واصب إلا من خطف الخطفة فاتبعه شهاب ثاقب ﴾ الصافات (٦-١٠)، هەروەها فەرموویەتی: ﴿ ولقد زينا السماء الدنيا بمصابيح وجعلناها رجوما للشياطين. ﴾ الملك (٥).

كەواتە: زۆر نزیكە كەهەرچی بەچاوە ڕووتو بەدووربینەكان دەبینرێ لەئەستێرەو كەهكەشانە دوورو نزیكەكان هەمووی ئاسمانی یەكەم یان بەشێكی ئەو ئاسمانە بێ.

هەشتەم:

هەرچی لەئاسمانەكانو زەوی (بوونەوەر) دایە خوا بۆ ئینسانی ڕام كردووە كەسوودی لێوەربگرێو لەژیانو گوزەرانی دنیایدا لێی بەهرەمەندبێ: ﴿ وسخر لكم ما في السموات وما في الأرض جميعا منه ان في ذلك لآيات لقوم يتفكرون ﴾ الجاثية (١٣).

نۆیەم:

وایێ دەچێو زۆر نزیكە ئەم بوونەوەرە پانوبۆرو زەبەلاحو سنور نادیارە تێكرا شانۆ (مسرح) یێك بێ بۆ تاقی كردنەوەی ئینسان ڕەخسابێ، چونكە لەلایەكەوە خوای بەخشەر دەفەرموێ: هەرچی لەبوونەوەر دایە بۆ ئێوەم مەیسەر كردووە، وەلەلایەكی دیكەشەوە ڕای دەگەیەنێ كەهاوكات لەگەڵ كۆتایی پێهاتنی ژیانی ئینسان لەسەر زەوی ئاسمانەكانیش وەك تۆمارێك دەپێچرێنەوەو دەگێڕرێنەوە سەر حاڵەتی پێشوویان: ﴿ يوم نطوي السماء كطي السجل للكتب كما بدأنا أول خلق نعيده وعدا علينا إنا كنا فاعلين ﴾ الأنبياء (١٠٤).

هەروەها خوای میهرەبانو دادگەر ڕایگەیاندووە كەلەڕۆژی دواییدا هەم ئاسمانەكانو هەم زەویش (واتە تێكرای بوونەوەر) دەگۆڕێنو بەشێوەو چۆنیەتیەكی دیكە درووست

دەکرێنەوە: ﴿ يوم تبدل الأرض غير الأرض والسموات وبرزوا لله الواحد القهار ﴾ إبراهيم (٤٨).

دەیەم:

ئەم بوونەوەرەو هەموو ئەو کائیناتەی تێیدایە تێکرا ملکەچو پابەندی ئەو نەخشەو بەرنامەیەن کەلەلایەن خوای پەروەردگارەوە بۆیان دیاری کراوە، وەتاقە مەخلوقێك کەتوانای لەپاسا دەرچوونو سەرەڕۆیی - لەبەشێکی ژیانیدا - پێدرابێ ئینسانە[1] ئەویش بەمەبەستی تاقی کردنەوەی: ﴿ أفغير دين الله يبغون وله أسلم من في السموات والأرض طوعا وكرها وإلينا يرجعون ﴾ آل‌عمران (٨٣)، ﴿ لاالشمس ينبغي لها أن تدرك القمر ولاالليل سابق النهار وكل في فلك يسبحون ﴾ يس (٤٠).

یازدەهەم:

دوو جۆرن لەو درووستکراوە بەمەستانە، خوایش فەرموویەتی: ﴿ فلا أقسم بما تبصرون وما لاتبصرون ﴾ الحاقة (٢٨-٢٩).

ئەم بوونەوەرە بەس بریتی نیە لەدیوە بینراوو بەرهەستەکەی بەڵکو دیویکی پەنهانو نابەرهەستیشی هەیە کەفریشتەو پەری (الملائكة والجن)ن.

ئەمە بەکورتی تێروانینی ئیسلامی بوو دەربارەی مەسەلە گرنگو سەرەکییەکانی بوون (خوا سبحانە وتعالیو ئینسانو ژیانو بوونەوەر).

بەڵێ...ئەمەیە تێروانینو جیهانبینیی ئیسلامی، جیهانبینییەك کەیەقینی سەدا سەدمان هەیە لەڕاستیو تەواوییدا، چونکە هەر لەو سەرچاوەیە هاتووە کەئینسانو ژیانو بوونەوەری هێناونە دی.

■ ■ ■

بێتواتە/سەرئەشکەوتان

١٤١٣ك.

---

(١) دیارە جنە (جن) یش لەو مەسەلەیەدا وەك ئینسانن.

بەشی سێیەم

بیروباوەڕ

(العقيدة)

دوو پێشەکیی کورت

یەکەم: جیاوازیی نێوان تێڕوانین و بیروباوەڕ:

دەتوانین لەچەند خاڵێکدا جیاوازیی نێوان تێڕوانین و بیروباوەڕ بخەینەڕوو:

١. تێڕوانین بریتییە لەچۆنیەتی ناسینی بوون (كيفية معرفة الوجود) بەڵام بیروباوەڕ بریتییە لەجۆرە هەڵوێستێك دەربارەی بوون (نوع من الموقف حول الوجود).

٢. تێڕوانین بەبێ بیروباوەڕیش دەبێ، بەڵام بیروباوەڕ بوونی بەهەبوونی تێڕوانینەوە بەندەو، هەتا ئەو نەبێ ناگونجێ پەیدا ببێ، کەواتە ڕێدەکەوێ تێڕوانینێکی ڕاست و درووست هەبێ بەڵام بیروباوەڕی لەگەڵ نەبێ یان بیروباوەڕێکی پووچەڵی لەگەڵ بێ.

٣. تێڕوانین سەرچاوەو کانگای هەڵقوڵین و پەیدابوونی بیروباوەڕە، واتە تێڕوانین چۆن چۆنی بێ بیروباوەڕیش هەروا دەبێ، مەگەر بەقەستی پێچەوانەی داخوازیی تێڕوانین بجووڵێتەوە.

٤. هەرچەندە بیروباوەڕ لەتێڕوانینەوە هەڵدەقوڵێ بەڵام ئەوەی دەکرێتە پێوەرو تەرازووی ئینسان (بیروباوەڕ) ەتی نەك تێڕوانینی، چونکە وەك گوتمان تێڕوانین واتە ناسینی بوون وەك خۆی (معرفة الوجود كما هو)، بەڵام بیروباوەڕ بریتییە لەهەڵوێستی مرۆڤ بەویستی خۆی، جادیارە ناسینی واقیعی بوون بەتەنها هیچ ئازایەتی یان نائازایەتی ئینسان ناگەیەنێ، چونکە هەموو ئامرازەکان ناسین و پەیبردن بە (بوون) بەهەموو کەس دراون و هەموویان ـ چاك و خراپ ـ دەتوانن (بوون وەك خۆی) بناسن، بەڵام ئەوەی چاکی و خراپی ئینسانی لێوەردەگیرێ و دەبێ بەهۆی خۆشویستران و ڕێزلێ گیرانی یان بوغزێنران و زەبوون کرانی ئەو بیروباوەڕەیەتی کەبەویستی خۆی دیاری دەکات، نەك وەك تێڕوانین کەبێ ویستی وی لەواقیع هەڵبهێنجرێ و وەربگیرێ.

٥. کەواتە بەبیروباوەڕ بڕوادارو بێبڕوا، مسوڵمان و کافر، لەیەك جیا دەکرێنەوە نەك بەتێڕوانین، چونکە دەبینی مسوڵمانێك و کافرێك وەك یەك (بوون) یان ناسیوەو دەزانن کەخوایەکی بەدیهێنەرو پەروەردگار ئەم (بوون) ەی هێناوەتە دی و سەرپەرشتیی دەکات، بەڵام مسوڵمانەکە لەگەڵ داخوازییەکان (مقتضيات) ی تێڕوانینەکەدا ڕاست دەکات و ئەو تاقە بیروباوەڕە ڕاستەی کە لێی هەڵدەقوڵێ دەیکاتە بیروباوەڕو هەڵوێستی خۆی، کەچی نامسوڵمانەکە ئامادەی وەرگرتنی ئەو تاقە ئەنجام و بەرهەمە ڕاست و تێڕوانینەکە نابێ.

چاکترین نموونەش بۆ ئەم جۆرە حاڵەتە هەڵوێستی (ئیبلیس) بوو دەربارەی خوای پەروەردگاری خۆی کەهەرچەندە تێڕوانینەکەی بریتیبوو لە: ﴿ خلقتني من نار وخلقته من طين ﴾ الأعراف (١٢)، بەڵام هەڵوێستەکەی بریتیبوو لە ﴿ أبى واستكبر وكان من

الکافرین ﴾ البقرة (٣٤).

هەروەها هەڵوێستی داروودەستەی فیرعەون کەخوای مەزن لەبارەیانەوە فەرموویەتی: ﴿ فلما جاءتهم آیاتنا مبصرة قالوا هذا سحر مبین. وجحدوا بها واستیقنتها أنفسهم ظلما وعلوا فانظر کیف کان عاقبة المفسدین ﴾ النمل (١٣-١٤).

دەبینین هەرچەندە لەدەروونی خۆیاندا (یقین) یان هەبووە لەراستی مووساو بەڵگەکانی‌دا ﴿ واستیقنتها أنفسهم ﴾، بەڵام بەهەڵوێست بێ‌بڕوایی‌یان نیشان داوە ﴿ وجحدوا بها ﴾.

هەروەها هەڵوێستی (عمرو بن هشام) کە بە(أبو الحکم) ناسرابوو و دوایی بە (أبو جهل) شووورەتی دەرکرد، کەدەیگوت: دەزانم‌و دڵنیام کەموحەممەد مادام قەت لەگەڵ ئێمەدا درۆی نەکردووە بەناوی خوداشەوە درۆ ناکات، بەڵام تیرەی ئێمە (بنو عبدالشمس) لەگەڵ تیرەی (بنو هاشم) دا هەر پێشبڕکەمان بووەو ئێمە پێغەمبەرێك لەکوێ بێنین؟! نەخێر ئامادەنین بەدوای پێغەمبەری ئەوان بکەوین.

یان ئەوانەی کەبەدوای (مسیلمة الکذاب) کەوتبوون دەیانگوت: خۆ دەزانین کە (مسیلمة) درۆ دەکات بەڵام: ﴿ الکذاب ربیعة أحب إلینا من صادق مضر ﴾!

دووەم: گرنگی و پلەوپایەی بیروباوەڕ لەئیسلامدا

بیروباوەڕ (العقیدة) لەئاینی ئیسلامدا بەرزترین پلەوپایەی هەیەو گرنگترین بەشیەتی، چونکە بناغەو بنچینەی هەموو بەشەکانی دیکەیەو، ئەگەر ئیسلام بەخانووێك دابنێین بیروباوەڕ بناغەکەیەتی‌و، ئەگەر وەك درەختێك تەماشای بکەین بیروباوەڕ رەگ‌و ریشەیەتی‌و، ئەگەر بەجەستەیەکی بچوێنین بیروباوەڕ بەیکەری ئێسکی‌یەتی.

هەربۆیەش نزیکەی سێ لەسەر چاری قورئان (٣/٤) کەلەشاری مەککەی پیرۆزدا هاتۆتە خوار سەرلەبەر دەربارەی بیروباوەڕو بنچینە گرنگەکانی‌یەتی‌و، لەشاری مەدینەی پڕ نووریش دیسان جار لەدوای جار تەئکیدی بەردەوام لەسەر ڕوونکردنەوەو چەسپاندنی کراوە.

وەهەر بۆیەش تەمەنی هەرە بەرزوپیرۆزی (٢٣) ی ساڵەی پێغەمبەرایەتی پێغەمبەر ﷺ، (١٣) ساڵی رەبەقی بۆ چەسپاندن‌و ڕوونکردنەوەی ئەو مەسەلە گرنگەو مەزنە تەرخان کراوە.

کەواتە: پێویستە دڵنیاو مسۆگەر بین کەدامەزراندن‌و بنیات‌نانی بیروباوەڕ لەدڵ‌و عەقڵی کۆمەڵێك دا کەدەربڕێتی کۆمەڵگایەکی ئیسلام‌و کیان‌و قەوارەیەکی ئیسلامیان لێ پێك بهێنێ، یەکەمین‌و گرنگترین هەنگاوە، پێش ئەوە نابێ هیچ هەنگاوێکی دیکە بنرێ ئەگەرنا کارەکە پووچەڵ‌و بێ‌کاکڵ دەبێ‌و دەبێتە خوری‌و سەرناگرێ.

وەدەبێ دڵنیاو مسۆگەربین کەهەتا بیروباوەڕ قوڵترو پتەوترو دامەزرا تر بێ، پابەندیو مسوڵمانەتیش چاکترو ساغترو تەواوترو هەمەلایەنتر دەبێ.

ئێستاش دەچینە سەر ئەسڵی مەبەست:

وەك گوتمان ئەگەر تێروانین (تصور) بریتییە لەناسینی بوون (الوجود) بەشێوەیەکی راستو درووستو واقیعی ـ لەسنووری توانای ئینساندا ـ بیروباوەڕ (ئایدیۆلۆژی) بریتییە لەهەڵوێستی ئینسان دەربارەی بوون (الوجود) لەبەر تیشکی ئەو تێروانینەدا.

جائێستا ئێمە خوا پشتیوانبێ بیروباوەڕی ئیسلامییانەی خۆمان کەزادەو هەڵقوڵاوی تێروانینمانە ـ دیارە وەك پێشتریش گوتمان ئەمانیش و هەموو شتێکی دیکەشمان هەر لەوەحیو پەیامی بێهەڵەوپەڵەی خواوە هەڵدەقوڵێ ـ لەم پێنج بەندەی خوارەوە بەکورتی دەخەینەڕوو:

بەندی یەکەم: پێناسەی بیروباوەڕ.

بەندی دووەم: زیادکردنو کەمبوونی ئیمان.

بەندی سێیەم: چۆنیەتی دامەزراندنی بیروباوەڕو هاتنە نێو ئیسلامەوە.

بەندی چوارەم: پایەکانی بیروباوەڕ.

بەندی پێنجەم: چۆنیەتی کافربوونی ئینسانو هەڵوەشانەوەی شایەتمان.

بەندی یەکەم:

پێناسەی بیروباوەڕ (ئیمان ، عەقیدە)

بەپێویستی دەزانم بەرلەهەموو شتێك پێناسەیەکی پوختی بیروباوەڕ بکەین ئینجا بێینە سەر مەسەلەکانی دیکە.

زانایانی ئیسلام دەربارەی حەقیقەتی وشەی (ئیمان) دوو رایان هەن:

(أ) کەئیمان بریتییە لەبەراستدانان (تصدیق) ی بەدڵو دانپێداهێنان (إقرار) ی بەزمانو کردەوە بەئەندامەکان (التصدیق بالجنان والإقرار باللسان والعمل بالأرکان). دیارە ئەمەش قسەی زۆربەی هەرە زۆری جەماوەری مسوڵمانانە کەبە (أهل السنة والجماعة) شۆرەتیان دەرکردووە.

(ب) کەئیمان بریتییە لە (بەراستدانانی دڵو دانپێداهێنانی زمان)و، دەڵێن کردەوە بەشێکی بروا نیە بەڵکو میوەو بەرهەمیەتی، بەڵام لەراستیدا ئەم دوو رایە جیاوازییەکی زۆریان لەنێواندا نیەو، زیاتر جیاوازی قسەیی (لفظي) یە نەك کردەیی (عملي) چونکە مادام هەموو پێشەواو زانایانی ئیسلام لەسەر ئەوە رێككەوتوون کەئینسان بەکردنی تاوانە گەورەکانی (الکبائر) لەبازنەی ئیمان ناچێتە دەرێ، بەکسانە کەکردەوەی چاك بەشێکی ئیمان بێ یان زادەو بەرهەمی بێ چونکە هەم ئەوانەش کەدەڵێن کردەوە بەشێکە لەئیمان نالێن بەشێکی پێکهێنەر (مکون) یەتیو بەبێ ئەو

ئیمان دانامەزرێ بەڵکو دەڵێن بەشێکی تەواوکەر (مکمل) یەتی وەهەم کەئەوانەش کەدەڵێن کردەوە بەشێکی ئیمان نیە، دەڵێن ئیمان هەتا تەواوترو دامەزراوتربێ چاکترو زیاتر کردەوەو ڕەفتاری چاکو پەسند لەخاوەنەکەیدا دێنێتە دی.

دیارە مەبەست لەبەڕاستدانانو دانپێداهێنان (التصدیق والإقرار) بەڕاستدانانو دانپێداهێنانی خوایەتی خواو پێغەمبەرایەتی ی پێغەمبەر ﷺ و هەموو ئەو شتانەیە کەئەوان فەرموویانەو پێیان ڕاگەیاندووین، وەمەبەستیش لەکردەوە (عمل) ڕەفتارکردنو بەڕێوەچوونە بەپێی ئاڕاستەکردنی بەرنامەی خواو ڕێو شوێنی پێغەمبەری پێشەوا ﷺ.

ئێستاش بۆ ئەوەی مەعنار حەقیقەتی (ئیمان) مان چاکتر بۆ ڕوون بێتەوە چەند خاڵێك دەخەینەڕوو کەزاناو پێشەوایانی ئیسلام لەبارەی ئیمانەوە لەسەریان ڕێك کەوتوون:

١. لەسەر ئەوە ڕێك کەوتوون کەدانپێداهێنانی زمان ئەگەر قەناعەتی نێو دڵی لەگەڵ نەبێ بەئیمان لەقەڵەم نادرێ، بەڵکو ئەوە حاڵەتی ئەو دەغەڵو موونافیقانەیە کەخوا لەکافران خراپتری لەقەڵەم داونو فەرموویەتی: ﴿ إن المنافقين في الدرك الأسفل من النار ﴾ النساء(١٤٥).

٢. وەلەسەر ئەوەش یەك دەنگن کەقەناعەت هێنانی دڵ بەتەنها زانینو ناسینی هەق بەبێ پێ لێنانو دانپێداهێنانی زمان پێی ناگوترێ ئیمان، چونکە خودا دەربارەی جوولەکەکان فەرموویەتی: ﴿ الذين آتيناهم الكتاب يعرفونه كما يعرفون أبناءهم الذين خسروا أنفسهم فهم لايؤمنون ﴾ الأنعام (٢٠)، بەڵام چونکە دانیان پێدا نەهێنا بەو زانینو ناسینە ڕووتە نەبوونە موسڵمان، وەدەربارەی دارو دەستەی فیرعەونیش فەرموویەتی: ﴿ وجحدوا بها واستيقنتها أنفسهم ظلما وعلوا فانظر كيف كان عاقبة المفسدين ﴾ النمل (١٤)، دەبینین هەرچەندە کەبەدڵ یەقینیان هەبووە لەڕاستی موساو بەڵگەو موعجیزەکانیدا بەڵام لەسۆنگەی ئەوەوە کەدانیان پێدا نەهێناوە هەر لەحاڵەتی کافریدا ماونەوە.

٣. وەلەسەر ئەوەش قسەیان یەکە کەخوا دانپێداهێنانی زمانو قەناعەتی دڵو کردەوەی لەبەندەکانی داواکردووە، ئەوەندە هەیە زۆربەیان کردەوە بەبەشێکی ئیمان دەزانن هەندێکیشیان بەزادەو بەرهەمی وی دەزانن.

٤. وەلەسەر ئەوەش یەك قسەن کەئەگەر کەسێك بەدڵ خواو پێغەمبەرو بەرنامەکەیان بەڕاستو تەواو بزانێو بەزمانیش دانی پێدابهێنێو بەڵام بەئەندامەکانی ڕەفتار بەگوێرەی بڕوای نێودڵو سەر زمانی نەکات، ئەوا تاوانبارەو سەرپێچی لەخواو پێغەمبەرەکەی کردووەو شایستەی هەڕەشەو سزای خوایە، بەڵام هەر بەبڕوادار حسێب دەکرێ.

٥. وەلەسەر ئەوەش پێك هاتوون کەخاوەنی گوناحی زل مادام بەحەڵاڵی نەزانی ئەگەر پێش ئەوەی تۆبەشی لێ بکات بمرێ هەر بەکافر حسێب ناکرێ. بەڵکو ئەوانەی کەبەهۆی تاوانی گەورەوە ئینسان لەبازنەی ئیمان دەبەنە دەرێ (خوارج) و (معتزلة) کانن، جاهەرچی تاقمی یەکەمن دەڵێن: (بابای تاوانبار مادام تۆبە لەگوناحەکانی نەکات لەبازنەی ئیماندا نەماوەو کافربووە، بەڵام تاقمی دووەم دەڵێن: لەبازنەی ئیماندا نەماوەو

نەش چۆتە خانەی کوفرەوە بەڵکو لەنێوان هەردووکیاندا هەڵواسراوە ـ منزلة بین منزلتین).

٦ـ وەزانایانی ئیسلام لەسەر ئەوەش ڕێک کەوتوون کەئەو بیروباوەڕەی لەبەڕاستزانینی دڵ و پێ لێنانی زمان و کردەوەی ئەندامەکان پێک دێ. ئەوە ئەو ئیمانەیە کەئینسان لەلای خوا پێ ی دەبێتە بڕوادارو مسوڵمان و پێ ی دەچێتە بەهەشتێ و ئەگەر بەئەندازەی خراپەکانیشی لەدۆزەخێ دا بمێنێتەوە، دوایی ڕزگاری دەبێ و هەمیشەیی نابێ، ئەگەرنا ئەو ئیمانەی کەپێویستە بزنەوەی مرۆڤ لەدنیادا پێ ی بەبڕوادارو ئەهلی ئیسلام حسێب بکرێ و وەک ئەهلی قیبلە ڕەفتاری لەگەڵ بکرێ ئەوە بەس دانپێداهێنانی بەزمان و شایەتمانهێنانە، وەهەرکەسێک شایەتمانی هێنا لەژیانی دنیایدا بەمسوڵمان لەقەڵەم دەدرێ و، مافی مسوڵمانەتی دەدرێتێ و داوای لێ دەکرێ کەپابەندبێ بەیاساکانی بەرنامەی خواوە چونکە شایەتمانەکەی داخوازی دەکات، ئیدی هەرچەندە گیرۆدەی تاوان و خراپەبێ حوکمی کوفری بەسەردا نادرێ ئەوەندە هەیە ئەگەر خراپەو تاوانەکەی سزایەکی دنیایی بۆ بڕیاردرابێ لەسەری سزا دەدرێ، بەڵام نابێ بێ ئاگابین لەوەی کەئەو جۆرە کەسانە بەدوو مەرجان بەمسوڵمان و ئەهلی قیبلە حسێب دەکرێن: یەکەم: ئەو خراپەو تاوانەی دەیکەن بەحەڵاڵی نازانن، دووەم: هیچ قسەو ڕەفتاریکیان لێ نەپشکوێتەوە کە بە (مکفر) کافرکەر دانراون و شایەتمانەکەیان لێ هەڵنەوەشێتەوە. دواتریش بەئیزنی خودا باسی چۆنیەتی ئیمان دامەزران و هۆیەکانی هەڵوەشاندنەوەی دەکەین.

بەندی دووەم:

زیادکردن و کەمکردنی ئیمان

هەرچەندە ئەوانەی کەپێیان وانیە کردەوە بەشێکی بیروباوەڕە بڕواشیان بەنزمی و کەمی و زیادی ئیمان نیە بەڵکو دەڵێن ئیمان هەریەکێکە بەڵام جیاوازی مسوڵمان بەهۆی ئەندازەی تەقواو خۆشویستنی خواو لێ ترسانی و جلەوی نەفس توندکردن و دنیابەکەم گرتن و دوارۆژهەڵبژاردنەوەیە، بەڵام لەڕاستیدا دەقی قورئان و سوننەت لەسەر ئەوە زۆرن کەکردەوە بەشێکە لەئیمان و لێ ی جودا نابێتەوە، دەقی زۆرو زەوەندیش هەن دەربارەی کەم و زیادی بیروباوەڕ بۆ وێنە:

- ﴿ إنما المؤمنون الذين إذا ذكر الله وجلت قلوبهم وإذا تليت عليهم آياته زادتهم إيمانا.. ﴾ الأنفال (٢).
- ﴿ الذين قال لهم الناس ان الناس قد جمعوا لكم فاخشوهم فزادهم إيمانا وقالوا حسبنا الله ونعم الوكيل ﴾ آل‌عمران (١٧٣).
- ﴿ هو الذي أنزل السكينة في قلوب المؤمنين ليزدادوا إيمانا بعد إيمانهم.. ﴾ الفتح (٤).

پێغەمبەریشمان ﷺ فەرموویەتی:

- ﴿ الإيمان بضع وسبعون شعبة أعلاها قول لاإله إلا الله، وأدناها إماطة الأذى عن الطريق، والحياء شعبة من الإيمان ﴾ متفق عليه بلفظ مسلم.
- ﴿ أكمل المؤمنين إيمانا أحسنهم خلقا ﴾ رواه الترمذي والحاكم وقال صحيح على شرطهما.
- ﴿ من رأى منكم منكرا فليغيره بيده، فإن لم يستطع فبلسانه، فإن لم يستطع فبقلبه وذلك أضعف الإيمان ﴾ رواه مسلم.

گرنگترین هۆیەکانی
زیادبوونو گەشەکردنی ئیمانیش ئەمانەن :

١ - زانیاری (العلم):

چونکە ئینسان هەتا زانیاریی زیاتر بێ یەقینو عیرفانی پتر دەبێ، دیارە مەبەستیش لە (زانیاری) لێرەدا زانیارییە دەربارەی خواو ناوە بەرزەکانیو سیفەتە پەسندەکانیو کردەوەکانیو دروستکراوەکانی... وەزانیاری دەربارەی پێغەمبەری خواو چاکتر ناسینو پێ ئاشنابوونیو شارەزایی پەیداکردن دەربارەی بەرنامەکەیو خووو ڕەوشتی ژیانو گوزەرانیو جۆری خواپەرستییەکەیو خەباتیو هەڵسو کەوتی ڕۆژانەیو... هتد، وەزانیاری دەربارەی قورئانو سوننەتو بەرهەمو کەلەپووری زاناو پێشەوایانمانو ژیانو گوزەرانو هەڵوێستو هەڵسو کەوتیان.

بۆیەش زانیاری دەبێتە هۆی گەشەکردنو کامڵبوونی هەرچی زیاتری بیروباوەڕ، چونکە ئەسڵی ئیمان بریتییە لەزانینو دانپێداهێنانی خوایەتی خواو پێغەمبەرایەتی (محمد ﷺ) و هەرچی لەخواوە هێناویەتی کەلە وشەی شایەتمان: ﴿ أشهد أن لا إله إلا الله وأشهد ان محمدا رسول الله ﴾ دا کورت دەبێتەوە، هەربۆیەش هەرکەسێك ئەو شایەتمانییە بێنێ بەبڕوادار حیساب دەکرێ، بەڵام بێگومان جیاوازی زۆرە لەنێوان دوو کەسدا کەیەکێکیان هەروا بەکورتی لەمەعناو نێوەرۆکی شایەتمان حاڵیبووە، ئەوی دیکەشیان بەتێرو تەسەلی لێی تێگەیشتووەو بەدەریای بێبنی خواناسیو پێغەمبەرناسیدا چۆتە خوارێ، هەربۆیەش خوای زانا فەرموویەتی: ﴿ ومن الجبال جدد بيض وحمر مختلف ألوانها وغرابيب سود ومن الناس والدواب والأنعام مختلف ألوانه كذلك إنما يخشى الله من عباده العلماؤا إن الله عزيز غفور ﴾ فاطر (٢٨)، وەفەرموویەتی: ﴿ أمن هو قانت اناء الليل ساجدا او قائما يحذر الآخرة ويرجوا رحمة ربه قل هل يستوي الذين يعلمون والذين لايعلمون إنما يتذكر أولوا الألباب ﴾ الزمر (٩).

٢ - کردەوەی چاك (العمل الصالح):

بەڵێ... کردارو ڕەفتاری چاكو پەسند، وەك جۆرەکانی خواپەرستی (نوێژو ڕۆژوو

وحەج و زەکات، خێرو خێرات، قوربانی سەربڕین...هتد)، هەروەها ڕەوشتە بەرزەکان، فەرمان بەچاکەو ڕێگرتن لەخراپە، خەبات و تێکۆشان... هتد دەبێتە مایەی پتەوبوون و یەقین و گەشەکردنی بیروباوەڕ، بەپێچەوانەیشەوە کەمی کردەوەی چاک و نقووم بوون لەتاوان و خراپەو ڕابواردندا دەبێتە هۆی لاوازبوونی بڕوا جاری وا هەیە سەریش دەکێشێ بۆ کوفرو بێبڕوایی.

چونکە لەڕاستیدا حەقیقەتی ئیمان بریتییە لەبەڕاست زانین و دانپێداهێنان و بەکردەوە ئەنجامدان، کەئەمانەش هەرسێکیان لەجەوهەرو نێوەڕۆکدا یەکن چونکە دان پێداهێنانی زمان بۆ دەرخستن و سەلماندنی ئەو حەقیقەتەیە کەلەدڵدا جێگیر بووەو، کردەوەی ئەندامەکانیش بەڵگەو شایەدی ڕاستی و تەواوی دان پێداهێنانی زمانە، هەر بۆیەش (حسن البصري) فەرموویەتی: (ليس الإيمان بالتمني ولكن ما وقر في القلب وصدقة العمل) کەوابێ دەتوانین بڵێین: ئیمان و بیروباوەڕی ئیسلامی دوو جۆرە دانپێداهێنانی پێویستن:

أ. دانپێداهێنانی دەروونی و دەمی (إعتراف نظري)، چونکە دڵیش هەر لەڕێی زارەوە دەزانرێ و پەی پێ دەبرێ.

ب. دانپێداهێنانی کردەیی (إعتراف عملي) بەفەرمانبەری و جێبەجێ کردن.

کەواتە: هەتا کردەوەو ڕەفتاری چاک و پەسەند زیاتر بێ بیروباوەڕەکە زیاتر دەبێ و چاکتر گەشە دەکات و خراژوو دەبێ، چونکە چاکترو زیاتر دان بەخوایەتی خواو پێغەمبەرایەتی موحەممەدو ڕاستی و تەواوی بەرنامەکەیاندا دەهێنرێ و ئیسپات دەکرێ.

٣ - یادکردن و بیرکردنەوە (الذكر والفكر):

مەبەست لەیادکردن و باسکردنی خوایە بەدڵ و زمان بەهۆی خوێندنەوەی کتێبەکەیەوە، خوای بەرزو مەزن لەوبارەیەوە فەرموویەتی: ﴿ ألذين يذكرون الله قياما وقعودا وعلى جنوبهم ﴾ آل‌عمران (١٩١)، وەفەرموویەتی: ﴿ ألذين آتيناهم الكتاب يتلونه حق تلاوته أولئك يؤمنون به ﴾ البقرة (١٢١). وەمەبەست لەبیرکردنەوەش بیرکردنەوەو تێوەڕامان و سەرنجدانە بەعەقڵ و دڵ لەدروستکراوەکانی خواو ووردبوونەوەیە لەئایەتە دەروونی و ئاسۆییەکانی: ﴿ سنريهم آياتنا في الآفاق وفي أنفسهم حتى يتبين لهم أنه الحق ﴾ فصلت (٥٣).

چونکە ئینسان و دەوروبەری بوونەوەر ئاوێنەی تێدا تەجەللاکردن و درەوشانەوەی ناوو سیفەتە چاک و پەسندەکانی خودان:

سرووشت ئاوێنەی تەجەللای خوایە
چاک سەرنجی بدە بزانە چی تیایە
لەڕێی کردوە کرکار دەناسرێ
بوونەوەر کرەو کردگاری خوایە

هەربۆیەش خوای کاربەجێ هەروەك چۆن ڕستەکانی قورئانی ناوناون (آیات) دیاردەو دیمەنە سرووشتی یەکانی وەك ئاسمانو زەوی و باوبارانو دەریاو دارو درەختو شینا سەرو هەورە بریسکەو شاخ و ڕووبارو... هتدیشی هەر ئاوا ناوناون چونکە هەروەك چۆن ڕستەو برگەکانی قورئان بەڵگەو نیشانەی بوونو بەرزیو مەزنی خاوەنەکەیانن، دیاردەو دیمەنە دڵبزوێنەکانی سرووشتیش بەهەمان شێوە.

خوای میهرەبان لەوبارەوە فەرمرویەتی: ﴿ إن في خلق السموات والأرض واختلاف الليل والنهار لآيات لأولي الألباب. الذين يذكرون الله قياما وقعودا وعلى جنوبهم ويتفكرون في خلق السموات والأرض ربنا ماخلقت هذا باطلا سبحانك فقنا عذاب النار ﴾ آل‌عمران (١٩٠-١٩١).

پێویستە ئەوەش بگوترێ کەدەگونجێ بیرکردنەوە (تفکر) بەبێ دڵ ئەنجام بدرێ، بەڵام یادکردن (تذکر) بەبێ عەقڵ ناکرێ، چونکە کە چەق (مرکز) ی هەستو نەستو عاتیفەیە بەعەقڵەوە پەیوەستەو بەبێ ئەو هیچی بۆ ناکرێ، بەڵام عەقڵ بەسەر دڵدا حاکمەو دەتوانێ بەبێ ئەویش کاری خۆی بکات.

دیارە (ذکر) یش لەدڵەوە هەڵدەقوڵێ و عەقڵ و زمان یارمەتی ی دەدەن یان ئادەن و هەتا هاوکاری ی ئەوان زیاترو چاکتربێ و لەدڵیشەوە بەجۆشتر هەڵقوڵیبێ زیکرەکە تەواوتر دەبێ، بەڵام (فکر) هیچ پەکی لەسەر دڵ و زمان نەکەوتووەو بەتەنها کاری خۆی هەڵدەسووڕێنێ.

کۆتایی ئەم باسەش بەم دێرە شیعرەی مەحوی دێنم کەدەڵێ:

سەر کە هۆشیکی نەبێ زڕکە تاڵم بۆچی‌یە؟!
دڵ کەجۆشیکی نەبێ شووشەی بەتاڵم بۆچی‌یە؟!

بەندی سێیەم:

چۆنیەتی دامەزراندنی بیروباوەڕ هاتنە نێو ئیسلامەوە

زانایانی ئیسلام تێکڕا لەسەر ئەوە ڕێك کەوتوون کەبنچینەی دامەزرانی بیروباوەڕو دەرگای هاتنە نێو ئیسلامەوە ئەوەیە کەئینسان بەدڵ باوەڕ بێنێ و بەزمانی دانی پێدابنێ کەبەس (خودا - سبحانە وتعالی -) بەدیهێنەرو پەروەردگارو پەرستراوبەتی، وەموحەممەد ﷺ پێغەمبەرو ڕەوانەکراوی خوایەو هەرچی لەلایەن خوای پەروەردگاری‌یەوە

هێناویەتی هەقو ڕاستەو پێویستە ڕەفتاری پێبکات، وشەی هەرە بەرزو پاکیش (الكلمة الطيبة) یش ﴿ لا إله إلا الله محمد رسول الله ﴾ کراوەتە ناورونیشانو بەڵگەو ڕێگای دەربڕینی ئەو بیروباوەڕە...

کەواتە هەرکەسێك ئەم وشەیەی بەزمانی گوتو بەدڵیش قەناعەتی پێی هەبوو و بەڕاستی زانی، وەهیچ شتێکی دەروونیو زارەکیو کردەیی وای لێ نەپێکوێتەوە کەهەردووك یان یەکێك لەدوو بەشی شایەتمانەکەی هەڵبوەشێنێتەوە، ئەوە مانای وایە هاتۆتە نێو ئاینی خواوەو لەو کوفرە ڕزگاری بووە کەلەسەری بووە.

بەڵگەو شایەدی ڕاستیی ئەم قسەیەش لەسوننەتی پێغەمبەردا ﷺ زۆرن، بۆ وێنە:

- ﴿ أشهد ان لا إله إلا الله وإني رسول الله لايلقى بهما عبد غير شاك بهما إلا دخل الجنة ﴾ رواه مسلم.
- عن عبادة بن الصامت رضي الله تعالى عنه قال سمعت رسول الله ﷺ يقول: ﴿ من شهد أن لا إله إلا الله وان محمدا رسول الله حرم الله عليه النار ﴾ رواه مسلم.
- من حديث الشريد بن سويد الثقفي ان النبي ﷺ قال لجارية: ﴿ من ربك؟ قالت: الله. قال: فمن أنا؟ قالت: رسول الله. قال: اعتقها فإنها مؤمنة ﴾ رواه أبو داود والنسائي.
- وەلەبەسەرهاتی موسڵمانبوونی (أبو بكر الصديق)[١]و (خالد بن سعيد)[٢]و (أبو ذر الغفاري)[٣]و(طفيل بن عمرو الدوسي)[٤]و (خالد بن الوليد)[٥]دا خوا لێیان ڕازی بێو ڕازیشیان بکات، بەڵگەی سەلماندنی ئەو مەسەلەیە وەك ڕۆژی ڕوون دیارە، چونکە هەرکام لەو زاتانە هەریەکە بەشێوەیەك ئەو وشە پیرۆزەیان دەربڕیوەو شایەتمانییان هێناوەو بەمەش هاتوونەتە نێو باوەشی گەرمی ئاینی خواوەو حوکمی براهێنانو موسڵمانبوونیان بۆ دراوە.

پێویستە ئەوەش بگوترێ کەیەکێك لەدوو بەشەکانی شایەتمان بەس نیە بۆ هاتنە نێو ئیسلامەوە بەڵکو دەبێ هەردووکیان کۆ بکاتەوە، کەواتە ئەگەر لەهەندێك فەرموودان بەس ﴿ لاإله إلا الله ﴾ دیارکراوە ئەوە مەبەست پێی هەردووکیانە چونکە لەفەرموودەکانی دیکەدا ئەوە ڕوونکراوەتەوەو پێویستە (حمل) ی (مجمل) بۆسەر

---

(١) بڕوانە (السيرة النبوية) ی ئیبنو کەثیر، ل٤٣٣؛ (السيرة الحلبية)، ل٤٤٤.

(٢) بڕوانە (السيرة النبوية) ی ئیبنو کەثیر، ل٤٤٥.

(٣) بڕوانە هەمان سەرچاوەی پێشوو، ل٤٤٧، هەروەها: (صحيح البخاري مع فتح الباري)، ب٧، ل١٣٩.

(٤) بڕوانە (سيرة ابن هشام)، ل٤٠٧-٤٠٨.

(٥) بڕوانە (السيرة النبوية) ی ئیبنو کەثیر، ب٢، ل٥٢٠.

(مفصل) بکرێ.

هەروەها شتێکی گرنگو شایانی باسە کەلەنێو زانایاندا هیچ کێشەو جیاوازی‌یەك لەسەر ئەوە نیە کەبەڕاست‌زانینو گۆ (تلفظ) کردنی شایەتمان نابێتە هۆی موسڵمانبوونو ڕزگاربوونی لەمانەوەی بێ‌بڕانەوە لەدۆزەخدا لەدوو حاڵەتاندا:

یەکەم:

ئەگەر هەڵوێستێکی دەروونی یان زمانی یان کرداری لەو کەسەدا هەست پێ‌بکرێو بزانرێ کەشایەتمانی هێناوە، کەببێتە هۆی هەڵوەشاندنەوەی هەردووك یان یەکێك لەبەشەکانی شایەتمان، بۆ وێنە ئەوکەسە بەبڕوادارو موسڵمان حسێب ناکرێ کەدەڵێ ﴿لاإله إلا الله محمد رسول الله﴾ بەلام دان بەفەرزیەتی زەکاتو ڕۆژوو، یان حەرامیی زیناو سوودخۆری داناهێنێ، هەروەها هەر یاسایکی دیکەی ئیسلام کەبەئاشکرا زانراوە (إنکار ماعلم من الدين بالضرورة).

وەئەو کەسە بەبڕوادار دانانرێ کەدەڵێت: دان بەپێغەمبەرایەتی (موحەممەد) دا دێنم، بەلام پێم وایە کەتایبەت بووە بەگەلی عارەبەوە، یان بەرۆژگارێکی دیاری کراوەوە.

وەئەو کەسە بەموسڵمان حسێب ناکرێ کەشایەتمان دێنێ بەلام بەشێوەیەك لێکی دەداتەوە کەدەبێتە هۆی بڕوا پێ‌نەبوونی یەکتایی خوا یان هەندێك لەناوو سیفەتەکانی، یاخود شایەتمان دێنێ بەلام دان بەهەندێك یان ئایەتێك یان وشەیەكو پیتێکی قورئان ناهێنێ، چونکە (دانپێدانەهێنان) وەکو بەڵگەیە لەسەر پووچیو ناڕاستی‌ی (دان پێداهێنان) ەکەی!!

دووەم:

ئەگەر لەسەر ڕێبازو بیروباوەڕێکی دیکە بوو، چونکە لەو حاڵەتەدا پێویستە وێڕای شایەتمانهێنان دەست‌بەرداری (براءة) ی خۆشی لەڕێبازو بیروباوەڕە پێشووەکەی ڕابگەیەنێ.

بۆیە هەندێك لەزانایانی ئیسلام لەم بارەوە بنچینە (قاعدە) یەکی گشتی‌یان داناوە کەنێوەرۆکەکەی ئەوەیە کە: حوکم بەموسڵمانبوونی ئەو جۆرە کەسانە ناکرێ، هەتا شایەتمانێك نەهێنن کەببێتە هۆی هاتنی نێو ئیسلامو هەڵوەشاندنەوەو فڕێدانی هەموو ئەو بیروڕا هەڵەو پووچانەی کەپێیانەوە ناسراون. کەواتە ئەگەر شایەتمان هێنانی بەتەنها بەس نەبوو بۆ ڕوونکردنەوەو ڕاگەیاندنی ئەو حەقیقەتە ئەوە پێویستە وێڕای شایەتمان وازهێنانو دەستبەرداری‌ی خۆشی لەڕێبازو بیروبۆچوونەکانی دەربڕێ.

■ ■ ■

بەندی چوارەم:

پایەکانی بیروباوەڕ (أرکان الإیمان)

لەدەقەکانی قورئان و سوننەتدا لەچەند شوێنێکدا باسی پایەو بنچینەکانی بیروباوەڕی ئیسلامی کراوە بۆ وێنە:

- ﴿ آمن الرسول بما أنزل إليه من ربه والمؤمنون كل آمن بالله وملائكته وكتبه ورسله ﴾ البقرة (٢٨٥).
- ﴿ ياءيها الذين آمنوا آمنوا بالله ورسوله والكتاب الذي نزل على رسوله والكتاب الذي أنزل من قبل ومن يكفر بالله وملائكته وكتبه ورسله واليوم الآخر فقد ضل ضلالا مبينا ﴾ النساء (١٣٦).
- ﴿ ليس البر أن تولوا وجوهكم قبل المشرق والمغرب ولكن البر من آمن بالله واليوم الآخر والملائكة والكتاب والنبيين ﴾ البقرة (١١٧).
- وەلەو فەرموودەیەدا کەجوبرائیل (علیه السلام) لەشێوەی عارەبێکی خێڵەکیدا هاتە خزمەت پێغەمبەر ﷺ و دەربارەی ئیسلام و ئیمان و ئیحسان پرسیاری لێ‌کرد، پێغەمبەر ﷺ دەربارەی ئیمان فەرمووی: ﴿ أن تؤمن بالله وملائكته وكتبه ورسله واليوم الآخر وتؤمن بالقدر خيره وشره ﴾ رواه مسلم عن عمر بن الخطاب وأخرج البخاري نحوه عن أبي هريرة رضي الله عنهما.

کەواتە پلەو بنچینەکانی بیروباوەڕ ئەمانەن:

١- بڕوابوون بەخوا (سبحانه وتعالى).
٢- بڕوابوون بەفریشتەکانی خوا.
٣- بڕوابوون بەکتێبەکانی خوا.
٤- بڕوابوون بەپێغەمبەرەکانی خوا (عليهم السلام).
٥- بڕوابوون بەڕۆژی دوایی.
٦- بڕوابوون بەقەزاو قەدەری خوا.

دیارە هەرکەسێکیش بڕوای بەیەکێك لەم شەشانە نەبێ لەبازنەی ئیسلام دەچێتە دەرێ و بەکافر دەژمێردرێ. ئینجا پێویستە ئەوەش بگوترێ کەئەو بڕواپێهێنانەش دەبێ بەو شێوەو چۆنیەتی‌یە دیاری‌کراوە بێ کەشەریعەتی ئیسلام ڕوونی کردۆتەوە ئەگەرنا ئیعتیباری پێ‌ناکرێ.

جابۆئەوەی ئەو شێوەو چۆنیەتی یە ڕوون بێتەوەو بزانرێ، ئەوا بەکورتی دەربارەی هەرکام لەم شەش بنچینانەی بیروباوەڕی ئیسلامی دەدوێین:

پایەی یەکەم: بڕوابوون بەخوا (جل جلاله)

بڕوابوون بەخوا بەکورتی ئەوەیە کەقەناعەتی تەواوو دامەزراو لەدڵو عەقڵدا درووست بێ‌و زمان دان پێدابێنێ کەبەس خودا بەدیهێنەرو پەروەردگارو خاوەنی هەموو شتێکەو، تەنیا ئەویش شایستەی پەرستن‌و بەندایەتی بۆ کردنە لەهەموو بوارو لایەنەکانی ژیانی تاك‌و کۆمەڵدا، وەبەس ئەو خاوەنی هەموو ناوێکی هەرەچاك‌و سیفەتی هەرە بەرزو تەواوەو لەهەموو لەکەو کەم‌وکوڕی‌یەك پاك‌و دوورەو لەهیچ ڕوێکەوە وەك هیچ‌کام لەدرووستکراوەکانی نیەو تاك‌و بێ‌وێنەو هاوتایە، ئینجا ڕەفتارکردن‌و هەڵوێست نواندنیش بەگوێرەی داخوازی‌ی ئەم جۆرە قەناعەت‌و پێ‌لێنانە.

بڕوا بەخوا بوون بەو شێوەو چۆنیەتی‌یە ڕاست‌و درووستەی کەئیسلام دەڵێ نایەتە دی هەتا یەکتایی (توحید) و بێ‌وێنەیی خوا لەهەرسێك بوارەکانی پەروەردگاریەتی (الربوبیة) و پەرستراوێتی (الألوهیة) و ناوو سیفەتەکانی (الأسماء والصفات) ی‌دا بەعەقڵ‌و دڵ‌و زمان‌و ئەندامەکان دانی پێدا نەهێنرێ‌و ئیسپات نەکرێ، مادام واش بێ پێویستە تیشکێك بخەینە سەر خوایەکگرتن لەهەرسێك بوارەکانی پەروەردگاریتی‌و پەرستراوێتی‌و ناوو سیفەتەکاندا.

أ - خوایەکگرتن لەپەروەردگاریتی‌دا (توحید في الربوبیة):

بەکورتی یانی: قەناعەت‌و دان پێداهێنانی تەواو لەسەر ئەوە کە بەس خوا بەدیهێنەرو خاوەن‌و پەروەردگاری هەموو شتێکە.

چونکی (رب) لەزمانی عارەبی‌دا واتە خاوەنی مشوورگێر (المالك المدبر)[١] کەلەکوردی‌دا وشەی پەروەردگاری بۆ دانراوە، چونکە مەعنای خاوەنایەتی‌و پەروەردەو بەخێوکردن‌و مشوورگێران دەگرێتە خۆی، کەواتە بڕوابوون بەیەکتایی خوا لە پەروەردگاریتی‌دا یانی بڕوابوون بەوە کەبەس خوا (سبحانه وتعالی) بەدیهێنەری درووستکراوەکان‌و خاوەن‌و مشوورگێرو کارسازو ژێنەرو مرێنەرو سوودپێ گەیێنەرو زیان‌لێ‌دەرو بەدەنگەوە هاتووە لەکاتی پاڕانەوەیاندا و دەست‌ڕۆیشتووە بەسەریاندا.

---

(١) بڕوانە (المصباح المنیر).

بەکورتی : ژیانو مردنو بوونو نەبوونو هەموو شتێکیان بەدەست ئەوەو جگە لەوی هیچ کەسی دیکە لەبوونەوەرو ژیانی ئینساندا چ کارە نیەو نەهیچە نەهیچیشی بەدەستەو لەدەست دێ.

خوای بەرزو بێوێنە لەزۆر جێگای قورئاندا پەروەردگاریتی خۆی ڕاگەیاندووە، بۆ وێنە: ﴿ **إن ربكم الله الذي خلق السموات والأرض وما بينهما في ستة أيام ثم استوى على العرش يغشي الليل النهار يطلبه حثيثا والشمس والقمر والنجوم مسخرات بأمره ألا له الخلق والأمر تبارك الله رب العالمين** ﴾ الأعراف (٥٤).

جادیارە هەرکەسێك ئاوا بڕوای بەپەروەردگاریەتی خوا نەبێ‌ر، ئاوا یەکتایی بۆ بڕیار نەداو، پەروەردگاریتی لەوەدا کورت هەڵنەهێنێ، مانای وایە دانی بەیەکتایی خوا لەپەروەردگاریتی‌دا نەهێناوەو جارێ هەر لەدەرەوەی خانەی ئیسلامە.

ئینجا وانەبێ بەس بەبڕوا هێنان بەیەکتایی خوا لەپەروەردگاریتی‌دا کاری بڕواهێنانو موسڵمانەتی تەواوبێ، بەڵکو ئەم بەشەی بڕواو خواناسی‌یە تەنها کاتێك بۆ ئینسان جێی سوودو کەڵکەو دادی دەدات کەبەشی دووەمو سێیەمی بڕوابوون بەخوایەتیو یەکتایی خوای لەگەڵ دابێ ئەگەرنا بەتەنها هیچ ئیعتیبارێکی پێ‌ناکرێ، هەربۆیەش خوای دادگەر ئەو هاوبەش‌پەیداکەرو بت‌پەرستانەی کە لافی بڕوا بەخوا بوونیان لێ‌دەداو دانیان بەبەدیهێنەرایەتیو پەروەردگاریتی خوادا دێنا بەلام وەك شایستەی خوایە نەیاندەپەرستو هاوبەشیان بۆ پەیدا دەکرد، بەکافرو لارێو سەرگەردانی لەقەڵەم داون، بۆ وێنە: ﴿ **ومايؤمن أكثرهم بالله إلا وهم مشركون** ﴾ يوسف (١٠٦)، وەفەرموویەتی: ﴿ **ولئن سألتهم من خلقهم ليقولن الله فأنى يؤفكون** ﴾ الزخرف (٨٧) یان ﴿ **ولئن سألتهم من خلق السموات والأرض ليقولن خلقهن العزيز العليم** ﴾ الزخرف (٩).

ب - یەکتایی خوا لەپەرستراویتی (الألوهية) دا:

بەکورتی یانی: دامەزرانو دانپێداهێنانی پتەرو بێ‌گرێ کەبەس خوای بەرزو مەزنو بێوێنە پەرستراوی ڕاستەقینەیەو، سەلماندنو ئیسپات کردنی ئەمەش بەکردەوە.

چونکە وشەی (إله) کەلەسەر کێشی (فعال) ە بەمەعنای (مألوه) واتە پەرستراو (معبود) دێ، وەك (كتاب - مكتوب)،[1]، (عبادة) یش لەزمانی عەرەبی‌دا یانی گەردن‌کەچیو خۆ بەکەمزانینو فەرمانبەری[2]، هەندێك لەزانایانیش فەرموویانە (عبادة) یانی: ئەوپەڕی خۆشەویستی لەگەڵ تەواوی مل‌کەچی‌دا[3].

کەواتە: یەکتایی خوا لەپەرستراویتی (توحيد الله في الألوهيه) دا ئەوەیە کەئینسان

(١) بڕوانە (المصباح المنير).

(٢) بڕوانە (أساس البلاغة)ی زەمەخشەریو (المصباح المنير).

(٣) بڕوانە (شرح قصيدة ابن القيم)، ب٢، ل٢٥٩؛ هەروەها (إغاثة اللهفان)، ب٢، ل١٢٨-١٢٩.

بەس بەندەو مل کەچی خوا بێ‌و دەرو دەروون (ظاهر وباطن) ی بۆ خوا یەکلا بێتەوە، بەس ئەو بپەرستێ‌و خۆشەویستی‌و ترس‌و سام‌و هیواو ئومێد بۆ خوا ساغ‌بکاتەوەو، تەنها لەو بپاڕێتەوەو جگە لەو پشت بەکەس نەبەستێ‌و تەنها مل کەچ‌و زەلیلی ئەو بێ‌و لەبەرنامەو پەیڕەوی وی بەولاوە پابەندو گوێڕایەڵی چی‌دی نەبێ.

شایەنی باسکردنیشە کەقبوول‌کردنی یەکتایی خوا لەپەرستراوێتی‌دا هەردووك بەشەکەی دیکەی خوا بەیەکگرتن (توحید) ی تێدا دێنە دی، چونکە بەس زاتێك بەو شێوەیە کەگوترا دەپەرستریٚ‌و بەندایەتی بۆ دەکریٚ کەبەس ئەو سیفەتی پەروەردگاریتی هەبێ‌و خاوەنی هەموو ناوو سیفەتێکی چاك‌و پەسندیش بێ.

کەواتە (لاإله إلا الله) هەرسێك بەشەکانی خوا بەیەکگرتنی خوای تێدا کۆدەبنەوە، هەر بۆیەش کراوە بەکلیلی کردنەوەی دەرگای ئیسلام لەدنیاداو بەهەشت لەدوارۆژدا.

خوای بێ‌وێنەو هاوتاش لەگەڵێك جێگای قورئانی‌دا باسی ئەو جۆرە خوابەیەکگرتنەی خۆی کردووە، بۆ وێنە:

- ﴿ وما خلقت الجن والإنس إلا ليعبدون ﴾ الذاريات (٥٦).
- ﴿ وما أرسلنا من قبلك من رسول إلا نوحي إليه انه لا إله إلا أنا فاعبدون ﴾ الأنبياء (٢٥).
- ﴿ ولقد بعثنا في كل أمة رسولا أن اعبدوا الله واجتنبوا الطاغوت ﴾ النمل (٦).

لەمەوە کەڕابرد زانرا کەبڕوابوون بەیەکتایی خوا لەپەرستراوێتی‌دا وا لەئینسان دەکات کەدڵ‌و زمان‌و ئەندامەکانی بەس زەلیل‌و گەردن کەچی خوابن بەم شێوەیە:

بەو جۆرە کەخوای خۆش دەوێ‌و لێی دەترسێ‌و پشتی پێ‌دەبەستێ‌و ئومێدی پێ‌یەتی هیچ کەس‌و هیچ شتێك نەبێتە جێگای خۆشویستن‌و ترس‌و پشت‌پێ‌بەستن‌و ئومێدی کە ئەمانە هەموویان پەیوەندی‌یان بەدڵ‌و دەروونەوە هەیە، واتە (العبادات القلبية) ن.

وەپاڕانەوەو داوای لێ‌بووردن‌کردن‌و شت لەخۆگرتن (نذر) و سوێند پێ‌خواردنی بەس بۆ خوا بێ، کەئەمانەش پەیوەندی‌یان بەزمانەوە هەیە، واتە (العبادات القولية) ن.

وەنوێژو ڕکوع‌و کڕنووش بردن‌و ڕۆژوو و شت سەر بڕین‌و طەوافی تەنها بۆ خوا بێ کە ئەمانەش پەیوەندی‌یان بەئەندامەکانەوە هەیەو پێیان دەگوتریٚ (العبادات البدنية).

بەڵام بێگومان هەموو ئەوانەی گوتران زیاتر پەیوەندی‌یان بەلایەنی ڕووحی‌و شەخصی‌ی ئینسانەوە هەیەو ئینسانیش نابێتە یەکتاپەرست (موحد) و بڕوادار هەتا لەهەموو بوارە ڕووحی‌و فیکری‌و سیاسی‌و ئابووری‌و کۆمەڵایەتی‌یەکانی ژیانی‌دا بەندەو پەرستاری خواو پابەندی بەرنامەکەی نەبێ، هەر بۆیەش خوای زاناو ووردبین فەرموویەتی: ﴿ ..إن الحكم إلا لله أمر ألا تعبدوا إلا إياه ذلك الدين القيم ولكن أكثر الناس لايعلمون ﴾ يوسف (٤٠).

وەهەر بۆیەش هەر کەسێك لەهەر لایەنێکی ژیانی تاکی‌و کۆمەڵی‌دا پەنابەرێتە بەر غەیری بەرنامەی خوای پەروەردگار بەهاوبەش‌پەرست (مشرك) ی حسێب کردووە: ﴿ أم لهم شركاء شرعوا لهم من الدين مالم يأذن به الله ﴾ الشورى (٢١).

ج - یەکتایی خوا لەناوو سیفەتەکانی دا:

ئەمیش بەکورتی یانی: دڵ دامەزرانو دانپێداهێنانی تەواو بەوە کەبەس خوا (سبحانه وتعالی) خاوەنی هەموو سیفەتە بەرزو تەواوەکانەو، لەهەموو هەڵەو پەڵەیەك دوورە، وەئیسپات کردنی ئەمەش بەکردار.

ئەمیش بەوە دەبێ کەهەر ناوو سیفەتێك خوا بۆخۆی دیاری کرد یان پێغەمبەر ﷺ دانی پێدا هێنابێ و لەقورئانو سوننەتدا هاتبێ، بۆخوا بریار بدرێ بەبێ (تحریف وتعطیل وتکییف وتشبیه) کەدوایی ڕوونیان دەکەینەوە.

لەو پێناسە کورتەی سەرەوەش وەردەگیرێ کەیەکتایی خوا لەناوو سیفەتەکانی دا لەسەر سێ بنچینان دادەمەزرێ، کەئەگەر بێتو ئینسان بڕوای بەهەرکام لەو سێ بنچینانە نەبێ بەیەکتاپەرست دانانرێ:

یەکەم: بەپاك گرتنی خوا لەهەموو لەکەو ناتەواوی‌یەك و لەوێچوونی درووستکراوەکانی.

دووەم: بەڕاست‌دانانو دانپێداهێنانی هەموو ئەو ناوو سیفەتە بەرزو بێ‌وێنانەی خوا کەلەقورئانو سوننەتدا هاتوون بەبێ کەمو زیادو گۆڕینو دەستکاری.

سێیەم: بێ‌هیوابوون لەپەی‌بردن بەچۆنیەتی ئەو ناوو سیفەتانە.

بەڵگەی بنچینەی یەکەمو سێیەمیش ئایەتی: ﴿ ولم یکن له کفوا أحد ﴾ و ڕستەی: ﴿ لیس کمثله شئ ﴾ە، چونکە بەپێی ئایەتی: ﴿ ولم یکن له کفوا أحد ﴾ هیچ کەس و هیچ شتێك هاوتاو وێنەی خوا نیە لەتەواوی و بێ‌لەکەیی‌دا هەم لەزاتی و هەم لەناوو سیفەتەکانی‌دا، وەبەپێی ڕستەی: ﴿ لیس کمثله شئ ﴾ هیچ کەس کەس و هیچ شتێك هاوتاو وێنەی خوا نیە لەتەواوی و بێ‌لەکەیی‌دا هەم لەزاتی و هەم لەناوو سیفەتەکانی‌دا، وەبەپێی ڕستەی: ﴿ لیس کمثله شئ ﴾ هیچ کەس و هیچ شتێك وەك وی ناچێ لەهەموو ڕوویەکەوە: زات، ناو، سیفەت... هتد.

وەبەڵگەی بنچینەی دووەمیش وێرای ئەو هەموو ناوو سیفەتانەی کەلەقورئانو سوننەتدا بۆ خوا بڕیاردراون وەك: ﴿ وهو الغفور الرحیم، وهو العلي العظیم، وهو العلیم الحکیم، ثم علی العرش استوی ﴾ بەڵێ وێرای ئەمانە ئەو ئایەتە کەدەفەرموێ: ﴿ ولله الأسماء الحسنی فادعوه بها وذروا الذین یلحدون في اسماءه سیجزون ماکانوا یعملون ﴾ الأعراف (١٨٠).

پێغەمبەریش ﷺ فەرموویەتی: ﴿ إن لله تسعة وتسعون إسما مائة إلا واحدا من أحصاها دخل الجنة، إنه وتر یحب الوتر ﴾ أخرجه البخاري والنسائي والترمذي وابن ماجة.

شایانی باسیشە کەزانایان لەسەر ئەوە ڕێك‌کەوتوون کەناوەکانی خوا لەو ژمارەیەدا

کورت هەڵنەهاتوون[1].

ئەوەش کەدەبێ ئینسانی مسوڵمان وریابێ لەمەسەلەی ناوو سیفەتەکانیدا دوورچاری هەڵە نەبێ ئەوەیە کەهەرکام لە (تحریف وتعطیل وتشبیە وتکییف) دەربارەی ناوو سیفەتەکانی خوا ڕەفز بکات:

١- (تحریف) یش ئەوەیە کەعەینی وشەی ناوو سیفەتەکانی دەستکاری بکرێن بەکەم و زیادکردن یان سەرو بەرو ژێر گۆڕین، وەك ئەوە کەهەندێك لەوانە ویستوویانە سیفەتی قسەکردن لەخوادا لابەرن ئایەتی: ﴿ وكلم اللهُ موسى تكليما ﴾ النساء (٦٤) یان ئاوا خوێندۆتەوە: ﴿ وكلم اللهَ موسى تكليما ﴾ واتە وشەی (الله) کەخۆی بۆر (ضمة) ی هەیە سەر(فتحة) یان بۆ داناوە.

یاخود وشەکان دەستکاری نەکرێن بەڵام بەشێوەك مەعنایان لێ بدرێتەوە کە بێ نێوەرۆك بن، وەك ئەوانەی کەهەرکام لە: (وجه، یدین، إستواء، نزول، غضب، رضی) بەجۆرێك (تأویل) دەکەن کەمەعنای ئەسڵییان نامێنێ.

٢- (تعطیل / لەکارخستن) یش کە (تجرید / داڕووتان) یشی پێ دەڵێن بریتییە لەلابردن و ئینکارکردنی ناوو سیفەتەکانی خوا بەگومانی خۆیان بۆ ئەوەی (تعدد قدماء) روونەدات، (جهم بن صفوان) دەمڕاستی ئەو تاقمەیە بوو لەڕۆژگاری خۆیدا.

٣- (تشبیە / وێنچواندن) یش ئەوەیە کەزاتی خوا یان سیفەتەکانی یان یەکێك لەسیفەتەکانی وەك یەکێك لەدروستکراوەکانی بچوێنرێن، بۆ وێنە نەصرانییەکان (عیسی) یان وەخوا دەچواندو جوولەکەکانیش (عوزەیر) و بتپەرستەکانیش بتەکانیان، یان ئەوانەی کە (وجه) ی خواو (ید) ی خواو (سمع وبصر) ی وەك ئی دروستکراوەکان تەماشا دەکەن.

٤- (تکییف / دیارکردنی چۆنیەتی) یش ئەوەیە کەحەقیقەت و نێوەرۆکی ئەو ناوو سیفەتانەی خوا دیاری بکرێن و روون بکرێنەوە، کەبێگومان ئەمەش بەس لەسەر بنچینەی گومانێکی پووچ دەبێ، چونکە زات و ناوو سیفەتەکانی خوا هەمووی ﴿ ليس كمثله شئ ﴾ ن، مادام رابێ هەرچۆن (زاتی) خوا بۆ ئێمە نەزانراوە سیفەتەکانیش بەهەمان شێوە، کەواتە هەر قسەکردنێك لەو بارەوە جگە لەگومان و گۆترەکاری ﴿ رجما بالغيب ﴾ چیدی نیە.

---

(١) بڕوانە (فتح الباري)، ب١١، ل١٨٣، وە (صحیح مسلم بشرح النووي)، ب١٧، ل٥، وە (شرح العقیدة الطحاویة)، ل١٠٠، وە (الأسماء والصفات) ی بەیهەقی، ل٦.

پێویستە ئەوەش بگوترێ کەسیفەتەکانی خوا دوو جۆرن:

یەکەم: سیفەتە زاتی‌یەکان:

ئەوانەن کەلەزاتی خوا جیا نابنەوە، وەك: زانیاری، ژیان، ویست، توانا، دیتن، بیستن، ڕوو، قسەکردن، هەربوونی، هەمیشەیی، مەزنی، گەورەیی، بەرزی، بێ‌نیازی، بەزەیی، کاربەجێیی...

دووەم: سیفەتە کاری‌یەکان (الصفات الفعلیة):

ئەوانەش ئەوانەن کەپەیوەندی‌یان بەویستو توانای خوا هەیە، وەك: بەرزبوونەوە سەر عەرش، هاتنە خوارەوە بۆ ئاسمانی دنیا، پێکەنین، ڕازی‌بوون، خۆشویستن، ڕقلێ‌هەستان، شادی، تووڕەیی.

لەکۆتایی‌دا دەڵێم:

ئەم سێ جۆرە یەکتایی (توحید) انەی خوا پەیوەنی‌یەکی پتەویان پێکەوە هەیە ،چونکە یەکتایی خوا لەپەروەردگاریتی‌دا، یەکتایی لەپەرستراویتی‌دا داخواز دەکاتو ئەمیش یەکتایی خوا لەناوو سیفەتەکانی‌دا پێویست دەکات، هەرکەسێکیش نەختێك سەرنج بدات بەڕوونی لەم مەسەلەیە تێ‌دەگات.

پایەی دووەم: بڕوابوون بەفریشتەکانی خوا

بەکورتی واتە: دڵ پڕ قەناعەتو دامەزراو بێ‌و زمان دانی پێدا بنێ‌و کردەوەش ئیسپاتی بکات، کەبابای بڕوادار دڵنیایە خوا جۆرە درووستکراوێکی هەن بەناوی فریشتە (الملائکة) لەڕووناکی درووست کراونو سەرپێچی لەفەرمانی خوا ناکەنو ئەو ئیشو کارانەی پێ‌ی سپاردوون جێ‌بەجێ‌یان دەکەن.

ئنجا بالەچەند خاڵێکی کورت‌دا چۆنیەتی بڕوابوون بەفریشتەکانی خوا ڕوون بکەینەوە:

یەکەم:

دەربارەی حەقیقەتو چی‌یەتی فریشتان هیچ لەقورئانو سوننەت‌دا نەهاتووە، ئەمەش یەکێکە لەتایبەتمەندی‌یەکانی بیروباوەڕی ئیسلامی کەبەس لەسنووری پێویستیو بەرژەوەندی‌ی مرۆڤ لەژیانی دنیای‌دا پەردەی بۆ لەسەر ڕاستی‌یەکان هەڵداوەتەوە، دیارە بابای بڕواداریش یەکی لەسەر ئەوە نەکەوتووە کەکاکڵو جەوهەری هەموو شتێك بزانێ ئەوجار بڕوا بێنێ چونکە ئەو لەلایەکەوە سنووری خۆی دەزانێو لەلایەکی دیکەشەوە ئەو خوا پەروەردگارەی کەلەسەر بنچینەی عەقڵو زانستو فیطرەت ناسیویەتیو لەبەر تیشکی قورئانو سوننەت‌دا بڕوای پێ‌هێناوە، هەرشتێك لەوەوە بێ بەدڵو بەگیانو بەقەناعەتو

دڵنیایی تەواوە وەری دەگرێ، چونکە (خوا) وای فەرمووە.

دووەم:

ئیمامی (مسلم) لە (عائشة) وە خوا لێی ڕازی بێ گێڕاویەتەوە کەپێغەمبەر خوا ﷺ فەرموویەتی: ﴿ خلقت الملائكة من نور. ﴾ رواه الإمام أحمد في المسند.

وەسەرجەمی دەقەکانی قورئانو سوننەت ئەوە دەگەیەنن کەفریشتەکان جەستەیەکی ماددی‌ی بەرهەستیان نیەو، خواردنو خواردنەوەو خەوو زاوزێو... هتدیشیان نیەو ئارەزووی ئەزەلانەو فرۆفێڵی شەیتانانەیان نیەو لەخراپەو هەڵەوپەڵە دوورن: ﴿ لايعصون الله ما أمرهم ويفعلون مايؤمرون ﴾ التحريم (٦).

وە باڵیان هەن بەژمارەی جیاواز: ﴿ جاعل الملائكة رسلا أولي أجنحة مثنى وثلاث ورباع. ﴾فاطر (١)، تەنانەت بوخاری‌و موسلیم لەعەبدوڵڵای کوری مەسعودەوە گێڕاویانەتەوە کەپێغەمبەر ﷺ جبریلی دیوە (٦٠٠) شەش سەد باڵی هەبووە.

وەلەدەقەکانی قورئانو سوننەت دەفامرێتەوە کەفریشتەکان دەتوانن بچنە سەر شێوەو بیچمی ئینسانان بەفەرمانی خوا، خوا (جل جلاله) فەرموویەتی: ﴿ واذكر في الكتاب مريم إذ انتبذت من أهلها مكانا شرقيا. فاتخذت من دونهم حجابا فأرسلنا إليها روحنا فتمثل لها بشرا سويا ﴾ مريم (١٦ـ١٧).

سێیەم:

پەیوەندی‌یان بەخواوە، بریتی‌یە لەپەیوەندی‌ی بەندایەتی ساغ و بێ‌پەڵەو گەردن کەچی‌و فەرمانبەری‌ی تەواو، خوای مەزن لەم بارەوە فەرموویەتی: ﴿ وقالوا اتخذ الرحمن ولدا سبحانه بل عباد مكرمون لايسبقونه بالقول وهم بأمره يعملون يعلم مابين أيديهم وماخلفهم ولايشفعون إلا لمن ارتضى وهم من خشيته مشفقون ﴾ الأنبياء (٢٦ـ٢٨).

چوارەم:

پەیوەندی‌یان بەئینسانو بوونەوەرەوە، لەسەر بنچینەی بەندایەتی‌و فەرمانبەری‌یان بنیادنراوە، چونکە خوای کاربەجێ هەموو کاروبارەکانی بوونەوەرو زۆر لەکاروبارەکانی ژیانی ئینسانی بەفریشتان سپاردووە، هەرکارە بەجۆرو کۆمەڵێکیان، ئەمە بەئاشکرا لەدەقەکانی قورئانو سوننەتدا دەبینرێ، بۆ وێنە خوای مەزن دەربارەی چەند کۆمەڵێکیان فەرموویەتی: ﴿ والنازعات غرقا. والناشطات نشطا. والسابحات سبحا. فالسابقات سبقا. فالمدبرات أمرا. ﴾ النازعات (١ـ٥)، ﴿ فالمقسمات أمرا ﴾ الذاريات (٤).

هەڵبەتە سەرپەرشتی کردنی کاروباری بوونەوەرو ئینسان لەلایەن فریشتانەوە لەگەڵ ئەوەدا تێک ناگیرێ کەبوونەوەرو ئینسانیش مەحکوومی چەند یاسایەکی ڕواڵەتی‌و

هەست پێکراویشن چونکە ئەم بوون (وجود) ە جگە لەم دیوە ڕواڵەتیو بەرهەستەی دیویکی مەعنەویو نابەرهەستیشی هەیە: ﴿ فلا أقسم بما تبصرون وما لاتبصرون ﴾ الحاقة (٣٩).

پێنجەم:

ژمارەی فریشتەکانی خوا، بەس خوا پێ‌ی دەزانێ هەروەك لەو بارەوە فەرموویەتی: ﴿ وماجعلنا أصحاب النار إلا ملائكة وماجعلنا عدتهم إلا فتنة للذين كفروا... ومايعلم جنود ربك إلا هو ﴾ المدثر (٣١). پێغەمبەریش ﷺ فەرموویەتی: ﴿ أطت السماء وحق لها أن تئط مافيها موضع أربع أصابع إلا وعليه ملك ساجد ﴾ رواه البخاري[١].

بەڵام ئەوانەی کە گەورەو ناودارنو زۆر پەیوەندیدارن بەئینسانەوە ئەمانەن:

١- جوبرائیل یان جبریل: کەسەرپەرشتی کەری گەیاندنی وەحیو پەیامی خوایە بە پێغەمبەران (علیهم الصلاة والسلام)، خوا (جل جلاله) فەرموویەتی: ﴿ قل من كان عدوا لجبريل فإنه نزله على قلبك بإذن الله ﴾ البقرة (٩٧).

٢- میکائیل یان میکال: کەبەڕێوەبەری ڕزقو ڕۆزیو بارانە، خوای مەزن لەبارەی ویشەوە فەرموویەتی: ﴿ من كان عدوا لله وملائكته ورسله وجبريل وميكال فإن الله عدو للكافرين ﴾ البقرة (٩٨).

٣- ئیسرافیل: کەفووکردن بەکەرنادا (النفخ في الصور) ی پێ‌سپێرراوە[٢]، کەبەفووی یەکەم هەموو دنیاو بوونەوەر تێك‌دەچێ‌و هیچ کەسی زیندوو نامینێ‌و، بەفووی دووەم ئەو گیاندارانەی کەخوا بیەوێ زیندوو دەبنەوە.

٤- مالیك: کەسەرپەرشتی دۆزەخ دەکات، وەك خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿ ونادوا يامالك ليقض علينا ربك قال إنكم ماكثون ﴾ الزخرف (٧٧).

٥- (ملك الموت): کەگیان کێشانی گیان‌لەبەرانی پێ‌سپێرراوە، وەك خوای بالادەست فەرموویەتی: ﴿ قل يتوفاكم ملك الموت الذي وكل بكم ﴾ السجدة (١١)، کەلەهەندێك شوێنەواران (آثار) دا هاتووە کەناوی (عزرائیل) ە.

بەرهەمی بڕوابوون بەفریشتەکانی خوا لەژیانی ئینساندا:

١- بڕوابوون بەو زاتە پاكو بێ‌گەردو خێرخوازو نوورانی‌یانە ئینسان دەخاتە بەر

---

(١) فتح الباري شرح صحيح البخاري: ب٦، ل٢٣٢.

(٢) پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: ﴿ إن إسرافيل إلتقم الصور وحنى جبهته ينتظر متى يؤمر فينفخ ﴾.

حوکمی ئەو مەدحەی کەخوا دەربارەی بەندە پارێزکارەکانی فەرموویەتی: ﴿ ذلك الكتاب لاريب فيه هدى للمتقين الذين يؤمنون بالغيب. ﴾ البقرة(١-٢).

٢. بەهۆی بڕوابوون هێنانی فریشتەکانی خوا بەو شێوەیەی کەئیسلام دەڵێ، ئینسان دەپارێزرێ لەوەی کەدووچاری وەهم و گومان و بیری ئەفسانەیی ببێ دەربارەی ئەو زاتە نادیارو کاریگەرانە.

٣. ڕاوەستان و مانەوە لەسەر خەت و ڕێبازی خوا، چونکە کەسێك بەقەناعەت و بڕوای تەواوەوە هەست بکات بەچاودێری و بێداری ئەو سەربازانەی خواو، سوور بزانێ کەهەموو قسەو هەڵس و کەوتێکی تۆمار دەکەن و دەپارێزن و ڕۆژی دوایی شایەدی لەسەر دەدەن، وەك خوا فەرموویەتی: ﴿ وإن عليكم لحافظين. كراما كاتبين. يعلمون ماتفعلون ﴾ الإنفطار (١٠-١٢). بەڵێ کەسێك ئاوا بزانێ شەرم لەخواو چاودێرە بەڕێزو خاوەن حورمەتەکانی دەکات کەبەپەنهانی یان بەئاشکرا بێفەرمانی بکات و خەتی خوار بکات.

٤. خۆڕاگری و دڵقایمی و پشوو درێژی و درێژەدان بەخەبات و ڕەنجدانی نەپساوە لەپێناوی خوادا و بێهیوانەبوون و هەستکردن بەپشت ئەستووری و دڵئارامی، چونکە بابای ڕێبواری شەکەت و ماندوو ئەگەر هەست بەتەنیایی و بێکەسی و بێهاوەڵی بکات زیاتر بڕشت و هێزی لێدەبڕێ و پەکی دەکەوێ، بەڵام ئەگەر هەست بکات تەنیا نیەو هاوەڵی لەگەڵدان دڵی بەهێزتر دەبێ و هەڵدەبڕێتەوە. جائینسانی بڕواداریش دڵنیایە کەلانی کەم فریشتە پاك و بێگەردەکانی خوای هەر لەگەڵن و دوعای بۆ دەکەن و[1] دڵی بەهێز دەکەن و[2] دەیپارێزن[3]، ئەمەش دەبێتە مایەی دەمەزەردبوونەوەی دەمی کوڵبووی تیغی ئیرادەی و هەڵڕاندنەوەی.

کۆتایی ئەم باسەش بەم دووعاو پاڕانەوە بەکوڵ و گەرمەی فریشتە بەڕێزەکانی خوا دێنین بەتایبەتی هەڵگرانی عەرش و بارەگای خوا کەبۆ بڕواداران دەپاڕێنەوەو دەڵێن: ﴿ الذين يحملون العرش ومن حوله يسبحون بحمد ربهم ويؤمنون به ويستغفرون للذين آمنوا ربنا وسعت كل شئ رحمة وعلما فاغفر للذين تابوا واتبعوا سبيلك وقهم عذاب الجحيم. ربنا وأدخلهم جنات عدن التي وعدتهم ومن صلح من آبائهم وأزواجهم وذرياتهم إنك أنت العزيز الحكيم وقهم السيآت ومن تق السيآت يومئذ فقد رحمته وذلك هو الفوز العظيم ﴾ غافر (٧-٩).

---

(١) وەك لەکۆتایی ئەم باسەدا دووعای هەڵگرانی عەرشی خوا بۆ بڕواداران دەنووسین.

(٢) خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿ إذ يوحي ربك إلى الملائكة إني معكم فثبتوا الذين آمنوا ﴾ الأنفال (١٢).

(٣) خوای بەرزو مەزن فەرموویەتی: ﴿ سواء منكم من أسر القول ومن جهر به ومن هو مستخف بالليل وسارب بالنهار له معقبات من بين يديه ومن خلفه يحفظونه من أمر الله.. ﴾ الرعد (١٠-١١).

پایەی سێیەم: بڕوابوون بەپێغەمبەرانی خوا
(عليهم من الله الصلوات وأتم التسليمات):

بەکورتی یانی: بڕوابوون بەوەی کەئەو پێغەمبەرانەی خوا لەقورئاندا ناوی بردوونو گەلێکی دیکەش کەناویان نەهاتووەو بێجگە لەخوا هیچ کەس ژمارەو ناویان نازانێ، خوا ناردوونیو ڕەوانەی مرۆڤایەتی کردوون تاکو پەیامو بەرنامەی خوا بۆ بەندەکانی ڕابگەیەننو ئێیان بگەیەنن کەبۆچی درووست بوونو پێویستە چۆنو بۆچی بژینو ڕێگاو شێوەو چۆنیەتی بەندایەتی‌یان لێ‌حالّی بکەن. خوای میهرەبان لەو بارەوە فەرموویەتی: ﴿ ولقد أرسلنا رسلا من قبلك منهم من قصصنا عليك ومنهم من لم نقصص عليك ﴾ غافر (٧٨).

ئێستاش لەچەند خالّێکی کورتدا مەسەلەی بڕوابوون بەپێغەمبەران لەڕوانگەی ئیسلامەوە ڕوون دەکەینەوە:

یەکەم:

ئەو پێغەمبەرانەی کەلەقورئانێدا ناویان هاتووە ئەم (٢٥) زاتەن: (ئادەم، نوح، ئیدریس، صالح، ئیبراهیم، هود، لوط، یونس، ئیسماعیل، ئیسحاق، یەعقوب، یوسف، ئەییوب، شوعەیب، مووسا، هاروون، ئەلیەسەع، ذولکیفل، داود، زەکەریا، سولەیمان، ئیلیاس، یەحیا، عیسا، موحەممەد) صەلاتو سەلامی خوایان لێ‌بێ.

هەرکەسێك بڕوای بەپێغەمبەرایەتی یەکێك لەم (٢٥) ە نەبێ کافر دەبێ، مەگەر لەبەر نەزانیو بێ‌ئاگایی عوزری هەبێ.

دووەم:

لە (مسند) ی ئیمام ئەحمەددا هاتووە کەژمارەی سەرجەمی پێغەمبەرانی خوا - صلى الله عليهم وسلم - (١٢٤٠٠٠) سەدو بیستو چوار هەزارە، بەلاّم بێگومان بێجگە لەو بیستو پێنجەی کەقورئان باسی کردوون درووست نیە پلەی پێغەمبەرایەتی پالّدەینە لای هیچ کەسێکی دیکە مادام خواو پێغەمبەرەکەی هەوالّیان پێ‌نەداوین.

سێیەم:

پێغەمبەرانی (أولوا العزم) بەپێی ڕای زۆربەی زانایان ئەم پێنجەن: (نووح، ئیبراهیم، مووسا، عیسا، موحەممەد) - عليهم من الله أفضل الصلوات وأتم التسليمات -، کەخوای بەرزو مەزن لەم ئایەتەدا ناوی هێناون: ﴿ شرع لكم من الدين ماوصى به نوحا والذي أوحينا إليك وماوصينا به إبراهيم وموسى وعيسى أن أقيموا الدين

ولاتتفرقوا فیه﴾ الشوری (١٣).

مەبەستیش لە (أولوا العزم) یانی خاوەنی عەزمو ئیرادەو توانایێکی گەورەو تایبەتی.

چوارەم:

مەبەست لەناردنی هەموو پێغەمبەرانی خوا (صلی الله علیهم وسلم) ئەوە بووە کەخواپەرستی فێری ئینسانەکان بکەنو بەکردەوە پێشانیان بدەن وەبەرنامەی خوا لەواقیعی ژیانیاندا بجەسپێنن و بەرێوەی بەرن، وەك خوا فەرموویەتی: ﴿ وما أرسلنا من قبلك من رسول إلا نوحي إليه أنه لاإله إلا أنا فاعبدون ﴾ الأنبياء (٢٥)، وەفەرموویەتی: ﴿ ولقد بعثنا في كل أمة رسولا أن اعبدوا الله واجتنبوا الطاغوت ﴾ النحل (٣٦).

پێنجەم:

ئەرکی سەرشانی ئینسانی بړواداریش بەرانبەر بەپێغەمبەرانی خوا (صلی الله علیهم وسلم) لەم چەند خاڵەدا کورت دەکەینەوە:

(أ) بەراستزانین و دڵنیابوونی تەواو لەقسەو پەیام و بەرنامەی هەموو پێغەمبەران بەبێ جیاوازی خستنە نێوانیانەوە لەم رووەوە، چونکە هەر کەسێك بړوا بەهەندێکیان بهێنێ و بەهەندێکیان نەهێنێ ئەوە بەدەقی قورئان کافرێکی تەگریسە: ﴿ إن الذين يكفرون بالله ورسله ويريدون أن يفرقوا بين الله ورسله ويقولون نؤمن ببعض ونكفر ببعض ويريدون أن يتخذوا بين ذلك سبيلا أولئك هم الكافرون حقا﴾ النساء (١٥٠-١٥١).

(ب) وەدەبێ بړوامان وابێ کەهەرکام لەو زاتە بەرزو بەرێزانە کەخوادا رەوانەی کردووە سپاردەی خۆی گەیاندووەو بەچاکترین شێوە پەیامی خوار بانگەوازی خۆی راگەیاندووە، چونکە خوا فەرموویەتی: ﴿ رسلا مبشرين ومنذرين لئلا يكون للناس على الله حجة بعد الرسل وكان الله عزيزا حكيما ﴾ النساء (١٦٥).

(ج) وەپێویستە گوێڕایەڵی و فەرمانبەریان بین و لەقسەیان دەرنەچین، چونکە خوا فەرموویەتی: ﴿ وما أرسلنا من رسول إلا ليطاع بإذن الله﴾ النساء (٨٤).

(د) وەدەبێ بړوامان وابێ کەئەو بەرێزو پایە بەرزانە چاکترین و تەواوترین و راستترین و رەوشت بەرزترین ئینسان بوو ون و، خوا ئیمتیازو تایبەتمەندەی وای پێبەخشیون کە هیچ کەس تۆزی ڕێگاشیان ناشکێنێ، خوای کاربەجێشمان فەرموویەتی: ﴿ الله يصطفي من الملائكة رسلا ومن الناس﴾ الحج (٧٥).

(ه) وەپێویستە بړوامان وابێ کەپێغەمبەرانی بەرێزی خوا (علیهم الصلاة والسلام من الله تعالی) هەموویان ئینسانی پیاو بوونە، واتە فریشتە نەبوو ژن و هیچیشیان ئافرەت نەبوو ون، خوا فەرموویەتی: ﴿ وما أرسلنا قبلك إلا رجالا نوحي إليهم فاسئلوا أهل الذكر إن كنتم لاتعلمون ﴾ الأنبياء (٧).

(و) وەبڕوامان وابێ کەخوا هیچ خەسڵەتێکی جیای لەسرووشتی ئینسان پێنەبەخشیون وەك فەرموویەتی: ﴿ وما أرسلنا قبلك من المرسلين إلا إنهم ليأكلون الطعام ويمشون في الأسواق ﴾ الفرقان (٢٠).

(ز) وەپێویستە دڵنیابین لەوەی کەهیچ کامیان هیچ شتێکیان لەتایبەتمەندییەکانی خوا نەبووە، خوای مەزن لەو بارەوە فەرموویەتی: ﴿ قل لا أملك لنفسي نفعا ولا ضرا إلا ماشاء الله ولو كنت أعلم الغيب لاستكثرت من الخير وما مسني السوء إن أنا إلا نذير وبشير لقوم يؤمنون ﴾ الأعراف (١٨٨).

(ح) وەپێویستە بڕوامان بەوەبێ کەئەو مەردە هەڵبژاردانەی خودا لەهەرکەم و کوڕیو ناتەواوییەك پارێزراو (معصوم) ن کەببێتە جێی گومان و دوودڵی لەدینداریو خواپەرستییان و ڕاگەیاندنی پەیام و بەرنامەی خوا بەبەندەکانی، وەئەو پارێزران لەگوناح و هەڵەو پەڵەو پلەو ئیمتیازەی کەپێیان خەڵات کراوە لەخوو ڕەوشتە بەرزو پەسندەکان حیکمەتەکەی ئەوەیە کەبتوانن وەك پێویست ئەرکی سەرشانیان جێبەجێ بکەن و پێشەواو چاوساغی مرۆڤایەتی بن بەرەو بەندایەتیو مسوڵمانەتیو، نموونەی هەرە بەرزی بڕوای دامەزراوو خواپەرستییی بێخڵتەو پاك و ڕەوشتی چاك و تێرو تەواوبن، خوای کاربەجێو بەخشەر لەو بارەوە فەرموویەتی: ﴿ أولئك الذين آتيناهم الكتاب والحكم والنبوة فإن يكفر بها هؤلاء فقد وكلنا بها قوما ليسوا بها بكافرين. أولئك الذين هدى الله فبهداهم اقتده ﴾ الأنعام (٨٩-٩٠).

(ط) وەپێویستە بڕوامان وابێ کەخوا هەرکام لەو زاتە بەرزو تەواوانەی بەهرەمەند کردووە لەموعجیزەو بەڵگەیەك کەخەڵك لەئاکارییدا دەستەوەستان و بێچارە بن، بۆ ئەوەی ڕاستیی دەعوای خۆیانی پێبسەلمێنن، وەك خوای پەروەردگار فەرموویەتی: ﴿ لقد أرسلنا رسلنا بالبينات وأنزلنا معهم الكتاب والميزان ليقوم الناس بالقسط ﴾ الحديد (٢٥).

(ی) وەپێویستە بڕوامان وابێ کەپێغەمبەرانی خوا لەئەسڵی پێغەمبەرایەتی (النبوة) و بنچینە سەرەکییەکاندا یەکسانن و جیاوازییان لەنێواندا نیە: ﴿ لانفرق بين أحد من رسله ﴾ البقرة (٢٨٥)، بەڵام وێڕای ئەوەش لەپلەوپایەو نێزیکیو ڕێزو حورمەتیان لەلای خوا بەرزو بەرزترو لەپێش و لەپاشتریان هەیە، وەك خوای دادگەر فەرموویەتی: ﴿ تلك الرسل فضلنا بعضهم على بعض ﴾ البقرة (٢٥٢).

شەشەم:

ئەمە دەربارەی پێغەمبەران (عليهم أفضل الصلواة وأتم التسليمات) بەگشتی، دەربارەی پێغەمبەری کۆتاییش (محمد) ﷺ لەسەر ئینسانی بڕوادار پێویستە:

(أ) بڕوامان وابێ کەپێغەمبەرمان (محمد) ﷺ گەورەترین ئینسان و سەروەری پێغەمبەرانە، هەندێك لەزانایانیش ڕستەی ﴿ ورفع بعضهم درجات ﴾ کەلەئایەتی: ﴿ تلك الرسل فضلنا بعضهم على بعض منهم من كلم الله ورفع بعضهم

درجات﴾ دابە وایان لێك داوەتەوە کەمەبەست سەرووەری مرۆڤایەتی (محمد)ە ﷺ[1] سەرەڕای ئەمەش فەرموودەی بێ پێچ وپەنا لەو بارەوە زۆرن، بۆ وێنە: عن أبي هريرة رضي الله تعالى عنه ان رسول الله ﷺ قال: ﴿أنا سيد ولد آدم يوم القيامة وأول من ينشق عن القبر وأول شافع وأول مشفع﴾ رواه مسلم.

(ب) پێویستە بڕوامان وابێ کەموحەممەدی کوڕی عەبدوڵڵا ﷺ پێغەمبەرو ڕەوانەکراوی خوایەو چاکترین بەندەی خۆشەویستو هەڵبژاردەیەتی[2] چاوتروو کانێك هاوبەشی بۆ خوا پەیدا نەکردووەو بتی نەپەرستووەو هیچ گوناحێکی گچکەو گەورەی نەکردووە.

(ج) وەبڕوامان دامەزراوبێ لەسەر ئەوە کەکۆتایی پێغەمبەرانە، چونکە ئەم ڕاستی یە لەقورئانو سونەتدا بەئاشکرا ڕاگەیەنراوە، بۆ وێنە: ﴿ماكان محمدا أبا أحد من رجالكم ولكن رسول الله وخاتم النبيين وكان الله بكل شئ عليما﴾ الأحزاب (٤٠)، پێغەمبەریش ﷺ فەرموویەتی: ﴿أنا محمد وأنا أحمد وأنا الماحي الذي يمحى بي الكفر وأنا الحاشر الذي يحشر الناس على عقبي وانا العاقب الذي ليس بعده نبي﴾ متفق عليه واللفظ لمسلم، وەفەرموویەتی: ﴿وأنا خاتم النبيين ولانبي بعدي﴾ رواه مسلم.

(د) پێویستە بڕوامان وابێ کەجگە لەو زاتە بەرزە بۆمان نیە شوێن پێی هیچ کەسی دیکە هەڵبگرینو بیکەینە ڕابەرو چاوساغی بێ لامو جیمو بێ هەڵەوپەڵە، هەروەك خوا لەو بارەوە فەرموویەتی: ﴿لقد كان لكم في رسول الله أسوة حسنة لمن كان يرجوا الله واليوم الآخر وذكر الله كثيرا﴾ الأحزاب (٢١)، وەفەرموویەتی: ﴿قل إن كنتم تحبون الله فاتبعوني يحببكم الله ويغفر لكم ذنوبكم﴾ آل‌عمران (٣١).

(ه) وەپێویستە بڕوامان بەوەبێ کەپێغەمبەری پێشەواو سەرووەرمان بۆ تێکڕای ئینسانو جند نێرراوە، چونکە خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿وما أرسلناك إلا رحمة للعالمين﴾ الأنبياء (١٠٧)، دیسان هەر فەرموویەتی: ﴿وما أرسلناك إلا كافة للناس﴾ سبأ (٢٨).

دەربارەی جند (جن) یش خوا لەو بارەوە فەرموویەتی: ﴿وإذ صرفنا إليك نفرا من الجن يستمعون القرآن فلما حضروه قالوا أنصتوا فلما قضي ولوا إلى قومهم منذرين قالوا ياقومنا إنا سمعنا كتابا أنزل من بعد موسى مصدقا لما بين يديه يهدي إلى الحق وإلى طريق مستقيم ياقومنا أجيبوا داعي الله وآمنوا به يغفر لكم من ذنوبكم ويجركم من عذاب أليم﴾ الأحقاف (٢٩-٣١).

---

(١) بڕوانە تەفسیری (جامع البيان) ی ئیبنو جەرەیری طەبەری، ب٥، ل٣٧٨.

(٢) چونکە بەرزترین پلەی خۆشەویستی بریتی یە لەخەلیلایەتی (الخلة)، پێغەمبەریش ﷺ فەرموویەتی: ﴿لو كنت متخذا خليلا لاتخذت أبا بكر خليلا ولكنه أخي وصاحبي، وقد اتخذ الله عز وجل صاحبكم خليلا﴾ رواه مسلم.

(و) وەپێویستە لەخۆمانو باب‌و دایك‌و ماڵ‌و خێزانمان خۆشترمان بوێ، پێغەمبەر ﷺ لەوبارەوە فەرموویەتی: ﴿ لایؤمن أحدكم حتى أكون أحب إليه من والده وولده والناس أجمعين ﴾ متفق عليه.

(ز) وەپێویستە بڕوامان بەوەبێ کە خوا (عز وجل) چەندان موعجیزەو بەڵگەی وای پێ بەخشیوە کەسەدا سەد بەڵگەن لەسەر ڕاستی‌و تەواوی خۆی‌و پەیام‌و بەرنامەکەی، وەقورئانی بەرزو بەرێز گەورەترین‌و درەوشاوەترین موعجیزەو بەڵگەیەتی کەهەموو خەڵکی دنیا لەجندو مرۆڤەوە لەئاکاریدا دەستەوەستان بوو وئەو دەبێ‌و گچکەترین سوورەتی ویشیان پێ نەهاتووەو نایەت وەك خوای دەسەڵاتدار فەرموویەتی: ﴿ وإن كنتم في ريب مما نزلنا على عبدنا فأتوا بسورة من مثله وادعوا شهداءكم من دون الله إن كنتم صادقين. فإن لم تفعلوا ولن تفعلوا فاتقوا النار التي وقودها الناس والحجارة أعدت للكافرين ﴾ البقرة (٢٢-٢٤).

(ح) وەدەبێ بڕوا بەهەموو ئەو موعجیزەو یاسادڕ (خوارق العادة) انە بکەین کەلەفەرموودە ڕاست (صحیح) ەکانی پێغەمبەر ﷺ دا هاتوون وەك لەت‌بوونی مانگ‌و سەلام‌کردنی بەرد لێی‌و ناڵەی درەخت (جذع) بۆلای‌و هەڵقوڵینی ئاو لەنێوان پەنجەکانی دەستی‌و، تێر بوونی خەڵکێکی زۆر بەخواردنێکی کەم‌و، شایەدیدانی مەڕی برژێنراو لەبەر دەمی‌و، سێبەر لەسەرکردنی هەور پێش بوونە پێغەمبەری‌و هەواڵدانی بۆ چەندین شتی نادیارو ڕودانیان بەو شێوەیە کە هەواڵی پێ‌داوەو وەڵام درانەوەی داوار پاڕانەوەی لەلایەن خواوەو وپارێزرانی لەکوژران بەدەستی ناحەزانی‌و... هتد.

(ط) وەپێویستە بڕوامان بەوەبێ کەخوا سبحانە وتعالی دەروودەروون (ظاهر وباطن) ی ئەو زاتەی بەشێوەیەك درووست‌کردووە کەلەوە چاکترو جوانترو تەواوتر نەبووەو نابێ‌و بەدەردی شاعیری ناودار حەسسانی کوڕی ثابت خوا لێی ڕازی بێ کەفەرموویەتی:

لولم يكن فيه آيات مبينة

كانت بديهة تأتيك بالخبر.

واتە: ئەگەر هیچ بەڵگەو موعجیزە لەسەر ئیسپاتی پێغەمبەرایەتی ئەو زاتە بەرزو بەرێزە نەبوونایە تەنها دیتن‌و چاوپێکەوتنی بەس‌بوو بۆ سەلماندنی ئەو مەسەلەیە.

وەوەك خوای پەروەردگار لەمەدحی‌دا فەرموویەتی: ﴿ وإنك لعلى خلق عظيم ﴾ ن (٤)، ئەو پێشەوا گەورەو ڕندو ڕەوشت بەرزو پەسندە خاوەنی ئاکارو ڕەوشتێك بووە کەبەپێوەر (مقیاس) ی خوای مەزن مەزن (عظیم)ە! چونکە هیچ کەس درۆیەکی لێ نەبیستووە نەپێش پێغەمبەرایەتی نەدوای ئەوەش ، وەئەگەر شتێکی وای لێ پشکوتبایە، ناحەزە داخ لەدڵەکانی بەهەموو توانایەکیان هەواڵی بلاّوکردنەوەیان دەدا، وەلەدرێژەی ژیانی‌دا کردەوەو ڕەفتارێکی دزێوو ناقۆڵای لێ نەپشکوتۆتەوە وەتۆزقاڵێك ترس‌و دڵەڕاوکە زەفەری بەدڵی پڕ ئیمان‌و دامەزراوی نەبردووە لەناسك‌ترین‌و دژوارترین کارەسات‌دا بۆ

وێنە لەکاتی گژ کردنی لەمەککەوە بۆمەدینەو لەجەنگی ئوحدو ئەحزابو حونەین دا، وەدڵی پڕبووە لەبەزەیی و پەرۆشو بەتەنگەوەبوون نەك بەس بۆ شوێنکەوتووانی بەڵکو بۆ تێکڕای مرۆڤایەتی، بەس نیە کەخوای پەروەردگار بەپەیکەری بەزەیی (رحمة) داناوە بۆ هەموو جیهانان: ﴿ وما أرسلناك إلا رحمة للعالمين ﴾ الأنبياء (١٠٦).

دیسان لەبەخشندەیی و بەرچاوتێری و کەرەمدا هیچ کەس تۆزی ڕێگاشی نەشکاندووە، وەیەکجار دنیا بەکەموەرگرو بەقەناعەت بووەو یەکجار سادەپۆشو سادەخۆرو سادەنشین بووە، وەلەوپەڕی زمان پاراوی و ڕەوانبێژیدا بووەو هەتا بڵێی چاوپۆشو دڵ گەورەو لێبووردەو میهرەبان بووەو مەگەر لەبەر خودا دەنا لەکەس تووڕە نەبووە، و زۆر خۆبەکەمگر بووە لەگەڵ بڕواداراندا، خاوەن ئەوپەڕی عیززەتو جوامێری و زەبری گرجوبڕیش بووە لەمەیدانی جەنگو بەرەنگاری دا لەگەڵ دوژمنو ناحەزانی ڕێی خوادا.

پایەی چوارەم: بڕوابوون بەکتێبەکانی خوا

چوارەمین پایەو کۆڵەگەی بنەڕەتی ی بیروباوەڕی ئیسلامی بریتی یە لەوەی کەبڕوامان دامەزراوو نەلەخشاوبێ بەوەی کەخوای زاناو کاربەجێ چەندین کتێبی ناردوونە خوار بۆ پێغەمبەران[١] و ڕەوانەکراوی خۆی (عليهم أفضل الصلوات وأتم التسليمات) کەناوی هەندێکیانی لەقورئانیدا بردووەو ناوی زۆربەشیانی نەهێناوە، ئەو کتێبانەش کەناویان لەقورئاندا هاتووە ئەمانەن:

١ـ تەورات (التوراة):

کەبۆ مووسا (عليه السلام) نێرراوە، وەك خوای بەخشندەو میهرەبان فەرموویەتی: ﴿ إنا أنزلنا التوراة فيها هدى ونور ﴾ المائدة (٤٤).

٢ـ ئینجیل (الإنجيل):

بۆ عیسا (عليه السلام) نێرراوە، وەك خوای خاوەن لوتفو کەرەم فەرموویەتی: ﴿ وقفينا على آثارهم بعيسى ابن مريم مصدقا لما بين يديه من التوراة وآتيناه

---

(١) لەپێناسەکردنی (نبي)و (رسول)و جیاوازی نێوانیاندا دوو ڕای سەرەکی لەنێو زانایاندا هەن: یەکەمیان دەڵێ (نبي) هەرکەسێکە کەخوا وەحی ی بۆ ناردووە، جائەگەر فەرمانی پێ کرابێ بەگەیاندنی خۆی ڕایبگەیەنێ ئەوە وێڕای (نبي) بوون (رسول)یشە، ئەگەرنا هەر (نبي)ە بەم پێیەش هەموو (رسول)ێك (نبي)شە بەڵام پێچەوانەوە نا. دووەمیشیان ئەوەیە کەدەڵێ (رسول) ئەوەیە کەبەرنامەیەکی سەربەخۆی بۆ هاتبێ بەڵام (نبي) هەر ڕاگەیاندنو بەڕێوەبردنی بەرنامەی پێش خۆی پێ سپێرراوە. شایانی باسیشە کە (پێغەمبەر) لەزمانی کوردیدا بۆ هەردووکیان بەکاردێ، دەشگونجێ (پێغەمبەر) بۆ (نبي) بێ و (ڕەوانەکراو) بۆ (رسول).

الإنجيل فيه هدى ونور ﴾ المائدة (٤٦).

٣- زەبوور (الزبور):

کەبۆ داوود (علیه السلام) هاتۆتە خوار وەك خوای بەرزوپاك فەرموویەتی: ﴿ وربك أعلم بمن في السموات ولقد فضلنا بعض النبيين على بعض وآتينا داود زبورا ﴾ الإسراء (٥٥).

٤- صوحوف (الصحف):

کەبۆ ئیبراهیم و موسا (علیهما الصلاة والسلام) هاتوون وەك خوای تاقو بێوێنە فەرموویەتی: ﴿ ..إن هذا لفي الصحف الأولى صحف إبراهيم وموسى ﴾ الأعلى (١٨-١٩).

بەڵام ئەو کتێبانەی دیکە کەبۆ باقی ڕەوانەکراوەکانی خوا (علیهم الصلاة والسلام) نێرراون ناویان نەهاتووە ئەوەندە هەیە خوای کاربەجێ پێی ڕاگەیاندووین کەهەر پێغەمبەرێکی ڕەوانە کردبێ کتێب و بەرنامەیەکی بۆ ناردووە وەك دەفەرموێ: ﴿ كان الناس أمة واحدة فبعث الله النبيين مبشرين ومنذرين وأنزل معهم الكتاب بالحق ليحكم بين الناس فيما اختلفوا فيه ﴾ البقرة (٢١٣).

کەواتە پێویستە بڕوا بەهەموو ئەو کتێب و بەرنامانە بێنین کەخوا بۆ پێغەمبەرانی ناردوون بەڵام ناوی نەهێناون، بەڵام درووست نیە هیچ کتێبێك بدەینە پاڵ خودا جگە لەوانەی خوا خۆی پاڵی داونە لای خۆی و لەقورئاندا بەناو ناوی بردوون.

وەهەڵوێستی ئینسانی مسوڵمان کەلەبیروباوەڕی ئیسلامی یانەوە هەڵدەقوڵێ دەربارەی کتێبەکانی خوا ئەوەیە کەلەم خاڵانەدا کورتی دەکەینەوە:

یەکەم:

هەموو ئەو کتێبانەی کەخوا بۆ پێغەمبەرانی پایەبەرزی خۆی ناردوونیە خوار هەقی تەواویان تێدا ڕاگەیانراوە و ڕووناکی و ڕێنمایی تێروتەسەلیان تێدابووە و بەرنامەو پەیڕەوی هەمەلایەنەی ژیان و گوزەرانی قۆناغە جیاجیاکانی کۆمەڵ بوو ون، وەك خوای بەرزو مەزن فەرموویەتی: ﴿ لكل جعلنا منكم شرعة ومنهاجا ﴾ المائدة (٤٨).

دووەم:

کاکڵ و جەوهەری ئایین (دین) ی خواو ئەو کتێب و بەرنامانەی کەپەیتا پەیتا بۆ پێغەمبەرانی بەڕێزی خۆی ناردوونە خوار لەدوو شتان کورت هەڵدێ: یەکەمیان بەندایەتی کردنی ڕاست بۆ خودا؛ دووەمیشیان ڕەفتارکردنی چاك لەگەڵ یەکتر، وەك (عبدالقادر) ی گەیلانی ڕەحمەتی خوای لێبێ فەرموویەتی: (الدين هو صدق مع الحق وخلق مع الخلق)، جابەندایەتی کردنی ڕاست لەیەکتاپەرستی (توحید) دا کورت دەبێتەوە و ڕەفتارپێکەوەکردنی چاکیش لە (دادگەری - عدالة) دا، هەربۆیەش خوای پەرستراوو دادگەر فەرموویەتی: ﴿ وما أرسلنا من قبلك من رسول إلا نوحي إليه أنه لا إله إلا أنا فاعبدون ﴾ الأنبياء (٢٥)، ئەمە سەبارەت بەیەکتاپەرستی و دەربارەی مەسەلەی دووەمیش فەرموویەتی: ﴿ لقد أرسلنا رسلنا بالبينات وأنزلنا معهم الكتاب

والمیزان لیقوم الناس بالقسط وأنزلنا الحدید فیه بأس شدید ومنافع للناس. ﴾ الحدید (٢٥).

سێیەم:

بەس قورئان بۆ تێكڕای مرۆڤایەتی نێرراوەو ڕووی لەهەموو تیرەو گەلانی سەر زەوییە دەنا كتێبەكانی دیكەی خوا هەركامێكیان تایبەتبووە بەتیرەو گەلو چاخو سەردەمێكی دیاری كراوەوە، هەربۆیەش خوای زاناو كاربەجێ ویستی وابووە كەقورئان لەهەرجۆرە دەستكاریو گۆڕانێك بپارێزێ چونكە ئەگەر وانەبا بەڵگە (حجة) ی خوا بەسەر خەڵكەوە نەدەما، بەڵام كتێبەكانی دیكە لەسۆنگەی ئەوەوە كەبەس بۆ كۆمەڵگاو قۆناغێكی تایبەتی نێرراون بەپێویست نەزانراوە وەك قورئان بپارێزرێن، خوای بەرزو مەزن دەربارەی پاراستنی قورئان لەگۆڕینو دەست تێوەردان فەرموویەتی: ﴿ إنا نحن نزلنا الذكر وإنا له لحافظون ﴾ الحجر (٩)، دەربارەی سەرتاسەریو جیهانی بوونی ئەو كتێبە بەهێزو پیرۆزو بەرزەش فەرموویەتی: ﴿ إن هو إلا ذكر للعالمین لمن شاء منكم أن یستقیم ﴾ التكویر (٢٧).

چوارەم:

هەركام لەكتێبەكانی خوا بۆ ئەوە هاتوون كەژیانو گوزەرانی ئینسان بەجۆرێك ڕێك بخەن كەلەگەڵ ڕەزامەندیی خواو سرووشتی خۆیانو بوونەوەرو دەروبەرو ڕەوتی ژیانیاندا بگونجێو هاوئاهەنگ بێو دەردو نەخۆشیو كێشەو گیروگرفتەكانیان چارە بكات، جالەبەرئەوەی هەموو كتێبەكان بێجگە لەقورئان، وەك پێشتر گوترا هەركامێكیان بۆ هیدایەتدانو ڕێكخستنی ژیانی گەلو كۆمەڵێكی دیاری كراوو چارەسەریی دەردو گرفتەكانیان هاتووە، دیارە خوای میهرەبانو كاربەجێ بەس بەئەندازەی پێداویستیی ژیانو گوزەرانو بەرێوەچوونی ئەو گەلو كۆمەڵانە ڕێنوێنیو یاساكانی خۆی خستۆتە دووتوێی هەركام لەو كتێبانەوە، ئەمەش بەئاشكرا لەسەرگوزەشتەو بەسەرهاتی پێغەمبەراندا دەبینرێ كەلەقورئاندا گێڕراونەوە بەڵام لەبەرئەوەی قورئان بۆ تێكڕای مرۆڤایەتیو سەرلەبەری تیرەو گەلانی دنیا هەتا ژیان لەسەر زەوی مابێ نێرراوە، ئەوەی تێدا ڕەچاوكراوە كەبتوانێ ژیانو گوزەرانی هەموو مرۆڤایەتی لەگشت قۆناغەكانیدا ڕێك بخاتو چارەسەری تەواوی كێشەو دەردو گیروگرفتەكانی بكات. بەڵێ قورئان كۆكەرەوەی هەموو یاساو ڕێنوونییەكانی خوایەو جەوهەرو كاكڵی تێكڕای كتێبو بەرنامەكانی پێش خۆی تێدایەو بەسەریشیانەوە چاودێرە بۆ ئەوەی ئەو هەقو ڕاستییەی كەتێیاندا ماوەو ئەو هەڵەوپەڵەو ناهەقییەی كەتێكەڵیان كراوە لەیەكی جیا بكاتەوە، خوای بەبەزەییو بەخشندە لەوبارەوە فەرموویەتی: ﴿ وأنزلنا إلیك الكتاب بالحق مصدقا لما بین یدیه من الكتاب ومهیمنا علیه فاحكم بینهم بما أنزل الله ولاتتبع أهواءهم عما جاءك من الحق لكل جعلنا منكم شرعة ومنهاجا ﴾ المائدة (٤٨).

پێنجەم:

بەڵگەش لەسەر ئەوە کەجگە لەقورئان هەموو کتێبەکانی دیکە کەمو زۆر گۆڕانو دەستکاری کراون زۆرن، بۆ وێنە:

(أ) چەندین دەقی قورئان لەبارەوە، بۆ وێنە:

- ﴿ من الذين هادوا يحرفون الكلم عن مواضعه ﴾ النساء (٤٦).
- ﴿ ومن الذين قالوا إنا نصارى أخذنا ميثاقهم فنسوا حظا مما ذكروا به ﴾ المائدة (١٤).
- ﴿ وقالت اليهود عزيز ابن الله وقالت النصارى المسيح ابن الله ذلك قولهم بافواههم يضاهئون قول الذين كفروا من قبل قاتلهم الله أنى يؤفكون ﴾ التوبة (٣٠).
- ﴿ أفتطمعون أن يؤمنوا لكم وقد كان فريق منهم يسمعون كلام الله ثم يحرفونه من بعد ماعقلوه وهم يعلمون ﴾ البقرة (٧٥).

(ب) جگە لەقورئان هیچ کام لەکتێبەکانی خوا نوسخە ئەسڵییەکەیان نەماوەو بەس تەرجەمەکانیان بەدەست خەڵکەوە ماون.

(ج) ئەو کتێبانە چەند شتێکی جۆراوجۆر لەلێکدانەوەو مێژوو و سەرگوزەشتەی پێغەمبەرانو قوتابییەکانیانو هەڵهێنجراو (إستنباط)ی زانایانیان لەگەڵ ئاوێتە بووە، کەقسەی خوا لەئی ئینسان جیاناکرێتەوە.

(د) هیچ کام لەو کتێبانە سەنەدێکی مێژوویی متمانە پێکراوی نیە، هەتا دەگاتەوە سەر ئەو پێغەمبەرەی کەپاڵ دەدرێتە لای، بۆ وێنە ئەو (أسفار)ەی کەبە (العهد القديم) بەناوبانگەو بەحیساب (تەورات)ی خوایە بۆ مووسا، چەندین سەدە دوای مووسا (علیه السلام من الله) نووسراوەتەوە[1]، وەئەو چوار (ئینجیل)ەی کەئێستا بەدەست دیانەکانەوە هەن (مەتتی، یۆحەننا، لۆقا، مرقس) لەنێو نزیکەی (٧٠) ئینجیل را هەڵبژێرراون[2]!! دیارە خواش بەس باسی یەك ئینجیل دەکات کە بۆ عیسای ناردووە (صلی الله علیه وسلم).

(هـ) بەڵگەیەکی دیکەی زۆر بەهێز لەسەر گۆڕانو دەستکاری کرانی ئەو کتێبانە ئەوەیە کەچەندین تێروانینو بیرو بۆچوونی پووچو بێمەعنایان تێ ئاخنراوە دەربارەی خوای بەرزو مەزنو پێغەمبەرانی پایەبەرزی، وەك وێچوواندن (تشبيه)ی خوا بەئینسانو لەکەدارکردنی پێغەمبەران بەجۆرێك کەنەك هەر لەگەڵ پلەوپایەی پێغەمبەرایەتیو پارێزراو (معصوم)بوونیاندا ناگونجێ، بگرە هەر لەئاستی مسوڵمانو بڕوادارێکی سادەش

---

(١) بڕوانە: (العقائد الإسلامية)ی نديم العلاج، ل٥٧.

(٢) بڕوانە: (العقائد الإسلامية)ی سيد سابق، ل١٦٨.

ناوەشێتەوە[١].

کەواتە: کورتەی قسان ئەوەیە کەئێمە بڕوامان وابێ تاقە کتێبێکی خوا کەساغ‌و بێ‌خلّەیەو تەنانەت وشەیەك‌و پیتێکی نەگۆڕاوەو دەستکاریی نەکراوەو ناگۆڕدرێ‌و دەستکاریشی ناکرێ‌و پێویستە شوێنی بکەوین‌و بیکەینە تەرازوو وسەنگی مەحەکی هەڵسەنگاندن‌و ناسینی کتێبەکانی دیکەش تەنهاو تەنها قورئانی بەهێزو خاوەن ڕێزە، سەبارەت بەکتێبەکانی دیکەش بڕوامان بەئەسڵی ناردنیان هەیە، بەڵام بڕوا بەهیچ نێوەڕۆکێکیان ناکەین کەقورئان شایەدەی بۆنادات‌و لەگەڵی ناگونجێ، دیارە کەسێکیش قورئانی لەبەردەستدا بێ پێویستی‌ی بەهیچ کتێب‌و سەرچاوەیەکی دیکەی ئاسمانی‌و زەمینی ناکات بۆ وەرگرتنی نەخشەو بەرنامەی ژیان‌و گوزەرانی‌و چارەسەرکردنی دەردو گیروگرفتەکانی.

پایەی پێنجەم: بڕوابوون بەڕۆژی دوایی:

بڕوابوون بەڕۆژی دوایی بەکورتی یانی بڕوابوون بەهەمموو ئەو شتانەی کەخوا (عز وجل) وپێغەمبەرەکەی ﷺ لەقورئان‌و سوننەتدا هەواڵیان پێ‌داوە لەوەی کەلەپاش مردن ڕوودەدات لەگۆڕەوشارو ئازارو نیعمەتی گۆڕو زیندووبوونەوەو کۆکردنەوە (البعث والحشر)و بەشکردنەوەی کارنامەکان‌و لێ‌پرسینەوەو تەرازوو دانران‌و، حەوزی کەوثەرو، پردی سەرپشتی دۆزەخ‌و تکاکردن (شەفاعەت)و بەهەشت‌و دۆزەخ‌و هەرچی کەخوا بۆخەڵکی نێو هەرکامێکیان ئامادەکردووە.

ئێستاش بەرلەوەی بچینە سەر درێژەی چۆنیەتی بڕوابوون بەڕۆژی دوایی بەپێویستی دەزانم ئەم چەند تێ‌بینی‌یە بخەینەڕوو:

١- قورئانی بەهێزو پیرۆز دوای بڕوا بەخوا بوون لەهەمموو پایەکانی دیکەی بیروباوەڕ زیاتر گرنگی‌ی بەمەسەلەی بڕوابوون بەڕۆژی دوایی داوە، بۆوێنە مەگەر چۆن دەنا هەرکاتێك باسی بڕوا بەخوابوون کرابێ باسی ڕۆژی دواییشی بەدوا داهاتووە، وەك:

- ﴿ ..من آمن بالله واليوم الآخر وعمل صالحا فلهم أجرهم عند ربهم ولاخوف عليهم ولاهم يحزنون.. ﴾ البقرة (٦٢).
- ﴿ ذلك يوعظ به من كان منكم يؤمن بالله واليوم الآخر ﴾ البقرة (٢٣٢).
- ﴿ قاتلوا الذين لايؤمنون بالله واليوم الآخر ﴾ التوبة (٢٩).

دیسان مەگەر چۆن دەنا لاپەڕەیەکی قورئان نیە کەباسێك یان زیاتری دەربارەی ڕۆژی دوایی تێدا نەبێ بەجۆرەها شێواز.

---

(١) بڕوانە هەمان سەرچاوەی پێشوو وهەمان لاپەڕە.

وەئەو هەموو ناوە زۆرو جۆراو جۆرانەی بۆ ڕۆژی دوایی دانراون بەڵگەو نیشانەی گرنگیی و گەورەیی ئەو ڕۆژەیە، وەك: (القیامة، الساعة، الآخرة، یوم الدین، یوم الحساب، یوم الفتح، یوم التلاق، یوم الجمع، یوم التغابن، یوم الخلود، یوم الخروج، یوم الحسرة، یوم التناد، الأزفة، الطامة، الصاخة، الحاقة، الغاشیة، القارعة.. هتد).

٢- ڕەنگە هۆو حیکمەتی ئەو هەموو گرنگیی و بایەخ پێدانەی قورئان بەڕۆژی دواییش ئەم شتانە بن:

(أ) کاریگەریی مەزنی بڕوابوون بەو ڕۆژە لەژیانی ئینساندا، هەر بۆیەش دەبینین هەموو چاکەکارییەك لەقورئانیدا گێڕراوەتەوە بۆ بڕوابوون بەو ڕۆژەو هەموو جۆرو شێوەکانی خراپەکاریی و نالەباریش گێڕراوەتەوە بۆ بێ‌بڕوابوون بەو ڕۆژە، بۆ وێنە: ﴿ أرأیت الذي یکذب بالدین فذلك الذي یدع الیتیم ﴾ الماعون (٢-١)؛ ﴿ بل یرید الإنسان لیفجر أمامه، یسال أیان یوم القیامة ﴾ القیامة (٦)؛ ﴿ إنما یعمر مساجد الله من آمن بالله والیوم الآخر ﴾ التوبة (١٨)؛ ﴿ لایستئذنك الذین لا یؤمنون بالله والیوم الآخر أن یجاهدوا بأموالهم وأنفسهم ﴾ التوبة (٤٥)؛ ﴿ لاتجد قوما یؤمنون بالله والیوم الآخر یوادون من حاد الله ورسوله ﴾ المجادلة (٢٢).

(ب) وەڕەنگە حیکمەتی زۆر گرنگیی پێدران و باسکرانی ڕۆژی دوایی لەقورئاندا ئەوەبێ کەئینسان بەهۆی ژیان و گوزەران و ڕابواردنەکانی دنیا گەلێك جار هێزی کێشندەی زەوی و ئارەزووەکان کێشی دەکەن و بێ‌ئاگای دەکەن لەو حیکمەتە بەرزەی بۆی خولقێنراوەو لەو ئەرك و ئەمانەتە قورسەی کەپێی سپێرراوە بۆیە پێویستە جار لەدوای جار ئەو ڕۆژە مەزن و سەختەو کارەسات و دیمەنە بێ‌ڕەزاو دڵبزوێن و مرۆڤ ڕاچڵەکێنەکانی وەبیر بخرێنەوە بەرچاوی، خوای بەرزو مەزن لەوبارەوە فەرموویەتی: ﴿ یاءیها الذین آمنوا مالکم إذا قیل لکم انفروا في سبیل الله اثاقلتم إلی الأرض أرضیتم بالحیاة الدنیا من الآخرة فما متاع الحیاة الدنیا في الآخرة إلا قلیل ﴾ التوبة (٣٨).

٣- لەقورئانیدا مەسەلەی بڕوابوون بەڕۆژی دوایی واخراوەتەڕوو کەئەگەر ڕۆژێکی وانەبێ مانای وایە بوونەوەرو ژیان و ئینسان شتی پووچ و بێ‌حیکمەت و بێ مەعنان، دیارە کاری پووچ و بێ‌حیکمەتیش لەخوا ناوەشێتەوە، کەواتە بڕوابوون بەڕۆژی دوایی شتێکی پێویستە بۆ ئەوەی ئەم بوون (وجود)ە بەئینسان و ژیان و بوونەوەرو کائیناتەوە مەعنار حیکمەتیان تێدا بێ‌و پووچ و نامافول دەرنەچن، ئەم ڕاستییەش لەگەلێك جێگای قورئاندا خراوەتەڕوو، بۆ وێنە:

- ﴿ وما خلقنا السماء والأرض وما بینهما باطلا ذلك ظن الذین کفروا فویل للذین کفروا من النار أم نجعل الذین آمنوا وعملوا الصالحات کالمفسدین في الأرض أم نجعل المتقین کالفجار ﴾ ص (٢٧).

■ ﴿ وما خلقنا السماء والأرض ومابينهما لاعبين ﴾ الأنبياء (١٦).
■ ﴿ أفحسبتم أنما خلقناكم عبثا وإنكم إلينا لاترجعون فتعالى الله الملك الحق لا إله إلا هو ربُ العرش الكريم ﴾ المؤمنون (١١٥-١١٦).

كەواتە: بڕوابوون بەرۆژی زیندووبوونەوەو لێپرسینەوەو پاداشتو سزا هەم خواناسیو یەکتاپەرستی ڕاستەقینە داخوازیی دەکاتو پێویستی دەکات، چونکە خوا خاوەنی هەموو سیفەتێکی بەرزو پەسندەو دیارە کە کاربەجێیی (حکیم)یش یەکێکە لەسیفەتە بەرزو پەسندەکانی، وەهەم پڕ وردکاریو ڕێكوپێکی بوونەوەرو ژیانو ئینسانیش وەك ئەنجامێکی مسۆگەری مەنتیقییانە بوونی ئەو ڕۆژە پەڵکێش دەکات، وەهەم بڕوابوون بەقەدرو ڕێزو شەخسیەتی والاو بەرزی ئینسانیش پێویستی دەکات.

ئێستاش لەچەند خاڵێكدا چۆنیەتی بڕوابوون بەرۆژی دوایی لەبیروباوەڕی ئیسلامیدا دەخەینەڕوو:

یەکەم: گۆڕەشار (فتنة القبر) و پرسیاری دوو فریشتەکان:

دیارە مردن دوابین قۆناغی ژیانی دنیاو یەکەمین هەنگاوی بەرەو ژیانی بەرزەخو ڕۆژی دوایی چوونە، جامەسەلەیەك کەلەم یەکەمین هەنگاوەوە بۆ ئینسان دێتە پێشیو پێویستە بڕوامان پێی هەبێ، چونکە چەندین فەرموودەی ڕاستو جێی متمانە لەو بارەوە لەپێغەمبەر ﷺ گێڕراونەوە، بریتییە لەگۆڕەوشارو پرسیاری دوو فریشتەکان، بۆ وێنە: عن أسماء رضي الله عنها ان رسول الله ﷺ قال: ﴿ مامن شئ لم أكن أريته إلا رأيته في مقامي حتى الجنة والنار فاوحي إلي إنكم تفتنون في قبوركم مثل أو قريبا من فتنة المسيح الدجال، يقال ماعلمك بهذا الرجل؟ فأما المؤمن الموقن فيقول: هو محمد رسول الله جاءنا بالبينات والهدى فأجبنا واتبعنا هو محمد ثلاثة، فيقال: نم صالحا، قد علمنا ان كنت لموقنا به، وأما المنافق أو المرتاب فيقول لاأدري سمعت الناس يقولون شيئا فقلته ﴾ متفق عليه واللفظ للبخاري.

دووەم: ئازو نیعمەتو ئازارو ئەشکەنجەی گۆڕ:

پاش گۆڕەوشارو پرسیاری دوو فریشتەکان پێویستە بڕوامان بەوەبێ کەپێغەمبەری ڕاستگۆمان هەواڵی پێداوە دەربارەی ئازو نیعمەتو ئازارو ئەشکەنجەی گۆڕ، بگرە ئایەتی ژمارە (٤٥-٤٦) لەسوورەتی (غافر) بەئاشکرا دەلالەت لەسەر ئەو مەسەلەیە دەکات:
﴿ فوقاه الله سيئات مامكروا وحاق بآل فرعون سوء العذاب النار يعرضون عليها غدوا وعشيا ويوم تقوم الساعة أدخلوا آل فرعون أشد العذاب ﴾ المؤمن (٤٥-٤٦).

وەك دەبینین خوای زانا دوو جۆرە ئەشکەنجەی دەربارەی فیرعەونییەکان باس کردووە: یەکەمیان: ﴿ وحاق بآل فرعون سوء العذاب النار يعرضون عليها غدوا وعشيا ﴾، دووەمیش: ﴿ ويوم تقوم الساعة أدخلوا آل فرعون أشد العذاب ﴾.

لەفەرموودەکانی پێشەواشمان بەس یەکێکیان بەوێنە دەهێنینەوە: عن ابن عباس رضي الله عنهما قال مر النبي ﷺ على قبرين فقال: ﴿ إنهما ليعذبان وما يعذبان في كبير ثم قال: بلى اما أحدهما فكان يسعى بالنميمة وأما الآخر فكان لايستتر من بوله ﴾ متفق عليه.

خاوەنی کتێبی (شرح العقيدة الطحاوية)ش دەربارەی ئەم مەسەلەیە چەند دێرێکی جوانی نووسیون تەقلْ کردنیان بەپەسند دەزانم: (وقد تواترت الأخبار عن رسول الله ﷺ في ثبوت عذاب القبر ونعيمه لمن كان لذلك أهلاً وسؤال الملكين فيجب اعتقاد ثبوت ذلك والإيمان به ولانتكلم في كيفيته، إذ ليس للعقل وقوف على كيفيته لكونه لاعهد له به في هذه الدار والشرع لايأتي بما تحيله العقول، ولكنه قد يأتي بما تحار به العقول، فان عود الروح إلى الجسد ليس على الوجه المعهود في الدنيا بل تعاد إليه الروح إليه إعادة غير الإعادة المألوفة في الدنيا، واعلم ان عذاب القبر هو عذاب البرزخ. فكل من مات فهو مستحق للعذاب ناله نصيبه منه قبر أو لم يقبر، أكلته السباع أو احترق حتى صار رمادا، أو نسف في الهواء، أو صلب، أو غرق في البحر، وصل إلى روحه وبدنه من العذاب مايصل إلى المقبور وما ورد من أجلاسه واختلاف اضلاعه ونحو ذلك، فيجب ان يفهم عن الرسول ﷺ مراده من غير غلو ولاتقصير، فلا يحمل كلامه مالايحتمله ولايقصر به عن مراده وما قصده من الهدى والبيان)[1].

سێیەم: مەرجو نیشانەکانی هاتنی قیامەت (أشراط الساعة):

وەپێویستە بڕوامان بەوە دامەزراوبێ کەئەرکاتەی ئەو جیهانەی تێدا تێك دەچێ بێگومان دێ، بەڵام خوا لەهەموو کەس تەنانەت لەپێغەمبەرانی خۆیشی شاردۆتەوەو بێجگە لەخۆی هیچ کەس بەکاتەکەی نازانێ وەك خۆی فەرموویەتی: ﴿ يسئلونك عن الساعة أيان مرساها قل إنما علمها عند ربي لايجليها لوقتها الا هو ثقلت في السموات والأرض لاتأتيكم إلا بغتة يسئلونك كانك حفي عنها قل إنما علمها عند الله ولكن أكثر الناس لايعلمون ﴾ الأعراف (١٨٧).

بەڵام ئەوەندە هەیە کەهاتنی ئەو کارەساتە مەزنو بێ ڕەزایە چەند مەرجو نیشانەیەکی هەن کەلەپێغەمبەرەوە ﷺ گێڕراونەتەوە پێویستە بڕوایان پێ بێنین. ئەو مەرجو نیشانانەش دوو جۆرن، جۆرێکیان گچکە گچکەن کەبەزۆری پەیوەندییان بەتێکچوونو بەرەو خراپەچوونی خەڵکو پەیدابوونی ئاژاوەو هەرا لەنێوانیاندا و دوورکەوتنەوەیان لەهیدایەتی خواو ڕێبازی پێغەمبەرانەوە هەیە، بۆ وێنە ئەم فەرموودەیە ژمارەیەکی زۆری لەو نیشانانە تێدان: عن أبي هريرة رضي الله عنه ان رسول الله ﷺ قال: ﴿ لاتقوم الساعة حتى

---

(١) بڕوانە: (شرح العقيدة الطحاوية)، ل٤٥١-٤٥٢.

تقتتل فئتان عظيمتان يكون بينهما مقتلة عظيمة دعوتهما واحدة، وحتى يبعث دجالون كذابون قريب من ثلاثين كل يزعم أنه رسول الله، وحتى يقبض العلم، وتكثر الزلزال، ويتقارب الزمان وتظهر الفتن، ويكثر الهرج، وهو القتل، وحتى يكثر فيكم المال فيقبض، حتى يهم رب المال من يقبل صدقته، وحتى يعرضه فيقول الذي يعرضه عليه: لا ارب لي به، وحتى يتطاول الناس في البنيان، وحتى يمر الرجل بقبر الرجل فيقول: ياليتني مكانه، وحتى تطلع الشمس من مغربها فإذا طلعت ورآها الناس آمنوا أجمعون فذلك حين لاينفع نفسا إيمانها لو لم تكن آمنت من قبل أو كسبت في إيمانها خيرا﴾ رواه البخاري.

بەڵام جۆری دووەمی مەرج و نیشانەکانی هاتنی کاتی قیامەت گەورە گەورەن، بۆ وێنە ئەم فەرموودەیەی پێغەمبەر ﷺ دە (١٠) دانە لەو نیشانە زلانەی تێدان: عن حذيفة بن أسيد الغفاري رضي الله عنه قال: اطلع النبي ﷺ علينا ونحن نتذاكر فقال: ﴿ما تذاكرون؟﴾ قالوا: نذكر الساعة. قال: ﴿انها لن تقوم حتى تروا قبلها عشر آيات، فذكر: الدخان، والدابة وطلوع الشمس من مغربها، ونزول عيسى بن مريم ﷺ، ويأجوج ومأجوج، وثلاث خسوف؛ خسف بالمشرق، وخسف بالمغرب، وخسف بجزيرة العرب، وآخر ذلك نار تخرج من اليمن تطرد الناس إلى محشرهم﴾ رواه مسلم.

چوارەم: سەرەتای هاتنی ڕۆژی دوایی:

لەژمارەیەك لەسوورەتەکانی قورئانداو بەتایبەتیش لەسوورەتەکانی (التكوير) و (الإنفطار)دا دەردەکەوێ کەکۆتایی قۆناغی ژیانی دنیاو سەرەتای دەستپێکردنی ڕۆژی دوایی بەگۆڕانکاریەکی گشتیو هەمەلایەنە لەهەموو بوونەوەرێکدا دێتە دی، ئاسمان شەق دەبێو ئەستێرەکان هەڵدەوەرنو خۆرو کەکان پێکدا دەدرێنو زەویو شاخەکان وردوخاش دەبنو شاخەکان وەك خوریی پەرەکراوو پشکنراوەیان لێ دێو دەریاکان دەتەقنەوەو گڕ دەگرنو سەر زەوی دەبێتە دەشتێکی کاکی بەکاکیی سپیو تەختو لووس. بەکورتی نەزەویو نەبوونەوەری پانو پۆڕ هیچیان بەسەر هیچەوە نامێنێو دەگۆڕێن: ﴿يوم تبدل الأرض غير الأرض والسموات وبرزوا لله الواحد القهار﴾ إبراهيم (٤٨).

ئەمەش هەمووی لەدوای فووی یەکەمی (ئیسرافیل) دەبێ کەبەفەرمانی خوا بەکەرنای دادەکات: ﴿ونفخ في الصور فصعق من في السموات ومن في الأرض إلا من شاء الله﴾ الزمر (٦٨)، وەخوای دەستەڵاتدار لەوبارەوە فەرموویەتی: ﴿فإذا نفخ في الصور نفخة واحدة وحملت الأرض والجبال فدكتا دكة واحدة فيومئذ وقعت الواقعة وانشقت السماء فهي يومئذ واهية﴾ الحاقة (١٣-١٦).

پێنجەم: زیندووبوونەوە (البعث):

وەپێویستە بڕوامان وابێ کەخوای بەتوانا پاشان فەرمان بە ئیسرافیل دەکات کەفووی

دووەم بەکەرەنادا بکات، کەدەبێتە هۆی زیندووبوونەوەی مردووانو هاتنە دەری خەڵك لەگۆڕەکانیان وەك خوای بەرزو مەزن لەو بارەوە فەرموویەتی: ﴿ ثم نفخ فيه أخرى فإذا هم قيام ينظرون ﴾ الزمر (٦٨).

ئینجا لەو کاتەشدایە کەدەغەڵو بێبڕوایەکان بەسەرسامیەوە دەپرسن: ﴿ من بعثنا من مرقدنا؟ ﴾، بڕوادارانیش بەبەرچاو ڕوونیو دڵنیاییەوە دەڵێن: ﴿ هذا ماوعد الرحمن وصدق المرسلون! ﴾ یس (٥٢).

شەشەم: کۆکردنەوە (الحشر):

وەدەبێ بڕوامان وابێ کەپاش زیندووبوونەوەو هاتنەدەر لەگۆڕەکان بەفەرمانی خوا تێکرای خەڵکی لەشوێنێکی تایبەتیو تەرخانکراو کۆدەکرێنەوە بەمەبەستی لێپرسینەوەو دیاریکردنی سزاو پاداشتی پڕبەپێست. خوای دادگەر لەوبارەوە فەرموویەتی: ﴿ يوم نحشر المتقين إلى الرحمن وفدا ونسوق المجرمين إلى جهنم وردا ﴾ مریم (٨٥-٨٦)، هەروەها فەرموویەتی: ﴿ يومئذ يصدر الناس أشتاتا ليروا أعمالهم ﴾ الزلزال (٦)، دیسان فەرموویەتی: ﴿ يوم ينفخ في الصور فتأتون أفواجا ﴾ النبأ (١٨).

پێغەمبەریش ﷺ لەو بارەوە فەرموودەی زۆرن، بۆ وێنە: عن عائشة رضي الله عنها قالت: سمعت رسول الله ﷺ يقول: ﴿ يحشر الناس يوم القيامة حفاة عراة غرلا، قلت يارسول الله ينظر بعضهم إلى بعض؟ قال ﷺ: ياعائشة الأمر أشد من أن ينظر بعضهم إلى بعض ﴾ رواه البخاري ومسلم.

حەوتەم: ڕانوێنران و لێپرسینەوە (العرض والحساب):

وەپێویستە بڕوامان وابێ کەدوای کۆبوونەوەی بەندەکان لەو شوێنە تەرخانکراوەدا، یەك بەیەکی ئینسانەکان ڕادەنوێنرێنو لیستەی کردەوەکانی خۆیانیان دەدرێتە دەستو هەرکەسەو کارنامەکەی خۆی دەخوێنێتەوە، جاهەرکەسێك بەدەستی ڕاستی ئەو کارنامەیەی خۆی وەربگرێتەوە ئەوە لێپرسینەوەیەکی سووكو سادەی لەگەڵ دەکرێو ڕزگاری دەبێ، بەڵام ئەوانەی لەپشتەوەدا یان بەدەستە چەپیان وەری دەگرنەوە ئەوانە دووچاری سزاو ئەشکەنجە دەبن. دەقی قورئانو سوننەتیش لەو بارەوە زۆرن، بۆ وێنە:

- ﴿ يومئذ تعرضون لاتخفى منكم خافية ﴾ الحاقة (١٨).
- ﴿ وعرضوا على ربك صفا لقد جئتمونا كما خلقناكم أول مرة بل زعمتم أن لن نجعل لكم موعدا ﴾ الكهف (٤٨).
- ﴿ فاما من أوتي كتابه بيمينه فسوف يحاسب حسابا يسيرا وينقلب إلى أهله مسرورا وأما من أوتي كتابه وراء ظهره فسوف يدعوا ثبورا ويصلى سعيرا ﴾ الإنشقاق (٧-١٢).

پێغەمبەریش ﷺ فەرموویەتی: ﴿ لاتزول قدما عبد حتى يسال عن عمره فيم

أفناه، وعن علمه فيم فعل فيه، وعن ماله من أين اكتسبه وفيم أنفقه، وعن جسمه فيم أبلاه ﴾ أخرجه الترمذي وقال حسن صحيح.

وەلەچەندین فەرموودەی ڕاست (صحیح)دا هاتووە کەکۆمەڵێك لەئوممەتی (محمد ﷺ) خوای پەروەردگار بەبێ لێپرسینەوە دەیانباتە بەهەشتێ، بۆوێنە: عن أبي هريرة رضي الله عنه ان النبي ﷺ قال: ﴿ يدخل من أمتي الجنة سبعون ألفا بغير حساب ﴾ رواه مسلم.

هەشتەم: دانرانی تەرازوو و کێشرانی کردەوەکان و دیاری کردنی سزاو پاداشت:

وەپێویستە بڕوامان وابێ کەپاش ڕانوێرانو لێپرسینەوە ئینجا تەرازووی دادگەری خوا دادەنرێ و کردەوەی بەندەکانی پێدەکێشرێن، جاهەرکەسێ چاکەکانی زیاترو تای تەرازووی چاکەکانی قورس‌تربێ ئەوە بەهەشتی‌یەو، ئەوانەش کەخراپەیان زیاتر بێ‌و تەرازووی خراپەکانیان قورس‌تربێ بەرەو دۆزەخ پاڵەستو دەدرێن، دەقی قورئان‌و سوننەتیش لەو بارەوە زۆرن، بۆوێنە:

- ﴿ ونضع الموازين القسط ليوم القيامة فلا تظلم نفس شيئا وإن كان مثقال حبة من خردل أتينا بها وكفى بنا حاسبين ﴾ الأنبياء (٤٧).
- ﴿ فأما من ثقلت موازينه فهو في عيشة راضية وأما من خفت موازينه فأمه هاوية وما أدراك ماهية نار حامية ﴾ القارعة (٦-١١).

(إبن القيم) لە (القصيدة النبوية)دا لەو بارەوە فەرموویەتی:

إنما تصدق ان أعمال العباد تحط يوم العرض في الميزان
وكذلك تثقل تارة وتخف أخرى ذاك في القرآن ذو تبيان
وله لسان كفتان تقيمه والكفتان إليه ناظرتان
ماذاك أمرا معنويا بل المحسوس حقا عند ذي الإيمان

ئنجا سەرەڕای نووسرانی کردەوان لەلایەن فریشتە بەڕێزەکانی خواوە لەلیستەی تایبەتی‌دا بۆ هەرکەسێك‌و هەڵسەنگێنرانی کردەوەکان بەتەرازووی وردو دادگەرانەی خوا ئەندامەکانی جەستەی هەرکەسێکیش (دەست‌و لاق‌و پێست‌و...هتد) شایەدی لەسەر دەدەن بۆ ئەوەی هیچ بروبیانووی بەدەستەوە نەمێنێ، خوای دادگەر لەو بارەوە دەفەرموێ: ﴿ ويوم يحشر أعداء الله إلى النار فهم يوزعون حتى إذا ماجاءوها شهد عليهم سمعهم وأبصارهم وجلودهم بما كانوا يعملون وقالوا لجلودهم لم شهدتم علينا قالوا أنطقنا الله الذي أنطق كل شيء ﴾ فصلت (١٩-٢١).

بەڵکو تەنانەت ئەو پارچە زەوی‌یانەش کەخراپەو تاوانەکانیان لەسەرکراون لەو ڕۆژەدا دەنگ‌وباسی خۆیان ڕادەگەیەنن‌و شایەدی خۆیان دەدەن: ﴿ عن أبي هريرة رضي الله

عنه قال: قرأ رسول الله ﷺ ﴿ يومئذ تحدث أخبارها ﴾ فقال: أتدرون ما أخبارها؟ قالوا: الله ورسوله أعلم. قال: ما أخبارها أن تشهد على كل عبد أو أمة بما عمل على ظهرها؛ ان تقول عمل كذا وكذا يوم كذا وكذا، قال فهذه أخبارها ﴾ رواه الترمذي وقال حسن غريب.

نۆیەم: ڕەتبوون یان نەبوون بەسەر پرد (صراط)ی سەرپشتی دۆزەخدا:

وەپێویستە بڕواشمان بەوەبێ کەدوای تەواوبوونی لێپرسینەوەو هەڵسەنگێنرانی کردەوەکانو دیاری کردنی سزا یان پاداشت بۆ یەك یەکی بەندەکان ئنجا هەموویان بەبێ جیاوازی هەڵاواردن فەرمانیان پێدەکرێ کەبەسەر ئەو پردەدا بڕۆن کەبەسەر پشتی دۆزەخدا ڕادەهێڵرێ، ئنجا هەرکەسە بەئەندازەی دامەزراوی بڕواو تەواوی کردەوەو ڕەفتارەکانی بەخێرایی بەسەر ئەو پردەدا ڕەت دەبن[1]، ئەوانەش کەبێبڕوا بوو ون، یان خراپەکارو تاوانبارن بەو قرڵاپانەوە دەبن کەبەو پردەوەنو هەڵدەخلیسکێنو بەرەو قووڵایی دۆزەخ سەرەوژێر دەبنەوە، خوای میهرەبانو دادگەر لەوبارەوە فەرموویەتی: ﴿ وإن منكم إلا واردها كان على ربك حتما مقضيا ثم ننجي الذين اتقوا ونذر الظالمين فيها جثيا ﴾ مريم (٧١-٧٢).

بەڵام ئەو مسوڵمانو بڕوادارانەی خراپەو تاوانەکانیان هێندە نەبوو ون پێیان دووچاری دۆزەخ بنو چڵكو چەپەڵیشیان پێوە ماوە، ئەوە لەشوێنێك لەنێوان دۆزەخو بەهەشت ڕادەگیرێن هەتا پاك دەبنەوەو تۆڵەو هەقی یەکتریان لێوەردەگیرێتەوە ئنجا ئیزن دەدرێن بۆ چوونە بەهەشت. پێغەمبەر ﷺ لەو بارەوە فەرموویەتی: ﴿ يخلص المؤمنون من النار فيحبسون على قنطرة بين الجنة والنار فيقتص بعضهم من بعض مظالم كانت بينهم في الدنيا حتى إذا هذبوا ونقوا أذن لهم في دخول الجنة فوالذي نفس محمد بيده لأحدهم أهدى بمنزله في الجنة منه بمنزله كان في الدنيا ﴾ رواه البخاري.

دەیەم: حەوزی پێغەمبەر ﷺ:

وەپێویستە بڕوامان بەوەبێ کەدوای ڕەتبوونی بڕوادار بەسەر پردی ناوبراوداو ڕزگاربوونیان لەخزمەت پێغەمبەر ﷺ دەچنە سەر ئەو حەوزەی کەبەپێغەمبەرو ئوممەتەکەی خەڵات کراوەو لێی تێر ئاو دەبنو هەر کەسێکیش لێی بخواتەوە قەت تینووی نابێتەوە، پێغەمبەر ﷺ دەربارەی ئەو حەوزە فەرمایشتی زۆری هەن، بۆ نموونە: ﴿ عن عبدالله بن عمر رضي الله عنهما انه قال: قال النبي ﷺ: ﴿ حوضي مسيرة

---

(١) بڕوانە (شرح العقيدة الطحاوية)، ل٤٧٠، هەروەها (شرح العقيدة الواسطية)ی خليل محمد هراس، ل١٢٦.

شهر ماءوه أبيض من اللبن وريحه اطيب من المسك وكيزانه كنجوم السماء، من شرب منها فلا يظمأ أبدا ﴾ رواه البخاري ومسلم.

وەهەروەك لەهەندێ فەرمووده‌ی ڕاست (صحیح)دا هاتووە هەر پێغەمبەرێك حەوزێكی تایبەتی ی هەیە بەڵام حەوزی پێغەمبەرمان ﷺ لەهەموویان گەورەترو بەلەزەتترەو لەهەمووشیان قەڵەباڵغتر دەبێ[١].

یازدەم: بەهەشتو دۆزەخ:

لەکۆتاییشدا پێویستە بڕوامان وابێ کەبەهەشتو دۆزەخ دوو دروستکراوی خوانو بۆ پاداشت وەرگرتنەوەو سزادانی ئامادەکردوونو ئێستا هەنو هەمیشەیی و نەبڕاوەن. دەقی قورئانو سوننەتیش دەربارەی بەهەشتو دۆزەخ زۆرن بەپێویستی نازانم هیچ بەنموونە بهێنمەوە، بەڵام ئەم فەرموودەیەی پێغەمبەر ﷺ دەکەمە (مسك الختام)ی ئەم باسە کەدەفەرموێ: ﴿ إذا صار أهل الجنة إلى الجنة وأهل النار الى النار، جيء بالموت حتي يجعل بين الجنة والنار، ثم يذبح ثم يناد مناد: ياأهل الجنة لاموت، ياأهل النار لاموت، فيزداد أهل الجنة فرحا إلى فرحهم ويزداد أهل النار حزنا إلى حزنهم ﴾ رواه البخاري.

پایەی شەشەم: بڕوابوون بەقەزاو قەدەری خوا:

شەشەمین پایەو بنچینەی بیروباوەڕی ئیسلامی کەهەرکەسێك بڕوای پێ‌نەبێ لەئایینی خوا دەچێتە دەرو بەبێ‌بڕوا لەقەڵەم دەدرێ بریتی‌یە لەبڕوابوون بەقەزاو قەدەر.

ئێستاش بالەچەند خاڵێكدا چۆنیەتی بڕوابوون بەقەزاو قەدەر ڕوون بکەینەوە:

یەکەم: پێناسەی قەزاو قەدەر:

زانایان لەپێناسەکردنی قەزاو قەدەر ئەم سێ ڕایەیان هەن:

أ - (قدر) بریتی‌یە لەزانیاریی خودا دەربارەی دروستکراوەکان هەر لەئەزەلەوە، هەرچی (قضاء)یشە بریتی‌یە لەدروستکردنی دروستکراوەکان بەپێی زانیاری ئەزەلی‌ی خودا.

ب - (قضاء) زانیاریی بێ‌سەرەتای خوایەو، (قدر) یش دروستکردنی دروستکراوەکانە.

ج - قەزاو قەدەر هەردووکیان بەو نەخشەو بەرنامەو یاساو دەستوورە ڕێكو پێکانە

---

(١) بڕوانە (شرح العقيدة الطحاوية)، ل١٥١، هەروەها (شرح البيجوري على الجوهرة) ،ل٢٢٣.

دەگوترێ کەخوا بۆ ئەم بوون (وجود) ەی داناون.

کەواتە پوختەی قسان ئەوەیە کەقەزاو قەدەر دوو وشەن بەکاردەهێنرێن بۆ تەعبیرو لێکدانەوەی ئەو نەخشەو بەرنامەیەی کەخوا لەئەزەلەوە بۆ درووستکراوەکانی خۆی ڕەچاوی کردووە، وەبۆ عەینی درووستبوونو پەیدابوونی ئەو شتانە بەگوێرەی ئەو نەخشەو بەرنامە خوایییە. دیارە دەقیش لەقورئانو سوننەت لەم بارەوە زۆرن، بۆ وێنە:

- ﴿ إنا كل شئ خلقناه بقدر ﴾ القمر (٤٩).
- ﴿ الله يعلم ماتحمل كل أنثى وما تغيض الأرحام وما تزداد وكل شئ عنده بمقدار ﴾ الرعد (٨).
- ﴿ ثم استوى إلى السماء وهي دخان فقال لها وللأرض ائتيا طوعا أو كرها قالتا أتينا طائعين فقضاهن سبع سموات في يومين ﴾ فصلت (١١-١٢)

دووەم: بڕوابوون بەقەزاو قەدەر چۆنە؟

دەتوانین بڵێین بڕوابوون بەقەزاو قەدەر لەم چوار خاڵەدا کورت دەبێتەوە:

(أ) بڕوابوون بەزانیاریی بێسەرەتای خوا، دەربارەی هەموو شتێك، لەنێو ئەو شتانەشدا کردەوەی ئینسانەکان.

(ب) نووسینو تۆمارکردنی ئەو زانیارییە لەلایەن خوای بەدیهێنەرەوە لە (لوح محفوظ) دا.

(ج) بڕوابوون بەویستی بێلەمپەرو دەسەڵاتی سەرتاسەریی خوا کەدەورەی هەموو شتێکیان داوە.

(د) درووستکراتی هەموو شتێك لەلایەن خواوە، کەکردەوەی ئینسانەکان بەشێکن لەو شتانە، خواش لەوبارەوە فەرموویەتی: ﴿ الله خالق كل شئ وهو على كل شئ وكيل ﴾ الزمر (٦٢)، وەفەرموویەتی: ﴿ والله خلقكم وماتعملون ﴾ الصافات (٩٦).

سێیەم: مەبەست لە (بالقدر خيره وشره) چییە؟

لەوەڵامدا دەڵێین: قەزاو قەدەری خوا لەڕووی بڕواپێبوونەوە دەکرێتە دوو بەشەوە (خیر) و (شر) ئەوە بەس سەبارەت بەخەڵكو درووستکراوەکانە، ئەگەرنا لەو ڕووەوە کەپاڵ دەدرێتە لای خوا هەموو چاکەیەو خراپە پاڵ نادرێتە لای خوا، چونکە زانیاریو ویستو دەسەڵاتی خواو هەموو سیفەتە بەرزو پەسەندەکانی دیکەشی هەر خێرو چاکەن لەخێرو چاکەش بەلاوە لێیان پەیدا نابێ، کەواتە ئەوەی کەبەخراپەو شەڕ دێتە بەرچاوی بەندەکان لەزاتی خۆیدا وانییە، بەڵام کورت بینیو تەسك‌بینیی ئینسان وای لێك دەداتەوە، بۆ وێنە: نەخۆشی، جەنگ، گیران، دەربەدەری، هەژاری، شەیتان،... هتد هەرکام لەمانە چەندین حیکمەتیان تێداو گەشەکردنو بەپێزبوونی ژیانی مرۆڤ لەسەر

زەوی داخوازی‌یان دەکات.[١].

چوارەم: بیانووگرتن بەقەزاو قەدەر پیشەی کافرو لارێ بووانە:

بەڵێ... بەدرێژایی مێژوو بێ‌بڕواو هاوبەش‌پەرست‌و تاوانباران بۆ پینە (تبریر) کردنی خراپەو تاوانەکانیان پەنایان بردۆتە بەر بیانووگرتن بەوە کەخوا ویستی لەسەر ئەوە بووە کەئەو ڕەفتارانە بکەن‌و ئەگەر خوا ویستبای نەیدەهێشت!

بەڵام خوای زاناو دادگەر وەڵامێکی ددانشکێن‌و پڕبەپێستی ئەو جۆرە کەسانەی داوەتەوە لەچەند جێگایەکی قورئاندا، بۆ وێنە: ﴿ سيقول الذين أشركوا لوشاء الله ماأشركنا ولا آباؤنا ولاحرمنا من شيء كذلك كذب الذين من قبلهم حتى ذاقوا باسنا قل هل عندكم من علم فتخرجوه لنا إن تتبعون إلا الظن وإن أنتم إلا تخرصون قل فلله الحجة البالغة فلوشاء لهداكم أجمعين ﴾ الأنعام (١٤٨-١٤٩).

لێرەدا دەبینین خوای زاناو کاربەجێ دوای ئەوەی قسەی بێ‌بنچینەی بت‌پەرستەکان باس‌دەکات کەدەڵێن ئەگەر خوا ویستبای ئێمەو باب‌و باپیرانیشمان هاوبەشمان پەیدا نەدەکردو هیچیشمان قەدەغە نەدەکرد، ئەم دوو بەڵگە بەهێزو بیانووبڕە دەخاتەڕوو بۆ پەرچ‌دانەوەی قسەکەیان‌و هەڵوەشاندنەوەی ئەو حوکمە پووچەی کەلەسەری هەڵدەچن کەبریتی‌یە لەوەی: ئەوان خەتابارنین، چونکە خوا پێیان دەکات، یان خوا لەو کارو ڕەفتارەی ئەوان ڕازی‌یە دەنا ڕێگای لێ‌دەگرتن:

بەڵگەی یەکەم: ﴿ ..كذلك كذب الذين من قبلهم حتى ذاقوا بأسنا.. ﴾ الأنعام (١٤٨)، واتە: ئەوانەی پێش ئەمانیش ئاوا بڕوایان نەهێناو پێغەمبەرانیان بەناڕاست زانی هەتا سزای توندی ئێمەیان چێشت.

ئەم بەڵگەیەش ئاوایە:

ئەوانەی پێش ئەم هاوبەش‌پەرست‌و بێ‌بڕوایانەش وەك ئەمان بێ‌بڕواو لارێ‌بوون هەتا سەرەنجام خوای دادگەر سزای دان‌و تۆڵەی لێ‌سەندنەوە، ئنجا لەسۆنگەی ئەوەوە کەخوا دادگەرو کاربەجێ‌یەو سزادانی کەسانێکیش کەبەتۆبزی‌و بەبێ ویست‌و هەڵبژاردنی خۆیان دووچاری کوفرو خراپە دەبن پێچەوانەی دادگەری‌و کاربەجێی‌یە، مادام وابێ سزادانی کافرو خراپەکارانی پێشوو لەلایەن خواوە لەسەر کوفرو خراپەکانیان بەڵگەیە لەسەر ئەوە کەبەویست‌و هەڵبژاردنی ئازادانەی خۆیان کردوویانەو هیچ کەس تۆبزی پێ‌نەکردوون.

بەڵگەی دووەم: ﴿ ..قل هل عندكم من علم فتخرجوه لنا إن تتبعون إلا الظن

(١) لەکتێبی (پوختەیەك دەربارەی ئیسلام) دا لەتەفسیری (الرحمن الرحيم) دا ئەو باسە تویژراوەتەوە.

وإن أنتم إلا تخرصون ﴾الأنعام (١٤٨)، واتە بڵێ ئایا ـ لەو بارەوە کەخوا بەتۆبزی تووشی کوفرو خراپەکاریی کردوون، یان لەکارو ڕەفتاری بەدی ئێوە ڕازیيە ـ هیچ زانیارییەکتان هەیە پیشانمان بدەن؟ بەڵکو بەس کەوتوونە دوای گومان و پیشەی ئێوە تەنها درۆکردنە.

چۆنیەتی دارشتنی ئەم بەڵگەیەش بەم شێوەیە:

ئەو کەسەی کەقەزاو قەدەری خواو زانیاریو ویستی دەورەدەری خوا دەکاتە بیانووی بێبڕوایی و خراپەکاریی خۆی، درۆو بوختان بۆ خوا ساز دەکات، چونکە:

(أ) ئەوەی کەبۆئەو ئاشکراو ڕوونەو جوان جوان لێی دیارە ئەوەیە کەخوا لەکتێبەکانی خۆیداو لەسەر زمانی پێغەمبەرانی خۆی فەرمانی پێکردووە کەبڕوادارو چاکەکار بێ و خۆی لەتاوان و خراپە بپارێزێ.

(ب) بەڵام ئەوەی کەهیچ سەرەدەری لێناکات و هیچ زانیارییەکی لەبارەیەوە نیە ئەو ئەندازەگیریی و بڕیارانەن کەخوا لە (لوح محفوظ) دا نووسیویەتی و جگە لەخۆی هیچ کەس لێیان ئاگادار نیە، وەهیچ کەس نازانێ داخوا خوا چیی لەچارەنووسیەوە بۆ دیاری کردووە، تەنها دوای کردەوەو ڕەفتارەکانی بۆی دەردەکەوێ کەقەزاو قەدەری خوا چۆن بووە، دەی مادام وابێ بابای خراپەکار بۆچی ناچێ بەگوێرەی ئەو فەرمانەو پەیڕەوەی خوا کەفەرمانی پێکردووە پێیەوە پابەندبێ و ڕەفتار بکات کەدڵنیایە ڕەزامەندیی خوای تێدایە، بۆچی بەهانە بەنووسین و تۆمارکردنێك دەگرێ کەتەنها دوای بڕیارو ڕەفتاری خۆی لێی حاڵی دەبێ؟!

ڕوونتر بڵێم:

خوای دادگەر بەو جۆرە کەسانە دەفەرموێ: ئێوە هیچ زانیارییەکتان دەربارەی ئەوە نیە کەمن ویستم لەسەریەتی بەڵکو بەس شوێن گومان و درۆو بوختان دەکەون ئەگینا گەر ئێوە دەتانەوێ شوێن زانیاریی خوا بکەون، ئەوە ئایین و بەرنامەکەی، وەئەگەر دەتانەوێ بەس دیوی گەش و ڕوونی قەزاو قەدەرو ویست و زانیاریی ئەزەلی خوا ببینن ئەوا بەرنامەکەی بگرن و هەر سەرگەرمی بڕواداری و چاکەکاری بن، چونکە ئێوە چیتان بوێ خواش هەر ئەوەی بۆتان دەوێ و مەیلی وەدەستهێنان (کسب) ی چیتان هەبێ خواش هەرئەوەتان بۆ دێنێتە دی: ﴿ فمن شاء فليؤمن ومن شاء فليكفر ﴾ الكهف (٢٩)، ﴿ وماتشاءون إلا ان يشاء الله رب العالمين ﴾ التكوير (٢٩).

پاشان خوای زاناو دادگەر لەکۆتایی ئەم دوو بەڵگە بەهێزەدا دەفەرموێ: ﴿ قل فلله الحجة البالغة فلو شاء لهداكم أجمعين ﴾ الأنعام (١٤٩)، واتە: پێیان بڵێ: خوا بەڵگەی تەواوی لەسەر ئێوە هەیە، چونکە ئەگەر ویستبای بەتۆبزی ڕێگای چاکەتان پێبگرێ هەمووتانی دەخستە سەر ڕێگای ڕاست.

واتە ئێوە کەگومانتان وایە خوا تۆبزی لەئێوە کردووەو بەزۆرەملێ دووچاری کوفرو خراپەی کردوون، بەهەڵەداچوو ون، چونکە ئەگەر خوا ویستبای ئینسان بەویستی ئازادی خۆی نەژیت و وەك دروستکراوانی دیکە بەتۆبزی ملی پێکەچ بکات بەو شێوەیەی

کەپێی خۆشەو جێگای ڕەزامەندییەتی ئەوە لەجیاتی ئەوەی تۆبزیتان لێبکات بەرەو کوفرو خراپە تۆبزی‌ی لێدەکردن بۆ گرتنی ڕێگای ڕاست، چونکە خوا بڕواداری‌و چاکەکاری‌و سوپاس گوزاری خۆشدەوێ‌و ڕقی لەبێبڕوایی‌و خراپەو بێوەفایی‌یە: ﴿ إن تكفروا فإن الله غني عنكم ولايرضى لعباده الكفر وإن تشكروا يرضه لكم ﴾ الزمر (٧).

دیارە کەسێکیش دەسەڵات‌و توانای بەسەر کەسێکدا هەبێ‌و بیەوێ بەزۆرەملێ ڕێگای پێبگرێتە بەرو بیخاتە ژێر ڕکێفی خۆیەوە ئەولایە تاوی دەدات کەحەزی لێدەکات‌و لێی ڕازی‌یە نەك بەرەو لایەك کەرقی لێیەتی‌و پێی ناخۆشە!!

لەکۆتایی دەڵێم:

ئەوانەی بەهانە بەقەزاو قەدەری خوا دەگرن لەسەر تاوان‌و سەرپێچی‌یەکانیان لەدوو حاڵ بەدەرنین: یان بڕوادارو خواناسن، یان بێبڕواو دڵمەلاسن. جائەگەر بڕواداربن بەهانەگرتنیان بەقەزاو قەدەری خوا. کەئەنجامەکەی یان بەستەمکار حسێب کردنی خوایە، یانیش ڕازی‌بوونی خوا لەکوفرو خراپە. هیچ مەعنای نیەو بڕواهێنانەکەیان لێهەڵدەوەشێنێتەوە، چونکە وەك پێشتر باسمان کرد بابای بڕوادار دەبێ قەناعەتی لەسەدا سەدی هەبێ‌و دانیشی پێدا بنێ‌و بەرەفتاریش بیسەلمێنێ کەخوا خاوەنی هەموو ناوو سیفەتێکی بەرزو پەسندەو لەهەموو لەکەو ناتەواوی‌یەك بەدوورە، جادیارە ستەم (ظلم) یش خراپترین‌و گەورەترین تاوانەو ناشیرینترین لەکەو پەڵەیە، هەربۆیەش لەچەندین جێگای قورئاندا تۆمەتی ئەو لەکە دزێوە لەخوای دادگەر ڕەوێنراوەتەوە بۆ وێنە: ﴿ ولايظلم ربك أحدا ﴾ الكهف (٤٩) وە ﴿ وما ربك بظلام للعبيد ﴾ فصلت (٤٦).

وەئەگەر بێبڕواش بن ئەوە هەرچی لەو بارەوە بیڵێن زیادو بێجێ‌و ناماقوڵی‌یە. چونکە تۆ بڕوات بەکەسێك نەبێت حەوجار بڕوات بەنەخشەو بڕیارەکانیشی نیە.

کەواتە: قەزاو قەدەری خوا کردنە بەهانەو قەڵغانی بێبڕوایی‌و خراپەکاری، کە بەدرێژایی مێژوو عادەتی بێبڕواو لاڕێیان بووە، شتێکی بێجێ‌و بێبنچینەیەو بەڵگەی کەودەنی‌و نەفامی‌ی خاوەنەکەیەتی.

پێنجەم: قەزاو قەدەر زۆر پەنهان‌و وردەو زۆر قسە لێکردنی پەسند نیە:

بەڵێ... ئینسان بۆیە درووست نەکراوە کەهەموو شتێك بزانێ بۆیە ئەو توانایەشی پێنەدراوە، بەڵکو ئینسان بۆ تاقی کردنەوەو جێنشینایەتی کردن لەسەر زەوی درووست کراوەو هەموو ئەو پێداویستی‌یانەش کەپێویستنی بۆ ئەنجامدانی ئەم کارە بۆی دابین کراون، بەڵام زیاتر نا. بۆ مەسەلەی قەزاو قەدەریش هەرئەوەندە لەسەر ئینسانی بڕوادار پێویستە کەبڕوای وابێ خوای بەدیهێنەر لەئەزەلەوە هەموو شتێکی زانیوەو نەخشەو بەرنامەی بۆ پەیدابوون‌و بەڕێوەچوون‌و لەنێوچوونی هەموو درووستکراوەکان داناوە: ﴿ والله بكل شيء عليم ﴾ التغابن (١١) بەبێ ویستی خوا هیچ شتێك نابێ: ﴿ فعال

لما يريد ﴾ البروج (١٦)، خوا توانای بەسەر هەموو شتێکدا دەشکێ: ﴿ إن الله على كل شئ قدير ﴾ ﴿ الله خالق كل شئ ﴾ الرعد (١٦).

ئەمە لەلایەکەوە لەلایەکی دیکەشەوە پێویستە دڵنیاو بڕوا نەنەڵەخشاوبێ کەخوا خاوەنی ئەوپەڕی دادگەریو کاربەجێ‌یی پێیەو هێندەی سەری دەرزی‌یەك ستەم لەکەس ناکات، وەئینسانیش مادام خوا بۆ هەڵگرتنی سپاردە (أمانة) ی تایبەتی خۆی خوڵقاندوویەتی تاقی‌ی دەکاتەوەو ئەرکی جێگرایەتی‌و لەبوونەوەردا پێ‌خەڵات‌کردووە، دیارە هەموو ئەو شتانەی کەبۆ جێ‌بەجێ‌کردنی ئەم کارە گرنگانە پێویستنی پێ‌ی بەخشیوە، وەك: زانیاری، توانا، ویست، ئازادی... هتد.

بەڵام لەمە بەولاوە، کەئایا ویستی بێ‌سنووروو بێ‌وێنەی خوا لەگەڵ ویستی سنووردارو گچکەی ئینسان پەیوەندی‌یان پێکەوە چۆنەچۆن نیەو مادام خوا بەدیهێنەری هەموو شتێك بێ کەکردەوەی ئینسانەکان بەشێکن لەوشتانە، دەوری ئینسان چی‌یەو چۆنە؟ گەلێکی دیکە لەم جۆرە بابەتانە کەبەدرێژایی مێژوو مشت‌و مڕیان لەسەرکراوە بێ‌ئەوەی ئەنجامێکی روون‌و مسۆگەر دەست‌گیر بووبێ، نەپێویست دەکات‌و نەپەسندیشە ئینسان بەخۆرایی خۆیانی پێوە ماندوو وچرۆ بکات‌و کاتیان پێوە بەفیرۆ بدات، چونکە هەروەك چۆن هەرکام لەهەستەکانی دیتن‌و بیستن‌و چێژتن‌و... هتد توانایەکی سنوورداریان هەیە هێزەکانی عەقڵ‌و دڵ‌و خەیاڵیش بەهەمان شێوەو لەسنووری دەستەڵاتی خۆیان بەولاوە بڕ ناکەن. خوای زاناو تواناو دادگەریش لەو بارەوە فەرموویەتی: ﴿ لايسأل عما يفعل وهم يسألون ﴾ الأنبياء (٢٣).

کۆتایی ئەم باسەش بەم فەرموودەیە دێنین: ﴿ عن عمر بن شعيب عن أبيه عن جده قال: خرج رسول الله ﷺ ذات يوم والناس يتكلمون في القدر، قال فكأنما تقفأ في وجهه حب الرمان من الغضب، فقال لهم: تضربون كتاب الله بعضه ببعض؟ بهذا هلك من كان قبلكم ﴾ رواه الإمام أحمد وابن ماجة.

شەشەم: شوێنەوارو پەرێزی بڕوابوون بەقەزاو قەدەر لەژیانی ئینسانی بڕوادارا:

لەراستیدا بڕوابوون بەقەزاو قەدەر بەوشێوەیەی کەئیسلام دەڵێ هۆیەکی یەکجار گرنگ‌و کاریگەرە بۆ رزگاربوونی ئینسان لەدوودڵی‌و دڵەڕاوکەو ترسان لەمردن‌و هەژاری‌و نەخۆشی‌و دوژمن‌و ناحەزان... هتد وەپەیدابوونی دڵارامی‌و ئۆخژن‌و دڵنیایی‌و خەملینی سیفەتە بەرزو پەسندەکانی وەك ئازایەتی‌و دڵفایمی‌و بەرچاوتێری‌و بەخشندەیی‌و پشت بەخوا بەستن‌و عیزەت‌و سەربەرزی‌و خۆڕاگری لەئاقار گیروگرفت‌و تەنگ‌و چەڵەمەکانی ژیان‌داو رازی‌بوون بەحوکم‌و بڕیاری خوا لەهەموو خاڵێك‌داو، پەیدابوونی ئەو پەڕی رێزو ئەدەب لەگەڵ خوادا جل جلاله.

دیارە هەرکام لەم خەسڵەتە بەرزانەش گەورەترین دەوریان هەیە لەگەشەپێدان‌و خەملاندنی رووح‌و پاراستن‌و ساغ‌ڕاگرتنی جەستەدا.

ئێستاش باسەرنجی ئەم چەند دەقە بدەین تاکو زیاترو چاکتر لەگرنگیی و کاریگەریی بڕوابون بەقەزاو قەدەر لەژیانی ئینساندا تێبگەین:

■ ﴿ ما أصاب من مصيبة إلا بإذن الله ومن يؤمن بالله يهد قلبه والله بكل شئ عليم ﴾[1] التغابن (١١).

■ ﴿ وما أصاب من مصيبة في الأرض ولافي أنفسكم إلا في كتاب من قبل أن نبرأها إن ذلك على الله يسير لكيلا تأسوا على مافاتكم ولاتفرحوا بما آتاكم والله لايحب كل مختال فخور ﴾ الحديد (٢٢-٢٣).

■ ﴿ ياغلام احفظ الله يحفظك احفظ الله تجده تجاهك، إذا سألت فاسأل الله، وإذا استعنت فاستعن بالله، واعلم أن الأمة لواجتمعت على أن ينفعوك بشئ لم ينفعوك إلا بشئ قد كتبه الله لك، وان اجتمعوا على أن يضروك بشئ لم يضروك إلا بشئ قد كتبه الله عليك، رفعت الأقلام وجفت الصحف ﴾ رواه الترمذي وقال حسن صحيح.

حەوتەم: بڕوابوون بەقەزاو قەدەر لەگەڵ گرتنی هۆیەکاندا دژ نیە:

بەڵێ... ئێمە هاوکات لەگەڵ ئەوەدا کەفەرمانمان پێ کراوە بڕوا بەقەزاو قەدەری خوا بێنین و دڵنیابین کەهیچ شتێک بەبێ زانیاریی و ویستی خوا پەیدا نابێ و ڕوونادات وەفەرمانمان پێ کراوە کەدڵمان بەس بەخوا قایم بێ و تەنها پشت بەو ببەستین و فەرمانیشمان پێ کراوە کەهەوڵی وەدەستهێنانی وەسیلەو هۆی تایبەتیی هەرشتێک بدەین، چونکە هەر ئەو خوایەی پێمان دەفەرموێ پشتتان بەس بەخوا ببەستن: ﴿ وعلى الله فتوكلوا ﴾ المائدة (٢٣) هەرئەویش پێمان دەفەرموێ و رایدەگەیەنێ ئەو کارە دابین بکەین بۆ وێنە: ﴿ ياءيها الذين آمنوا اتقوا الله وابتغوا إليه الوسيلة وجاهدوا في سبيله لعلكم تفلحون ﴾ المائدة (٣٥) یان ﴿ ويسألونك عن ذي القرنين قل سأتلوا عليكم منه ذكرا إنا آتيناه من كل شئ سببا فأتبع سببا حتى إذا بلغ.. ﴾ الكهف (٨٤-٨٦).

بەڵام ئەوەی گرنگە لێرەدا ئەوەیە کەئینسان بڕوای وابێ و دڵنیابێ کەئەو هۆو وەسیلانە بەتەنهاو بەبێ ویستی خوا هیچیان لێ هەڵناوەرێ، بۆیە پێویستە ئینسانی موسڵمان دڵی هەر بەخوا قایم بێ و هەموو شتێک هەر لەو بزانێ، چونکە ئەو کاریگەرییەی کەلەنێو هەموو وەسیلەکانیشدا هەیە هەر خوا دایناوەو ویستی وابووەو

---

[1] (علقمة) لەتەفسیری ئەم ئایەتەدا فەرموویەتی: (هو الرجل تصيبه مصيبة فيعلم انها من عند الله فيرضى ويسلم)، بڕوانە تەفسیری ئیبنو کەثیر، ب٤، ل٢٧٥. ئیبنو عەبباسیش فەرموویەتی: (يهدي قلبه لليقين، فيعلم ان ماأصابه لم يكن ليخطأ وما أخطأه لم يكن ليصيبه) هەمان سەرچاوەی پێشوو..

هەرکاتێکیش بیەوێ ئەو کاریگەرییەی ناهێڵێ، بۆ وێنە پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی: ﴿ تزوجوا الودود الولود فإني مكاثر بكم الأمم ﴾.

دەبینین پێغەمبەری پێشەوامان بۆ وەدەستهێنانی وەچە (ذرية) ڕێڕوونیمان دەکات کەهەموو وەسیلەی پەیدابوونی دابین بکەین کەبریتییە لە (خواستنی ئافرەتی مێردپەروەرو بەزاووزێ) بەڵام لەبەر ئەوەی پەیدابوونی منداڵ لەژێر ڕکێفی ویستی زاڵی خوا دایە مەرج نیە هەرکاتێك پیاو ژنی هێنا منداڵیان بۆ پەیدابێ، چونکە لەسەرووی هۆو وەسیلەکانەوە ویستی زاڵی خوا فەرمانڕەوایە، بۆیە خوای پەروەردگارمان فەرموویەتی: ﴿ لله ملك السموات والأرض يخلق مايشاء يهب لمن يشاء إناثا ويهب لمن يشاء الذكور أو يزوجهم ذكرانا وإناثا ويجعل من يشاء عقيما إنه عليم قدير ﴾ الشورى (٤٩-٥٠).

کۆتایی ئەم باسەش بەفەرموودەیەکی پێغەمبەری خوا ﷺ و بەسەرهاتێکی عومەری کوڕی خەتتاب خوای لێ ڕازی بێ دێنین:

فەرموودەکەش ئەمەیە: ﴿ عن أسامة بن شريك قال: أتيت النبي ﷺ وأصحابه فكانما على رؤسهم الطير، فسلمت ثم قعدت، فجاء الأعراب من ههنا وههنا فقالوا يارسول الله أنتداوى؟ فقال: تداووا فان الله عز وجل لم يضع داءا إلا وضع له دواء غير داء واحد؛ الهرم ﴾ رواه الأربعة وقال الترمذي: حسن صحيح.

بەسەرهاتەکەش: (بوخاری) خوای لێخۆش بێ گێڕاویەتەوە کەلەکاتێك عومەر خوای لێ ڕازی بێ چوو بۆ شامێ لێپرسراوی شارەکان پێی گەیشتن و هەواڵیان دایە کەدەردی طاعوون (وباء) بڵاوبۆتەوە، ئەویش ڕاوێژی بەکۆچکەرو پشتیوانەکان (المهاجرين والأنصار) کرد، پاشان ئەو دەمڕاستانەی قورەیش کەدوای گرتنی مەککە کۆچیان کردبوو، ئەمان ـ کۆچکەرانی دوای گرتنی مەککە ـ یەکدەنگ بوون لەسەر گەڕانەوە بۆ ئەوەی لەو دەردە دووربکەونەوە عومەریش فەرمانی هەر بەو ڕایەکرد، (أبو عبيدة) یش پێی گوت: ئایا لەقەزاو قەدەری خوا ڕادەکەی؟ عومەر فەرمووی: وای ئەگەر غەیری تۆ ئەو قسەیەی دەکرد ئەی (أبو عبيدة)؟! بەڵێ.. لەقەدەری خوا بۆ قەدەری خوا ڕادەکەین. ئایا ئەگەر تۆ حوشترت پێ بێ و بچیە نێو دۆڵێکەوە کەدوو قەدپاڵی هەبێ یەکیان بەلەوەڕو ئەوی دیکە بێ لەوەڕ. ئایا ئەگەر لەوەی لەوەڕدارە بیانلەوەڕێنی هەربەقەدەری خواو ئەگەر لەوەی بێ لەوەڕە بیانلەوەڕێنی هەربەقەدەری خوا نیە؟!(١).

■ ■ ■

(١) بڕوانە (فتح الباري)، ب١، ل١٥٠-١٥١.

بەندی پێنجەم:

چۆنیەتی کافربوونی ئینسانو هەڵوەشانەوەی شایەتمان

لەبەندی سێیەمدا زانیمان ئیمان چۆن دادەمەزرێو ئینسان بەچ شێوەیەك دێتە نێو بازنەی ئیسلامەوەو مسوڵمان دەبێ، خوا پشتیوان بێ لێرەشدا مەسەلەی چۆنیەتی کافربوونو هەڵگەڕانەوە (إرتداد) لەئایین دەتوێژینەوە.

پێشەکی دەڵێین:

عادەت وایە ئینسان لەچ دەرگاو دەروازەکەیەوە بچێتە نێو شوێنێکەوە دیارە دەبێ هەر لەوێشەوە بێتە دەرێ، کەواتە مادام دەرگاو ڕێگای بڕواهێنانو مسوڵمانبوون بریتیبێ لە (شایەتمان) : ﴿ أشهد ان لاإله إلا الله وأشهد أن محمدا رسول الله ﴾ دیارە پێچەوانەی بڕواو مسوڵمانەتیش بە دژ (ضد)ی شایەتمانو هەڵوەشاندنەوەی دێتەدی.

پێشەوا (طحاوي) یش خوا لێی خۆش بێ بەچاکترین شێوە تەعبیری لەم بنچینە (قاعدة) یە کردووە کەدەفەرموێ: (ونسمي أهل قبلتنا مسلمين مؤمنين ماداموا بما جاء به النبي ﷺ معترفين وله بكل ماقاله وأخبر به مصدقين، ولانكفر أحدا من أهل القبلة بذنب مالم يستحله ولانقول لايضر مع الإيمان ذنب لمن عمله...ولايخرج العبد من الإيمان إلا بجحود ماأدخله فيه)[1].

بەڵێ... بەرنامەدانەر (شارع) دەروازەو دەرگایەکی دیاری کردووە بۆ بڕواهێنانو هاتنە نێو ئیسلامەوە کەبریتییە لەبەڕاست زانینو دانپێداهێنان (التصديق والإقرار) بەدوو ڕستەی ﴿ أشهد أن لاإله إلا الله وأشهد أن محمدا رسول الله ﴾ مادام وابێ هەر کەسێك لەم دەرگایەوە هاتبێتە نێو ئیسلام تەنها بەوە لێی دەچێتە دەرێ کەقسە یان کردەوە یان قەناعەتێکی وای لێ بپشکوێتەوە کەپێچەوانەی ئەو بەڕاستزانینو دانپێداهێنانەی پێشووی بێ[2].

دیارە پێشتریش ڕوون بۆوە کەمەعنای ﴿ أشهد أن لاإله إلا الله ﴾ ئەوەیە کەبەدڵو زمانو کردەوە دانی پێدا بهێنرێو بسەلمێنرێ کەخوا (سبحانه وتعالى) تاکو بێوێنەیە لەپەروەردگاریتیو پەرستراویتیو ناوو سیفەتەکاندا، بەڵێ شایەتمان بەخوا یانی ﴿ توحيد الله في ربوبيته وألوهيته وأسمائه ﴾.

---

(١) بڕوانە شرح العقيدة الطحاوية، ل٣٥٠ـ٣٥١، ٣٧٢.

(٢) زانایانی ئیسلام بەڕستەی (إنكار ماعلم من الدين بالضرورة كفر) تەعبیریان لەو مەسەلەیە داوەتەوە.

وەمەعنای ﴿ أشهد ان محمدا رسول الله ﴾ ئەوەیە کەبەدڵو زمانو کردەوە دانی پێدا بهێنرێو بسەلمێنرێ کە (محمد ﷺ) رەوانەکراوی خوایەو هەرچی لەخواوە هێناویەتیو هەواڵی پێداوە لەیاسار دەستوورەکانی ژیانو هەواڵی نادیارو پەنهان راستو درووستەو خاوەنی چاکترینو تەواوترین خووورەوشتەو، لەهەموو خووخدەو کەمو کوڕیەکی وا پاكو دوورە کەبۆ ئینسان بەناتەواوی (نقص) دادەنرێو لەگەڵ پایەی بەرزی پێغەمبەرایەتیدا ناگونجێ.

کەوابێ هەرکەسێك قەناعەت (إعتقاد) یێك یان قسە (قول) یێك یان کردەوە (عمل) یێکی لێ دەرکەوت کەدژایەتیو ئینکاری کردنی بەشێکی ئەو شایەتمانەی گوتمان بگەیەنێ ئەوە لەئاییني خوا دەچێتە دەرێو بەکافرو بێبڕوا حسێب دەکرێ، بەلاّم بەمەرجێك بەڵگەو نیشانە (قرينة) یەك نەبێ ئەوەی لێبفامرێتەوە کەئەو قسەو کردەوە دژو پێچەوانەی شایەتمان بەناچاریو بەتۆبزیو بەبێ ویستی ئازاد پەیدا بوو ون، چونکە لەو حاڵەتەدا حوکمەکەی دەگۆڕێ وەك دواتر باسی دەکەین.

بەلاّم ئەگەر بابای برواداری مسوڵمان هەڵەو تاوانێکی کرد واتە قەناعەتو قسەو رەفتارێکی وای لێپشکۆتەوە کەلەڕوانگەی شەریعەتەوە بەسەرپێچیو لادان لەفەرمانی خوادا دادەنرا، ئەوە بەس بەوەندە لەبازنەی برواو ئیسلام ناچێتە دەرێ با لێشی پەشیمان نەبێتەوە بەمەرجێك هیچی وای تێدا نەبێ کەهەڵوەشاندنەوەی بەشێکی شایەتمان بگەیەنێ، ئنجا ئەوکەسە ئەگەر خوا ویستی لەسەربوو بەو تاوانو هەڵەیەی سزای دەداتو دەیخاتە دۆزەخەوە، بەلاّم سەرەنجام هەر دەچێتە بەهەشت چونکە فەرموودەی راست لەو بارەوە زۆرن کەهەر کەسێك هێندەی گرانی گەردێك ﴿ مثقال ذرة ﴾ ئیمانی لەدڵدا هەبێ لەئاگری دۆزەخ قوتاری دەبێو دەهێنرێتە دەرێو دەخرێتە بەهەشتەوە.

ئێستاش دوای ئەم پوختەیە دەچینە سەر درێژەی باسو وردترو فراوانتر چۆنیەتی کافربوونو هەڵوەشانەوەی شایەتمان روون دەکەینەوە: دەتوانین هەڵوەشێنەرەوەکانی شایەتمان (نواقض الشهادة) لەم چوار جۆرەدا کورت بکەینەوە:

١. هەر قسەو کردەوەیەك کەدژی پەروەردگاریتی خوایە.
٢. هەر قسەو کردەوەیەك کەدژی پەرستراویتی خوایە.
٣. هەر قسەو کردەوەیەك کەدژی ناوو سیفەتەکانی خوایە.
٤. هەر قسەو کردەوەیەك کەدژی پەیام (رسالة) ی خوا یان خاوەنەکەیەتی ﷺ.

جۆری یەکەمی هەڵوەشانەوەی ئیمانو شایەتمان:

لەکاتی توێژینەوەی پایەی یەکەمی بیروباوەڕدا گوتمان یەکەمین بەشی یەکتایی خوا بریتییە لەیەکتایی خوا لەپەروەردگاریتی ﴿ توحيد الله في الربوبية ﴾ دا. کەواتە: هەر قەناعەتو قسەو کردەوەیەك دژی پەروەردگاریتی خوا بێتو ئینکاری کردنی یەکێك لەتایبەتمەندییەکانی بگەیەنێ ئەوە بەکوفرو پاشگەزبوونەوە (الكفر والإرتداد) دادەنرێو شایەتمانی پێ هەڵدەوەشێتەوە، بۆ وێنە:

بڕوانەبوون بەبەدیهێنەرایەتی خوا، یان بوونەوەرو ماددە بەئەزەلی دانان‌و بڕوانەبوون بەدرووستکراویتی (مخلوقیة) یان، وەدرووستکردن‌و کار هەڵسووڕاندن (الخلق والتدبیر) پالدانە لای غەیری خوا وەك ڕێکەوت‌و سرووشت...، وەئینکاری کردنی خاوەنایەتی خوا بۆ هەرکام لەدرووستکراوەکان، یان ژیاندن‌و مراندن‌و ڕۆزیدان لەغەیری خوا زانین، یان هاوبەش بۆ پەیداکردنی لەو بارەوە، وەبڕوابوون بەوە کەخوا درووستکراوەکانی خۆی بەرهەڵدا کردووەو مشووریان ناخوات‌و سەرپەرشتی‌یان ناکات‌و نایانپارێزی‌و... هتد.

دیسان ئەوەش بەکوفرو هەڵگەڕانەوە حسێب دەکرێ کەکەسێك لافی هەبوونی یەکێك لەتایبەتمەندی‌یەکانی پەروەردگاریتی خوا لێ‌بدات، وەك فیرعەون کەدەیگوت: ﴿ أنا ربکم الأعلى ﴾ النازعات (٢٤) وەهەرکەسێکیش خۆ بەخوا زانێکی وەك ئەم فیرعەونەو هەر کەسێکی تری وەك ئەو بەڕاست دابنێ دیسان ئەویش بەکافرو هەڵگەڕاوە لەقەڵەم دەدرێ.

جۆری دووەم لەشێوەکانی هەڵوەشانەوەی ئیمان:

ئەمیش بریتی‌یە لەهەر قەناعەت‌و قسەو کردەوەیەك کەدژایەتی‌و ئینکاری کردنی پەرستراویتی خوا (ألوهیة الله) دەگەیەنێ، چونکە وەك لەکاتی توێژینەوەی پایەی یەکەمی بیروباوەڕدا گوتمان بەشی دووەمی یەکتابی خوا بریتی‌یە لەبڕوابوون بەیەکتایی خوا لەپەرستراویتی‌دا، کەواتە هەر قەناعەت‌و قسەو کردەوەیەك دژی پەرستراویتی خوا بێ‌و لەگەڵی تێك بگیرێ دەبێتە هۆی نەهێشتن‌و هەڵوەشاندنەوەی ئیمان‌و شایەتمان، بۆ وێنە:

(أ) ئەنجامدانی یەکێك یان بەشێکی درووشمەکانی خواپەرستی (شعائر العبادة) بۆ غەیری خوا، وەك: نوێژ، ڕۆژوو، حەج، زیکر، کڕنووش بردن، ڕکوع، پاڕانەوە، هاوارلێکردن (الإستغاثة)، طەواف، شت‌سەربڕین... هتد.

(ب) لەدڵدا نیشتەجێ‌بوونی ترس‌و هیواو خۆشەویستی‌و پشت پێ‌بەستن‌و بەگەورەگرتن‌و... هتد سەبارەت بەغەیری خوا، بەشێوەیەك کەبەس لەخوا دەوەشێتەوەو لەو بوارانەدا کەتەنها لەژێر ڕکێفی ویست‌و دەسەڵاتی ئەودان.

(ج) لاف‌لێدانی هەبوونی مافی دانانی پەیڕەوو بەرنامە بۆ ڕێکخستنی ژیانی خەڵك، وەبڕوابوون بەو طاغووتانەی کەئەو جۆرە لافە لێ‌دەدەن، کەواتە هەر کەسێك بەرنامە بۆ ژیانی خەڵك دابنێ یان حەرامێك حەڵاڵ‌و حەڵاڵێك حەرام بکات‌و یاسایەك دابنێ کەبەپێچەوانەی بنچینەو هێڵە گشتی‌یەکانی قورئان‌و سوننەت بێت ئەوە بەو ڕەفتارەی ئەگەر پێشتر ئیمانیشی بووبێ هەڵوەشاوەتەوەو کافر بووەو، هەرکەسێکیش لەو ڕەفتارو هەڵوێستەی‌دا ئاگایانە، بەڕاستی بزانێ یان پشتگیری بکات وەك پێشەوایەکەی بەکافرو هەڵگەڕاوە دادەنرێ، ئەمەش چەند دەقێکی قورئان‌و سوننەت لەو بارەوە:

■ ﴿ وما خلقت الجن والإنس إلا لیعبدون ﴾ الذاریات (٥٦).

▪ ﴿ وما تعبدون من دونه إلا أسماء سميتموها أنتم وآباؤكم ماأنزل الله بها من سلطان إن الحكم إلا لله أمر ألا تعبدوا إلا إياه ذلك الدين القيم ولكن أكثر الناس لايعلمون ﴾ يوسف (٤٠).
▪ ﴿ ولقد بعثنا في كل أمة رسولا أن اعبدوا الله واجتنبوا الطاغوت. ﴾ النحل (٣٦).
▪ ﴿ أم لهم شركاء شرعوا لهم من الدين مالم يأذن به الله ﴾ الشورى (٢١).
▪ ﴿ وقالوا ربنا أنا أطعنا سادتنا وكبرائنا فأضلونا السبيلا. ﴾ الأحزاب (٦٧).

جۆری سێیەم لەجۆرەکانی هەڵوەشانەوەی ئیمان:

لەکاتی توێژینەوەی پایەی یەکەمی بیروباوەڕدا گوتمان جۆری سێیەمی یەکتایی خوا ئەوەیە کەبەدڵ قەناعەت بێنین‌و بەزمان دانی پێدابنێین کەبەس خوا خاوەنی هەموو ناوێکی چاک‌و سیفەتێکی بەرزو پەسندەو لەهەموو کەم‌و کوڕی‌و هەڵەو پەڵەیەك پاك‌و دوورە.

کەواتە: هەرکەسێك ئینکاری یەکێك لەو ناوو سیفەتانە بکات کەخوا بۆخۆی یان پێغەمبەرەکەی بۆی بڕیارداوە، یان ناوو سیفەتێکی وای لێ هەڵدات کەخواو پێغەمبەرەکەی ﷺ نەیانفەرمووە یان هەڵەو کەم‌و کوڕی‌یەکی پاڵداتە لا، یان یەکێك لەسیفەتەکانی خوا بۆخۆی یان بۆ یەکێك لەدرووستکراوەکانی بڕیار بدات ئەوە هەم بۆخۆی‌و هەم هەرکەسێکیش بەڕاستی بزانێ بەکافرو هەڵگەڕاوە دادەندرێ.

جۆری چوارەم لەجۆرەکانی هەڵوەشانەوەی شایەتمان:

ئەمیش بریتی‌یە لەهەر قەناعەت‌و قسەو کردەوەیەك کەتانەو ڕەخنەو ئینکاری‌یەکی تێدابێ سەبارەت بەپەیامی خواو هەڵگرەکەی، واتە (ئیسلام‌و پێغەمبەر ﷺ)، چونکە شایەتمان هێنان بەپێغەمبەر ﷺ ﴿ أشهد أن محمدا رسول الله ﴾ بەڕاست‌زانین‌و دان‌پێداهێنان بەپێغەمبەرایەتی (محمد ﷺ) هەرچی لەخواوە هێناویەتی‌و هەواڵی پێ‌دراوە دەگرێتە ناو خۆی، کەواتە ئەوەی کەشایەتمان بەپێغەمبەر ﷺ هێنان هەڵدەوەشێنێتەوە دوو بەشە: یەکەمیان تانەدان (الطعن) لەپێغەمبەری خوا ﷺ و ئینکاری کردنی یەکێك لەو خەسڵەتانەی کەمەرجن بۆ پێغەمبەرایەتی‌یەکەی. دووەمیشیان تانەلێدان‌و ئینکاری کردنی یەکێك لەو شتانەی کەئەو لەخواوە هەواڵی پێ‌دراوەو پێی ڕاگەیاندراوە.

کەوابێ:

(أ) هەرکەسێك شتێك پاڵداتە لای پێغەمبەر ﷺ کەدژایەتی هەیە لەگەڵ پێغەمبەرایەتی‌و پلەوپایەی بەرزی‌دا، وەك تانەدان‌و ڕەخنەگرتن لەڕاستی (صدق) و ئەمینی‌و پاکی‌و زیری‌ی، وەهەرکەسێك جنێوی پێ‌بدات، یان گاڵتەی پێ‌بکات‌و لاسایی بکاتەوەو بەسووك سەیری بکات، ئەوە بەهەرکام لەم شتانەو هاووێنەکانیان کافر دەبێ‌و شایەتمانەکەی هەڵدەوەشێتەوە.

(ب) وەهەر کەسێك ئینکاری یەکێك لەوشتانە بکات کەلەخواوە هەواڵی پێدراوەو بەڕێگایەکی جێی متمانە چەسپاوە وەك: زیندووبوونەوە، لێپرسینەوە، تەرازوو، پردی دۆزەخ، بەهەشت، دۆزەخ... هتد، ئەوە وەردەگەڕێ و ئیمانەکەی هەڵدەوەشێتەوە.

هەروەها هەرکەسێك ئینکاری گچکەترین شتی قورئان بکات، چونکە پێغەمبەر ﷺ ڕای گەیاندووە کەهەموو ئایەتەکانی قورئان بێ کەم و زیاد لەخواوەن.

دیسان هەرکەسێك ئینکاری یەکێك لەیاساکانی ئیسلام بکات کەلەقورئان و سوننەتدا چەسپاون، وەك ئینکاری کردنی فەرزبوونی نوێژ یان زەکات یان ڕۆژوو یان ئینکاری کردنی قەدەغەکرانی داوێن پیسی یان دزی یان مەی خۆری، یان ئینکاری کردنی ئەندازەی ڕکاتەکانی پێنج نوێژە فەرزەکان و کەم و زیاد تێداکردنیان...

هەروەها هەرکەسێك ئینکاری نێررانی پێغەمبەرانی پێش (محمد ﷺ) بکات، یان بڕوا بەبەشێك لەو بەسەرهاتانەیان نەهێنێ کەقورئان گێڕاویەتەوە یان ئینکاری هەبوونی جند (جن) بکات، یان بوونی شەیتان یان کورسی و عەرش و لەوح و قەڵەم، یان ئینکاری بوونی کەسایەتییەك بکات کەقورئان بوونی ئیسپات کردووە یان تانە لەیەکێك لەپێغەمبەرانی خوا بدات و بەسووك سەیری بکات، یان ئینکاری ئیعجازی قورئان بکات، یان لافی پێغەمبەرایەتی یان وەحی بۆهاتن لێبدات یان بڕوا بەکەسێك بکات و پشتگیری بکات کەیەکێك لەم شتانەی گوتراون و هاوونێنانی لێڕوودەدات، ئەوە کافرە و شایەتمانەکەی لێهەڵوەشاوەتەوە ئەگەر پێشتر ئیمانی هەبووبێت.

بەڵام لێرەدا نابێ لەم دوو ڕاستییە بێئاگا بین:

١. کەسێك ئینکاری شتێك بکات کەئاشکراو زانراو نەبێ لەئایین‌داو بەس زانایانی تایبەتی پێی ئاشنابن، ئەوا بەو ئینکاری کردنەی کافر نابێ، هەتا لێی حاڵی دەکرێ و تێی دەگەیەنرێ، جا ئەوکاتە ئەگەر هەر سووربوو ولەهەڵوێستی خۆی دانەبەزی حوکمەکەی چیبێ بەسەری دادەدرێ.

٢. هەروەها کەسێك ئینکاری مەسەلەیەك بکات کەجێگای کۆشش (إجتهاد) بێ و زانایان تێیدا جیاواز بن و یەك دەنگ نەبن، ئینکاری کردنەکەی بەکوفرو هەڵگەڕانەوە لەقەڵەم نادرێ، ئیمام نەوەوی خوای لێخۆش‌بێ لەو بارەوە فەرموویەتی: (...وكذلك الأمر في كل من أنكر شيئا مما أجمعت الأمة عليه من أمور الدين إذا كان علمه منتشرا، كالصلوات الخمس، وصوم شهر رمضان والإغتسال من الجنابة، وتحريم الزنا والخمر، ونكاح ذوات المحارم، ونحوها من الأحكام، إلا أن يكون حديث عهد بالإسلام لايعرف حدوده فإنه اذا انكر شيئا منها جهلا به لم يكفر. فإما كان الإجتماع فيه معلوما من طريق علم الخاصة كتحريم نكاح المرأة وعمتها وخالتها، وان القاتل عمدا لايرث، وان للجدة السدس وما أشبه ذلك من الأحكام، فإن من انكرها لايكفر بل يعذر فيها لعدم استفاضة علمها في العامة).

ئێستاش بەپێویستی دەزانم بچینە سەر ترۆزینەوەو ڕوونکردنەوەی مەسەلەیەکی گرنگ کەزۆربەی خەڵکی یان بەتەواوی لێی بێئاگان یان تێیدا بەهەڵەدا دەچن ئەویش بریتییە

لەوەی کە:

ڕازیبوون بەکوفرو ڕازی نەبوون بەئیسلام کوفرە:

١- بەڵێ... لەڕاستیدا هەر جۆرە ڕازیبوونێك بەکوفرو هەر شێوە ڕەفزکردنێکی ئیسلام بەکوفرو هەڵگەڕانەوە دادەنرێ‌و هەرکامێکیان هەردووك بەشەکانی شایەتمان هەڵدەوەشێننەوە، چونکە هەرکەسێك بەیەکێك کەئیشکاری شایەتمان دەکات بڵێ: ڕاست دەکەی، یان بەیەکێك بڵێ: درۆ دەکەی کەشایەتمان دێنێ هیچ کەس گومانی نیە لەکافربوونیدا، ئنجا چەند شێوازێکی جیاجیاش لەقسەو کردەوەو ئاکار هەن کەلەعورفی ئایین‌و خەڵك‌و زماندا دەلالەتیان لەگوتنی (ڕاست دەکەی) بۆ گوتنی وشەی کوفرو، (درۆ دەکەی) بۆ شایەتمان هێنان کەمتر نیە، جادیارە هەرکەسێك یەکێك لەو شتانەی لێ دەربکەوێ لەبازنەی ئیسلام دەچێتە دەرێ‌و کافر دەبێ، کەواتە بالەدوو خاڵاندا ئەم مەسەلەیە ڕوون بکەینەوە:

یەکەم: شێوازەکانی ڕازیبوون بەکوفر:

١- بەکافر دانەنانی کافران لەبێبڕواو هەڵگەڕاوەو هاوبەشپەیداکەران:

بەڵێ... هەرکەسێك ئینسانێك یان کۆمەڵێکی کافر بەکافر دانەنێ، یان دوودڵ بێ لەکوفرەکەیان یان بۆچوونێکی کافرانەیان بەڕاست دابنێ ئەوە بەکافر دادەنرێ‌و لەگەڵوان دەچێتە خانەی کوفرەوە.

بەڵام بۆ ئەوەی لەئیش کردن بەم بنچینەیەدا بەهەڵە دانەچین پێویستە ئاگاداری ئەم ڕاستییانە بین:

(أ) ئەوکەسەی کەبەهۆی کافردانەنانی کافرانەوە حوکمی کوفری بەسەردا دەدرێ دەبێ بەبەڵگەی تەواوو ڕوون پێی سەلمێنرابێ کەئەوانەی ئەو بەکافریان دانانێ کافرن، چونکە ئەوکاتە ئینکاری نەکردنی لەکوفریان دەبێتە نیشانەو بەڵگەی ڕازیبوون بەو کوفرەو هەڵبژاردنی‌و پەسند کردنی.

(ب) هەروەها بۆ بەکافر دانەنانی ئەوکەسانە ئەوەش بەمەرج گیراوە کەئەوانەی حوکمی کوفریان بەسەردا دراوە بەشتێك حوکمی کوفریان بەسەردا درابێ کەزانایان لەسەری ڕێك کەوتبن‌و یەك دەنگ بن، بەڵام ئەگەر هۆی حوکمدرانەکەیان مەسەلەیەك بوو زانایانی ئیسلام تێیدا جیاوازبوون درووست نیە ئەو کەسەی بەکافریان دانانێ بەکافر دابنرێ، بۆ وێنە: بەکافردانانی (خوارج) و (مرجئة) و (قدرية) و... هتد، چونکە زانایان لەسەر کافرکردنیان یەك دەنگ نین هیچ کەس بە کافردانەنان (عدم التكفير) یان کافر نابێ.

دیارە هەندێك بیرو تاقم کوفرەکەیان بۆتە شتێکی ئاشکرار بەڵگەنەویست، وەك جوولەکەو دیان‌و مەجووسی‌و بتپەرست‌و ماددەپەرست... کەواتە هەرکەسێك ئەمانە بەکافر نەزانێ هەر لەسەرەتاوە کافر دەبێ، بەڵام ئەو کۆمەڵ‌و تاقمانەی بیردۆزەو

بۆچوونەکانیان چاك ئاشکرا نەبوو وئەو خەڵکی وەك پێویست لەڕێچکەو ڕێبازەکانیان نەگەیشتووەو ڕەنگە زۆر لەشوێن کەوتووەکانیشیان هەروا کوێرانەو لاساکەرەوانە دوایان کەوتبن و لەڕووی بروا پێبوون و تێگەیشتنەوە نەبێ، وەك زۆربەی یان هەموو کۆمەڵ و حیزب و تاقمە غەیرە ئیسلامییەکانی ئەم ڕۆژگارە، بەڵێ... بۆ ئەمانە پێویستە زۆر ورد بین و بەئارام بین چ لەبەکافر دانانی خودی خۆیان ـ بەتێکرایی ـ وەچ لەبەکافردانانی ئەوانە کەبەکافریان دانانێن.

جاهەرکاتێك ئەم مەرجانە هاتنەدی وەبابایەکی مسوڵمان ئینکاری کرد لەکافرکردنی کافران، یان ڕێچکەکانیانی بەڕاست زانی، ئەوە بێگومان کافر بووە، چونکە ئینکاری نەکردنی کوفر نیشانەی بەچاك دانان و پێ ڕازی بوونیەتی و دەشبێتە هۆی ڕەت کردنەوەی ئینکاری کردنی ئەو دەق و بەڵگانەی کەئەو کافرانەو هاوڕێنانیانی پێ کافر دەبن، دیارە بەئینکاری کردنی ئەو دەقانەش دیسان کافر دەبێ.

٢ـ دۆستایەتی کردنی کافران و نیشاندانی ڕاهەبوون لەڕێچکەکانیان:

ئەمە دووەمین شێوازی ڕازی بوونە بەکوفری کافران کەدەبێتە هۆی هەڵوەشانەوەی شایەتمان و لەنێوچوونی ئیمان و کافربوونی ئینسان، چونکە وەك پێشتر گوتمان مەعنای ﴿ لا إله إلا الله ﴾ بریتی یە لە چەسپاندنی پەرستراوێتی (الألوهیة) بەتەنها بۆ خواو، لابردنی (نفیه) لەغەیری ویدا، خوای بێ هاوتا لەو بارەوە فەرموویەتی: ﴿ ولقد بعثنا في كل أمة رسولا أن اعبدوا الله واجتنبوا الطاغوت.. ﴾النحل (٣٦)، کەواتە: یەکتاپەرستی بەس بەوەندە پێك نایەت کەخوا (عز وجل) بپەرسترێ و هیچ کەس و هیچ شتێك لەهیچ کام لەجۆرەکانی پەرستن (عبادة) دا بەشدار نەکرێ و نەکرێتە هاوبەشی خوا، هەر بۆیەش لەچاکترین و پاکترین وشە (الكلمة الطيبة) دا وێرای بگرە پێش (إثبات)، (نفي) باس کراوە: ﴿ لاإله إلا الله ﴾، وەلەسوورەتی (البقرة) ش دا دوای (آیة الكرسي) کەگەورەترین ئایەتی قورئانە چونکە زۆربەی سیفەتە گرنگ و بنچینەبی یەکانی خوای تێدا خراونەڕوو، خوای بەرزو مەزن ﴿ یکفر بالطاغوت ﴾ ی پێش ﴿ یؤمن بالله ﴾ باس کردووە: ﴿ لا إكراه في الدين قد تبين الرشد من الغي فمن يكفر بالطاغوت ويؤمن بالله فقد استمسك بالعروة الوثقى لاانفصام لها.. ﴾ البقرة (٢٥٦).

ئنجا ئاشکرایە کەزەقترین و بەرچاوترین خەسڵەتی کافران ئەوەیە کەخوا ناپەرستن یان هاوبەشی بۆ پەیدا دەکەن لەپەرستن دا.

کەواتە: ئینسان و کۆمەڵی مسوڵمان لەلایەکەوە لەسەریان پێویستە بەس خوا بپەرستن و

بەندایەتی بۆ بکەن، لەلایەکی دیکەشەوە لەسەریان پێویستە کوفر بە طاغوت[١] بکەن‌و خۆی لێ دووربگرن‌و دوژمنایەتی بکەن، وەهیچ کام لەم دووانە بەبێ ئەوەی دیکە نابێ‌و دادی ئینسان نادات، هەر بۆیەش ئەم ڕاستی‌یە لەزۆر شوێنان داکۆکی لەسەر کراوە، بۆ وێنە:

- ﴿ فاعلم أنه لاإله إلا الله ﴾ محمد (١٩).
- ﴿ فمن يكفر بالطاغوت ويؤمن بالله ﴾ البقرة (٢٥٦).
- ﴿ فإنهم عدو لي إلا رب العالمين ﴾ الشعراء (٧٧).
- ﴿ وبدا بيننا وبينكم العداوة والبغضاء أبدا حتى تؤمنوا بالله وحده ﴾ الممتحنة (٤).

بەڵێ.. دینداری‌و موسڵمانەتی هەروەك چۆن خواپەرستی‌و بەندایەتی کردنی بۆ خوا لەسەر ئینسان پێویست دەکات، دوژمنایەتی کردن‌و خۆ دوورگرتن لەطاغووت‌و بتانیشی لێ داوا دەکات، هەربۆیەش دۆستایەتی کردنی کافران، لەهەر جۆرو پێرو تاقمێك بن، بەشێوەکانی کوفرو جۆرێك لەجۆرەکانی هەڵوەشانەوەی شایەتمان دانراوەو هەرکەسێك دۆستایەتی‌یان بکات بەهەر شێوەیەك لەجۆرو شێوەکانی دۆستایەتی (المولاة) کەدوای تۆزێك دەیانخەینەڕوو، ئەوە بەو هەڵوێست‌و ڕەفتارەی فری بەسەر ئیمان‌و ئیسلامەوە نامێنێ‌و بەکافر لەقەڵەم دەدرێ، مەگەر لەحاڵەتی ناچاری‌و زۆر لێ کردنێکی تایبەتی‌دا کەدواتر ڕوونی دەکەینەوە.

ئنجا بابەرلەوەی بچینە سەر خستنەڕووی جۆرو شێوەکانی دۆستایەتی کردنی کافران چەند دەقێکی قورئانی بەرێز لەو بارەوە بێنینەوە:

- ﴿ لايتخذ المؤمنون الكافرين أولياء من دون المؤمنين ومن يفعل ذلك فليس من الله في شيء ﴾ آل‌عمران (٢٨).
- ﴿ ياءيها الذين آمنوا لاتتخذوا اليهود والنصارى بعضهم أولياء بعض ومن يتولهم منكم فإنه منهم ان الله لايهدي القوم الظالمين فترى الذين في قلوبهم مرض يسارعون فيهم يقولون نخشى أن تصيبنا دائرة فعسى الله ان يأتي بالفتح أو أمر من عنده فيصبحوا على ما أسروا في أنفسهم نادمين ﴾ المائدة (٥١-٥٢).
- ﴿ ترى كثيرا منهم يتولون الذين كفروا لبئس ماقدمت لهم أنفسهم أن سخط الله عليهم وفي العذاب هم خالدون ولو كانوا يؤمنون بالله والنبي وما أنزل إليه مااتخذوهم أولياء ولكن كثيرا منهم فاسقون ﴾ المائدة (٨٠-٨١).
- ﴿ بشر المنافقين بأن لهم عذابا أليما، الذين يتخذون الكافرين أولياء من دون المؤمنين أيبتغون عندهم العزة فإن العزة لله جميعا ﴾ النساء (١٣٨-١٣٩).
- ﴿ لاتجد قوما يؤمنون بالله واليوم الآخر يوادون من حاد الله ورسوله ولو كانوا آباءهم أو إخوانهم أو عشيرتهم أولئك كتب في قلوبهم الإيمان وأيدهم بروح

---

(١) پێشەوای تویژەروان (إمام المفسرين) ئەبو جەعفەری طەبەری فەرموویەتی: (الطاغوت كل معبود سوى الله)، هەروەها (راغب الأصفهاني) یش هەروای لێك داوەتەوە.

منه ویدخلهم جنات تجري من تحتها الأنهار خالدين فيها رضي الله عنهم ورضوا عنه أولئك حزب الله ألا ان حزب الله هم المفلحون ﴾ المجادلة (٢٢).

- ﴿ إن الذين ارتدوا على أدبارهم من بعد ماتبين لهم الهدى الشيطان سول لهم وأملى لهم، ذلك بانهم قالوا للذين كرهوا مانزل الله سنطيعكم في بعض الأمر والله يعلم إسرارهم فكيف إذا توفتهم الملائكة يضربون وجوههم وأدبارهم، ذلك بانهم اتبعوا ماأسخط الله وكرهوا رضوانه فاحبط أعمالهم ﴾ محمد (٢٥-٢٨).
- ﴿ وقد نزل عليكم في الكتاب أن إذا سمعتم آيات الله يكفر بها ويستهزأ بها فلاتقعدوا معهم حتى يخوضوا في حديث غيره إنكم إذا مثلهم ان الله جامع المنافقين والكافرين في جهنم جميعا ﴾ النساء (١٤٠).

وەك دەبینین یەك یەكی ئەم دەقانە چجای تێکرایان بێ‌پەردەو بەراشکاوی ئەوە دەگەیەنن کەدۆستایەتی کردنی کافران دەبێتە هۆی لەئایین دەرچوونو کافربوونی ئینسانو نەمانی ئیمانیو هەڵوەشانەوەی بەڵێنو پەیمانی شایەتمانی.

وشەی (مولاة) یان (ولایة) کەدژی (معاداة) و (عداوة) ن، وەئێمە لەزمانی کوردیدا وشەی (دۆستایەتی) مان لەبری بەکارهێناوە، لەئەسڵدا لەوشەی (الولاء) داتاشراوە، (ولاء) یش یانی (الدنو والتقرب) واتە نێزیکیو لێ‌نزیك‌بوونەوە، (ولي) یش پێچەوانەی (عدو) ە، بڕوادارانیش دۆستانی خوا (أولیاء الرحمن) نو کافرانیش دۆستانی طاغووتو شەیتان (أولیاء الطاغوت والشیطان) ن، لەسۆنگەی ئەوەوە کەکۆمەڵی یەکەم بەهۆی فەرمانبەریو خواپەرستی‌یەوە لەخوا نێزیکن، بەڵام دووەم بەهۆی فەرمانبەریو گوێ لەمستی‌یان بۆ طاغووتو شەیتان لەمانەوە نێزیكو لەخوا دوورن.

دۆستایەتی کردنی کافران (مولاة الکفار) بریتی‌یە لە لێ‌نزیك‌بوونەوەیانو پێشاندانی خۆشەویستی دەربارەیان بەنیازی دڵو قسەی زمانو کردەوەی ئەندامەکان.

ئێستاش کاتی ئەوە هاتووە کەگرنگترین جۆرو شێوەکانی دۆستایەتی‌کردنی کافران بخەینەڕوو:

جۆرو شێوەکانی دۆستایەتی کردنی کافران

١- شوێن کەوتنی ئارەزوو وبۆچوونەکانیان: خوای زانا لەو بارەوە فەرموویەتی: ﴿ ولن ترضى عنك اليهود ولا النصارى حتى تتبع ملتهم قل ان هدى الله هو الهدى ولئن اتبعت أهوائهم بعد الذي جاءك من العلم مالك من الله من ولي ولانصير ﴾ البقرة (١٢٠).

٢- بەقسەکردنیانو جێ‌بەجێ‌کردنی ئەخشەر فەرمانەکانیان: خوای پاكو ستایش کراو فەرموویەتی: ﴿ یاءیها الذين آمنوا إن تطيعوا الذين كفروا يردوكم على أعقابكم فتنقلبوا خاسرين ﴾ آل‌عمران (١٤٩)، هەروەها فەرموویەتی: ﴿ وان الشياطين ليوحون

إلی أولیاءهم لیجادلوكم وان أطعتموهم إنكم لمشركون ﴾ الأنعام (١٢١).

٣. مەیل بەلاداكردن‌و دڵ بەلاداچوونیان: خوای بەرزو مەزن لەو بارەوە فەرموویەتی: ﴿ ولاتركنوا إلی الذین ظلموا فتمسكم النار ومالكم من دون الله من أولیاء ثم لاتنصرون ﴾ هود (١١٣).

٤. پیشاندانی نەرمی‌و لەگەڵ ساچاندن‌و رەفتار لەگەڵ كردنیان لەسەر حسابی ئایین: وەك خوای بێ‌هاوەڵ‌و هاوتا فەرموویەتی: ﴿ لاتجد قوما یؤمنون بالله والیوم الآخر یوادون من حاد الله ورسوله.. ﴾ المجادلة (٢٢).

٥. پیشاندانی خۆشەویستی دەربارەیان: خوای دادگەر لەوبارەوە فەرموویەتی: ﴿ لاتجد قوما یؤمنون بالله والیوم الآخر یوادون من حاد الله ورسوله.. ﴾ المجادلة (٢٢).

هەركام لەم خاڵانەی خوارەوەش هەمان حوكمیان هەیە:

٦. رێزلێ‌گرتن‌و نزیك‌خستنەوەیان، بەتایبەتی لەلایەن حوكمڕانەوە: ﴿ ومن یهن الله فماله من مكرم ﴾ الحج (١٨).

٧. راوبۆچوونی كردنیان لەكاروباری گرنگ‌دا: چونكە مسوڵمان دەبێ بەس راوێژ بەیەكتری بكەن لەبەڕێوەبردنی كاروباری گرنگ‌دا: ﴿ والذین استجابوا لربهم وأقاموا الصلاة وأمرهم شوری بینهم.. ﴾ الشوری (٣٨).

٨. گرتنیان بەجێگای رازو نیازو نهێنی لەلادانانیان: ﴿ یاءیها الذین آمنوا لاتتخذوا بطانة من دونكم.. ﴾ آل‌عمران (١١٨).

٩. یاریدەدانیان لەسەر ستەم‌و خراپە: ﴿ ..ولاتعاونوا علی الإثم والعدوان واتقوا الله إن الله شدید العقاب ﴾ المائدة (٢).

١٠. چاولێكردن‌و لاساكردنەوەیان لەرەفتارو ئاكارو خوو ونەریت‌دا: ﴿ یضاهئون قول الذین كفروا قاتلهم الله أنی یؤفكون ﴾ التوبة (٣٠).

١١. هاندان‌و ناچاركردنی خەڵك بۆ لاساكردنەوەو چاولێكردنیان لەشتە تایبەتی‌یەكاندا.

١٢. لێ‌خواستنی بەرنامەو بەیرەوی ژیان‌و گوزەرانی گەل‌و جەماوەر: ﴿ أفحكم الجاهلیة یبغون ومن أحسن من الله حكما لقوم یوقنون ﴾ المائدة (٥٠).

١٣. بەشداربوون لەنەخشەو پیلانەكانیان‌دا، جاسووسی‌و سیخوری بۆكردنیان‌و ئاشكراكردنیان بەكون‌ركەلێنی مسوڵمانان‌و، نهێنی مسوڵمان خستنە دەستیان‌و، چوونە نێو ریكخستن‌و دام‌و دەزگاكانیانەوە بەمەبەستی خزمەت پێكردنیان‌و، جەنگ‌كردن لەریزیاندا... هتد: چونكە پێغەمبەرمان ﷺ فەرموویەتی: ﴿ من غشنا فلیس منا ومن حمل علینا السلاح فلیس منا ﴾ رواه مسلم.

١٤. گرتنیان بەئەمیندارو كارو لێ‌پرسراوێتی گرنگ پێ‌سپاردنیان، بەتایبەتی لەبوارە گرنگەكانی ژیان وەك پەروەردەو فێركردن‌و راگەیاندن‌و سیاسەتی نێوخۆو دەرەوەو سوپاو... هتد: چونكە خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿ ولن یجعل الله للكافرین

على المؤمنين سبيلا ﴾ النساء (١٤١).

١٥. پەسندکردن و بەپاکزانینی بیروبۆچوونەکانیان و ئەو شتانەیان کەپەیوەندی‌یان بەکوفرەکەیانەوە هەیەو تایبەتن بەخۆیانەوە، یان بوونە درووشم و نیشانەی سەربەخۆ.

بەڵێ... هەرکەسێك هەندێك یان یەکێك لەم دیاردەو نیشانانەی تێدا بینراو بۆی بوو بەخەسڵەت و عادەت، ئەوە بەڵگەی لەسەر خۆی پەیداکردووە کەبەکوفری کافران ڕازی‌یەو بەمەش دەچێتە ڕیزی ئەوانەوەو دەبێتە یەکێك لەوان، بە (شایەتمانێکی نوێ) و (پچڕاندنی هەر جۆرە دۆستایەتی‌یەك لەگەڵ کافران) نەبێ لەکافربوون و دۆزەخی هەمیشەیی قوتاری نابێ.

بەڵام هەروەك پێشتر گوتمان حاڵەتێك لەم حوکمە گشتی‌یە هەڵاوێرراو (مستثنى) بە کەبریتی‌یە لەحاڵەتی ناچاری و تۆبزی لێ‌کران (الإضطرار والإكراه)، خوای گەورەو میهرەبان لەو بارەوە فەرموویەتی: ﴿ من كفر بالله من بعد إيمانه إلا من أكره وقلبه مطمئن بالإيمان ولكن من شرح بالكفر صدرا فعليهم غضب من الله ولهم عذاب عظيم ذلك بأنهم استحبوا الحياة الدنيا على الآخرة وان الله لايهدي القوم الكافرين ﴾ النحل (١٠٦-١٠٧)، هەروەها فەرموویەتی: ﴿ لايتخذ المؤمنون الكافرين أولياء من دون المؤمنين ومن يفعل ذلك فليس من الله في شئ إلا أن تتقوا منهم تقاة ويحذركم الله نفسه وإلى الله المصير ﴾ آل‌عمران (٢٨).

بەڵام لێرەدا نابێ لەم ڕاستی‌یانەی خوارەوە بێ‌ئاگابین:

(أ) ئەو دۆستایەتی دەربڕینە لەحاڵەتی ناچاری و زۆرلێ‌کراندا بەس پەیوەندی‌ی بەقسەی سەر زمان و کردەوەی ئەندامەکانەوە هەیە، نەك دڵ و دەروون و مەیلی دڵ، چونکە تۆبزی لێ‌کردن (الإكراه) هیچ دەسەڵاتی بەسەر دڵ (قلب) دا نیەو پێویستە دڵ هەر دامەزراوو ئارام‌گرتوو بێ: ﴿ وقلبه مطمئن بالإيمان ﴾.

(ب) دۆستایەتی و لایەنگری پێشاندانی بەزمان و ئەندامەکانیش بەس مۆڵەت (رخصة)ن بۆ کەسانی لاوازو خۆڕانەگر، یان حاڵەتی لاوازی و خۆڕانەگرتن، کەواتە چاکترو پەسندتر وایە ئینسان لای ئیرادەپتەوەی (عزیمة) بگرێ ئەگەر بتوانێ و کار بەو مۆڵەتە نەکات.

(ج) ئەو مۆڵەتەش بۆ هەموو کەس نیەو ئەوانەی پلەو پایەکی بەرزیان هەیەو پێشڕەوو سەرمەشق و نەرمی نواندنەکەیان ڕاستەوخۆ لەسەر ئیسلام و موسڵمانان حیساب دەکرێ و زۆر قورسیان لەسەر دەکەوێ لەسەریان پێویستە هەر بە (عدزیمەت) ڕەفتار بکەن.

(د) هەموو جۆرە تۆبزی لێ‌کران و ناچاری‌یەك ناکرێتە عوزرو بەهانە بۆ پێشاندانی ئەو دۆستایەتی‌یە ڕواڵەتی‌یە، بەڵکو دەبێ تۆبزی لێکران و ناچاری‌یەکی تایبەتی بێ. ئیبنو تەیمیە ڕەحمەتی خوای لەسەر بێ لەو بارەوە فەرموویەتی: (تأملت المذاهب فوجدت الإكراه يختلف باختلاف المكره، فليس المعتبر في كلمات الكفر كالإكراه المعتبر في الهبة ونحوها، فإن أجد قد نص في غير موضع على أن الإكراه على الكفر لايكون إلا بالتعذيب من ضرب أو قيد، ولايكون الكلام إكراها. وقد نص على ان

المرأة لو وهبت زوجها صداقا بمسكنه فلها أن ترجع على انها لاتهب له إلا إذا خافت أن يطلقها، أو يسيء عشرتها، فجعل خوف الطلاق أو سوء العشرة إكراها، ومثل هذا لايكون إكراها على الكفر، فإن الأسير إذا خشي الكفار أن يزوجوه أو أن يحولوا بينه وبين امرأته لم يبح له التكلم بكلمة الكفر)(١).

هەڵبەتە ئەوەی كەئیمام ئەحمەدو ئیبنو تەیمیە لێرەدا فەرموویانە لەو بارەوە بیروڕای هەموو زانایانی ئیسلامی لەسەرەو هەر ئەوەش لەو دەقانە دەفامرێتەوە كەلەقورئانو سوننەتدا لەو بارەوە هاتوون، بڕوانە لەئایەتی ژمارە (٢٤) ی سوورەتی (التوبة) دا خوای دادگەر هەشت شتی باس كردوون كەنابێ خۆشویستنی هیچ كامێكیان زاڵبێ بەسەر خۆشویستنی ئینسان بۆخواو پێغەمبەرەكەیو جیهادكردن لەرێی خوادا، واتە درووست نیە هیچ كامیان بكرێن بەعوزرو بەهانەی دانیشتنو جیهادنەكردن ﭼﺟای دۆستایەتی كافرانو پێشاندانی كوفر!! : ﴿ قل إن كان آباؤكم وأبناءكم وإخوانكم وأزواجكم وعشيرتكم وأموال اقترفتموها وتجارة تخشون كسادها ومساكن ترضونها أحب إليكم من الله ورسوله وجهاد في سبيله فتربصوا حتى ياتي الله بأمره والله لايهدي القوم الفاسقين ﴾ التوبة (٢٤).

كەواتە: هیچ كام لەبەرژەوەندییەكانی دنیا وەك ماڵو سامانو خزمایەتیو پلەو پایەو نیشتیمانو... هتد ناگونجێ بكرێنە عوزرو بیانووی نێزیكبوونەوەو دۆستایەتی گرتن لەگەڵ كافراندا، وەمەبەست لەحاڵەتی ناچاریو تۆبزیلێكران (الإضطرار والإكراه) وەك زانایان فەرموویانە ئەوەیە كەئینسان ئازارو ئەشكەنجە بدرێ یان بگیرێو مەترسیی مەرگی لەپێش بێ، ئنجا وەك گوتمان هەتا لەو حاڵەتەشدا هەر خۆڕاگریو نەرمی پێشاننەدان چاكترە، چونكە پێغەمبەر ﷺ بە (خباب) ی فەرموو لەكاتێكدا چووە خزمەتیو سكاڵای لەلا كرد كەكافرەكانی مەككە ئازارو ئەشكەنجەیان دەدات: ﴿ قد كان من قبلكم يؤخذ الرجل فيحفر له في الأرض فيجعل فيها ثم ياتي بالمنشار، فيوضع على رأسه، فيجعل نصفين، ويمشط الحديد مادون لحمه وعظمه مايصده ذاك عن دينه ﴾ رواه البخاري.

هەروەها بەسەرهاتی (أصحاب الأخدود) یش كەلەسوورەتی (البروج) دا ئاماژەی پێكراوەو لە (صحيح البخاري) دا گێڕراوەتەوە هەمان مەبەست دەگەیەنێ، هەر بۆیەش (قرطبي) فەرموویەتی: (أجمع العلماء على ان من أكره على الكفر فاختار القتل انه أعظم أجرا عندالله ممن اختار الرخصة ﴾(٢).

(١) بڕوانە: مجموعة التوحيد، ل٢٩٧.

(٢) بڕوانە تەفسیری قورطوبی، ب١، ل١٨٨.

دووەم: شێوازەکانی ڕازی نەبوون بە ئیسلام:

١. گاڵتەکردن بەشتێك کەبەیەکێك لەشتە زانراوەکانی ئیسلام دادەنرێ:

چونکە هەرکەسێك گاڵتە بەشتێك بکات و بەسووك سەیری بکات، مانای وایە بڕوای پێی نیەو بەڕاست و چاکی نازانی و پێی ڕازی نیە، بۆیە گاڵتەکردن بەخواو بەیەکێك لەپێغەمبەرەکانی و کتێبەکانی و فریشتەکانی و... هتد هەروەها گاڵتەکردن بەبڕواداران بەهۆی مسوڵمانێتی یەکەیانەوەو وێنەی ئەوانە، ئەسڵی ئەم مەسەلەیەش ئەم دوو ئایەتە بەپێزەن: ﴿ولئن سألتهم ليقولن إنما كنا نخوض ونلعب قل أبالله وآياته ورسوله كنتم تستهزءون لاتعتذروا قد كفرتم بعد إيمانكم إن نعف عن طائفة نعذب طائفة بأنهم كانوا مجرمين﴾ التوبة (٦٥-٦٦).

هۆی هاتنەخوارەوەی ئەم ئایەتانەش ئەوەبوو کەپیاوێك لەجەنگی (تەبووك) دا گوتی: (مارأينا مثل قرائنا هؤلاء أرغب بطونا ولا أكذب ألسن ولا أجبن عند اللقاء - يعني رسول الله ﷺ وأصحابه القراء - فقال عوف بن عبدالرحمن: كذبت ولكنك منافق لأخبرن رسول الله ﷺ، فذهب عوف إلى رسول الله ﷺ وقد ارتحل وركب ناقته فقال: يارسول الله انما كنا نخوض ونلعب ونتحدث حديث الركب نقطع به عنا الطريق، قال ابن عمر: كأني انظر إليه متعلقا بنسعة ناقة رسول الله ﷺ وان الحجارة تنكب رجليه وهو يقول: إنما كنا نخوض ونلعب، فيقول رسول الله ﴿أبالله وآياته ورسوله تستهزؤن؟﴾ مايلتفت ومايزيد عليه)[1].

دیارە شێوەکانی گاڵتەپێکردنیش زۆرن، بەڵام ئەوەی کۆیان دەکاتەوە ئەوەیە کەهەر هەڵوێستێك بەسووکسەیرکردن و بەکەمگرتنی ئایین بگەیەنێ جابەتەنبێ یان بەکردەوە وەك لاساکردنەوە، زمان دەرهێنان، لێوبادان، لووت هەڵقرچاندن، چاونووقاندن... هتد لەکاتی قورئان خوێندن یان نوێژکردن یان باسی پێغەمبەر ﷺ یان یەکێك لەسوننەتە ئاشکرایەکانی، یان باسکردنی بیروباوەڕی ئیسلامی یان یەکێك لەیاساو حوکمە زانراوو ڕوونەکانی دا، ئەوە دەکەوێتە نێو جوغزی گاڵتە پێکردنەوە کەیەکێکە لەدوو شێوازە هەرە زەق و بەرچاوەکانی ڕازی نەبوون بەئیسلام.

٢. دووەمین جۆر لەشێوەکانی ڕازی نەبوون بەئیسلام بریتی یە لەپێشاندانی تووڕەیی و نارەزایی و پێ ناخۆش بوون لەکاتی باسکردنی خوا، یان پێغەمبەرەکەی ﷺ، یان خوێندنەوەی کتێبەکەی دا، یان باسکردنی مەسەلەیەك لەو شتانەی کەبەئاشکراو ڕوونی بەبەشێکی ئایین دانراون، چونکە خوای بەرزو مەزن لەو بارەوە فەرموویەتی: ﴿وإذا تتلى عليهم آياتنا بينات تعرف في وجوه الذين كفروا المنكر يكادون يسطون بالذين يتلون عليهم آياتنا قل أفأنبئكم بشر من ذلكم النار وعدها الله الذين كفروا

---

(١) بڕوانە: تەفسیری ئیبنو کەثیر، ب٢، ل٣٦٧.

وبئس المصیر ﴾ الحج (٧٢)، هەروەها فەرموویەتی: ﴿ ذلك بأنهم كرهوا ماأنزل الله فأحبط أعمالهم ﴾ محمد (٩)، دیسان فەرموویەتی: ﴿ وإذا ذكر الله وحده اشمأزت قلوب الذين لايؤمنون بالآخرة ﴾ الزمر (٤٥).

دوو مەسەلەی گرنگ:

لەکۆتایی ئەم باسەدا بەپێویستی دەزانم دوو مەسەلەی گرنگ ماون بیانخەینەڕو

یەکەم: وردبینیو دووربینی لەبەکافرداناان (تکفیر) ی کەسێك یان کۆمەڵێکی دیاری کراو:

خاوەنی کتێبی (شرح العقيدة الطحاوية) لەبارەوە فەرموویەتی: «إن الأقوال الباطلة المبتدعة المحرفة المتضمنة نفي ماأثبته الرسول، أو إثبات ما نفاه، أو الأمر بما نهى عنه، أوالنهي عما أمر به، يقال فيها الحق، ويثبت لها الوعيد الذي دلت عليه النصوص، ويبين انها كفر، ويقال من قالها فهو كافر ونحو ذلك... وأما الشخص المعين إذا قيل: هل تشهدون انه من أهل الوعيد وانه كافر؟ فهذا لانشهد عليه إلا بأمر تجوز معه الشهادة، فإنه من أعظم البغي ان يشهد على معين: ان الله لايغفر له ولايرحمه، بل يخلده في النار فان هذا حكم الكافر بعد الموت، ولأن الشخص المعين يمكن ان يكون مجتهدا مخطئا مغفورا، ويمكن ان يكون ممن يبلغه ماوراء ذلك من النصوص، ويمكن ان يكون له إيمان عظيم، وحسنات أوجبت له رحمة الله، كما غفر للذي قال: إذا مت فاسحقوني اذروني، ثم غفر الله له لخشيته. رواه مسلم.

لكن هذا التوقف في امر الآخرة لايمنعنا ان نعاقبه في الدنيا لمنع بدعته وان نستتيبه ان تاب وإلا قتلناه، ثم إذا كان القول في نفسه كفرا قيل انه كفر والقائل له يكفر بشروط وانتفاء الموانع...)[1].

دەتوانین لەم سێ خاڵەی خوارەوەدا ئەم مەسەلەیە ڕوون بکەینەوە:

(أ) گەلێك شت هەیە دژایەتی لەگەڵ شایەتماندا هەیە، جاپێویستە هەرکەسێك لەوبارەوە شارەزایی ی هەیە لەوبارەوە ئاگادار بکاتەوەو بەهەموو توانای ئەم مەسەلانە ڕوون بکاتەوەو لەقورئانو سوننەتدا بەڵگەیان لەسەر بێنێتەوە، ئەمە بەشێکە لەڕوونکردنەوەو ڕاگەیاندنی ئاینو جۆرێکە لەفەرمان بەچاکەو ڕێگرتن لەخراپەو، هەرکەسێك بەو کارە هەستی بەپێی پێکانو نیازی پاکی (الإصابة وخلوص النية) پاداشتی لەلای خوا هەیە.

(ب) ئەو شتانە کەدەبنە هۆی کافربوونی ئینسان لەڕووی پەتەوی دەلالەتیان لەسەر کوفر، جیاوازی یان هەیەو هەیانە بێ پێچو پەنا ئەوە دەگەیەنێ، هەشیانە بەڕاشکاوی ئەوە ناگەیەنێ بەڵام لێی دەفامرێتەوەو لێی هەڵدەهێنجرێ، ئنجا ئەمیش دوو جۆرە: جۆرێکیان بەئاسانی ئەو مەبەستەیان لێدەفامرێتەوەو ئەوەی تریشیان پێویستی ی

---

(١) شرح العقيدة الطحاوية، ل٣٥٧-٣٥٨.

بەردبوونەوەو سەرنجدانی زۆر دەکات. بۆ وێنە:

کەم‌وکوڕی پاڵدانە لای خوا، ڕەخنەگرتن لەقورئان، قسەی ناشیرین گوتن بەپێغەمبەر ﷺ، کڕنووش‌بردن بۆ بت، هەرکامێیان کوفرێکی بێ‌پەردەو ئاشکران، بەڵام بڕوابوون بەکوفر، پشتگیری کەسێك کەکوفرێك دەکات، بەردەوام‌بوون لەسەر دۆستایەتی کافران، ئەمانە وەك ئەمانەی پێشەوە بێ‌پەردەو ڕاشکاو نین ئەوەندە هەیە بەئاسانی دەتوانرێ ئەوەیان لێ‌بفامرێتەوە کەهەرکەسێك ئەو جۆرە شتانەی لێ‌بوەشێتەوە دووچاری کوفر بووە.

بەڵام چەند شتێکی دیکە هەن کەبەسێنایی ئەو مەبەستەیان لێ‌ناڤامرێتەوەو پێویستی بەهاتنەدی‌ی چەند مەرجێك دەکات تاکو بتوانین بیانکەینە بەڵگەو نیشانە لەسەر کافربووفی ئەو کەسەی لێ‌ی دەبینرێن، بۆ وێنە ئەگەر کەسێك بەشێکی قورئانی فڕێ‌دایە نێو شوێنێکی پیسەوە، ئەوە ئەو ڕەفتارە لەذاتی خۆی‌دا بەڕای هەموو زانایان بەکوفر دادەنرێ، چونکە لەو ڕەفتارە وەردەگیرێ کەئەو کەسە بەسووك‌و کەم تەماشای قورئان دەکات‌و دیارە ئەمەش کوفرە. کەواتەهەرکەسێك ڕەفتارێکی وا ببینێ دەتوانێ بڵێ: ئەمە کوفرە! بەڵام ناتوانێ حوکمی کافربوون بەسەر خاوەنی ئەو ڕەفتارە دژێوەدا بدات هەتا بەلای کەمەوە لەم سێ مەسەلەیە دڵنیا نەبێ:

١. ئەو کەسە کەئەو بەشەی قورئانی فڕێ‌داوەتە نێو ئەو شوێنەوە زانیویەتی کەئەوە قورئانەو شتێکی دیکە نیە.

٢. وەدەبێ زانیبێتی کەئەو شوێنە چی‌ی لێ‌یە.

٣. وەنابێ ناچارو تۆبزی‌لێ‌کراو (مضطر ومکره) بێ بێ کەبۆی درووست‌بێ ئەو کارە بکات.

(ج) دوو جۆرە حوکم لەسەر کوفرکردنی ئینسان دەچەسپێن:

یەك: <u>حوکمی دنیایی:</u> کەبریتی‌یە لەجێ‌بەجێ‌کردن (تنفیذ) ی هەموو ئەو جۆرە سزایانەی کەدەقەکانی ئایین دەلالەتیان لەسەر دەکەن وەك: کوژرانی ئەگەر تۆبە نەکات‌و نەگەڕێتەوە، جیاکردنەوەی لەخێزانەکەی، حەرام‌بوونی سەربڕاوی، ژن‌پێ‌نەدانی، نوێژ لەسەر نەکرانی، نەنێژرانی لەگۆڕستانی مسوڵمانانەدا، میرات نەگرتنی‌و لێ‌نەگیرانی، ئەمانە هەموویان لەم ژیانە دنیایی‌یەی‌دا دەرهەقی جێ‌بەجێ دەکرێن. ئەوەندە هەیە داوای تۆبەکردن لێ‌ی (الإستتابة) و کوشتنی تایبەتن بە حوکمڕانی مسوڵمانانەوەو تاك تاکی مسوڵمانانو کۆمەڵگاش مافی جێ‌بەجێ‌کردنیان نیە.

دوو: <u>حوکمی قیامەتی:</u> کەبریتی‌یە لەشایستەی بابای کافرو هەڵگەڕاوە (مرتد) بۆ مانەوەی هەمیشەیی‌و بێ‌بڕانەوە لەئاگری دۆزەخ‌دا. جا ئەم حوکمە بەس خوای کاربەجێ‌و دادگەرو پەروەردگاری خەڵکی مافی ئەوەی هەیە کەبۆ فلانکەس‌و فلانکەسی بڕیار بدات، وەبێجگە لەو هیچ کەس بۆی نیە ئەو حوکمە بەسەر ئینسانێکی دیاری‌کراودا بدات، چونکە بەس خوا دەزانێ ئایا فلان کەس‌و فیسار کەس جێگایان لەدۆزەخ‌دا بۆ دیاری‌کراوە یان لەبەهەشت‌دا، وەئەوانەش کەخوا لەلایەن خۆیەوە ئاگاداری‌کردووین‌و

زانیاریی پێداون کەپێغەمبەرانن (علیهم أفضل الصلوات وأتم التسلیمات)، بۆ وێنە: ئەو دە (١٠) برادەرە بەرێزانەی کەمژدەی بەهەشتی پێدابوون و بە (العشرة المبشرة بالجنة) ناسراون، وەئەوانەی کەخوا لەکتێبەکەیدا یان پێغەمبەر ﷺ رای گەیاندووە کەدۆزەخین وەك (أبو لهب) کە سوورەتی (لهب) ی لەسەر هاتۆتە خواری.

بەڵێ... بۆمان هەیە هەروا بەکورتی بڵێین:

هەرکەسێك بڕوای بەخوا نەبێ، یان بەپێغەمبەر ﷺ، یان بەو بەو شتانەوە کەلەخواوە هێناویەتی... هتد بەهەشتی لێ قەدەغە دەکرێ و بەهەمیشەیی لەدۆزەخیدا دەمێنێتەوە، بەلام لەمە زیاتر نابێ بگوترێ، چونکە هەر تەفەنگ بەتاریکیەوەنان و دەم لە (غیب) دانە، هەربۆیەش (طحاوي) لەو بارەوە فەرموویەتی: «ولاننزل أحدا منهم جنة ولانارا»[1].

دووەم: گوناح کردن بەتەنها ئینسانی پێ کافر نابێ:

زانایانی ئیسلام رەحمەتی خوایان لێبێ لەسەر ئەوە یەکدەنگن کەگوناح و تاوان هەرچەندە گەورەو زۆر بن مسوڵمانیان پێ کافر نابێ و شایەتمانیان پێ هەڵناوەشێتەوە بەمەرجێك بابای گوناحکارو تاوانبار گوناح و تاوانەکەی بەحەڵاڵ نەزانێ و دان بەهەڵەیی و گوناحباری‌ی خۆی دابنێ، طەحاوی رەحمەتی خوای لەسەربێ لەو بارەوە فەرموویەتی: (نسمی أهل قبلتنا مسلمین مؤمنین ماداموا بما جاء به النبي ﷺ معترفین وله بکل ماقاله وأخبر مصدقین، ولا نکفر أحدا من أهل القبلة بذنب مالم یستحله، ولانقول: لایضر مع الإیمان ذنب لمن عمله... ولایخرج العبد من الإیمان إلا بجحود ما أدخله فیه)[2].

ئیمامی نەوەویش رەحمەتی خوای لێبێ لەو بارەوە فەرموویەتی: (واعلم ان مذهب أهل السنة وما علیه أهل الحق من السلف والخلف ان من مات موحدا دخل الجنة قطعا علی کل حال، فإن سلم من المعاصي کالصغیر والمجنون والذي اتصل جنونه بالبلوغ، والتائب توبة صحیحة من الشرك أو غیره من المعاصي إذا لم یحدث معصیة بعد توبته والموفق الذي لم یبتل بمعصیة أصلا فکل هذا الصنف یدخلون الجنة، ولایدخلون النار أصلا لکنهم یردونها علی الخلاف المعروف في الورود، والصحیح ان المراد به: المرور علی الصراط، وهو منصوب علی ظهر جهنم أعاذنا الله منها ومن سائر المکروه. وأما من کان له معصیة ومات من غیر توبة فهو في مشیئة الله تعالی فإن شاء عفا عنه وادخله الجنة أو لا وجعله کالقسم الأول، وإن شاء عذبه القدر الذي یریده سبحانه تعالی ثم یدخله الجنة فلا یخلد في النار أحد مات علی التوحید ولو عمل من المعاصي ماعمل کما إنه لایدخل الجنة أحد مات علی الکفر ولو عمل من أعمال البر ماعمل هذا مختصر جامع لمذهب أهل الحق في هذه المسألة وقد تظاهرت أدلة

---

(١) بڕوانە: شەرحی عەقیدەی طەحاوی، ل٤٢٦.

(٢) هەمان سەرچاوەی پێشوو، ل٣٥٠-٣٥١، ٣٧٢.

الكتاب والسنة واجماع من يقتد به من الأمة على هذه القاعدة وتواترت بذلك نصوص تحصل العلم القطعي.فإذا تقررت هذه القاعدة حمل عليها جميع ماورد من أحاديث الباب وغيره.فإذا ورد حديث في ظاهره مخالفة وجب تأويله عليها ليجمع بين نصوص الشرع».

ئەمەی گوتراش ژمارەیەکی زۆر لەفەرموودەکانی پێغەمبەر ﷺ دەلالەتی لەسەر دەکەن، بۆ وێنە:

- ﴿ من مات وهو يعلم أنه لا إله إلا الله دخل الجنة ﴾ رواه مسلم.
- ﴿ أشهد ان لا إله إلا الله وأني رسول الله، لايلقى الله بهما عبد غير شاك فيها إلا دخل الجنة ﴾ رواه مسلم.
- ﴿ ذاق طعم الإيمان من رضي بالله ربا وبالإسلام دينا وبمحمد رسولا ﴾ رواه مسلم.
- ﴿ من قال أشهد أن لااله إلا الله وحده لاشريك له وأن محمدا عبده ورسوله وأن عيسى عبدالله وابن أمته وكلمته ألقاها إلى مريم وروح منه، وإن الجنة حق وان النار حق، أدخله الله من أي أبواب الجنة الثمانية شاء ﴾ متفق عليه.
- ﴿ يدخل أهل الجنة الجنة وأهل النار النار، ثم يقول الله تعالى أخرجوا من كان في قلبه مثقال حبة من خردل من إيمان ﴾ متفق عليه واللفظ للبخاري.
- ﴿ أتاني جبريل عليه السلام، فبشرني انه من مات من أمتك لايشرك بالله شيئا دخل الجنة، قلت وان زنى وإن سرق، قال: وإن زنى وإن سرق ﴾ متفق عليه.

هەڵبەتە کۆمەڵە فەرموودەیەکیش هەن کەبەرواڵەت پێچەوانەی ئەم فەرموودانەو پێچەوانەی ئەو بنچینە (قاعدة) یەشن کەپێشتر باسکرا، کەلەهەندێکیاندا ئیمان لەو کەسانە لابراوە کەهەندێك گوناحان دەکەن، وەلەهەندێکیان وا پێشاندراوە کەپێغەمبەر ﷺ لەو کەسانە بەرییە کەهەندێك جۆرە تاوانیان هەن، وەبەشێك لەو گوناح و خراپانە بەکوفرو شیرك دانراون، بۆ وێنە:

- ﴿ سباب المسلم فسوق وقتاله كفر ﴾ متفق عليه.
- ﴿ لاترجعوا بعدي كفارا؛ يضرب بعضكم رقبة بعض ﴾ متفق عليه.
- ﴿ من حلف بغير الله فقد أشرك ﴾ أخرجه أحمد والترمذي والحاكم.
- ﴿ إثنتان من الناس هما بهم كفر: الطعن في النسب، والنياحة على الميت ﴾ رواه مسلم.
- ﴿ لايزني الزاني حين يزني وهو مؤمن، ولايسرق السارق حين يسرق وهومؤمن، ولايشرب الخمر حين يشربها وهو مؤمن، والتوبة معروضة بعد ﴾ متفق عليه.
- ﴿ من حمل علينا السلاح فليس منا ومن غشنا فليس منا ﴾ رواه مسلم.
- ﴿ ليس منا من ضرب الخدود أو شق الجيوب أو دعى بدعوى الجاهلية ﴾ متفق عليه.

بەڵام جگە لە (خوارج) هیچ کەس ئەم فەرموودانەی بەپێی مەعنا رواڵەتی یەکەیان وەرنەگرتوون، بەڵکو تێکرای (أهل السنة) هەڵوێستیان لەئاقار ئەم جۆرە فەرموودانەدا ئەوەیە کەبەشێوەیەك مەعنایان لێك دەدەنەوەو (تأويل) یان بۆ دەکەن کەلەگەڵ ئەو بنچینە گشتی (القاعدة العامة) یەی گوترا رێك بکەون، لەمەدا هەموویان یەکدەنگن،

بەڵام لەچۆنیەتی (تأویل) کردندا ڕایان جیا جیایە:

■ هەیانە گوتوویەتی: مەبەست لەکوفر سپڵەیی و ناسوپاسی یە (کفران النعمة).

■ وەهەیانە ڕای وایە کەمەبەست لە (کفر) و (شرك) هەڕەشەو ترساندنو گەورەکردنی ئەو خراپەو تاوانانەیە.

■ ئی واشیان هەیە دەڵێ: مەبەست بەحەڵاڵ زانینی ئەو کردەوە خراپانەیەو دیارە حەرام بەحەڵاڵ‌زانینیش کوفرە.

■ هەشیانە فەرموویەتی: مەبەست لەو جۆرە فەرموودانە ئەوەیە کەئەم کردەوەو ڕەفتارە خراپ و ناقۆڵایانە بەری درەختی کوفرنو لەگەڵ ئیماندا ناگونجێن، بەکورتی ئەو گوناح و تاوانانە کردەوەو ڕەفتاری کافرانەن.

لەڕاستیشدا وێڕای ئەو شتانە کەگوتران، لەبەر ئەم بەڵگانەی خوارەوەش ناچارین ئەو دەقانە (تأویل) بکەین کەئەوەیان لێ‌وەردەگیرێ: ئینسانی گوناحبار بەگوناحەکانی کافر دەبێ و لەئیسلام دەچێتە دەرێ:

(أ) ئەو هەموو فەرموودانەی کە بێ‌پێچ و پەنا بەڕاشکاوی ئەوە دەگەیەنن کەخاوەن گوناح و تاوانبارەکان سەرەنجام هەر دەچنە بەهەشت و ئەگەر بشچنە دۆزەخ تێیدا هەمیشەیی نابن، وەلەهەندێك لەو فەرموودانەدا کەگوتمان باسی گوناح و تاوانی واکراوە ـ کەرێگای چوونە بەهەشت لەخاوەنەکەی ناگرێ ـ کەزۆر لەو گوناح و خراپانە بێ‌ڕەزاترو گەورەترن کەلەهەندێك فەرموودەدا بە (کفر) ناوبراون، چونکە (زیناو دزی) زۆر پیس‌ترو گەورەترن لە تانەدان لەڕەچەڵەك (الطعن في النسب) و بەمردووهەڵاگوتن (النياحة على الميت) کەبەکوفر ناوبراون.

(ب) ئەگەر هاتباو ئەو گوناح و خراپانەی لەهەندێك فەرموودەدا بەکوفرو شیرك دانراون، کوفرو شیرکی ڕاستەقینە بوونایە دەبوونە هۆی پاشگەزبوونەوە (الردة) و چوونەدەر لەئایینی خوای بەرزو مەزن، دیارە ئەو کاتەش حوکمەکەی لەدنیادا ئەوە دەبوو کەمسوڵمان لەسەری ڕێك کەوتوون و پێغەمبەر ﷺ لەدەقی فەرموودەی خۆیدا بڕیاری لەسەر داوە کەبریتی‌یە لەکوشتن: ﴿ من بدل دينه فاقتلوه ﴾ رواه البخاري.

دیسان ئێمە دەبینین خوا (سبحانه وتعالى) فەرمانی کردووە کەدەستی دز ببڕین و قامچی (جلد) یش لەزیناکەرو بوختانکەر بدەین، جادیارە ئەگەر ئەوانە بەهۆی گوناحەکانیانەوە کافر بووبان، حوکمی سزاکەیان هەر کوشتن دەبوو.

(ج) ئێمە لەدەقەکانی قورئاندا دەبینین کەخوا خاوەنی گەورەترین گوناح ـ دوای شیرك ـ ی هەر بەبروادار داناوەو سیفەتی ئیمانو برایەتی ئیمانی بۆ بڕیار داوە، وەك دەفەرموێ: ﴿ يا أيها الذين آمنوا كتب عليكم القصاص في القتلى الحر بالحر والعبد بالعبد والأنثى بالأنثى فمن عفي له من أخيه شيء فاتباع بالمعروف وأداء إليه بإحسان ﴾ البقرة (١٧٨).

وەك دەبینین خوای کاربەجێ بابای کوژەری لەبازنەی ئیسلام دەرنەکردووەو کردوویەتی بەبرا بۆکوژراو: ﴿ فمن عفي له من أخيه شيء ﴾.

هەروەها فەرموویەتی: ﴿ وإن طائفتان من المؤمنين اقتتلوا فأصلحوا بينهما فإن بغت إحداهما على الأخرى فقاتلوا التي تبغي حتى تفيء إلى أمر الله فإن فاءت فأصلحوا بينهما بالعدل وأقسطوا إن الله يحب المقسطين إنما المؤمنون إخوة فأصلحوا بين أخويكم ﴾ الحجرات (٩.١٠).

بەڵام شایانی باسە کە (أهل السنة) هەرچەندە وەك (خوارج) خاوەن گوناحەکان بەکافر دانانێن لەبەر ئەو بەڵگانەی کەباسکران، بەڵام وەك مورجیئە (المرجئة) کانیش نالێن: گوناح و تاوان هیچ زیانێکی نیە بۆ ئیمان و مسوڵمانەتی، بەڵکو دەڵێن هەروەك چۆن لەڕێی خواپەرستی و چاکەکردنەوە ئیمان گەشەدەکات و زیاد دەکات، بەهۆی تاوان و خراپەشەوە کزو لاواز دەبێ و بگرە جاری وا هەیە بەردەوامبوون لەسەر خراپەو لادان مرۆڤ بەرەو هەڵدێری بێبڕوایی دەبات و یەکجاری لەبازنەی ئیسلام دەری دەکات.

کۆتایی ئەم باسەش بەم چەند قسانە دێنم:

هەرکام لەئیمان و کوفر لەدوو بەش پێکهاتوون بەوێنەی درەخت (شجرة) کەلەقەدو ڕەگ و ڕیشە لەلایەك و لق و پۆپ و گەڵا لەلایەکی دیکە پێکهاتووە، ئەسڵ و بنچینەی (ئیمان) یش ئەو بەشە سەرەکی و گرنگەیەتی کەلەدڵ (قلب) دا جێگیر بووە ﴿ كتب في قلوبهم الإيمان ﴾ ئەویش بەڕاستزانین و دانپێداهێنان (التصديق والإقرار) ە، لق و پۆپەکانیشی کردەوەو ئاکارە چاك و پەسندەکانن: ﴿ الإيمان بضع وستون شعبة أعلاها قول لا إله إلا الله وأدناها إماطة الأذى عن الطريق والحياء شعبة من الإيمان ﴾ رواه مسلم. جادیارە (ئیمان) هەتا چاکترین و بەرزترین بەشی کەئەسڵ و بنچینەکەیەتی بمێنێ، کەگوتنی ﴿ لا إله إلا الله ﴾ یە بەدڵ و زمان، ئەوە هەر دەمێنێ هەرچەندە کردەوەی چاکیشی لەگەڵ نەبێ، هەروەك چۆن درەخت هەتا ڕەگ و ڕیشەو قەدەکەی بمێنێ ئەگەر هەموو لق و پۆپ و گەڵاکانیشی لێبکرێنەوە هەر دەمێنێ. بەڵام دیارە بەناتەواوی و کەم و کوڕیەوە زۆرجاران لەهیشكبوون نزیك دەبێتەوە، ئەسڵ و بنچینەی کوفریش بریتیە لەبەڕاستنەزانین و دانپێدانەهێنان (التكذيب والجحود) گوناح و خراپەو تاوانەکانیش لق و پۆپەکانیەتی، جادیارە هەرکەسێك ئەسڵ و بنچینەی کوفری نەبێ ئەگەر هەموو لق و پۆپەکانیشی هەبن بەکافر دانانرێ، هەروەك چۆن کەسێك ئەسڵ و بنچینەی ئیمانی نەبێ ئەگەر هەرچی کردەوەی چاك هەیە هەیبێ. کەئەمەش مەحاڵە. بەبڕوادارو مسوڵمان دانانرێ.

■ ■ ■

تێبینی:

بۆ نووسینی ئەم بەشە سوودێکی زۆرم لەکتێبی (الإيمان) ی دکتۆر محمد نعيم یاسین وەرگرتووە، هەروەها لەکتێبی (شرح العقيدة الطحاوية).

بەشی چوارەم

تێگەیشتن

(الفهم)

ڕێ خۆشکردن

خوێنەری بەڕێز..

ئەم بەشی چوارەمە کەبەشێکی زۆر گرنگی پرۆژەی بەرنامەی فیکری یە، لەدوو بەندان پێك دێ؛ بەندی یەکەم بریتی یە لەیازدە (١١) تێبینی ی گرنگ دەربارەی جۆرو چۆنیەتی ناسین و تێگەیشتنی ئیسلام، کەهەرکام لەو تێبینی یانە پاساو بنچینەیەکی گرنگە بۆ ڕاست و چاك ناسینی ئیسلام و بەهەڵەدانەچوون لەوبارەوە.

لەبەندی دووەمیش دا لەحەوت خاڵدا بەکورتی پێناسەی ئیسلاممان کردووە کەئەمانەن: تێڕوانین، بیروباوەڕ، خواپەرستی، ئەخلاق، برایەتی و کۆمەڵبوون، بانگەوازو تێکۆشان، پەیدابوونی کیان و ڕێکخستنی ژیان.

بەهیوای ئەوە کەئەو بەشەش ئەو ئامانجەی کەبۆی نووسراوە بتوانێ بیهێنێتەدی و دوای خوێندنەوەو هەزم کردنی خوێنەری بەڕێز هەست بکات کەچاکترو قووڵتر لەئایین و بەرنامەی خوای پەروەردگار کەدوایین بەرنامەی و چاکترین نوسخەی هیدایەتی شیفا بەخشیەتی بۆ مرۆڤایەتی تێگەیشتووە، بێگومان یەکەمین هەنگاو و سەرەکی ترین مەرجی پێگەیشتنیش چاك تێگەیشتنە.

١٩٩٣/١١/١٦

سەرچیای ماکۆك

بەندی یەکەم:

یازدە تێبینی ی گرنگ

تێبینی ی یەکەم:

ئایین بریتی یە لەو دەق (نص)انەی کەلەنێو دوو تویی ی قورئان و سوننەت دان: بەڵێ ئایین. کەلێرەدا مەبەست ئایینی ئیسلامە. بەوە لەبیردۆزە مرۆڤ کردەکان جوێ دەکرێتەوە کەلەڕێی وەحی یەوە بۆ ئینسان هاتووە، جابێگومان بێجگە لەقورئان و سوننەت کەدوو تاقە سەرچاوەی ڕوون و بێ چەندوچوونی تەواوترین و دوایین بەرنامەی خوان، هیچ سەرچاوەیەکی دیکەمان نیە کەلەڕێگای وەحی یەوە هاتبێ. مادام واش بێ درووست نیە بێجگە لەدەقەکانی قورئان و سوننەت هیچ دەقێکی دیکە بەبەشێك لەئایین

بزانین و وەك (دین) هەڵس و کەوتی لەگەڵ بکەین.

تێبینی ی دووەم:

تێگەیشتن لەئایین چەندە پەیوەندی ی بەعەقڵەوە هەیە هێندەش بەدڵەوە:

وەچەند لەڕێ ی قورئان و سوننەت لەبەرکردن و کتێب خوێندنەوەو گوێ گرتنەوە تێ ی دەگەین هێندەش لەڕێ ی فەرمانبەری و پابەندی و کارپێ کردنەوە، وەهەرکام لەم دوو ڕێیە عەقڵی و دڵی یان فیکری (نظري) و کردەیی (عملي)یە تەواوکەری یەکترن و بەجیاو تەنها بەس نین بۆ ئەو مەبەستە، کەواتە ئەوانەی کەپێیان وایە بەس بەتۆمارکردنی ئایەتەکانی خواو فەرموودەکانی پێغەمبەری پێشەوا ﷺ لەمێشکیاندا دەتوانن لەئایین و بەرنامەی خوا حاڵی بن و بیناسن خراپ بەهەڵەداچوو ون. دیارە هۆی ئەمەش ئەوەیە کەئایین بەرنامەی خوایە بۆ ڕێبزوونی کردنی ئینسان و ڕێکخستنی ژیانی و هەتا بەعەقڵ و دڵ و ئەندامەکانیشی (تفاعل) ی لەگەڵ نەکات و نەیکاتە بابەت (موضوع)ی بیرو هۆش و هەستی و کردەوەو چالاکی یەکانی و، بەهەموو هەستە دەری و دەروونی یەکانی نەیچێژێ لێ ی حاڵی نابێ، چۆنیەتی ئەو چێژتن و وەرگرتنە هەمەلایەنەش بەوە دەبێ کەبەعەقڵ و هۆش لەدەقەکانی ئایین تێ بگەین، وەدڵیشمان هەتا دەتوانین یەکتایی خواو بەپاکگرتنی و سوپاسکردنی و شەرم لێ کردنی و لێ ترسانی و خۆشویستنی خۆی و پێغەمبەرەکەی و شوێن کەوتووانی و بەرنامەو ڕێبازەکەیانی تێ بگەین و بەسیفەتە بەرزو جوانەکان بیرازێنینەوەو لەهەموو خەسڵەتە بەدەکانی پاك بکەینەوە، وەئەندامەکانیشمان لەوردو درشتی جم و جۆڵ و چالاکی یەکانیان لەگەڵ شەرعدا ڕاست بکەین. جائینسانی مسوڵمان هەتا عەقڵی شارەزاو وریاترو دڵی پاکو بێدارترو کردەوەی چاکو ڕاستتر بێ، پتر شایستەی ئەوەی تێدا دیتەدی کەخوا بەپلەکانی هیدایەتدا بەرزی بکاتەوەو بەناوو سیفەتە بەرزەکانی خۆی و یاساو دەستوورەکانی ئاشنای بکات.

دیارە جیاوازی ی نێوان دینداری و خواپەرستی ی هاوەڵە هەڵبژاردەو بەرێزەکانی پێغەمبەر ﷺ خوا لێیان ڕازی بێ و شوێن کەوتووانی ڕاستەقینەیان و خەڵکی دیکەش هەر لەم مەسەلەیەدا شێراوەتەوە، چونکە ئەو بەرێزانە[١] بەهەموو گیان و بوونیان و بەدەرو دەروونیان لەئیسلام تێگەیشتبوون، بەڵام خەڵکی دیکە هەروا بەقسەو بەسەرزارەکی یان ئەوپەڕی بەبیروهۆشێکی وشك ئایینیان وەرگرتووەو پێشیان وایە، چونکە ئەوانیش وەك مسوڵمانە ڕەسەنە پێشوەکان دەقەکانی قورئان و سوننەتیان لەبەرکردووەو تۆمارگای زەینیان لێ پڕ کردوون، گەیشتوونەتە ڕیزی ئەوان و کاریان تەواوە.

---

(١) واتە هاوەڵە بەرێزەکانی پێغەمبەر ﷺ و شرێنکەوتووە ڕەسەنەکانیان، خوا لێیان ڕازی بێ وەك قورئان فەرموویەتی: ﴿ والسابقون الأولون من المهاجرين والأنصار والذين اتبعوهم بإحسان رضي الله عنهم ورضوا عنه.. ﴾ التوبة (١٠٠).

تێبینی سێیەم:

بەرهەمو کەلەپووری زانایان جۆری تێگەیشتنی ئەوانە لەئیسلام نەك ئیسلام:

چونکە وەك لەتێبینی‌ی یەکەمدا گوتمان جیاوازی‌ی نێوان (ئایین)و بیروبۆچوونە ئینسانی‌یەکان ئەوەیە کە ئایین سەرچاوەکەی (خوا) یە بەڵام بیردۆزە بۆچوونەکان بیرو هۆشی (ئینسان)ن! دیارە گۆزەش چی‌ی تێدابێ هەر ئەوی لێ‌دەرژێ، مادام وابێ مەودای بەهرەمەند بوونی ئێمە لەبەرهەمو کەلەپووری زاناو پێشەوایانمان هەر ئەوەیە کەیاریدەمان دەدات‌و ڕێگامان بۆ ئاسان دەکات بۆ چاکترو ڕاستترو زیاتر تێگەیشتنی ئایین.

ئنجا ئەوە کەزۆربەی زانایان ئەو مەسەلانەش کەزاناو پێشەوایانی پێشینمان لەسەریان ڕێك‌کەوتوون‌و بەیەکدەنگی (إجماع) ڕایان لەسەر داون، لەدوای قورئان‌و سوننەتەوە دادەنێن‌و وەك بەشێکی ئایین ڕەفتاریان لەگەڵ دەکەن، نابێ ئەوەی لێ‌بفامرێتەوە کەئەوەی لەڕێی یەکدەنگی (إجماع) ی زانایانەوە بڕیاری لەسەر دەدرێ کت‌ومت وەك ئەوە وایە کەقورئان‌و سوننەت بڕیاری لەسەر دەدەن، بەڵکو وەك لەبەشی یەکەم (سەرچاوەی وەرگرتن) دا گوتمان هەرچەندە قورئان‌و سوننەت هەردووکیان سەرچاوەی هەڵهێنجانی یاساکانی ئیسلامن بەڵام یەکسان‌و هاوسەنگ نین‌و قورئان (متن)ەو سوننەت (شرح)ە، قورئان چاودێرو حاکمە بەسەر سوننەتدا، قورئان‌و سوننەتیش بەسەر (إجماع) دا چاودێرو حاکمن‌و دەتوانن بڕیارو حوکمەکانی دادگایی بکەن.

تێبینی چوارەم:

کەدەگوترێ قورئان‌و سوننەت لەهەموو کات‌و شوێنێکدا توانای چارەسەری‌ی هەموو کێشەو گیروگرفتەکان‌و دابین کردنی تێکڕای پێداویستی‌یەکانی ژیانی تاك‌و کۆمەڵیان هەیە، ئەم قسەیە لەبواری بیروباوەڕ (عقیدە)و خواپەرستی (عبادة)و خوو ڕەوشت (أخلاق) چەمك‌و واتایەکی هەیەو، لەبوارەکانی دیکەی ژیان وەك: سیاسی، ئابووری، کۆمەڵایەتی... هتد دا، واتایەکی دیکە:

چونکە لەبواری سێ مەسەلەی یەکەمدا دەقەکانی سوننەت وردو درشتی بابەتەکانیان باس‌کردووەو نوختەیان لەسەر پیت داناوە بەڵام لەبواری سێ مەسەلەی دووەمدا زیاتر هەر هێڵە سەرەکی‌و بنچینەیی‌یەکان خراونەتەڕوو، حیکمەتی ئەم دیاردەیەش ئەوەیە کەبیروباوەڕو خواپەرستی‌و ڕەوشت زیاتر پەیوەندی‌یان بەڕووح‌و شەخسیەتی مەعنەوی‌ی ئینسانەوە هەیە کەشتێکی خوانەگۆڕو چەسپاوو نەگۆڕە: ﴿ فطرة الله التي فطر الناس عليها لاتبديل لخلق الله ﴾ الروم (٣٠). بەڵام سیاسەت‌و ئابووری‌و کۆمەڵایەتی زیاتر پەیوەندی‌یان بەلایەنی ماددی‌ی ئینسان‌و ژیانەوە هەیە، کەبەپێچەوانەی لایەنی مەعنەوی هەم گۆڕان‌و گەشەکردنی زۆری بەسەردادێ‌و هەم عەقڵ‌و پێنج هەستەکانی مرۆڤیش پێی ئاشناترن‌و زیاترو چاکتر دەتوانن سەرەدەری لێ‌بکەن‌و کاری تێدا بکەن.

بۆیە خوای کاربەجێ بەس بەدیاری‌کردنی هێڵە گشتی‌یەکانیان وازی لێ‌هێناوەو پڕکردنەوەی بۆشایی زۆری نێوان هێڵەکانی بۆ بیرو هۆشی ئینسان بەجێ‌هێشتووە

كەلەرێی بیركردنەوەو كۆشش (إجتهاد)ەوە لەبەر تیشكی بنچینەو هێڵە گشتییەكاندا یاساو حوكم بۆ وردە بابەتەكان هەڵهێنجێ.

تێبینیی پێنجەم:

سەنگی مەحەكی ناسینی ئیسلامو چۆنیەتی بەڕێوەبردنی رەفتارو ئاكاری پێغەمبەرو هاوەڵە بەرزو بەرێزەكانیەتی:

چونكە جارێ سەبارەت بەپێغەمبەر ﷺ ئەوە شتێكی روونە كەلەلایەن خواوە بەتایبەت بۆ ئەوە رەوانە كراوە كەبەرنامەی خوا لەبەندەكانی بگەیەنێو لەمیانە (حلال)ی ژیانو گوزەرانو هەڵسو كەوتو هەڵوێستەكانیدا پێشانیان بداتو لێیان حاڵی بكات كەخواپەرستیو موسڵمانەتی چییەو چۆنەو ئایینی خوا دەبێ چۆن بەرێوە ببرێ. هەربۆیەش خوای كاربەجێ شوێن‌پێ‌هەڵگرتنو بەدواكەوتنی ئەو زاتە بەرزەی كردۆتە بەڵگەی ئیسپاتی بەندایەتیو خۆشویستنی خواو هۆی خۆشەویستی خوا بۆ ئینسان: ﴿ قل إن كنتم تحبون الله فاتبعوني يحببكم الله ﴾ آل‌عمران (٣١)، وە هەربۆیەش ئەو بەندە هەڵبژاردەو رەندەی خۆی كردۆتە پێشەواو سەرمەشقی هەركەسێك كەبەئومێدی دیداری خواو پاداشتی دوارۆژە: ﴿ لقد كان لكم في رسول الله أسوة حسنة لمن كان يرجوا الله واليوم الآخر وذكر الله كثيرا ﴾ الأحزاب (٢١). سەبارەت بەهاوەڵە هەڵبژاردەو بەرێزەكانیشی دەڵێین: خوا بەهیچ كۆمەڵێكی نەفەرمووە لێیان رازیم ﴿ رضي الله عنهم ﴾ بێجگە لەو بەرێزانە: ﴿ والسابقون الأولون من المهاجرين والأنصار والذين اتبعوهم بإحسان رضي الله عنهم ورضوا عنه وأعد لهم جنات تجري تحتها الأنهار ﴾ التوبة (١٠٠). جادیارە خواش بەس لەكەسانێك رازی دەبێو رازییان دەكات كەبەشێوەك بژینو بەرێوە بچن كەئەو فەرمانی پێ كردووە، مادام وابێ بەدەقی قورئان دەسەلمێنرێ كەئەو بەرێزانە بەشێوەیەك رەفتاریان كردووەو ئایینیان بەرێوە بردووە كەخوا پێی خۆشە، كەواتە ئەوان سەنگی مەحەكو پێوەرو تەرازووی موسڵمانەتیو بەرێوەبردنی بەرنامەی خوان.

كەواتە ئەگەر بمانەوێ بەو شێوەو چۆنیەتییە كەخوا فەرمانی پێ كردووەو پێی خۆشە ئایینی خوا بەرێوە بەرینو بەموسڵمانانە ژیان بەسەر بەرین پێویستە لەدوای پێغەمبەری پێشەوامان ﷺ یاوەرە بەرێزو وەفادارەكانی (رضي الله عنهم) بكەینە سەرمەشقو جێی سەرنج، هەر بۆیەش خوای میهرەبان ئەوانەش كەبەچاكی شوێن هاوەڵە بەرێزەكانی پێغەمبەر دەكەون خستوونیە بەر رێژنەی رەحمەتو سێبەری رەزامەندیی خۆیەوە: ﴿ ...والذين اتبعوهم بإحسان رضي الله عنهم ورضوا عنه... ﴾ التوبة (١٠٠).

دیارە هەر لێرەشدا ئەندازەی ناوانباریو لادانو خواریی ئەوانەمان بۆ دەردەكەوێ كەهاوەڵە بەرێزەكانی پێغەمبەر ﷺ دەبوغزێنن‌و لەجیاتی سوپاسو رێزو تەقدیرو دووعای خێر بۆكردنیان بەخراپە باسیان دەكەنو دوژمنایەتییان دەكەن!! وەبەراستی زاناو پێشەوایانی ئوممەتیش ناوی چاكیان لێ‌ناون كەپێیان گوتوون (الرافضة)!

تێبینی شەشەم:
تێگەیشتن لەقورئان‌و سوننەت بەس نیە بۆ بەڕێوەبردنی ئایین بەڵکو ناسینی ئەو واقیعەش کەدەمانەوێ ئایینی تێدا بچەسپێنین پێویستە:

بەڵێ... لەڕاستی‌دا هەروەك چۆن بەس بەلەبەرکردن (حفظ)ی دەقەکانی ئایین (نصوص الدین) نابینە شارەزا (فقیه) لەئایین‌دا، بەڵکو پێویستە بەهەرسێك هێزەکانی (عەقڵ)و (دڵ)و (جەستە)، واتە بەبیرو هۆش‌و هەست‌و عاتیفەو کردەوەو ڕەفتار (تفاعل)ی لەگەڵ بکەین ئنجا تێ‌دەگەین‌و شارەزا دەبین، هەربۆیەش پێشەوامان نەیفەرمووە: ﴿ من یرید به الله خیرا یحفظه نصوص الدین ﴾!!. بەڵکو فەرموویەتی: ﴿ من یرید به الله خیرا یفقهه في الدین ﴾ رواه البخاري. بەڵێ جابەهەمان شێوەش بۆ بەڕێوەبردنی ئایینی خواو جێ‌بەجێ‌کردنی فەرمانەکانی وێڕای تێگەیشتن‌و شارەزابوون لەئایین پێویستمان بەئاشنابوون‌و شارەزابوونی واقیع‌و بارودۆخی دەروونی‌و کۆمەڵایەتی‌و ئابووری‌و سیاسی‌و فەرهەنگی‌و... هتدی ئەو گەل‌و کۆمەڵگایەش هەیە کەدەمانەوێ بیگۆڕین‌و چاکی بکەین‌و ئیسلامی تێدا بچەسپێنین. بەکورتی: وێڕای (فقه) لەئایین‌دا پێویستە (فقه)ی واقیعیشمان هەبێ بۆ بەڕێوەبردنی ئایین، دەنا بەمەرەدی (خوارج) دەچین‌و دەسخەرۆ دەبین!!

تێبینی حەوتەم:
ئیسلام هیدایەتە بۆ ئینسان، پاشان بەرنامەیە بۆ ژیان:

بەڵگەی ئیسپات‌کردنی ڕاستی‌ی ئەم مەسەلەیە چەند شتێکە:

١. لەچەند ئایەتێك‌دا تەعبیری: ﴿ هو الذي أرسل رسوله بالهدی ودین الحق ﴾ دووبارە بۆتەوە[1]. دیارە (دین) بەمەعنای (بەرنامە، ئایین) دێ‌و، (هدی)ش یانی ڕێبروونی‌و ڕێ‌پیشاندان.

٢. هەرکاتێك خوای کاربەجێ ویستبێتی فەرمانێك ئاراستەی بەندەکانی بکات بە ﴿ یاأیها الذین آمنوا ﴾ بانگی کردوون، ئنجا دوایێ کارو فەرمانەکەی خۆی پێ‌ڕاگەیاندوون.

٣. پێغەمبەری پێشەوامان ﷺ پاش بڕینی قۆناغی شاری مەککە ئنجا لەقۆناغی دووەم لەشاری مەدینەدا سەرگەرمی ڕاگەیاندنی بەرنامەو چەسپاندنی حوکمی خوا بوو، دیارە قۆناغی مەککەش تەرخان کرابوو بۆ ڕوونکردنەوەی تێڕوانین‌و بیروباوەڕی ئیسلامی، بەواتایەکی دیکە خستنەڕووی ڕێبروونی (هدایة)ی خوا بۆ خەڵکی.

کەواتە: لەنێو هەر گەل‌و کۆمەڵێك‌دا بویسترێ حوکم‌و بەرنامەی خوا جێ‌بەجێ بکرێ‌و جم‌وجۆڵ‌و چالاکی‌یەکانی ژیانی پێ‌ڕێك بخرێ، پێویستە پێش ئەوە هەوڵ بدرێ خەڵکەکە تێڕوانین‌و بیروباوەڕی خوایی پێ‌بناسرێ‌و (هدی)ی پێ‌هەزم بکرێ، چونکە

---

(١) بڕوانە: التوبة (٩)، الفتح (٢٨)، الصف (٩).

ماقووڵ نیە ئینسان بڕوای نەبێو کارو ڕەفتاری بڕواداراندی لێ چاوەڕوان بکرێ، وەهیچ ڕێی تێناچێ کۆمەڵێکی مسوڵمانو ڕێبڕوونی کراو (مهتدي) بارنەهاتبنو بەرنامەی خواش بێێتە حاکمو دابمەزرێ! حیکمەتو سوودی زانینی ئەم ڕاستییەش ئەوەیە کەمسوڵمانان هەمیشە کاری خۆیان لەدارشتنی بناغەو پوخت کردنو (پیاو) دروستکردنەوە دەست پێبکەنو، سەرگەرمی ئیشێك نەبن کەکاتی نەهاتووەو، وزەو کاتی خۆیان بەشتی لاوەکیو جوزئی بەفیڕۆ نەدەن.

ئەوە لەلایەکەوەو لەلایەکی دیکەشەوە زۆر وپای خۆیان بن لەگەرمەی خەباتو جموجۆڵو چالاکییاندا ئەوەیان لەبیرنەچێ کەمەبەستی سەرەکیو کاری بنچینەیییان هەر ڕێبڕوونی کردنی خەڵكو بەرەوخوا بردنیانەو، ئەنانەت مەبەست لەچەسپاندنی حوکمی ئیسلامو کارپێ کردنی بەرنامەکەیشی هەر هێنانە دیی ئەم مەبەستەیە، وەك خوای زانا فەرموویەتی: ﴿ الذین إن مكناهم في الأرض أقاموا الصلاة وأمروا بالمعروف ونهوا عن المنكر ولله عاقبة الأمور ﴾ الحج (٤١).

ئەم تێبینییەشم بۆیە خستەڕوو چونکە زۆر کەسی وام دیوە کەلەمەیدانی کاری ئیسلامیدا زیاتر وەك یاریەکی حیزبیو سیاسی ڕووت ڕەفتار دەکاتو بەمەش هەم خۆشی هەم خەڵکیش گرفتاری هەڵەو پەڵەی زۆر دەکات.

تێبینیی هەشتەم:

ئیسلام لەخواپەرستیو خەڵكدۆستیدا کورت هەڵدێ:

بەڵێ... سەرجەم دەقەکانی قورئانو سوننەت ئەوەیان لێ دەفامرێتەوە کەئەو مەبەستەی ئایین دەیەوێ لەژیانی ئینساندا، چاك چ کۆمەڵ، بیهێنێتە دی دوو شتن:

١- خواپەرستی بەمەعنای فراوانی ئەم وشەیە، کەئەمە خۆی حیکمەتی خوڵقێنرانی ئینسانیشە وەك خوای کاربەجێ فەرموویەتی: ﴿ وما خلقت الجن والإنس إلاّ ليعبدون ﴾ الذاريات (٥٦).

٢- خەڵكدۆستیو چاکەکاری کەئەمیش سەنگی مەحەکی ڕاستیو ناڕاستیو ساغیو ناساغیو قرپۆکی خواپەرستیو دینداریەو بەرهەمیشیەتی، ئەمەش چەند دەقێکی قورئانو سوننەت لەوبارەوە:

- ﴿ ..واعبدوا ربكم وافعلوا الخير لعلكم تفلحون ﴾ الحج (٧٧). دەبینین کەسەرفرازیو رزگاربوون ـ لەدنیاو دوارۆژدا چونکە بەموتڵەقی هاتووە ـ گرێدراوەتە میوەو بەرهەمی درەختی خواپەرستیو چاکەکاری.
- ﴿ إن الله مع الذين اتقوا والذين هم محسنون ﴾ النحل (١٢٨).
- ﴿ ..فاتقوا الله وأصلحوا ذات بينكم ﴾ الأنفال (١).
- ﴿ ومن أحسن دينا ممن أسلم وجهه لله وهو محسن.. ﴾ النساء، (١٢٥). دەبینین کەخوای زانا بۆ خواساغبوونەوە ﴿ أسلم وجهه لله ﴾و چاکەکاری ﴿ وهو محسن ﴾ی بەباشترین گەردنکەچیو دینداری حسێب کردووە.
- ﴿ أكثر مايدخل الناس الجنة؛ تقوى الله وحسن الخلق ﴾.

دیارە عەبدولقادری گەیلانیش ڕەحمەتی خوای لێبێ هەر لەبەر تیشکی ئەو دەقانەدا

بووه کەفەرموویەتی: (الدین صدق مع الحق وخلق مع الخلق) واتە: ئایین بریتی یە لەراست‌بوون لەگەڵ خواداو چاك‌بوون لەگەڵ خەڵکی خوادا.

دیارە خەبات و جەنگیش لەپێناوی خوادا کەبەروالەت دژایەتی لەگەڵ ئەم مەسەلەیەدا هەیە کەباسکرا، لەحەقیقەتدا وێڕای ئەوەی کەچاکترین جۆری خواپەرستی‌یە[1] هەر جۆرێکیشە لەچاکەکاری و خزمەتی خەڵك، چونکە بەرگری کردن لەئایین و بەرنامەی خوا کەتاقە بەرنامەیەکە لەئینسان بوەشێتەوە، وەلەبەین‌بردنی ئەوانەی دەبنە پەرچ و کۆسپ لەڕێگای گەورەترین و چاکترین جۆری خزمەت گەیاندنە بەمرۆڤایەتی، هەروەك چۆن بەگەورەترین و چاکترین جۆری خواپەرستی (عبادة)یش حسێب دەکرێ، چونکە وەك خوای زانا فەرموویەتی لەسایەی خەبات و جەنگ (جهاد)دا نەبێ پەرستگاکان دەرووخێن، بگرە هەموو سەرزەوی تێك‌دەچێ: ﴿ ولولا دفع الله الناس بعضهم ببعض لهدمت صوامع وبيع وصلوات ومساجد يذكر فيها اسم الله كثيرا ﴾ الحج (٤٠). ﴿ ولولا دفع الله الناس بعضهم ببعض لفسدت الأرض ولكن الله ذو فضل على العالمين ﴾ البقرة (٢٥١).

تێبینی ی نۆیەم:

ئیسلام بۆ یەکتاپەرستکردنی ئینسانەکان و چەسپاندنی داد لەنێوانیاندا هاتووە:

بەڵێ... چونکە یەکتاپەرستی کاکڵ و جەوهەری خواپەرستی‌یە دادگەری (عدالة)یش کاکڵ و نێوەڕۆك و بناغەی چاکەکاری و بەختەوەربوونی ئینسانە، چونکە بەبێ خوابەیەکگرتن (توحيد الله) خواپەرستی نایەتەدی و، لەسەر بنچینەی دادگەریش نەبێ چاکەکاری و خزمەتگوزاری ڕاستەقینە بنیاد نانرێ، هەربۆیەش لەقورئانی‌دا هیچ خەسڵەتێکی دژبوو بەد هێندەی هاوبەشی پەیداکردن (الشرك) کەدژی (توحيد)ە و، ستەمکاری (الظلم) کەدژی دادگەری‌یە هێرشیان نەکراوەتە سەر.

دیسان هەربۆیەش لەقورئانی‌دا هیچ شتێك نەکراوە بەمەبەستی تێکڕای پێغەمبەران (عليهم افضل الصلوات وأكمل التسليمات) بێجگە لەڕاگەیاندنی یەکتاپەرستی و چەسپاندنی دادگەری، خوای تاك و دادگەر فەرموویەتی: ﴿ وما أرسلنا من قبلك من رسول إلا نوحي إليه أنه لا إله إلا أنا فاعبدون ﴾ الأنبياء (٢٥)، هەروەها فەرموویەتی: ﴿ لقد أرسلنا رسلنا بالبينات وأنزلنا معهم الكتاب والميزان ليقوم الناس بالقسط وأنزلنا الحديد ﴾ الحديد (٢٥).

تێبینی ی دەیەم:

گەورەترین هۆی دەستە دەستەیی و پەرتەوازەیی پەیڕەوانی ئایین، چاك حاڵی نەبوون و خلتە بەدڵەوە بوونە:

لەڕاستی‌دا بێ‌ڕەزاترین و کوشندەترین دەردو نەخۆشی کەشوێن کەوتووانی ئایین

---

(١) بڕوانە لاپەڕە (١٩٢) ی ئەم کتێبە.

گیرۆدەی دەبن بریتی یە لەدەردی پەرتەوازەیی (التفرق)، چونکە گەورەترین و سەرەکی ترین بەرهەمی دینداری لەژیانی کۆمەڵدا بریتی یە لەبرایەتی و تەبایی و دڵ پێکەوە جۆشدران، واتە: یەکبوون (الوحدة)، چونکە بنەماو بنچینەی ئایین خوابەیەکگرتن (التوحید)ەو ئەمیش دەبێتە هۆی پەیدابوونی یەکبوون (وحدة)، هەربۆیەش لەقورئانی دا برایەتی و یەکبوون بەخەسڵەتی سەرەکی ی شوێن کەوتووانی ئایین لەقەڵەم دراوە: ﴿ ان هذه أمتكم أمة واحدة وأنا ربكم فاعبدون ﴾ الأنبياء (٩٢)، وەبەپێچەوانەوە تاقم تاقمێنەو لێك جیایی بەخەسڵەتی زەقی بێ بڕوا (كافر)و هاوبەش پەیداکەران (مشركين) دانراوە: ﴿ ولاتكونوا كالذين تفرقوا واختلفوا من بعد ماجاءهم البينات وأولئك لهم عذاب عظيم، يوم تبيض وجوه وتسود وجوه فأما الذين اسودت وجوههم أكفرتم بعد إيمانكم فذوقوا العذاب بما كنتم تكفرون ﴾ آل‌عمران (١٠٥-١٠٦) دیان: ﴿ ولاتكونوا من المشركين، من الذين فرقوا دينهم وكانوا شيعا كل حزب بما لديهم فرحون ﴾ الروم (٣١-٣٢). جابێگومان ئەم دەردە پیس و کوشندەیە گەراو میکرۆبەکەی زۆرو جۆراوجۆرەو لەگەڵێك زبڵدانان دا پەیدا دەبێ و گەشە دەکات، بەڵام گەورەترین و سەرەکی ترین جۆری ئەو میکرۆبانە دوانن؛ یەکەمیان (چاك حاڵی نەبوون لەئایین) و دووەمیشیان (خڵتە بەدڵەرەبوون)، کەیەکەمیان لەزبڵدانی کەللەیەکی نەفام (جاهل) دا پەیدا دەبێ و فراژوو دەبێ و ئەوەی دیکەشیان لەزەلکاوی دەروونێکی ناساغ (مريض)دا.

خوای میهرەبان سەبارەت بەیەکەمیان فەرموویەتی: ﴿ ومن الذين قالوا إنا نصارى أخذنا ميثاقهم فنسوا حظا مما ذكروا به فاغرينا بينهم العداوة والبغضاء إلى يوم القيامة. ﴾ المائدة (١٤). وەك دەبینین وازلێ هێنان و پشت گوێ خستنی بەشێك لەئایین لەلایەن نەصرانی یەکانەوە بۆتە هۆی پەیدابوون و سەرهەڵدانی دوژمنایەتی و ناکۆکی و دووبەرەکی لەنێوانیان دا. هەروەها فەرموویەتی: ﴿ إن الذين فرقوا دينهم وكانوا شيعا لست منهم في شئ ﴾ الأنعام (١٥٩)، لێرەش دا دەبینین کەبەش بەش کردنی ئایین ﴿ فرقوا دينهم ﴾ یەکسەر بەرهەمەکەی پەرتەوازەیی و دەستە دەستەیی ﴿ وكانوا شيعا ﴾یە!!

وەدەربارەی هۆی دووەمیشیان فەرموویەتی: ﴿ وما تفرقوا إلا من بعد ماجاءهم العلم بغيا بينهم. ﴾ الشورى (١٤)، لەشوێنێکی دیکەش فەرموویەتی: ﴿ كان الناس أمة واحدة فبعث الله النبيين مبشرين ومنذرين وأنزل معهم الكتاب بالحق ليحكم بين الناس فيما اختلفوا فيه، وماختلف فيه إلا الذين أتوه من بعد ماجاءتهم البينات بغيا بينهم. ﴾ البقرة (٢١٣).

لەم دوو ئایەتەش دا دەبینین کەپەرتەوازەیی و لێك جیایی ی جوولەکەو دیانەکان بەتایبەتی خاوەن کتێبە ئاسمانی یەکان بەگشتی لەفیتی بێ ئاگایی نەزانراوە چونکە ﴿ من بعد ماجاءهم العلم ﴾ وە ﴿ من بعد ماجاءتهم البينات ﴾ دووچاری ئەو دەردە بوون، بەڵکو ئەم جارە میکرۆبی نەخۆشی یەکە بە ﴿ بغيا بينهم ﴾ لەقەڵەم دراوە. کەئەم

بەمەعنای ستەمو دەستدرێژی کردنە سەریەکەو[1] هەم بەمەعنای حەسوودیش دێ!

کەواتە ئەم جارە ماکی ئەخۆشیی پەرتەوازەیی لەکەللەوە پەیدانەبووە، بەڵکو لەدڵو سینەدا سەرچاوەی گرتووە!

ئێستاش نۆرەی تێبینیی یازدەیەمە کەتەواوکەری ئێرەیەو پەیوەندییەکی پتەوی بەم تێبینییەوە هەیە.

تێبینیی یازدەیەم:

تاقە شێوەی ڕاستی یەکگرتنو بەڕێوەبردنی ئایین، گرتنی تێکڕای دینو پاکڕاگرتنی دەروونە:

چونکە مادام ماکو بنەمای پەرتەوازەییو دابڕدابڕبوونی بەرەی پەیڕەوانی ئایین بریتی بێ لە:

١. چاك لەدین حاڵینەبوون کەخراپترین جۆری گرتنی بەشێکیو وازلێهێنانی باقییەکەیەتی.

٢. خڵتە بەدڵەوەبوون کەئێرەییبردن (حسد) پیسترینیەتی، چونکە پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: ﴿ إياك والحسد فإن الحسد يأكل الحسنات كما تاكل النار الحطب ﴾ رواه مسلم.

بەڵێ مادام خراپ حاڵیبوون لەئایین کەئەنجامەکەی گرتنی هەندێکیو وازلێهێنانی هەندێکیەتیو دڵنەخۆشبوونو خڵتاویبوون میکرۆبی دەردی دەستە دەستەییو پەرتەوازەیین.

دیارە چاكتێگەیشتنی ئایینو پەیڕەوی کردنی تێکڕای لایەنەکانیو، پاککردنەوەو پاكڕاگرتنی دڵو دەروونیش دەرمانو چارەسەرو پارێزەری کۆمەڵی مسوڵمانیشن لەو دەردە پیسو کوشندەیە، ئنجا لەسۆنگەی ئەوەوە کەپێغەمبەر ﷺ و هاوەڵە بەرێزەکانی وەك لەتێبینیی پێنجەمدا گوتمان سەنگی مەحەکی ئیسلام بەڕێوەبردنو مسوڵماندتین، دیارە شوێنکەوتنی ئەو زاتە بەرزە پارێزراو (معصوم)ەو هاوەڵە هەڵبژاردەکانی چاکترین بەڵکو تاقە پارێزەری ئینسانە لەنەخۆشیی (بدعة) کەبەپیسترین جۆری گرتنی بەشێکی ئایینو بەرهەڵداکردنی باقییەکەیەتی، جاچ بەبیانووی (تزکیة) کردنی نەفسو (تصوف)ەوە بێ، چ بەبەهانەی گرنگیی (عقیدة)و چەسپاندنی (توحید)، چ بەناوی پەروەردە (تربیة)و بارهێنان چ لەژێر درووشمی ڕێزگرتن لەپێشەوایانی پێشوو و گرنگیی کەلەپوورەکەیان... هتد.

بەڵێ دەرمانی بیدعەت بەس شوێنکەوتن (اتباع)ی تەواوی پێغەمبەر ﷺ و هاوەڵە بەڕێزەکانیەتی.

وەبەهۆی ساغبوونەوە (إخلاص)یش بۆ خوا لەخڵتەو ژەنگو ژار دەروون خاوێن

---

(١) دیارە کۆمەڵێك لەنێوان خۆیاندا زوڵمو ستەم لەیەك دەکەن کەدڵو دەروونەکانیان پرغرو قینو حەسەدو خۆبەزلگرتنو بەکەمسەیرکردنو بەدگومانیو... هتد تێدابێ.

دەبینەوەو لەهەموو جۆرە نەخۆشییەکان دەپارێزرێ. چونکە ئینسانی یەکتاپەرست (موحد)ی ڕاستەقینە خاوەنی دڵی ساغ (قلب سلیم)ە: ﴿ وان من شیعته لإبراهیم. إذ جاء ربه بقلب سلیم ﴾ الصافات (٨٣-٨٤).

کەواتە: باهەوڵبدەین بەهۆی شوێن کەوتنی پێغەمبەر ﷺ و کردنە سەرمەشقی خۆیو هاوەڵە بەرێزەکانییەوە (خوالێیان ڕازیبێ) هەرچی زیاترو چاکترو ڕاستترو قوڵترو فراوانتر لەئیسلام حاڵیبین ئنجا حاڵیبوونەکەش لەخۆماندا بکەینە حاڵ تاکو بتوانین فەرمانە گەورەو بەرزەکانی خوا جل جلاله جێبەجێ بکەین کەدەفەرموێ: ﴿ واعتصموا بحبل الله جمیعا ولاتفرقوا ﴾ آل‌عمران (١٠٣) وەدەفەرموێ: ﴿ أن أقیموا الدین ولاتتفرقوا فیه ﴾ الشوری (١٣).

بەڵێ... باوا ئیسلام بناسینو بەرێوەبەرین کەپێغەمبەر ﷺ و یارەرە وەفادارەکانی تێی گەیشتبوونو بەرێوەیان دەبرد کەهەم تێڕوانین بوو هەم بیروباوەڕ هەم خواپەرستی بوو هەم ڕەوشتو خوو هەم تەقوا بوو هەم غەزا... هتد باشێمەش چیدی بەبەهانەی گرتنی بەشێکو لایەنێکی ئیسلامەوە لایەنو بەشەکانی دیکەی وازلێنەهێنین، باڵنیابین کەئیسلام نەبیروباوەڕ (عقیدة)ی ڕووتە نەپەروەردە (تربیة)ی بەتەنهایە، نەتەزکیەو (تصوف)ی جیا لەمشوورخواردن لەدەردی کۆمەڵگایە، نەڕێکخستن (تنظیم)و کاری سیاسیی دوور لەتەقوایە، نەخواپەرستیو دنیابەکەم گرتن (الزهد) لەگەڵ خەباتو جەنگ پێکەوە دژن، نەکاروکاسبیی نێو بازاڕ لەزیکرو پاڕانەوەو نوێژی نێو مزگەوتی جیایە، چونکە ئیسلام بەرنامەو پەیڕەوی ژیانی تاکو کۆمەڵەو ژیانیش هەموو ئەو بوارو لایەنانەی تێدایە.

وەباهەوڵیش بدەین هەرچی چاکتر دڵو سینەمان لەژەنگو ژاری حەسوودیو ڕیابازیو خۆپەسندیو ڕقو قینو بەدگومانیو خۆبەزل گرتنو خەڵك بەکەم سەیرکردنو باقی خەسڵەتە پیسو بەدەکانی پاك بکەینەوەو پاکی ڕابگرین، بۆ ئەوەی شایستەی ئەوەبێ کەیەکتایی (توحید)ی خواو بەپاك گرتنو سوپاس کردنو بەگەورەگرتنیو خۆشویستنی خۆیو پێغەمبەرەکەی ﷺ تێدا جێگیر بێو پڕبێ لەخۆشەویستیو ڕێزو بەزەییو پەرۆش بۆ موسڵمانان.

دیارە هەر کۆمەڵێکیش بتوانن ئاوا بکەن کەگوتمان، واتە هەم چاك شوێن پێغەمبەرەکەیان بکەونو هەم باش بۆخوای خۆیان ساغ‌ببنەوە، دوو خەسڵەتی بەرزو واڵای (الإخلاص والإتباع) لەخۆیاندا بهێننەدی، ئەوە مسۆگەر دەبنە کۆمەڵێکی یەکگرتوو و پێکەوە جۆشدراو و زۆر باشیش دەتوانن ئایینو بەرنامەی خوا لەواقیعی ژیانی خۆیانو کۆمەڵگاکەیاندا بەرێوەبەرن.

ئالێرەشدا کۆتایی بەتێبینییەکانی خۆمان دەربارەی تێگەیشتنی ئایین (فهم الدین) دێنینو یەکسەر دەچینە سەر پێناسەکردنی ئیسلام.

■ ■ ■

بەندی دووەم:

پێناسەکردنی ئیسلام لەچەند خاڵێکدا

ئەگەر سەرنجێکی وردو قووڵو هەمەلایەنە لەدەقەکانی قورئانو سوننەت بدەین دەبینین ئەو ئاینو بەرنامەیەی کەلێیان پێك دێو خوا ناوی (ئیسلام) ی بۆ هەڵبژاردووە بەریز (ترتیب) لەم حەوت بەشانەدا خۆی دەنوێنێ:

١. تێروانین (التصور).

٢. بیروباوەڕ (العقيدة).

٣. خواپەرستی (العبادة).

٤. خوو ڕەوشت (الأخلاق).

٥. برایەتیو پێکەوە جۆشدران.

٦. بانگەوازو تێکۆشان.

٧. پەیدابوونی گیانو ڕێکخستنی ژیان.

چونکە: بناغەو بنچینەی هەر بەرنامەیەك بریتییە لەجۆری تێڕوانینو هەڵسەنگاندنی بۆ ئەم چوار مەسەلە گەورەو گرنگە: (خوا سبحانه وتعالى، ئینسان، ژیان، بوونەوەر) وەلەڕاستیدا تاقە تێڕوانینی ڕاستو درووست بریتییە لەتێڕوانینی ئیسلامییانە کەخوا بە (گەورەترین ڕاستی)[1] دادەنێ، وەوەك لەبەشی دووەم (تێڕوانین)یشدا گوتمان بەبێ دانهێنانو بڕواهێنان بەخوا، هیچ کام لەئینسانو ژیانو بوونەوەر مەعناو حیکمەتیان نابێو دەبنە شتی پووچو بێئامانج، واتە هەروەك چۆن بوونی زاتیی (الوجود الذاتي) خوایە کەبوونی خوازراو (الوجود المستعار) بۆ شتان (الأشياء) پەیدا دەکات ئەگەرنا نابن، بڕواهێنانیشە بەبوونی خوا کەمەعناو حەقیقەتو ئامانج بۆ ئینسانو ژیانو بوونەوەر پەیدا دەکات ئەگەرنا دەبنە شتی پووچو بێحیکمەتو ناماقووڵ.

ئنجا دوای ئەوەی ئەم جۆرە تێڕوانین (التصور)ە، کەلەبەشی دووەمدا نەختێك بەدرێژی لەسەری ڕۆیشتووین، لەعەقڵدا درەوشایەوەو لەدڵدا جێگیر بوو پێویست بەوە دەکات کەئینسان هەڵوێستی هەبێو، ئەو هەڵوێستەش بریتییە لەوەرگرتنو هەزم کردنی بیروباوەڕی ئیسلامی کەپایەو بنچینەکانی بریتین لە: بڕوابوون بەخواو فریشتەکانیو کتێبەکانیو پێغەمبەرانیو ڕۆژی دواییو قەزاو قەدەر.

هەرکەسێکیش بیروباوەڕی ئیسلامی بەعەقڵو دڵ وەربگرێو بەسەلمێنێ، بەبێ دواکەوتن ملی ڕێگای بەندایەتی کردنو خواپەرستن دەگرێو هەوڵ دەدات مۆری

(١) دەربارەی بوونی خوای پەروەردگار کتێبێکم بەم ناوەوە نووسیوە.

خواپەرستی (عبادة) بەهەموو وردو درشتی جموو جۆڵو چالاکییەکانی ژیانی ماددیو مەعنەویو تاکیو کۆمەڵییەوە بێتو ببڕدێ: ﴿ إن صلاتي ونسكي ومحياي ومماتي لله رب العالمين. لاشريك له وبذلك أمرت وأنا أول المسلمين ﴾ الأنعام (١٦٢-١٦٣) بەعەقڵو دڵو زمانو هەموو ئەندامەکانی بخوێنێو بەشی غەیری خوای پێوە نەمێنێ.

ئنجا گەورەترینو چاکترین بەرهەمی خواپەرستیش بریتییە لە: خووو ڕەوشتی جوان (حسن الخلق)، هەربۆیەش خوای زانا گەورەترینو چاکترین بەندە (عبد)ی خۆی کەمحەممەدە ﷺ بەخووو ڕەوشتی مەزن مەدح کردووە: ﴿ وإنك لعلى خلق عظيم ﴾ القلم (٤).

دیارە هەر کۆمەڵ (جماعة)ێکیش یەك یەکی ئەندامەکانی خاوەنی تێڕوانین بیروباوەڕو خواپەرستیو خووو ڕەوشتی ئیسلامییانە بن شتێکی زۆر سروشتیو چاوەڕوان کراوە کەلەسەر بنچینەی پتەوی برایەتی (الأخوة) کۆببنەوەو دڵیان پێکەوە جۆش بدرێو وەك پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: ﴿ كالبنيان يشد بعضه بعضا ﴾ رواه مسلم، هەڵبەتە کۆمەڵێکی ئاوەها دڵیان قەناعەت ناکاتو چاویان بەرایی نادات کەکۆمەڵگاو دەوروبەریان لەش ڕەزەنگی نەفامیو ستەمو خراپەو تاواندا بخولێنەوەو لەزەلکاوی ڕێچکەو بیردۆزەو فێڵو پیلانەکانی شەیتانو شەیتانییەکاندا بتلێنەوە، بەڵکو بەدەست گەرمی خەریکی حاڵی کردنو تێگەیاندنی خەڵك دەبن لەئایینی خواو بەرەو خواو سەربەرزیو بەختیاریی ئێرەو ئەولا بانگیان دەکەنو، هەرکەسێکیش بوو بەگاشە بەردی بەردەمی سەرچاوەو نەیوێست ئامادەی بەهرە وەرگرتن بوو لەهیدایەتی خواو نەرێگای خەڵکیشی دەدا، بەگورجی کوێنو باریەی لێ دەست دەدەنێو وردو خاشی دەکەنو ڕێگای پێ چۆڵ دەکەن!

ئیدی هەروا کۆمەڵی خوا لەبانگەوازو هەموو جۆرو شێوەکانی خەباتدا بەبڕشتی بەردەوام دەبێ هەتا سەرەنجام یارمەتیی خوای بۆ دێو واقیع دەگۆڕێو لەهەموو بوارو لایەنەکانی ژیانی کۆمەڵگادا یاساو دەستوورەکانی شەرع دێنێتە گۆڕێو وردو درشت بەپێی حوکمو بەرنامەی خوا ڕێك دەخات!!

جائێستا کەچۆنیەتیی ڕیزبوونو پەیوەندی پێکەوە هەبوونی ئەم حەوت بەشەمان ڕوون کردەوە، باهەروا بەکورتیو یەکە بەیەکە چاوێك بەهەر کامێکیاندا بخشێنین:

یەکەم: تێڕوانین:

مەبەست لەتێڕوانین جۆرو چۆنیەتی دیتنو ناسینی بوون (وجود)ە. جادیارە تاقە تێڕوانینی ڕاستو درووستو پڕ بەپێستی واقیعی بوون، تێڕوانینی ئیسلامییە، وەبۆیەش ئەم مەسەلەیەمان کردە یەکەمین بەشی بەرنامەو ئایینی خواو، بەبیروباوەڕ دەستمان پێ نەکرد هەرچەندە بەڕواڵەت بیروباوەڕ لەپێشترەو بناغەو بنچینەی ئیسلامەتییە، چونکە

ئەگەرچی بەپلەو پایەو لەڕووی گرنگیەوە بیروباوەڕ پێش تێڕوانین بکەوێ بەڵام لەڕووی ڕیزبوونی کاتی (الترتیب الزمني)یەوە تێڕوانین پێش دەکەوێ لەبەر ئەوەی بیروباوەڕ بریتیە لەهەڵوێستی ئینسان لەبەرانبەر بوون (وجود)دا، جادیارە بەر لەناسینی بوون (خوا، بوونەوەر، ژیان، ئینسان) هەڵوێست نواندن لەئاثاریدا شتێکی نەگونجاوە، بەڵێ وەك گوتراوە: (الحکم علی الشئ فرع من تصوره).

جالەبەر ئەوەی لەبەشی دووەمی ئەم لێکۆڵینەوەیەدا تارادەیەك مەسەلەی تێڕوانینمان توێژیوەتەوە، لێرەدا لێی نادوێین و خوێندران حەواڵەی ئەوێ دەکەین[1].

دووەم: بیروباوەڕ:

بیروباوەڕ (عقیدە)ی ئیسلامی یانە ئەنجامی سرووشتیو مەنتیقی‌ی تێڕوانینی ئیسلامی یانەیە، واتە هەرکەسێك بەو شێوەیەی کەئیسلام دەڵێ خۆیو خواو بوونەوەرو دەوروبەری ناسی حەتمەن ئەو هەڵوێستە فیکری‌یەی ئیسلامیش هەڵدەبژێرێ بۆ جۆرو چۆنیەتی پەیوەندی بەستنو ڕەفتارکردن لەگەڵ بوون (وجود)دا.

جالەبەر ئەوەی بەشی سێ‌یەمی ئەم لێکۆڵینەوەیەشمان بۆ ڕوونکردنەوەی (بیروباوەڕ)ی ئیسلامی تەرخان کردووە، بەپێویستی نازانین لێرەدا بیتوێژینەوە، بەڵام بەپێویستی دەزانم ئەوەندە تەئکید بکەمەوە کە (بیروباوەڕ) لەئیسلامدا، وەك ڕەگو ڕیشە بۆ درەختو بناغە بۆ دیوارو ئێسکە پەیکەر (الهیکل العظمي) بۆ جەستە وایە، ئاشکراشە کەبوونی درەخت بەبێ ڕەگو ڕیشەو دیوار بەبێ بناغەو جەستە بەبێ ئێسکە پەیکەر شتێکی مەحاڵو چاوەڕوان نەکراوە، ئەمە لەلایەکەوە لەلایەکی دیکەشەوە گومانی تێدا نیە کەمسوڵمانێتی‌یەکی تێرو تەواو نەلەخشاو لەکەسێك چاوەڕوان ناکرێ کەبیرو باوەڕێکی لاوازو لەرزۆکو نانەواوی هەیە، هەروەك چۆن درەختێکی قەد ئەستوورو لقو پۆپو گەڵا چڕوپڕ لەسەر ڕەگو ڕیشەیەکی بێ‌هێزو نەخۆش ڕاناوەستێ.

سێ‌یەم: خواپەرستی (العبادة):

خواپەرستی (العبادة) بەرهەمی سرووشتیو ڕاستەوخۆی (بیروباوەڕ)ە، چونکە هەرکەسێك بەو شێوەیە کەئیسلام دەڵێ خوا بناسێو بڕوای پێی هەبێ، ئەو ناسینو بڕوا پێ بوونەی وای لێ‌دەکات ببێتە بەندەیەکی وەفادارو بەئەمەك بۆ خوای پەروەردگاریو گەورەترینو بەرزترین ئامانجو مەبەستی ببێتە وەدەست هێنانی ڕەزامەندی‌ی ئەوو لەگەڵ گەورەترین ئینسانو سەروەری پێغەمبەراندا ﷺ بڵێ: ﴿ إن صلاتي ونسكي ومحياي ومماتي لله رب العالمين، لاشريك له وبذلك أمرت وأنا أول المسلمين ﴾ الأنعام

(١) شەهیدی ئیسلام (سید قطب) لەدوو کتێبی (خصائص التصور الإسلامي) و (مقومات التصور الإسلامي) دا چاك مەسەلەی (تێڕوانین)ی توێژیوەتەوە.

(١٦٢-١٦٣)، ئنجا شایانی باسیشە کەبەندایەتیو خواپەرستی چاکترین و جوانترین و گەورەترین خەسڵەتی مرۆڤەو ئینسان هەتا لەو بوارەدا زیاتر بەرەو پێش بچێ و خواپەرست و بەندەیەکی ڕاستترو ساغترێ زیاتر لەخوا نزیك دەبێتەوەو ڕێزو حورمەتی پتر دەبێ و چاکتر لەلای بەرز دەبێتەوە، هەربۆیەش خوای کاربەجێ لەبەرزترین پایەو پیرۆزترین حاڵەتدا کەشەوڕۆ و بەرزبوونەوە (الإسراء والمعراج) بوو چاکترین بەندەو گەورەترین پێغەمبەری خۆی (محمد ﷺ) بەخەسڵەتی بەندایەتی ناوبردووە: ﴿ سبحان الذي أسرى بعبده ليلا من المسجد الحرام إلى المسجد الأقصى الذي باركنا حوله لنريه من آياتنا. ﴾ الإسراء (١).

بەڵێ... خواپەرستی و بەندایەتی کردن بۆ خوا گەورەترین و چاکترین خەسڵەتی ئینسانەو حیکمەت و هۆی خوڵقێنرانیشیەتی وەك خوای مەزن دەفەرمووێ: ﴿ وما خلقت الجن والإنس إلا ليعبدون ﴾ الذاريات (٥٦). کەواتە: هەرچەندە وشەی خواپەرستی (عبادة) لەئیسلامدا زیاتر بۆ چوار درووشمەکان و هەندێك شتی دیکە بەکاردێ، بەڵام چەمك و واتایەکی فراوانتریشی هەیە کەبریتییە لە (جێگیربوونی ئەوپەڕی بەگەورەگرتن و خۆشویستن و ترس و سام و شەرم و ڕێز سەبارەت بەخوا لەدڵدا بەجۆرێك کەوا هەموو بیرو خولیایەکانی مێشك و هەست و نەستەکانی دڵ و وشەو ڕستەکانی زمان و جموجۆڵی ئەندامەکان مۆری ئیخلاصیان پێوەبێ و بەگوێرەی شەرعی خوا بێ و دەروودەروون (ظاهر وباطن)ی ئینسان لەهەموو بوارەکانی مەعنەوی و فەرهەنگی و سیاسی و ئابووری و کۆمەڵایەتیدا ساغ و یەکلا ببێتەوە بۆ خواو بەپێی بەرنامەی خوا بەڕێوە بچێ).

کەواتە کاکڵ و جەوهەری خواپەرستی ئەوەیە کەبەس خوا بپەرستری و بەس بەو شێوەیەش بپەرستری کەبۆخۆی دیاری کردووە، هەربۆیەش هاوبەشپەیداکردن (الشرك) و شتی تازە لەئاییندا داهێنان و درووست کردن (البدعة) دوو میکرۆب و دەردی هەرە پیس کەتووشی خواپەرستی دەبن، چونکە (شرك) کەیەکێ لەجۆرەکانی (ریاباری)یە دژی بەس خواپەرستن (التوحيد)ە، (بدعة)یش لارێبوونە لەو شێوەو چۆنیەتییەی کەخوا دیاری کردووە بۆ پەرستنی خۆی، دیارە بەهۆی بۆخواساغبوون (الإخلاص لله)ەوە لەهەموو جۆرەکانی هاوبەشپەیداکردن ڕزگارمان دەبێ و بەهۆی شوێنپێی پێغەمبەر هەڵگرتن (إتباع الرسول)یشەوە لەهەموو شێوەکانی بیدعەت قوتارمان دەبێ، بۆیەش خوای زاناش فەرموویەتی: ﴿ ومن أحسن دينا ممن أسلم وجهه لله وهو محسن ﴾ النساء (١٢٥)، وەهەر بۆیەش (فضيل بن عياض) لەتەفسیری ﴿ ليبلوكم أيكم أحسن عملا ﴾ الملك (٢)دا فەرموویەتی (أحسن عملا: أي أخلصه وأصوبه) پاشان (وأخلصه)ی بەوە لێكداوەتەوە کە (ساغترو بێخەڵەتر بێ بۆ خوا)و (أصوبه)یشی بەوە لێك داوەتەوە کە (ڕاستتر بێ و چاکتر بەپێی سوننەتی پێغەمبەر ﷺ بێ).

ئیدی بەئومێدی ئەوەی کەهەرچی زیاترو چاکتر بۆخوا ساغبینەوەو بەدوای پێغەمبەر بکەوین هەتا وامان لێدێ بەشی غەیری خوامان پێوە نامێنێ و هێندەی نووکی دەرزیش

سەرپێچیی و گوێنەدان بەسوننەتی پێغەمبەرمان ﷺ تێدا نامێنێ. کۆتایی ئەم باسەش بەم فەرموودە بەرزو پیرۆزەی خوا دێنم کەلەسەر زمانی پێغەمبەرەکەی ﷺ فەرموویەتی:

قال رسول الله ﷺ إن الله تعالى قال: ﴿من عادى لي وليا فقد آذنته بالحرب، وما تقرب إلي عبدي بشئ أحب إلي مما افترضت عليه، ومايزال عبدي يتقرب إلي بالنوافل حتى أحبه، فإذا أحببته كنت سمعه الذي يسمع به وبصره الذي يبصر به ويده التي يبطش بها ورجله الذي يمشي به وإن سألني أعطيته ولئن استعاذني لأعيذنه﴾ رواه البخاري عن أبي هريرة رضي الله عنهما(١).

چوارەم: خوو ورەوشت (الأخلاق):

هەروەك چۆن خواپەرستی میوەو بەرهەمی بیروباوەری ئیسلامیی‌ باندو سەنگی مەحەك و تەرازووشیەتی، خوو ورەوشتی جوانو بەرزیش زادەو بەرهەمی خواپەرستنەو پێوەرو تەرازووی پێوانو هەڵسەنگاندنیشیەتی.

بەڵێ... هەروەك چۆن هەتا بیروباوەڕ ساغ‌ترو دامەزراوتربێ خواپەرستیی و بەندایەتی خواکردنیش ڕاست‌ترو چاکتر دەبێ. جوانیی و بەرزی خوو ڕەوشتیش پەیوەندی‌یەکی ڕاستەوانەی بەڕاستیی و بێ‌خلەیی خواپەرستی‌یەوە هەیە.

دیارە مەبەستیش لەخوو ڕەوشت ئەو ئەدەبو خەسڵەتە پەسەندو دڵگیرانەن کەدەرو دەروونی ئینسان دەڕازێننەوەو شیرینو سەنگینی دەکەن، وای لێدەکەن کەبەچاکترین شێوە لەگەڵ خۆیو خواو خەڵكو دەوروبەرو بوونەوەردا ڕەفتار بکاتو، لەهیچ کام لەو پێنج و بوارەدا کردەوەو هەڵوێستێکی وای لێ‌نەیێشکوێتەوە کە لەگەڵ ڕەزامەندیی خوادا نەگونجێو پێی لەکەدار بێ.

جادبارە کەتوێژینەوەی مەسەلەی خوو ڕەوشت پێویستی بەوە دەکات کەلەشوێنێکی تەرخانکراودا ئەنجام بدرێ(٢) بۆیە لێرەدا بەخستنەڕووی چەند خاڵێك واز لەتوێژینەوەی ئەم بابەتە گرنگە دێنین:

١. پاریزکاریی و ڕەوشت چاکی گەورەترین هۆن بۆ چوونە بەهەشت:

خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿..واعبدوا ربكم وافعلوا الخير لعلكم تفلحون﴾ الحج (٧٧). پێغەمبەریشمان ﷺ لەوەڵامی کەسێکدا کەلێی پرسی: چ‌شتێك دەبێتە مایەی چوونە بەهەشت؟ فەرمووی: ﴿تقوى الله وحسن الخلق﴾ رواه الترمذي وحسنه.

---

(١) تێبینی: ئێمە سوپاس بۆخوا لەنووسراوێکی سەربەخۆدا بەدرێژی باسی خواپەرستیمان کردووە.

(٢) لەنووسراوێکی دیکەشدا مەسەلەی خوو ڕەوشتمان تارادەیەکی باش باس کردووە.

٢. ڕەوشتی چاك قورسترین شتە لەتەرازووی ڕۆژی دواییدا:

پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: ﴿ مامن شيء أثقل في ميزان المؤمن يوم القيامة من خلق حسن ﴾ رواه أبو داود والترمذي وصححه.

٣. ئینسان هەتا ڕەوشتی جوانتر بێ لەدواڕۆژدا لەپێغەمبەر ﷺ نزیكترە:

هەروەك خۆشەویستمان لەو بارەوە فەرموویەتی: ﴿ إن أحبكم إلي وأقربكم مني مجلسا يوم القيامة أحاسنكم أخلاقا وإن أبغضكم إلي وأبعدكم مني مجلسا يوم القيامة مساويكم أخلاقا ﴾ رواه أحمد وابن حبان والطبراني وقال المنذري رواته رواة صحيح.

٤. خواپەرستی ئەگەر مرۆڤ لەڕەوشتی بەدو خراپەكاری نەگێڕێتەوە بەپووچ و قرپۆك دادەنرێ:

خوای بەرزو مەزن فەرموویەتی: ﴿ أرأيت الذي يكذب بالدين فذلك الذي يدع اليتيم ولايحض على طعام المسكين فويل للمصلين الذين هم عن صلاتهم ساهون ﴾ الماعون (٥.١). هەروەها فەرموویەتی: ﴿ إن الصلاة تنهى عن الفحشاء والمنكر. ﴾ العنكبوت (٤٥). كەواتە: نوێژ كەگەورەترین جۆری خواپەرستی شەخصییە، هەر هێندە بەنوێژ لەقەڵەم دەدرێ كەببێتە هۆی گێڕانەوەی ئینسان لەخراپەو شتی ناقۆڵا.

٥. خوو وخدەی خراپ نیشانەی دەغەڵی و ناپاكییە:

پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: ﴿ أربع من كن فيه كان منافقا خالصا ومن كانت فيه خصلة فيهن كانت فيه خصلة من نفاق حتى يدعها: إذا ائتمن خان، وإذا حدث كذب، وأذا عاهد غدر، وإذا خاصم فجر ﴾ متفق عليه.

٦. بڕواداریو مسوڵمانەتی لەگەڵ ڕەوشتی بەدو خراپدا ناگونجێن:

پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: ﴿ ليس المؤمن بالطعان ولااللعان ولاالفاحش ولاالبذي ﴾ رواه الترمذي وحسنه. وەفەرموویەتی: ﴿ المسلم من سلم المسلمون من لسانه ويده والمهاجر من هاجر مانهى الله عنه ﴾ متفق عليه.

٧. ئینسان هەتا ڕەوشتی چاكتربێ بڕوای تەواوترە:

چونكە پێغەمبەری پێشەوامان ﷺ فەرموویەتی: ﴿ أكمل المؤمنين إيمانا أحسنهم خلقا ﴾ رواه الترمذي وصححه. وەفەرموویەتی: ﴿ إن من خياركم أحسنكم أخلاقا ﴾ متفق عليه.

٨. پێغەمبەرمان موحەممەد ﷺ لەهەموو کەس رەوشتی بەرزترو چاکتر بووە:

چونکە خوا لەمەدحی‌دا فەرموویەتی: ﴿ وإنك لعلى خلق عظيم ﴾ القلم (٤). وە: ﴿ عن أنس رضي الله عنه قال: كان رسول الله ﷺ أحسن الناس خلقا ﴾ متفق عليه.

٩. رەوشتی بەرزو جوان هاوتای گەورەترین جۆرە خواپەرستی‌یە:

عن عائشة رضي الله تعالى عنها قالت سمعت رسول الله ﷺ يقول: ﴿ ان المؤمن ليدرك بحسن خلقه درجة القائم الصائم ﴾ رواه أبوداود.

١٠. خوو وخدەی خراپ دەبێتە هۆی لابردن‌و شۆردنەوەی چاکەو خێر:

خوای بێ‌هاوتا فەرموویەتی: ﴿ ..لاتبطلوا صدقاتكم بالمن والأذى.. ﴾ البقرة (٢٦٤). پێغەمبەریشمان ﷺ فەرموویەتی: ﴿ سباب المسلم فسوق وقتاله كفر ﴾ متفق عليه.

پێنجەم: برایەتی‌و پێکەوە جۆشدران:

هەرکاتێك کۆمەڵە مرۆڤانێك پەیدابوون کەتاك تاکیان خاوەنی (تێڕوانین‌و بیروباوەڕو خواپەرستی‌و خوو ڕەوشتی) ئیسلامی‌یانە بوون ئەوە بەشێوەیەکی ئۆتۆماتیکی دەبنە براو خۆشەویستی یەکترو دڵیان پێکەوە گرێ دەدرێ‌و وەك خشتی دیوار پێکەوە جۆش دەدرێن، چونکە کۆمەڵە ئینسانێك کەهەموویان بەس خوا بە بەدیهێنەرو پەروەردگاری خۆیان‌و، تەنیا موحەممەد بەپێشەواو رابەرو، ئیسلام بەبەرنامەی ژیان‌و، قیبلەو ڕەزامەندی‌ی خوا بەمەبەست‌و، چەسپاندنی حوکمی خوا بەئامانج‌و، بەندایەتی کردن بەئەرکی سەرشانیان دەزانن، حەتمەن دەبنە خاوەنی یەك دڵ‌و دەنگ‌و رەنگ‌و ریزیش، چونکە یەکبوونیان لەپەرستراو (معبود)و پێشەواو بەرنامەو رووگەو ئامانج‌و مەبەست‌و ئیش‌دا دەبێتە هۆی یەکبوون‌و یەکگرتنیشیان لەنێو خۆیاندا.

هەڵبەتە شتێکی ئاسایی‌و چاوەڕوان کراویشە کەکۆمەڵە خشتێك کەهەموویان بەیەك قاڵب دارێژراون‌و بەیەك شێوە دروست کراون، زۆر چاك هەموویان بێ لەیەك بەدرێ‌و قایمترین خانوویان لێ‌دروست بکرێ!

دەقی قورئان‌و سوننەتیش لەو بارەوە یەکجار زۆرن بۆ وێنە:

- ﴿ ياءيها الذين آمنوا اتقوا الله حق تقاته ولاتموتن إلا وأنتم مسلمون. واعتصموا بحبل الله جميعا ولاتفرقوا.. ﴾ آل‌عمران (١٠٢.١٠٣).
- ﴿ إنما المؤمنون إخوة فاصلحوا بين أخويكم.. ﴾ الحجرات (١٠).
- ﴿ فاتقوا الله وأصلحو ذات بينكم.. ﴾ الأنفال (١).
- إن الله يحب الذين يقاتلون في سبيله صفا كأنهم بنيان مرصوص ﴾ الصف (٤).
- عن أبي هريرة رضي الله عنه قال: قال رسول الله ﷺ: ﴿ لاتدخلوا الجنة حتى

تؤمنوا ولاتؤمنوا حتى تحابوا، ألا أدلكم على شئ إذا فعلتموه تحاببتم؟ أفشوا السلام بينكم ﴾ رواه مسلم.

- ﴿ المؤمن للمؤمن كالبنيان يشد بعضه بعضا، وشبك أصابعه ﴾ متفق عليه.
- ﴿ مثل المؤمنين في توادهم وتعاطفهم وتراحمهم مثل الجسد إذا اشتكى منه عضو تداعى له سائر الجسد بالسهر والحمى ﴾ متفق عليه.

ئنجا ئەگەر سەرنجێکی ورد لەهەر چوار درووشمە بنەڕەتیی و گرنگەکانی ئیسلام لەنوێژو ڕۆژوو و زەکاتو حەج بدەین، دەبینین یەکێتیی و یەکسانیی و پێکەوە پەیوەستیی موسڵمانانیان وەك مانگی چواردە تێدا دەدرەوشێتەوە، چونکە:

لەنوێژدا پاڵ‌لێکدانو یەکڕیزیی و یەك ئامانجیی و ڕێك‌وپێکی (نظام)و گەورەو گچکەییی و گوێ گرتنو فەرمانبەری (السمع والطاعة)و یەکسانیی و یەکدەنگیی و یەك دڵیی و... بەشێوەیەکی واقیعیی و کردەیی دەبینریّو، لەڕۆژوو گرتندا بەتایبەتی ڕەمەزان، یەکسانیی و بەشداری یەکتر کردن لەتینوێتیی و برسێتیدا و خۆڕاهێنانو فەرمان بەجێ‌هێنانو... هتد دەبینرێ، لەزەکات‌دان بەزەیی بەیەکتردا هاتنەوەو یارمەتیی و هاوکاریی و بەتەنگ یەکەوەبوونو... هتد دێتە بەرچاو، لەحەجیشدا کەهەموو موسڵمانان یەك جۆرە بەرگو پۆشاك دەبەر دەکەنو یەك جۆرە سروود دەڵێنەوە: ﴿ لبيك اللهم لبيك، لبيك لاشريك لك لبيك، إن الحمد والنعمة لك والملك، لاشريك لك لبيك ﴾ و لەیەك کاتدا لەسەر عەرەفات ڕادەوەستنو بەدەوری یەك کەعبەدا دەسووڕێنەوەو... هتد وەك ڕۆژی ڕووناو بەزمانی کردەوەو حاڵ موسڵمانان ڕای دەگەیەنن کەبەندەی یەك خواو شوێن‌کەوتووی یەك پێشەواو وەچەی یەك ئادەمو حەواو عەودالی یەك ئامانجو هیوان.

شەشەم: بانگەوازو تێکۆشان (الدعوة والجهاد):

ئیسلام پەیڕەوو بەرنامەی ژیانی تاكو کۆمەڵەو بۆیە هاتووە کەواقیعو حاڵی کۆمەڵگا چاك بکاتو بگۆڕێ، لەکوفرەوە بۆ ئیمان، لەستەمەوە بۆ داد، لەخراپەوە بۆ چاکە، لەنەفسانەوە بۆ زانست، لەجێمانەوە بۆ بەرەوپێش‌چوون، لەزەبوونییەوە بۆ عیززەتمەندی، لەهەژارییەوە بۆ دەوڵەمەندیی و بەکورتی لەنەفامی (جاهلية)یەوە بۆ ئیسلام: ﴿ أفحكم الجاهلية يبغون ومن أحسن من الله حكما لقوم يوقنون ﴾ المائدة: (٥٠) بۆیە هەرکاتێك کۆمەڵی موسڵمانان خوایان ناسیی و خۆیان دۆزییەوەو تێگەیشتنو بێگومان، دەزانن کەئەم ژیانە دنیاییە جێگای ئیسراحەتو ئاسوودەییی و ڕابواردن نییە بەڵکو شوێنی تاقی کردنەوەو ڕەنج‌دانو کارکردنە، ئیدی چاککردنو گۆڕینی خەڵكو دەوروبەر دەبێتە خولیاو ئاواتیانو دەست بەکار دەبن.

ئاشکراشە کەبۆ گۆڕینو چاککردنی هەر کۆمەڵگایەك هەنگاوو قۆناغی یەکەم بانگەوازو تێگەیاندنو حاڵی کردنیەتی کەلەڕاستیدا ئەمیش هەر جۆرێکە لەتێکۆشان

(جهاد)و پاشان جۆرو شێوەکانی دیکەی خەبات، تێکۆشان دێنە پێش. کەجەنگ، و خەباتی چەکداری گەورەترین و بەرزترینیانەو. هەر ئەمیشە کەپێغەمبەر ﷺ بە لوتکەی هەرە بەرزی ئیسلامی داناوەو فەرموویەتی: ﴿ وذروة سنامه الجهاد ﴾.

شایانی باسیشە کەزۆربەی یان تێکرای زانایان لەسەر ئەوەن کەجیهاد گەورەترین جۆرە خواپەرستیی کۆمەڵی (العبادة الجماعية) یە هەروەك چۆن نوێژ گەورەترین جۆرە خواپەرستیی شەخسی یە، ئنجا بالەچەند خاڵێكدا بەکورتی باسی هەرکام لەبانگەوازو تێکۆشان بکەین:

یەکەم: بانگەواز:

١- بانگەوازو خەڵك تێگەیاندن لەبەرنامەو ئایینی خوا هەر جۆرێکە لەجۆرەکانی تێکۆشان:

چونکە خوای زانا بەپێغەمبەر ﷺ ی فەرمووە: ﴿ فلا تطع الكافرين وجاهدهم به جهادا كبيرا ﴾ الفرقان (٥٢). دیارە سوورەتی (الفرقان) مەککی یەو راناوی سەر ﴿ جاهدهم به ﴾یش بەرای تێکرای توێژەرەوانی قورئان دەگەڕێتەوە بۆ قورئان. کەدیارە مەبەست لەو جۆرە (جهاد)ە تێگەیاندنو حاڵی کردنیانە.

پێغەمبەریشمان ﷺ فەرموویەتی: ﴿ جاهدوا المشركين بأموالكم وأنفسكم وألسنتكم ﴾ رواه أبو داود بإسناد صحيح.

٢- خەڵك بانگ کردن بۆ لای خواو حاڵی کردنیان لەئایینی خوا کردەوەیەکی یەکجار گەورەیە:

پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: ﴿ من دل على خير فله مثل أجر فاعله ﴾ رواه مسلم. هەروەها فەرموویەتی: ﴿ من دعى إلى هدى كان له من الأجر مثل أجرر من تبعه لاينقص ذلك من أجورهم شيئا. ﴾ رواه مسلم. دیسان فەرموویەتی: ﴿ فوالله لأن يهدي الله بك رجلا واحدا خير لك من حمر النعم ﴾ متفق عليه.

٣- چاکترین و پیرۆزترین قسە، قسەی کەسێکە کەخەڵکی بانگ دەکاتە لای خوا:

خوای بەرزو مەزن فەرموویەتی: ﴿ ومن أحسن قولا ممن دعى إلى الله وعمل صالحا وقال إنني من المسلمين ﴾ فصلت (٣٣)، هەروەها فەرموویەتی: ﴿ ولتكن منكم أمة يدعون إلى الخير... وأولئك هم المفلحون ﴾ آل‌عمران (١٠٤).

٤- بانگەوازکردن بۆ ئیسلام پێویستە لەسەر بنچینەی تێگەیشتن و لەبەر رۆشنایی دا بێ:

خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿ قل هذه سبيلي أدعوا إلى الله على بصيرة أنا ومن

اتبعني ﴾ یوسف (١٠٨). ﴿ ولاتقف ماليس لك به علم إن السمع والبصر والفؤاد كل أولئك كان عنه مسئولا ﴾ الإسراء (٣٦).

د. خەڵك بانگكردنو تێگەیاندنیان لەئیسلام پێویستە بەلێزانی بێ:

خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿ أدع إلى سبيل ربك بالحكمة والموعظة الحسنة وجادلهم بالتي هي أحسن ﴾ النحل (١٢٥).

دووەم: جیهاد:

٦. خەباتی چەكدارانە گەورەترینو چاكترین كردەوەیە لەئیسلامدا:

- خوای دادگەر فەرموویەتی: ﴿ أجعلتم سقاية الحاج وعمارة المسجد الحرام كمن آمن بالله واليوم الآخر وجاهد في سبيل الله؟ لايستون عندالله والله لايهدي القوم الظالمين ﴾ التوبة (١٩).
- عن أبي هريرة رضي الله عنه قال: سئل رسول الله ﷺ: أي العمل افضل؟ قال: ﴿ إيمان بالله ورسوله، قيل ثم ماذا؟ قال: الجهاد في سبيل الله ﴾ متفق عليه.
- وعن أبي ذر رضي الله عنه قال: قلت يارسول الله أي العمل افضل؟ قال: ﴿ الإيمان بالله والجهاد في سبيله ﴾ متفق عليه.
- وعن أبي سعيد الخدري رضي الله عنه قال أتى رجل رسول الله ﷺ فقال: اي الناس افضل؟ قال: ﴿ مؤمن يجاهد بنفسه وماله في سبيل الله ﴾ متفق عليه.

٧. مەبەست لەوشەی (جهاد) بەكارهێنانی هەرچی وزەو توانایە لەرێی خوادا:

بەڵێ... وەك زانایان فەرموویانە: (الجهاد بذل اقصى ما في الوسع). كەواتە وشەی (جهاد) هەر لەقسەكردنو نووسینو ماڵخەرج كردنو ئیشتیمانو ماڵو حاڵ بەجێ‌هێشتنەوە بگرە هەتا گیانی خۆبەخت كردن لەپێناوی خوادا هەمووی دەگرێتەوە، جیهادی ڕاستەقینە ئەوەیە كەئینسان هەموو هێزو توانا ماددیو مەعنەوییەكانی خۆی لەپێناوی خوادا بەكاربێنێ، خوایش فەرموویەتی: ﴿ وجاهدوا في الله حق جهاده ﴾ الحج (٧٨). بەڵام لەسۆنگەی ئەوەوە لەناوهێنانی (جهاد)دا بەس جەنگەو خەباتی چەكداری دێتە زەینەوە چونكە بەرزترینو گرنگترین جۆرێتیو بەبێ ئەویش واقیع ناگۆڕێ.

٨. جیهاد بەمەبەستی ئەوە دەكرێ كەپەرچو كۆسپ لەرێی بڵاوبوونەوەی ئیسلامدا نەمێنێو حوكمی خوا لەزەویدا بچەسپێ:

خوای بەرزو مەزن فەرموویەتی: ﴿ ولولا دفع الله الناس بعضهم ببعض لهدمت

صوامع وبيع وصلوات ومساجد يذكر فيها اسم الله كثيرا﴾ الحج (٤٠).
﴿ولولا دفع الله الناس بعضهم ببعض لفسدت الأرض ولكن الله ذو فضل على العالمين﴾ البقرة (٢٥١).

١٠. تەنها ئەوانە جیهادی راستەقینەیان بۆ دەکرێ کەخاوەنی خەسلەتە بەرزو بنچینەییەکانی مسوڵمانەتین:

خوای گەورە فەرموویەتی:﴿إن الله اشترى من المؤمنين أنفسهم وأموالهم بأن لهم الجنة يقاتلون في سبيل الله فيقتلون ويقتلون وعدا عليه حقا في التوراة والإنجيل والقرآن ومن أوفى بعهده من الله فاستبشروا ببيعكم الذي بايعتم به وذلك هو الفوز العظيم، التائبون العابدون الحامدون السائحون الراكعون الساجدون الآمرون بالمعروف والناهون عن المنكر والحافظون لحدود الله وبشر المؤمنين﴾ التوبة (١١١-١١٢)[١].

حەوتەم: پەیدابوونی کیان و ڕێکخستنی ژیان (تنظيم الحياة):

لەبڕگەی هەشتەمی خاڵی شەشەمدا گوتمان (جیهاد بەمەبەستی ئەوە دەکرێ کەپەرچ و کۆسپ لەڕێی بڵاوبوونەوەی ئیسلامدا نەمێنن و حوکمی خوا لەزەوی بچەسپێ) جابێگومان لەکاتێکدا لەسایەی تێکۆشان و خەباتی کۆمەڵی خوا (حزب الله)وە ئیسلام بڵاودەبێتەوەو حوکمی خوا سەقامگیر دەبێ. وردە وردەش هەموو لایەنەکانی ژیانی کۆمەڵگا لەبەر تیشکی حوکم و یاساکانی ئیسلامدا ڕێك دەخرێن. کەواتە دەتوانین بڵێین: پەیدابوونی کیان و ڕێك و پێك بوونی کۆمەڵگا و ڕێکخستنی هەموو لایەنەکانی ژیانیش زادەو بەرهەمی خەبات و تێکۆشانە. هەر بۆیەش مەگەر بەدەگمەن دەنا هیچ پێغەمبەرێك بۆی نەکراوە لەپاش خەبات و تێکۆشان نەبێ ژیانی کۆمەڵگای ڕێك بخات.

ئاشکرایە کەمەبەستیش لەڕێکخستنی ژیانی کۆمەڵگا ئەوەیە کەلەهەموو بوارەکانی فەرهەنگی و ئابووری و کۆمەڵایەتی و مەعنەوی و... هتدا پەرس بەس بەپەیڕەوو بەرنامەی خوا بکرێ و، ئینسان بەتاك و کۆمەڵیەوە بەشێوەیەك ڕەفتار بکاو بەڕێوە بچێ کەجێگای ڕەزامەندیی خواو پێغەمبەرەکەی بێ.

ڕێکخستنی ژیانی کۆمەڵگاش بەشێوەیەکی گشتی سێ ڕووی هەن:

١. سیاسی. ٢. کۆمەڵایەتی. ٣. ئابووری.

(١) لەبەشی حەوتەم (شێوازەکانی کاری ئیسلامی)دا زیاتر تیشکمان هاویشتۆتە سەر ئەم جۆرە باسانە.

١- سیاسی:

لەڕووی سیاسیەوە ئیسلام کاروباری کۆمەڵگا لەسەر ئەم بنچینانە ڕێك دەخات:

(أ) بەس خوا مافی ئەخشەکێشان و بەرنامە دانانی هەیە بۆ ژیانی ئینسان چونکە خواو پەروەردگارو بەدیهێنەری بەس ئەوە: ﴿ إن الحكم إلا لله أمر ألا تعبدوا إلا إياه ذلك الدين القيم ﴾ يوسف (٤٠).

(ب) ڕاوێژ (الشورى)، وەك خوای زاناو مەزن فەرموویەتی: ﴿ وأمرهم شورى بينهم ﴾ الشورى (٣٨).

(ج) مەرکەزییەت، خوای دادگەر فەرموویەتی: ﴿ ياءيها الذين آمنوا أطيعوا الله وأطيعوا الرسول وأولي الأمر منكم ﴾ النساء (٣٩)، پێغەمبەریش ﷺ لەو بارەوە فەرموویەتی: ﴿ إذا خرج ثلاثة في سفر فليوءمروا أحدهم ﴾ رواه أبو داود.

(د) گوێ گرتن و فەرمانبەری لەسنووری شەرع دایە: ﴿ على المرء المسلم السمع والطاعة مالم يوءمر بمعصية ﴾ رواه البخاري.

(ﻫ) هاوکاری یەکتر کردن لەسەر چاکەو پارێزکاری: ﴿ وتعاونوا على البر والتقوى ﴾ المائدة (٢).

(و) هەموو موسڵمانێك بەرپرسیارە لەئاقار کیان و کۆمەڵگای ئیسلامی دا وەك پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی: ﴿ كلكم راع وكلكم مسئول عن رعيته ﴾ رواه البخاري.

٢- کۆمەڵایەتی:

لەڕووی کۆمەڵایەتیشەوە کیان و کۆمەڵگای ئیسلامی لەسەر چەند بنەمایەك بنیات دەنرێ کەئەمانە گرنگترینیانن:

(أ) ئینسانەکان لەڕیشەو بنچینەدا یەکن: ﴿ ياءيها الناس إنا خلقناكم من ذكر وأنثى ﴾ الحجرات (١٣).

(ب) ئینسانەکان بۆ چەند تیرەو گەلێك دابەش بوون بەمەبەستی یەکتر ناسین و بەیێزبوونی ژیان: ﴿ وجعلناكم شعوبا وقبائل لتعارفوا ﴾ الحجرات (١٣).

(ج) تەرازووی گەورەو بچووکی و گرانی و سووکی تەقوایە: ﴿ إن أكرمكم عند الله أتقاكم ﴾ الحجرات (١٣).

(د) برواداران هەموویان دۆست و پشتیوانی یەکترن: ﴿ والمؤمنون والمؤمنات بعضهم أولياء بعض يأمرون بالمعروف وينهون عن المنكر ويقيمون الصلاة ويؤتون الزكاة ويطيعون الله ورسوله أولئك سيرحمهم الله إن الله عزيز حكيم ﴾ التوبة (٧١).

(ﻫ) یەکەمین شانەی درووست بوونی کۆمەڵگای موسڵمانان خێزانی موسڵمانە (الأسرة المسلمة): ﴿ ومن آياته أن خلق لكم من أنفسكم أزواجا لتسكنوا إليها وجعل

بينكم مودة ورحمة ﴾ الروم (٢١).

(و) خزمایەتیو بەرو پشت لەئیسلامدا ڕێزێکی تایبەتی لێنراوە: ﴿ وأولوا الأرحام بعضهم أولى ببعض في كتاب الله ﴾ الأحزاب (٦).

٣. ئابووری :

لەڕووی ئابووریشەوە دەتوانین ئەم چەند بنچینە گشتییە بخەینەڕوو:

(أ) هەرچی لەئاسمانەکانو زەوی دایە مڵکی خوایە: ﴿ ولله ملك السموات والأرض ﴾ آل‌عمران (١٨٩).

(ب) هەرچی لەبوونەوەر دایە بۆ بەهرەمەندبوونی ئینسان مەیسەر کراوە: ﴿ وسخر لكم مافي السموات وما في الأرض جميعا منه ﴾ الجاثية (١٣).

(ج) خێرو بێرو نیعمەتەکان بۆ تێکرای ئینسانەکان بەیەکسانی خوڵقێنراون نەك بۆ دەستەیەکی تایبەت: ﴿ هو الذي خلق لكم مافي الأرض جميعا ﴾ البقرة (٢٩)، ﴿ والأرض وضعها للأنام ﴾ الرحمن (١٠).

(د) هەموو ئینسانێك بۆی هەیە لەنازو نیعمەتەکانی خوا بەهرەمەند بێ: ﴿ هو الذي جعل لكم الأرض ذلولا فامشوا في مناكبها وكلوا من رزقه ﴾ الملك (١٥).

(هـ) هەروەك چۆن نوێژو ڕۆژوو پێویستە، کاسبیی حەڵاڵو ڕۆزی پەیداکردنیش هەر پێویستە: ﴿ فإذا قضيت الصلاة فانتشروا في الأرض وابتغوا من فضل الله ﴾ الجمعة (١٠).

(و) درووست نیە سەرچاوە سرووشتییەکان بکرێنە موڵکی تایبەتی: ﴿ ثلاث الناس فيهم شركاء: الماء والكلأ والنار ﴾ رواه أبو داود وفي رواية ﴿ والملح ﴾.

(ز) نابێ ڕێگا بدرێ ماڵو دارایی لەدەستی کۆمەڵێك سامانداروو دەوڵەمەنددا گورت هەڵێ: ﴿ كي لايكون دولة بين الأغنياء منكم ﴾ الحشر (٧).

(ح) هەموو ئەو وەسیلەو هۆیانەی زیانبەخشن قەدەغەکراون لەبواری کاروکاسبیدا وەك: دزی، ماڵزەوت‌کردن (غصب)، هەر جۆرە فێڵ (غش)ێك، شت هەڵگرتن بۆ کاتی گرانی (إحتكار)... هتد.

(ط) موڵکایەتی تاك (الملكية الفردية) شتێکی ڕەوایە لەسنووری شەریعەتی ئیسلامدا بەڵام وەك ڕژێمی سەرمایەداری بەرهەڵداو بێ سنوور نیە.

(ی) ڕێگا بەتاك نادرێ بەهۆی ئازادیی شەخسیو موڵکایەتی تایبەتییەوە زیان بەکۆمەڵ بگەیەنێ بۆیە سوودخۆری (الربا)و شت هەڵگرتن بەمەبەستی گرانبوونو دزیو فێڵ بەهەموو جۆرەکانییەوە قەدەغەکراونو، زەکات لەماڵی دەوڵەمەندەکاندا بۆ نەداران پێویست کراوە، بەڵام ئیسلام هەروەك چۆن بەناوی ئازادکردنی تاکەوە نایەڵێ زیان بەکۆمەڵگا بگات وەك لەڕژێمی سەرمایەداری (کاپیتالیزم)دا دەبینرێ، بەناوی پاراستنی بەرژەوەندیی گشتیو خزمەتکردنی کۆمەڵگاشەوە نایەڵێ تاك (فرد) لەژێر پێی

دەوڵەت و کۆمەڵدا وردوخاش بکرێ و بپلیشێتەوە وەك لەکۆمەڵگا سۆشیالیزمی یەکاندا بینرا.

(ك) زەکات کەئەندازەیەکی دیارکراوە لەسەر دەوڵەمەندەکان فەرزە بیدەن بەنەدارو موستەحەقان، بەپێچەوانەی بیرکردنەوەی گەلێك کەسەوە خێر پێ کردن و دەستگرۆیی سامانداران نیە بۆ نەداران، بەڵکو هەقێکی شەرعی یە کەدەوڵەت وەری دەگرێ و لەرێی خۆیەوە وەك مووچە (معاش) بەسەر موستەحەقانیدا دابەش دەکات.

(ل) ئەوانەی کەناتوانن پێداویستی یەکانی ژیانیان دابین بکەن لەبەر نەخۆشی و پیری و پەککەوتەیی و مشوورگێرو سەرپەرشتێکی واشیان نیە کەبیان ژیەنێ، لەسەر دەوڵەت پێویستە ئەگەر بتوانێ دەنا لەسەر کۆمەڵگا، کەژیانیان دابین بکات و بێ ئیحتیاجیان بکات.

شایانی باسە ئەم مەسەلەیەش یەکێکە لەبابەتە هەرە گرنگەکانی سیاسەتی ئابووری لەئیسلامدا کەزانایانی هاوچەرخ پێی دەڵێن (التكافل الإجتماعي) واتە بەتەنگ یەکترەوەبوونی کۆمەڵگاو مشوور لەیەکتر خواردنیان، بەڵام زۆربەی خەڵکی لێی بێ ئاگان[1].

■ ■ ■

ئەلێرەشدا کۆتایی بەم بەشی چوارەم (تێگەیشتن)ە دێنین و دەچینە سەر بەشی پێنجەم، کەبریتی یە لەبناغەی کۆبوونەوە (أساس التجمع)، چونکە کەسانێك لەسەر (سەرچاوەی وەرگرتن)و (تێروانین)و (بیروباوەڕ)و جۆری (تێگەیشتن) لەنێو خۆیاندا یەکدەنگ بوون و رێك کەوتبن دیارە کاتی ئەوە هاتووە بۆ ئەوە دەشێن کەبەدەم بانگی خواو پێغەمبەرەوە ﷺ بچن و چی تر بەپرژوبڵاوی و شیرازە پچڕاوی نەمێننەوە و کۆمەڵ بن، چونکە ئەسڵ لەمسوڵمانەتیدا کۆمەڵبوون و پێکەوەبوونە و لەگەڵێك دەقی قورئان و سوننەتدا هەڕەشەی توندو بێ ڕەزا لەتاك گەرایی و جیاجیایی و پرژوبڵاوی کراوەو تەنانەت مەترسی ی لەجوغزی ئیسلام چوونەدەریش پێش چاو خراوە.

بەڵام بێگومان هەموو کۆمەڵبوون و یەکدەنگبوونێکیش ڕاست و شەرعی و بەجێ نیە، بۆیە بەشی پێنجەم لەژێر سەرباسی (بناغەی کۆبوونەوە)دا پێشکەش کراوە، چونکە مەسەلە ئەوە نیە داخوا چەند کەس و کۆبوونەوە یان نا! بەڵکو گرنگ جۆرو چۆنیەتی کەسەکان و بناغەی کۆبوونەوەیانە.

■ ■ ■

---

(١) لەئەڵقەی پێنجەمی ئیسلام و ڕێچکاندا بەناوی (دادگەری کۆمەلایەتی) ئاڕاددەیەك ئەو مەسەلەیە تویژراوەتەوە.

بەشی پێنجەم

بناغەی کۆبوونەوە

(أساس التجمع)

ڕێخۆشکردن

خوێنەری بەڕێز...

وەك لەکۆتایی بەشی چوارەم (تێگەیشتن)دا گوتمان دوای ئەوەی چەند کەسێك لەسەر (سەرچاوەی وەرگرتن)و (تێڕوانین)و (بیروباوەڕ)و (تێگەیشتن) ڕێك کەوتن کاتی ئەوە دێ و بۆ ئەوە دەشێن کەپێکەوە کۆ ببنەوەو بهۆنرێنەوە. بەلاّم بێگومان مەسەلەی هەر کۆبوونەوەو یەکدەنگ بوون نیە، بەڵکو پێویستە لەسەر بناغەی پتەوو دامەزراوی هەق بێت و بەرێك و پێکی بێ، نەك هەر بەهەڕەمەکی و بەبێ لێکدانەوەو حیساب و کیتاب.

جائێمە خوا پشتیوان بێ ئەم بەشە لەچوار خاڵدا پێشکەش دەکەین؛ لەخاڵی یەکەمدا باسی شەرعیەتی کۆبوونەوەو پێویست بوونی دەکەین و دەیسەلمێنین کەمسوڵمانان نەك هەر بۆیان هەیە کۆمەڵ و پێکەوە پەیوەست و جۆشدراو بن، بەڵکو لەسەریشیان فەرزەو بەبێ ئەوە گوناح بار دەبن!

وەلەخاڵی دووەمیشدا چاوێك بەقەدەر ئیشکالاتی ئەوانەدا دەگێڕین کەکۆبوونەوەی مسوڵمانان بەشەرعی و ڕەوا نازانن مەگەر لەژێر سایەی حوکمی خەلیفەدا، وەڕوونی دەکەینەوە کەچەندە سەرکێڵن و بەسەهوو چوو ون.

پاشان لەخاڵی سێیەمدا دەچینە سەرباسی توێژینەوەی بناغەی کۆبوونەوەی کۆمەڵێکی مسوڵمان کەدەیانەوێ لەکاتی نەمان و نەبوونی خەلیفەش‌دا کارو خەباتی ئیسلامی پەکی نەکەوێ و هەر بەردەوام بێت.

وەلەکۆتاییدا لەخاڵی چوارەمیشدا چەند ڕاستی یەکی گرنگ لەمەڕ کۆمەڵ‌بوونی مسوڵمانان دەخەینەڕوو.

ئیدی بەهیوای ئەوە ئەو ڕۆژە زوو بێت کەبەهەوڵ و هیممەتی هەموو لایەك و بەتایبەت کۆمەڵە ئیسلامی یەکان جارێکی‌تر (کۆمەڵی مسوڵمانان) بێتە کایەوە.

١- شەرعیەتی کۆبوونەوەو فەرزبوونی:

لەڕاستیدا نەدەبوو پێکەوە ڕیزبوون و هۆنرانەوەو کۆبوونەوەی مسوڵمانان لەهەرکات و شوێنێك‌داو لەهەر بارو دۆخێك و هیچ کاتێك‌دا جێگای مشت و مڕ بوایەو پێویستی بەوە کردبا قسەی لێ‌بکرێ و بەڵگەی لەسەر بهێنرێتەوە! بەلاّم حەیفێ لەڕۆژگاری ئەمڕۆماندا زۆربەی مسوڵمانان دووچاری گەلێك دەردو نەخۆشی بوو ون و هەندێکیان شتێکی ئاشکراو بەڵگەنەویستیشیان لەلا بۆتەوە شتێکی نامۆو جێگای ئیشکال و مشومڕ!

بەهەر حاڵ ئەمەش چەند بەڵگەیەك لەسەر شەرعی‌بوون و فەرزبوونی کۆبوونەوەی مسوڵمانان لەکاتی نەبوونی خەلیفەدا لەیەك کۆمەڵ‌دا . ئەگەر بلوێ چونکە یەك کۆمەڵ بوون ئەسڵە بۆ ئوممەتی ئیسلام . وەئەگەر نەشگونجا لەچەند کۆمەڵێك‌دا لەبەر ناچاری و

پێویستی:

یەکەم: سرووشتی ئیسلام داخوازیی کۆمەڵبوونی مسوڵمانان دەکات:

بەڵێ... بەڕاستی هەرکەسێك بەئەلف و بێی ئیسلام ئاشنا بێت دەزانێ کەئیسلام بەرنامەیەك نیە بەچەند تاکو کەسێکی پرژوبڵاوو لێك ترازاو بەڕێوە بچێ.

ئاخر ئیسلامێك کەدەیەوێ بالادەستی مرۆڤایەتی بێت و حاکمی سەرزەوی بێ و بەتەواوی مەعنا دادگەری بچەسپێنێ و ستەم و خراپە لەبن بێنێ و... هتد، کەی کۆڵێکە بەچەند تاکێك هەڵبگیرێ و ببرێتە هەوارو مەنزڵ؟!!

ئنجا بۆ زیاتر دڵنیابوون لەڕاستیی ئەم مەسەلەیە باسەرنجی ئەم ڕاستییانەش بدەین:

(أ) لەقورئانی مەککیدا خوای کاربەجێ هەر بە ﴿ یاءیها الناس ﴾ و ﴿ یاءیها الإنسان ﴾ و ﴿ یابني آدم ﴾ لەگەڵ دوێنراو (مخاطب)ەکانیدا دواوە. وەجگە لەمەسەلەکانی عەقیدەو هەندێك شتی مەعنەوی و شەخسی ئەگینا هیچ حوکم و یاسایەکی ئەوتۆی دیاری نەکردووە، چونکە ئەوکاتە مسوڵمانان کۆمەڵ و کیان و بوونێکی تایبەت و سەربەخۆیان نەبوو کەبتوانن لەهەموو بوارەکانی ژیا و گوزەرانیاندا یاساو دەستوورەکانی خوا جێبەجێ بکەن. بەڵام لەقورئانی مەدەنیدا دواندن (خطاب)ی خوا بۆ مسوڵمانان هەر بە: ﴿ یاءیها الذین آمنوا ﴾یەو پڕپڕیشە لەیاساو حوکمە جۆراو جۆرەکانی هەموو لایەن و بوارەکانی ژیان!!

کەواتە: هەتا مسوڵمانان کیان و کۆمەڵ و بوونێکی تایبەت و جیاو سەربەخۆیان نەبێ توانای فەرمانبەریی خواو پێغەمبەرەکەی ﷺ و جێبەجێکردنی یاساو دەستوورەکانی بەرنامەکەیان نابێ.

(ب) زانایانی ئیسلام هەموو لەسەر ئەوە یەکدەنگن کەلەکاتی نەبوونی (خەلیفە)دا ئوممەتی ئیسلام (ملزم)ە بەبەڕێوەبردنی هەموو ئەو حوکم و یاسا شەرعییانەی کەدەتوانێ جێبەجێیان بکات. دیارە ئەمەش بەکۆمەڵ و هەرەوەزکاری نەبێ مەحاڵە[1].

(ج) هەروەها زانایان لەسەر ئەوەش ڕێککەوتوون کەلەکاتێکدا حوکمی ئیسلام نامێنێ و مسوڵمانان بێ خەلیفە دەبن، لەسەر هەموویان پێویستە خەلیفەیەك هەڵبژێرن و حوکمی ئیسلام بخەنەوە گەڕ، ئنجا بێگومان کارێکی واگرنگ و گەورەش بەبێ

---

(١) جوەینی لەکتێبی (غیاثی)دا لەوبارەوە فەرموویەتی: (وإذا لم يصادف الناس قواما بأمورهم يلوذون به فيستحيل أن يؤمروا بالقعود عما عليه من دفع الفساد، فإنهم لو تقاعدوا عن الممكن عم الفساد البلاد والعباد... وقال بعض العلماء: لو خلا الزمان عن السلطان فحق على قطان كل بلدة وسكان كل قرية أن يقدموا من ذوي الأحلام والنهى، وذوي العقول والحجى من يلزمون امتثال اشارته واوامره وينتهون عن مناهيه ومزاجره فانهم لو لم يفعلوا ذلك ترددوا عن الممام المهمات وتبلدوا عن إضلال الواقعات) لەڕێگەی: شرعية الإنتماء إلى الأحزاب والجماعات الإسلامية، ل٤٨.

پێشەکی و ڕێخۆش کردن لەخەیاڵ پلاو بەولاوە هیچی‌تر نیە، دەجا کۆمەڵ و بزووتنەوە ئیسلامیەکانی ئەم ڕۆژگارە ئەو ڕێخۆش کردن و پێشەکی‌یانەن! پێشینانیش گوتوویانە: هیچ کەس لەپڕ نابێتە کوڕ!

(د) دیسان زانایانی ئیسلام لەسەر ئەوەش یەکدەنگن کەلەکاتی نەمانی (خەلیفە)ش‌دا جیهادو جەنگ لەسەر ئوممەت هەر فەرزەو دەبێ لەکات و شوێنی خۆی‌دا بکرێ و دوانەخرێ، چونکە مانەوەو بەردەوامبوونی ئایین لەگرەوی (جیهاد) دایە، وەك پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی: ﴿ لن يبرح هذا الدين قائما يقاتل عليه عصابة من المسلمين حتى تقوم الساعة ﴾ رواه مسلم عن جابر بن سمرة.

ئنجا ئاشکراو ڕوونیشە کەجەنگ و جیهاد بەبێ هەبوونی کۆمەڵ و فەرماندە جێبەجێ ناکرێ.

دووەم: دەقەکانی قورئان و سوننەت فەرمان بەکۆمەڵبوونی مسوڵمانان دەکەن:

بۆ وێنە:

■ ﴿ ياءيها الذين آمنوا أطيعوا الله وأطيعوا الرسول وأولي الأمر منكم.. ﴾ النساء (٥٩) کەواتە: لەسەر مسوڵمانان پێویستە لەدوای خواو پێغەمبەر ﷺ فەرمانبەری‌ی براگەورەو کاربەدەستانی خۆیان بکەن. دیارە هەبوونی فەرماندەو کاربەدەستیش ڕاستەوخۆ هەبوونی (کۆمەڵ) دەگەیەنێ، چونکە سەر بەبێ جەستە نابێ.

■ هەم لەسوورەتی (المائدة)و هەم لەسوورەتی (المجادلة)دا خوای زاناو کاربەجێ بەوشەی (حزب الله) ناوی ئەو مسوڵمانانەی بردووە کەبەڕاست و ساغیان دەزانێ و خۆشی دەوێن و یارمەتی‌یان دەدات و دەتوانن ئایینەکەی بەڕێوەبەرن و سەرکەوتوو و سەرفرازن: ﴿ ياءيها الذين آمنوا من يرتد منكم عن دينه فسوف ياتي الله بقوم يحبهم.. ومن يتول الله ورسوله والذين آمنوا فإن حزب الله هم الغالبون ﴾ المائدة (٥٤-٥٦)، ﴿ لاتجد قوما يؤمنون بالله واليوم الآخر يوادون من حاد الله ورسوله.. أولئك حزب الله ألا ان حزب الله هم المفلحون ﴾ المجادلة (٢٢).

ئاشکراشە کە (حزب)یش بەکۆمەڵە خەڵکێك دەڵێن کەبیرو بۆچوون و کردەوەو ڕەفتارو هەڵوێستیان وەك یەك بن وەك (راغب الأصفهاني) فەرموویەتی.

■ پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: ﴿ ... وأنا آمركم بخمس الله أمرني بهن: الجماعة والسمع والطاعة والهجرة والجهاد ﴾ رواه احمد والترمذي وابن ماجة باسناد صحيح.

■ هەروەها فەرموویەتی: ﴿ الجماعة رحمة والفرقة عذاب ﴾ رواه احمد.

■ عومەری کوڕی خەتتابیش خوا لێی ڕازیبێ فەرموویەتی: (انه لا إسلام إلا بجماعة، ولاجماعة إلا بإمارة، ولا إمارة إلا بطاعة) رواه الدارمي من تميم الداري موقوفا.

سێیەم: یاسایەکی شەرعی هەیە دەڵێ: هەرچی فەرزێك پەکی لەسەری بکەوێ ئەویش فەرزە (مالایتم الواجب إلا به فهو واجب):

بەڵێ... ئەمیش بەڵگەیەکی تری یەکجار بەهێزو نکوڵی لێنەکراوە کەهەموو زانایانی ئیسلام لەسەری ڕێك کەوتوون. جابێگومان بەرپاکردنی ئایین (إقامة الدين) وەك خوای دادگەر لەسووڕەتی (الشورى)دا لەئایەتی ژمارە (١٣) فەرموویەتی: ﴿ أن أقيموا الدين ولاتتفرقوا فيه ﴾ ئەرکی سەرشانی هەموو مسوڵمانانەو لەسەر هەموویان فەرزە کەبەمەعنای وشە هەوڵی بەرپاکردنی ئایین بدەن بەهەموو بەشەکانی‌یەوەو لەهەموو بوارەکانی ژیانی تاك‌و کۆمەڵدا، ئنجا بێگومان ئەرکی وا گەورەو گرانیش بەکۆمەڵێکی ڕێك‌و پێك‌و لێهاتوو نەبێ بەڕێوە نابرێ، کەوابێ فەرزە مسوڵمانان وابن.

چوارەم: عەقڵ‌و ئەزموونی مێژووی کۆن‌و تازەی ئیسلام‌و واقیعی ئەمڕۆ:

دەیسەلمێنن کەبەبێ کارێکی بەکۆمەڵ‌و ڕێك‌وپێك ئەئامانجە گەورەو گرنگەکانی ئیسلام دەهێنرێنە دی‌و، ئەبەرهەڵستی پیلان‌و تەڵەو تەختەو کاری بەکۆمەڵ‌و زۆر وردی ناحەزانیش دەکرێ!

پێنجەم: وەلەکۆتاییدا دەڵێین:

ئایا بەدیلی کۆبوونەوە پرژوبڵاوی‌و بەدیلی ڕێکخستن‌و هۆنینەوە بێ‌سەروبەرەیی (فوضى) وبەدیلی فەرمانبەرو براگەورە هەبوون بێ‌سەری‌و بەدیلی بەڵێن‌و پەیمان ناپابەندی‌و هەرەمەکی... نیە!

جا ئایا کەسێك هەر لوێچە شارەزاییەکی دەربارەی ئیسلام‌و مستە عەقڵێکی هەبێ دەڵێ ئیسلام لەگەڵ پرژوبڵاوی‌و بێ‌سەرەو بەرەیی‌و بێ‌سەری‌و ناپابەندی دایە؟!

٢- هەڵسەنگاندنی قسەی ئەوانەی کەکۆبوونەوە بەشەرعی نازانن:

ئەوانەی کەکۆبوونەوەو کۆمەڵبوونی مسوڵمانان لەکاتی نەبوونی خەلیفەدا بەشتێکی هەڵەو ناشەرعی دەزانن چەند شتێك . بەحیسابی خۆیان . بەبەڵگە دێننەوە کەئەمانەی خوارەوە بەهێزترینیان:

یەکەم:

دەڵێن مسوڵمانان دەبێ یەك کۆمەڵ بن‌و تەنها یەك براگەورەو فەرمانبەرشیان هەبێ،

چونکە خوای پەروەردگار فەرموویەتی: ﴿ إن هذه أمتكم أمة واحدة وأنا ربكم فاعبدون ﴾ الأنبياء (٩٢).

دووەم:

وەدەڵێن هەبوونی چەند کۆمەڵێکی ئیسلامی دەبێتە هۆی ناکۆکی و دژایەتی نێو خۆیان و ئەمەش زەبرێکی گرچوبڕ لەکاری ئیسلامی و ئابڕووی ئیسلام و موسڵمانانیش دەدات.

سێیەم:

وەدەڵێن چەند دەقێکی قورئان و سوننەت هەن کەرەفزی ئەوە دەکەن موسڵمانان چەند کۆڕو کۆمەڵێکیان هەبێ، بۆ وێنە:

- ﴿ إن الذين فرقوا دينهم وكانوا شيعا لست منهم في شيء ﴾ الأنعام (١٥٩).
- ﴿ ولاتكونوا من المشركين من الذين فرقوا دينهم وكانوا شيعا كل حزب بما لديهم فرحون ﴾ الروم (٣١.٣٢).
- ﴿ إن أهل الكتابين افترقوا في دينهم على ثنتين وسبعين ملة، وإن هذه الأمة ستفترق على ثلاث وسبعين ملة - الأهواء - كلها في النار إلا واحدة وهي الجماعة ﴾ رواه أبو داود وغيره، واتە: بەتەئکید خاوەنی دوو کتێبەکان (جوولەکەو دیانەکان) لەئاینی خۆیاندا پەرتەوازە بوون بۆ حەفتاو دوو کۆمەڵ، وەبێگومان ئەم ئوممەتەش پەرتەوازە دەبێ بۆ حەفتاو سێ کۆمەڵ - واتە ئەوانەی دەکەونە شوێن ئارەزوو - هەموویان لەئاگر - ی دۆزەخ - دان جگە لەیەکێکیان ئەویش کۆمەڵ - ی هەق - ە.
- ﴿ عن حذيفة قال: كان الناس يسألون رسول الله ﷺ عن الخير وكنت أسأله عن الشر مخافة أن يدركني. فقلت يارسول الله: كنا في جاهلية وشر فجاءنا الله بهذا الخير، فهل بعد هذا الخير من شر؟ قال: نعم. قلت: وهل بعد ذاك الشر من خير؟ قال: نعم وفيه دخن. قلت ومادخنه؟ قال: هو قوم يهدون بغير هديي تعرف منهم وتنكر. قلت: وهل بعد ذلك الخير من شر؟ قال: نعم دعاة على أبواب جهنم من أجابهم إليها قذفوه فيها. قلت: يارسول الله صفهم لنا. قال: هم من جلدتنا ويتكلمون بألسنتنا. قلت: فما تأمرني إن أدركني ذلك؟ قال: تلزم جماعة المسلمين وإمامهم. قلت: فإن لم يكن لهم جماعة والإمام؟ قال: فاعتزل تلك الفرق كلها ولو أن تعض بأصل شجرة حتى يدركك الموت وأنت على ذلك ﴾ رواه البخاري. واتە: لە حوذیفە گێڕراوەتەوە فەرموویەتی: خەڵك عادەتیان وابوو پرسیاری چاکەو خۆشییان لەپێغەمبەر ﷺ دەکرد، بەڵام من پرسیاری خراپەو ناخۆشیم لێدەکرد نەوەك تووشم بێ، گوتم: ئەی پێغەمبەری خوا ئێمە

لەنەفامێتیو خراپە دابووین، پاشان خوا ئەم خێرو چاکەیە. ئیسلام ـ ی بۆ هێناین، جائایا دوای ئەم چاکەیە خراپە دەبێت؟ فەرمووی: بەڵێ. گوتم: ئەدی دوای ئەو خراپەیە چاکە ـ دووبارە ـ دەبێت؟ فەرمووی: بەڵێ، بەڵام خڵتەی پێوە دەبێ. گوتم خڵتەکە چی‌یە؟ فەرمووی: کۆمەڵێك دەبن کەرێو شوێنی من ڕەچاونـاکەن ـ لەچۆنیەتی بەڕێوەبردنی ئیسلامدا ـ هەندێك شتیانت پێ باش دەبێو هەندێکیش شتیشیان خراپ. گوتم: ئایا دوای ئەو چاکی خراپە دەبێتەوە؟ فەرمووی: بەڵێ بانگەوازکەرانێك لەسەر دەرگاکانی دۆزەخن هەرکەسێك بەدەنگیانەوە بچێ فرێی دەدەنە نێویەوە. گوتم ئەی پێغەمبەری خوا ئەوانەمان بۆ وەسف بکە. فەرمووی: لەخۆمانن‌و بەزمانی خۆشمان قسە دەکەن! گوتم: باشە ئەگەر ئەو ڕۆژگارەم تووش بوو فەرمانم بەچی پێ‌دەکەی؟ فەرمووی: کۆمەڵی مسوڵمانان‌و پێشەوایەکەیان بگرە. گوتم: ئەی ئەگەر نەکۆمەڵیان هەبوو نەپێشەوا؟ فەرمووی: خۆت دوور بگرە لەو کۆمەڵانە گشتیان ئەگەر بەڕەگی درەختێکیش دانووسابی هەتا مردنت دەگاتێو ئەتۆ لەو حاڵەدا دەبی.

جائێستا باهەرکام لەم سێ بەڵگانە هەڵسەنگێنین داخوا تاچ ڕاددەیەك بەکەڵکی ئەوە دێن بکرێنە سەلمێنەری دەعوای ناشەرعی‌بوونی کۆبوونەوەو کۆمەڵ‌بوونی مسوڵمانان لەکۆمەڵێك یان زیاتردا بۆ خزمەتی ئیسلام لەکاتی نەبوونی فەرمانڕەواو دەستەڵاتدارێکی شەرعی‌دا کەمسوڵمانان بخاتە ژێر ڕکێفی خۆیەوەو یاساکانی شەرعیان بەسەردا جێ‌بەجێ بکات:

هەڵسەنگاندن‌و لێکدانەوەی ئەم بەڵگانە

دەربارەی یەکەمیان دەڵێین:

ڕاستە کەئەسڵ لەئوممەتی ئیسلامدا ئەوەیە کەیەك کۆمەڵ بن‌و یەك تاقە سەرۆکیشیان هەبێ، بەڵام زانایانی ئیسلام هەموو لەسەر ئەوە یەکدەنگن کەهەر کارێکی خێری فەرز یان سوننەت، ئەگەر نەکرا هەمووی جێ‌بەجێ بکرێ، پێویستە چەندی لەتوانادا هەیە ئەنجام بدرێو دریغی تێدا نەکرێ، چونکە خوای کاربەجێ فەرموویەتی: ﴿ لایکلف الله نفسا إلا وسعها ﴾ البقرة (٢٨٦)، هەروەها فەرموویەتی: ﴿ ..فاتقوا الله مااستطعتم واسمعوا واطیعوا ﴾ التغابن (١٦). ئنجا هەر لەسەر بنچینەی ئەم ئایەتانەش بووە کەزانایان فەرموویانە: (مالایدرك کله لایترك جله)، کەواتە ئەگەر نەکرا هەموو مسوڵمانانی دنیاش لەیەك بازنەو چوارچێوەدا کۆ بکەینەوە با مسوڵمانانی هەر شوێنێك لەبازنەی کۆمەڵێك ـ یان ئەگەر نەگونجا ـ زیاتردا کۆ ببنەوە، وە وردە وردەش کاربکرێ بۆ کۆکردنەوەو یەکگرتنەوەی هەموو مسوڵمانان لەبازنەیەکی فراواندا، نەك دەستەو ئەژنۆ دابنیشین‌و چونکە هەنگاوی گەورەمان پێ‌نانرێ لەئی گچکەش بگەڕێین. ئاشکرایە

کەسێکیش بەردی زلی پێنەهاوێشترێ دەست بۆ ئی گچکە دەبات ئەگەر بیەوێ بەجددی شەڕ بکات، ئەگەرنا پێشینان گوتەنی: بەردی گەورە نیشانەی پێدانەدانە!!

دەربارەی بەڵگەو ئیشکالی دووەمیش دەڵێین:

خودی کۆبوونەوەی موسڵمانان نابێتە هۆی ناکۆکیو دووبەرەکی بەڵکو جۆرو چۆنیەتی یەکی ناشەرعی یە کەئەو حاڵەتە پەیدا دەکات، کەدیارە بەبێ کۆبوونەوەو کۆمەڵبوونیش ئەو حاڵەتە هەر دروست دەبێ. دیارە هیچ کاتێکیش دروست نیە شتی باشو شەرعی لەبەر بەهەڵە بەکارهێنرانیو بەخراپە سوودلێبینرانی وازی لێبهێنرێ، هیچ کەسێکیش لەترسی ئەوەی بەراز گەنمەکەی بشێلنەوە وازی لەگەنم کردن نەهێناوە مەگەر زۆر بەستەزمان بووبێ!

ئاشکراشە کەلەیەکتر گەیشتن (تفاهم)ی دوو کۆمەڵ یان زیاتر ئاسانترەو نزیکترە لە لەیەکتر گەیشتنو یەکگرتنی هەزاران کەسی پرژوبڵاوو بارنەهێنراو!

کورتەی قسان: کۆمەڵ کۆمەڵبوونی موسڵمانان لەم ڕۆژگارەدا کەسەرو سیبەرێکی وایان نیە هەموویان کۆبکاتەوە، لەگەڵ هەموو خراپەیەکیش کەلێ‌ی پیدا دەبێ بەهەزاران کەرەتو پلە چاکترو بەسوودترە بۆ بەرەو پێش بردنی کاری ئیسلامیو بەرپاکردنەوەی ئایین. دیارە لەپێناو قازانجو سوودی گەورەشدا چاوپۆشی لەزەرەرو زیانی گچکە دەکرێ، هەروەك چۆن بۆ خۆپاراستن لەزیانی گەورەتر ئی گچکەتر تەحەممول دەکرێ، وەك زانایانی (أصول الفقه) بەدرێژی باسیان کردووە.

ئنجا دەربارەی سێیەمیش دەڵێین:

هیچ کام لەم ئایەتو فەرموودانە ئەوە ناگەیەنن کەموسڵمانان لەکاتی نەمانی حوکمو دەسەڵاتی ئیسلامیو نەبوونی خەلیفەدا بۆیان نیە کەلەشێوەی کۆمەڵێك یان چەند کۆمەڵێکدا کاروباری خۆیان تەرتیب بکەنو هەوڵبدەنو کۆشش بکەن کەحوکمی ئیسلامی بێننەوە کایەو خەلافەتی ئیسلامی پەیدا بکەنەوە.

جارێ دەربارەی هەردوو ئایەتەکەی (الأنعام)و (الروم) ئەوە خوای پەروەردگار بەراشکاوی خستوویەتەڕوو کەمەبەستی لەتاقمەکان ﴿ شيعٍ ﴾ ئەو دەستەو پێرانەن کەلەسەر بنچینەی کوفرو شیرکو لادان لەڕێبازی شەریعەت بنیات دەنرێنو سەرنجێکی خێراش لەو دەقانە ئەوەی گوتمان دەردەخات.

دەربارەی دەقی سێیەمیش کەلەلای هەندێك لەزانایان ئەو فەرموودەیە بەفەرموودەی (الفرقة الناجية) ناسراوە هەر بەکورتی دەڵێین:

ئەم فەرموودەیە بەڕاشکاوی ڕایدەگەیەنێ کەهەموو ئەو پێرو کۆمەڵانەی لەئوممەتی پێغەمبەر ﷺ جیادەبنەوەو پەرتەوازە دەبن لەنێو ئاگری دۆزەخدان، کەواتە هیچ پێویست ناکات بگەڕێینو بسووڕێین بەدوای ئەو دەستەو تاقمانەدا کەئەم فەرموودەیە بەئەهلی

دۆزەخیان دادەنێ لەنێو کۆمەڵو بزووتنەوە ئیسلامییەکاندا، چونکە فەرموودەکە بەراشکاوی پێناسەی کردوون کەلەڕێبازی ئیسلام جیابوونەتەوەو پەرتەوازە بوونو لەکۆمەڵی هەق دوور کەوتوونەتەوە، کۆمەڵی هەقیش وەك لەهەندێك ڕیوایەتی تری ئەم فەرموودەیەدا هاتووە ئەوانەن کەلەسەر خەتو ڕێبازی پێغەمبەرو هاوەڵانی دان﴿ ما أنا عليه وأصحابي ﴾، کەواتە: هەموو ئەو کۆمەڵو بزووتنەوانە کەلەڕووی درووشمەوە ﴿ لا إله إلا الله محمد رسول الله ﴾یان بەرزکردۆتەوەو لەڕووی بەرنامە (منهج)یشەوە لەسەر ڕێبازی پێغەمبەر ﷺ و هاوەڵانین ئەوە بەبەشێك لەکۆمەڵی سەرفراز (الفرقة الناجية)ی ڕۆژگاری خۆیان دادەنرێن بەدەقی فەرمایشتی پێغەمبەری خوا ﷺ.

وەدەربارەی فەرموودەکەی حوذەیفە (خوا لێی ڕازی بێ) دەڵێین: ئەم فەرموودەیە زۆر بێپەردە تاقمەکان (الفرق) پێناسە دەکاتو پەردەیان لەسەر هەڵدەماڵێ کەهیچ کەس هیچ جۆرە گومانو دوودڵییەکی دەربارەیان نامێنێ چونکە:

یەك: بە ﴿ دعاة على أبواب جهنم ﴾ پێناسەیان دەکات، بەڵام بێگومان کۆمەڵە ئیسلامییەکان خەڵکی بەرەو دەرگاکانی بەهەشت بانگ دەکەن!

دوو: بە ﴿ من أجابهم إليها قذفوه فيها ﴾ کارو ڕێبازیان دەناسێنێ دیاریشە کێ خەڵکی دەخەنە دۆزەخەوەو، خەڵك بەهۆی شوێن کەوتنی کام حیزبو کۆمەڵەوە دەچنە دۆزەخ!

سێ: بە ﴿ هم من جلدتنا ويتكلمون بألسنتنا ﴾ وەسفیان دەکات کەئەو تاقمو حیزبانەی مەبەستن کەتەنها لەڕەنگو ڕەگەزو دەنگو زماندا لەئێمەن، بەڵام لەبیروباوەڕو ڕێبازو ڕەوشتدا جیان!

چوار: فەرمان بە (حوذەیفە) دەکات کەئەو تاقمو پێڕانە هەموویان وێڵ بکاتو خۆیان لێ دوور بگرێو ڕەگەڵیان نەکەوێ ئەگەر لەبرسانیش بمرێ، کەواتە: هەر دیارە کەمەبەستی پێغەمبەر ﷺ لە ﴿ تلك الفرق ﴾ حیزبو کۆمەڵە شەیتانییەکانن کەبێگومان لەسەر موسڵمان حەرامە شوێنیان بکەوێ یان ڕەگەڵیان بکەوێ بەبەهانەی نەداریو برسیەتی وەك ئەمڕۆ دەبینین.

ئێستاش کەزانیمان لەبەرچی کۆبوونەوەو کۆمەڵبوونی موسڵمانان بۆ کاری ئیسلامی لەم ڕۆژگارەدا نەك هەر درووستو جائیزە بگرە پێویستیشە، وە تەمومژی ئەو ئیشکالانەشمان ڕەواندەوە کەکەسانێکی کرچوکاڵو ناحاڵی لەو بارەوە دەیانخەنە ڕوو، کاتی ئەوە هاتووە بچینە سەر خاڵی سێیەم.

٣- بناغەی کۆبوونەوە:

دیارە بناغەی کۆبوونەوەی موسڵمانان چ لەحاڵەتی ئاساییدا کەکۆبوونەوەیانە

لەڕووی فیكرییەوە لەسەر ڕێبازی پێغەمبەرو هاوەڵانیو لەڕووی سیاسییەوە لەبازنەی حوكمو خەلافەتی ئیسلامیدا، وەچ لەحاڵەتی نائاساییدا كەبریتییە لەنەبوونی خەلیفەو دەستەڵاتدارێكی ئیسلامیو كیانێكی یەكگرتوو، بەڵێ لەهەردووك حاڵەتی ئاساییو نائاساییدا بناغەی كۆبوونەوەی موسڵمانان بریتییە لەیەكبوون (وحدة)یان، جائەگەر كۆبوونەوەكەیان گشتی بێ ئەوە یەكبوونیان لەبیروباوەڕدا بەسە بۆ كۆبوونەوەو ڕیزكردنیان لەجوغزی برایەتی ئیسلامی (الأخوة الإسلامية)دا، وەك خوای پەروەردگار فەرموویەتی: ﴿ إنما المؤمنون أخوة ﴾ الحجرات (١٠)، بەڵام ئەگەر كۆبوونەوەكەیان كۆبوونەوەیەكی تایبەت (إجتماع خاص) بێ، كەلێرەدا مەبەستم كۆمەڵبوونیانە بۆ پێكەوە كاركردنیان لەچوارچێوەی كۆمەڵو بزووتنەوەیەكی شەرعیدا بۆ خەباتو تێكۆشان لەپێناوی خوادا بۆ هێنانەوە كایەی حوكمی ئیسلامی، ئەوە لەم حاڵەتەدا وێڕای یەكبوونیان لەبیروباوەڕ (عقیدة)دا پێویستییان بەیەكبوونیش هەیە لە: بەرنامە (منهج)و ئامانج (هدف)و فەرماندەیێتی (قیادة)دا، كەواتە: بۆ كۆمەڵێكی ئیسلامی كەئەندامەكانی بیانەوێ پێكەوە كاربكەن بۆ چەسپاندنی بەرنامەی خواو هێنانەوە كایەی حوكمو دەستەڵاتی ئیسلامی، پێویستە لەبیروباوەڕو بەرنامەی كارو فەرماندەیێتیو ئامانج (العقيدة والمنهج والقيادة والهدف)دا یەك بن.

جابۆ یەكبوون لەعەقیدەدا پێویستە ئەندامانی ئەو كۆمەڵە بیروباوەڕیان هەڵهێنجراوی قورئانو سوننەت بێ، كەبەچاكترین شێوە لەپێشینە چاكەكانمان (سلفنا الصالح)دا ڕەنگی داوەتەوەو ئەوانیش ئەو زاناو پێشەوایانەن كەلە سێ سەدەكان (القرون الثلاثة)ی سەرەتای ئیسلامدا ژیاون یان شوێن ئەوان كەوتوون لەڕۆژگارەكانی تری مێژووی ئیسلامدا.

وەبۆ یەكبوون لەبەرنامەی كار (منهج العمل)دا بەلای كەمەوە دەبێ ئەندامانی وردو درشتی ئەو كۆمەڵە لەسەر ئەم مەسەلانە یەكدەنگو یەك هەڵوێست بن:

١. بنچینەكانی كاری ئیسلامی.
٢. شێوازەكانی كاری ئیسلامی.
٣. دۆستانی پشتیوان.
٤. دوژمنو ناحەزان.
٥. ئامانجی كاری ئیسلامی.
٦. مەبەستی كاری ئیسلامی.

بۆ یەكبوونیش لەفەرماندەیێتیدا بێگومان دەبێ هەموویان یان زۆربەیان ڕێك بكەونو پێك بێن لەسەر هەڵبژاردنی براگەورەو فەرماندەیەك كەلەسنووری شەرعدا گوێی بۆ بگرنو بەقسەی بكەنو سەرپێچی لەفەرمانی نەكەن مەگەر بەڕاشكاویو بێ پێچو پەنا بێ شەرعی بێت.

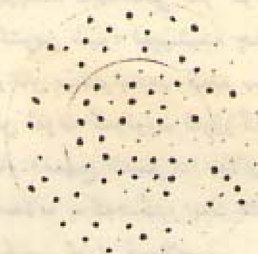
وەبۆ یەكبوونیش لەئامانجی كاری ئیسلامیدا دەبێ هەموویان لەسەر ئەوە كۆو یەكدەنگ بن كەئامانجی هەرەبەرزو ستراتیژی كاری ئیسلامی ئەم ڕۆژگارەدا

چەسپاندنی حوکمی خوا و گێڕانەوەی دەسەڵاتی ئیسلامییە، سەرەتا لەشوێنی ئەو کۆمەڵە ئیسلامییەو پاشانیش لەسەرتاسەری دنیادا.

وەلەکۆتاییدا بۆ یەکبوون لەمەبەست (غایة)دا دەبێ کۆمەڵی مسوڵمان یەك یەکی ئەندامەکانی بۆ خوا ساغ و یەکلا بووبنەوەو جگە لەرازی کردنی خواو پاداشتی دوارۆژ؟ هیچ مەبەست و هیوایەکی تریان بەکاری ئیسلامی نەبێ.

حزبیش دەکەم هەر بۆ تەئکید کردنەوە دووبارەی بکەمەوە کەیەکبوون لەبیروباوەڕو بەرنامەی کارو فەرماندەییتی و ئامانجی کاردا مەرجی کۆبوونەوەی کۆمەڵە مسوڵمانێکن کەدەیانەوێ پێکەوە کار بکەن بۆ ئیسلام و هێنانەوەو گێڕانەوەی بۆ مەیدانی ژیان، ئەگەرنا مسوڵمانان بەگشتی تەنها ئیمان و عەقیدەکەیان بەسە بۆ کۆبوونەوەو هۆنینەوەیان لەژێر سێبەری چەتری فراوانی ئیسلامدا، دیارە هەتا ئیمانەکەشیان چاکترو تەواوتربێ برایەتی و ڕیزیشیان پتەوترو دامەزراوتر دەبێ و دەبێتە هۆی یەکبوونیان لەبنەماکانی تری یەکبوون (وحدة)و ڕیزبوونیاندا.

کەواتە: کۆبوونەوەو برایەتی تایبەتی ئەندامانی کۆمەڵی ئیسلامی لەگەڵ برایەتی و کۆبوونەوەی گشتیی مسوڵمانان لەجوغزی ئوممەتی موحەممەد ﷺ دا وەك دوو بازنەی گچکەو گەورە وان، کەبازنە گچکەکە کەوتبێتە نێو بازنە گەورەکەوە بەم شێوەیەی خوارەوە:

دیارە هەموو ئەو مسوڵمانانەی کەلەنێو بازنە گچکەکەدان لەهەمان کاتدا لەنێو بازنە گەورەکەشدان، بەڵام بەپێچەوانەوە نا. کەواتە هەموو ئەو مسوڵمانانەی کەلەبازنەی تەسکی کۆمەڵێکی ئیسلامی دان و پەیوەندیی تایبەتییان لەگەڵ یەکتردا هەیە، هاوکات لەگەڵ ئەوەش پەیوەندی و برایەتی گشتییان لەگەڵ باقی ئەو مسوڵمانانەشدا هەیە کەلەبازنەی فراوانی ئیسلامدا لەگەڵیان کۆبوونەوەو بەهەموویان ئوممەتی مەزنی ئیسلام لەسەرتاسەری دنیادا پێك دێنن.

ئێستاش نۆرەی خاڵی چوارەم و کۆتاییە.

٤ـ چەند ڕاستییەکی گرنگ لەمەڕ کۆمەڵبوونی موسولمانان[1]:

بەپێویستم زانی بۆ زیاتر ڕوونکردنەوەی هەندێك لەمەبەستەکانو زیاتر تەئکید کردنەوەی هەندێکیان لەم خاڵەشدا چەند ڕاستییەکی گرنگ لەپێنج بڕگەدا بخەینەڕوو:

یەکەم: مەعنای کۆمەڵ (الجماعة)ی موسوڵمانان:

لەسوننەتی پێغەمبەری خوادا ﷺ دەقی زۆرو زەوەند هەن سەبارەت بەپابەندبوون بەکۆمەڵ (جماعة)ەوەو هەڕەشەی زۆریش لەوانە کراوە کەبەهەر بەهانەیەك بووە لەکۆمەڵ لادەدەنو دوورەپەرێز دەبن، بەڕاشکاوی گوتراوە کەهەرکەسێك ڕیزیەر بێت بەرەو ئاگری دۆزەخ دەچێ: ﴿ومن شذ شذ إلى النار﴾، وەهەرکەسێك بەو حاڵەتەوە بمرێ مردنێکی نەفامانە مردووە: ﴿مات ميتة جاهلية﴾ بۆیە زۆر گرنگەو پێویستە کەمەعناو چەمکی وشەی (کۆمەڵ)ی موسوڵمانان لەهەموو حاڵەتەکانیدا بەڕوونی بزانین تاکو هەرکەسێك ڕاست بۆوە بەهەڵە چوونە نێو دۆزەخو مردنی نەفامانە بەباڵای خەڵکی نەبڕێ!

پاش لێکۆڵینەوە لەدەقەکانی سوننەتو سەرنجدان بۆمان دەردەکەوێ کەمەبەست لەکۆمەڵ (جماعة) دوو شتە:

١. لەسەر هەقبوون، کەڕێبازی پێغەمبەرو هاوەڵانیەتی، کەپێچەوانەکەی پەرتەوازە (تفرق) بوونە لەئاییندا و خاوەنەکەشی بە ڕێونکەر (ضال)و داهێنەر (مبتدع) ناسراوە، هەرچەندە مل کەچی فەرمانی پێشەوا (إمام)ی موسوڵمانانیش بێ، بۆ وێنە فەرموودەی: ﴿إن أهل الكتاب افترقوا﴾ کەپێشتر باس کرا ئەم واتایە بۆ کۆمەڵ (جماعة) دەگەیەنێ.

٢. کۆبوونەوە لەسەر پێشەوا (إمام)و فەرمانبەری بۆ (سلطان) لەسنووری شەرعدا مەگەر کوفری بێپێچو پەنا (الكفر البواح)ی لێ ببینرێ. پێچەوانەکەشی (بغي)یەو خاوەنەکەشی بە (باغي)و (مفارق للجماعة)و (ناکث) ناونراوە هەرچەندە لەڕووی فیکریو تیۆریشەوە هەر لەسەر سوننەت بێ بۆ وێنە. ئەم فەرموودانەی خوارەوەش ئەم واتایە دەگەیەنن:

- ﴿من رأى من أميره شيئا فليصبر عليه فإنه من فارق الجماعة شبرا فمات إلا ميتة جاهلية﴾ متفق عليه عن ابن عباس.
- ﴿من خرج من الطاعة وفارق الجماعة ثم مات مات ميتة جاهلية﴾ رواه مسلم.

دیارە بەکۆبوونەوەی هەردوو واتایەکەش کۆمەڵی موسوڵمانان (جماعة المسلمين) دێت، واتە ئەو (جماعة)ەی کەئەم فەرموودانەی باسکران مەبەستیانە، نەك هەر کۆمەڵێکی

---

(١) بۆ نووسینی ئەم خاڵە چوارەمە سوودێکی زۆرم لەکتێبی (شرعية الإنتماء إلى الجماعات الإسلامية) وەرگرتووە، خوا پاداشتی خاوەنەکەی بداتەوە

مسولمان[1]!

کەواتە: کۆمەڵی مسولمانان (جماعة المسلمين) لەڕوانگەی سوننەتی پێغەمبەرەوە ﷺ کاتێك دێتەدی کەسەرجەمی مسولمانانی ئوممەت لەڕووی عیلمی‌یەوە لەسەر بەرنامەو ڕێبازی پێغەمبەر کۆببنەوە کەقورئانو سوننەتە، وەلەڕووی سیاسی‌یەوە لەژێر سایەی حوکمی پێشەواو فەرمانڕەوایەکدا کۆببنەوە کەبەزاراوەی شەرع (خليفة) یان (أمير) یان (سلطان)ی پێ‌دەگوترێ.

پێویستە ئەوەش بگوترێ کەلادان لەکۆمەڵ بەهەردووك مەعنای عیلمی‌و سیاسی یەك پلەی نیەو چەند حاڵەتێکی هەن کەجاری‌وا هەیە خاوەنەکەی هەر بەفاسیقو گوناحبار دادەنرێ، بەڵام جاری‌واش هەیە بەدەرچوو لەدین (خارج عن الملة) لەقەڵەم دەدرێ بەئەندازەی سووکی‌و قورسی لادانو ترازانەکەی.

دیارە هەر لەسەر ئەم بناغەیەش شوێن‌کەوتووە ڕاستەقینەکانی پێغەمبەرو هاوەڵانی بەرێزی کەجەماوەری مسولمانانن بە (أهل السنة والجماعة) ناوزەدکراون و لەڕووی عیلمی‌یەوە لەسەر هەقن کەڕێبازی پێغەمبەرو هاوەڵانیەتی: ﴿ ما أنا عليه وأصحابي ﴾ کەواتە: خاوەنی (سوننەت)ن، وەلەڕووی سیاسی‌شەوە پابەندی فەرمانی دەسەڵاتداری ئیسلامین لەسنووری شەرعدا.

کەواتە خاوەنی (کۆمەڵ)یش بۆیەش پێیان گوتراوە: خاوەنی سوننەتو کۆمەڵ (أهل السنة والجماعة).

بەڵام بۆ تەئکید کردنەوە دەڵێین: زانایانی ئیسلام تێکڕا لەسەر ئەوە یەکدەنگن کەهەرکاتێك دەسەڵاتداری ئیسلامی کوفری بێ‌پێچو پەنای لێ‌بینرا ئەوە بێ سێو دوو ویلایەتو فەرمانڕەوایەتی بەسەر مسولماناندا نامێنێو لێ‌دەکەوێ، ئەگەر لەسەر کورسی‌ی حوکمیش لانەچوو لەسەر هەموو مسولمانان فەرزە لای‌بەرنو حەرامیشە هیچ فەرمانێکی جێ‌بەجێ بکەن، چونکە خوای زانا فەرموویەتی: ﴿ ..ولن يجعل الله للكافرين على المؤمنين سبيلا ﴾ النساء (١٤١).

پێغەمبەریش ﷺ لەهەموو ئەو فەرمایشتانەدا کەتێیاندا فەرمان بەمسولمانان دەکات کەگوێگرو فەرمانبەر بن بۆ دەسەڵاتداری شەرعی فەرموویەتی: ﴿ إلا أن تروا كفرا بواحا ﴾، واتە: مەگەر کوفرێکی ئاشکرا ببینن، ئیبنو حەجەری عەسقەلانیش لەو بارەوە فەرموویەتی: (..انه ينعزل بالكفر اجماعا فيجب على كل مسلم القيام في ذلك فمن قوي على ذلك فله الثواب، ومن داهن فعليه الإثم، ومن عجز فعليه الهجرة من تلك

---

(١) هەندێك کەس کەخۆشیان بەزانا دەزانن زۆر سادەو سەرکێڵانە دێن ئەو دەقو فەرموودانەی کەلەبارەی کۆمەڵی مسولمانانەوە گوتراون بەو چەمکەی کەڕوونم کردەوە، بەسەر کۆمەڵو بزووتنەوە ئیسلامی‌یەکاندا دەچەسپێننو سەرەنجام تووشی حوکمو بڕیارو هەڵوێستی سەیرو سەمەرە دەبنو خەڵکیش چەواشە دەکەن!

الأرض..)[١].

دووەم: کۆمەڵی موسوڵمانان لەحاڵەتی ئاسایی و نائاسایی دا[٢]:

کۆمەڵی موسوڵمانان وەك لەبڕگەی یەکەمدا گوتمان لەحاڵەتی ئاسایی‌دا ئەوەیە کەسەرجەمی موسوڵمانان لەسەر بەرنامەو ڕێبازی پێغەمبەرو هاوەڵانی کەقورئانو سوننەتە لەڕووی عیلمی‌یەوەو، لەژێر چەترو سێبەری حوکمو دەسەڵاتی فەرمانڕەوایەکی شەرعی‌دا لەڕووی سیاسی‌یەوە کۆ ببنەوە، بەڵام لەحاڵەتی نائاسایی‌دا کۆمەڵی موسوڵمانان یان بەواتایەکی‌تر کۆمەڵبوونی موسوڵمانان بەم شێوەیە دەبێ:

لەڕووی عیلمی‌یەوە. وەك حاڵەتی ئاسایی بێ‌کەمو زیاد. تێکڕای موسوڵمانان لەسەر بەرنامەو ڕێبازی پێغەمبەری پێشەواو هاوەڵانی بەڕێزی کەقورئانو سوننەتە. لەبەر تیشکی تێگەیشتنی زاناو پێشەوایانی پێشین‌و شوێن‌کەوتنیان. کۆدەبنەوە، بەڵام لەڕووی سیاسی‌یەوە چونکە حوکمو دەسەڵاتێکی شەرعی‌و مەرکەزی‌یان نیە کەلەچوارچێوەیەکی سیاسی‌دا کۆیان بکاتەوە، ویلایەتیان دەگەڕێتەوە بۆ ئەو زاناو کاربەدەستانەی کەبە (أولوا الأمر) یان (أهل الحل والعقد) ناسراون، چونکە (أهل الحل والعقد) تاقە نوێنەری شەرعی‌ی ئوممەتن‌و براگەورەو خەلیفەشیان ئەگەر ئەمان هەڵی‌نەبژێرن یان دانی پێدا نەهێنن ویلایەتو فەرمانڕەوایەتی شەرعی‌ی بەسەر موسوڵماناندا بۆ درووست نابێ.

(أهل الحل والعقد)یش وەك زانایانی ئیسلام بەتایبەتی (نووي)و (إبن تيمية)و (إبن حجر العسقلاني)و (شوكاني) فەرموویانە بریتین لە: (أهل العلم والقدر)ی نێو ئوممەتی ئیسلام[٣]، چونکە بەبێ زانیاری (علم) ناژانرێ شەرعو ناشەرع چین‌و، بەبێ دەسەڵات (قدرة)یش دەستوورو یاساکانی دین پیادە ناکرێن، لەڕۆژگاری ئەمڕۆشماندا ئەهلی حەلل‌و عەقد ئەمانەن:

١. هەموو ئەوانەی کەگوێیان بۆ دەگیرێ‌و فەرمانبەری‌یان دەکرێ لەگۆڕەپانی کاری ئیسلامی‌دا، بەتایبەت فەرماندەو بەرپرسی کۆمەڵو بزووتنەوەکان.

٢. هەموو ئەو زاناو بانگبەرانەی کەخەڵکی موسوڵمان ڕێزیان دەگرێ‌و بەقسەیان دەکات، چ‌لەجوغزی کۆمەڵو بزووتنەوە ئیسلامی‌یەکاندا بن، چ‌لەدەرەوەی ئەو جوغزو بازنانەدا کەهەرکامێکیان کۆمەڵێکی لەموسوڵمانان کۆ کردۆتەوە نەك هەموو موسوڵمانان.

٣. هەموو ئەوانەی کەڕوو و ڕێزێکیان لەنێو موسوڵماناندا هەیە، یان خاوەنی تواناو

---

(١) بڕوانە: فتح الباري، ب١٣، ل١٢٣.

(٢) حاڵەتی ئاسایی موسوڵمانان هەبوونی کیانو دەسەڵاتێکی شەرعی‌و مەرکەزی‌یە کەبۆیان دەبێتە چەترو سەرسێبەرو پەرژین‌و هەموویان کۆدەکاتەوە، وەحاڵەتی نائاسایی نەبوونی ئەو سەرو سێبەرو دەسەڵاتەیە.

(٣) بڕوانە بڕوانە: (مجموع الفتاوى)ی ئیبنو تەیمیە، ب٢٨، ل١٧٠، وە: (نهاية المحتاج)ی ڕەملی، ب٧، ل١٢٠.

شارەزایین لەبوارێکەوە کەکاری ئیسلامی‌و درووست‌کردنی کیان‌و دەسەڵاتی ئیسلام پێویستی پێ‌یەتی.

بەڵام هەرکام لەم سێ جۆرە کەسانە بەو مەرجە بەئەندامی کۆڕی ئەهلی حەل‌و عەقد حیساب دەکرێن، کەلای کەمی پابەندی بەکۆمەڵی مسوڵمانانیان لەلایەنی بەرنامەیی‌و عیلمی‌یەوە تێدابێت‌و، لەشتێکی بنەڕەتی‌و گرنگەدا سەرپێچی لەڕێبازی پێغەمبەرو هاوەڵانی نەکەن بەجۆرێك کەبێ‌ی بینە ئەهلی بیدعەت.

سێ‌یەم: کۆمەڵ‌و بزووتنەوە ئیسلامی‌یەکان لەژێر سایەی فەرمانڕەوایەتی ئیسلام‌و غەیری ئیسلام‌دا:

کۆمەڵ‌و بزووتنەوە ئیسلامی‌یەکان لەو شوێنانەدا کەحوکمڕانێتی شەرعیان بەسەرەوەیە بۆ شەرعی بوونیان ئەم مەرجانە پێویستن:

١. نابێ دژایەتی دەسەڵاتی شەرعی بکەن ئەگەرنا مۆری (بغاة)یان بەنێوچاوانەوە دەنرێ.

٢. نابێ ئەو کۆمەڵ‌و بزووتنەوانە بکرێنە بناغەی دۆستایەتی‌و دوژمنایەتی (الولاء والبراء)، چونکە لەنێو مسوڵمانان مەسەلەی (ولاء وبراء) بەس دەبێ لەسەر بناغەی قورئان‌و سوننەت‌بێ، کەواتە هەرکۆمەڵ‌و بزووتنەوەیەکی ئیسلامی لەڕووی عیلمی‌و بەرنامەیی‌یەوە بەپێ‌ی قورئان‌و سوننەت بەڕێوەچوو . کەڕێبازی پێغەمبەر ﷺ و هاوەڵانیەتی . وەهەر لەسەر ئەو ئەساسەش دۆستایەتی‌و دوژمنایەتی لەگەڵ خەڵکی‌دا کرد ئەوە بەکۆمەڵێکی مسوڵمانی شەرعی دادەنرێ، ئەگەرنا نا.

٣. نابێ لەبناغەی کۆبوونەوەو کۆمەڵ‌بوونی ئەو کۆمەڵ‌و بزووتنەوانەدا هیچ بنەمایەکی سەرەکی هەبێ کەپێچەوانەی یەکێك لەبنەما بنەڕەتی‌یەکانی(أهل السنة والجماعة) بێ.

بەڵام ئەگەر لەو شوێنانەدا بوون کەحوکمڕانێتی شەرعیان بەسەرەوە نیە، ئەوە پێویستە مەرجی دووەم‌و سێ‌یەمیان تێدابێ، یەکەمیش لەبەر ئەوەی کیان‌و دەسەڵاتێکی ئیسلامی لەگۆڕێ دانیە، بۆیە باسی دژایەتی‌نەکردنی نەکراوەو ئەویان بەمەرج نەگیراوە.

چوارەم: مەرجی بنەڕەتی لەسەر ڕێبازی پێغەمبەر ﷺ بوونی کۆمەڵە ئیسلامی‌یەکان:

بۆ ئەوەی هەرکام لەکۆمەڵ‌و بزووتنەوە ئیسلامی‌یەکان ڕێك بەپێ‌ی ڕێبازی پێغەمبەرو هاوەڵانی بێ، بەلانی کەمەوە ئەم چوار مەرجە پێویستن:

١. پابەندی بەڕێبازی پێغەمبەر ﷺ و هاوەڵانی‌و تێکەڵ‌نەکردنی هیچ بیدعەتێك، واتە هیچ فیکرەیەك لەوانەی کەئەهلی بیدعەتیان پێ‌دەناسرێ.

٢. دۆستایەتی‌و دوژمنایەتی دەبێ بەس لەسەر بناغەی قورئان‌و سوننەت بێ، نەك لەسەر شتێکی‌تری پەیداکراوو داهێنراو.

٣. نەبوونی مشت‌و مڕو کێشەو ئینکاری‌کردن لەگەڵ هیچ کام لەمسوڵمانان لەسەر ئەو

بەشی شەشەم

بنچینەکانی کاری ئیسلامی

(قواعد العمل الإسلامي)

مەسەلانەی کەدەکەونە بازنەی ئیجتیهادەوە[١].

٤. دەبێ هەرکامێکیان لەئاقار خۆیەوەو پێکەوەش چەمك و واتای راست و هەمەلایەنەی کۆمەڵی مسوڵمانان (جماعة المسلمین) روون بکەنەوەو کاریشی لەسەر بکەن کەببێتە واقیع، وەهیچ کامیان لافی ئەوە لێنەدات کەکۆمەڵی مسوڵمانانە!!

پێنجەم: چەند بنەمایەکی گرنگ بۆ هەڵس و کەوت پێکەوەکردنی کۆمەڵە ئیسلامی یەکان:

١. دەبێ جیاجیایی کۆمەڵ و بزووتنەوە ئیسلامی یەکان لەسەر بناغە پسپۆری و جۆراوجۆری بێت لەکارو چالاکی دا، نەك خوانەکردە بەمەبەستی ناکۆکی و دژایەتی یەکتر کردن.

٢. دەبێ یەکدەنگی لەسەر بنەما گشتی و نەگۆڕەکان هەبێ و سینگفراوانی و چاوپۆشیش لەمەسەلە ئیجتیهادی و تایبەتی یەکاندا.

٣. دەبێ پەیوەندی برایەتی یان لەسەر بناغەی قورئان و سوننەت بەستن نەك لەسەر بناغەی کۆمەڵ و بزووتنەوەکانیان.

٤. دەبێ هەڵوێستیان یەك بخەن لەئاقار مەسەلەو کێشە گرنگەو بەرژەوەندی یە گشتی یەکاندا.

٥. پێویستە ئامۆژگاری یەکتر کردن و یەکتر راست کردنەوە بەشێوازی برایانەو حەکیمانە هەمیشەو بەردەوام بێ بۆ یەکتر کامڵ کردن.

٦. دەبێ هەموو لایەك ئەندام و لایەنگرانی خۆیان بۆ ئەوە پەروەردە بکەن و بەرەو ئەوە ئاراستە بکەن کەلەداهاتوودا کۆمەڵی مسوڵمانان پێك بێنن و سەر لەبن سەبەتەی جوغزو بازنە گچکەو تەسکەکانیان دەربێنن.

---

(١) لەکتێبی (الرسالة)ی ئیمامی شافیعی دا خوا لێی خۆش بێ ئەم وت و وێژە هاتووە دەربارەی مەسەلە خیلافی و ئیجتیهادی یەکان: «..قال: فإني أجد أهل العلم قديما وحديثا مختلفين في بعض أمورهم، فهل يسعهم ذلك؟ قال: فقلت له: الإختلاف من وجهين: أحدهما محرم ولا أقول ذلك في الآخر. قال: فما الإختلاف المحرم؟ قلت: كل ماأقام الله به الحجة في كتابه وعلى لسان نبيه منصوصا بينا لم يحل الإختلاف فيه لمن علمه، وماكان من ذلك يحتمل التأويل ويدرك قياسا، فذهب المتأول أو القايس إلى معنى يحتمله الخبر أو القياس وإن خالفه فيه غيره، لم أقل يضيق عليه ضيق الخلاف في المنصوص»، ل٥٦.

ئیبنو تەیمیەش لەم بارەوە فەرموویەتی: «..وأما من ترجح عنده فضل إمام على إمام أو شيخ على شيخ بحسب اجتهاده كما تنازع المسلمون أيهما أفضل الترجيع في الأذان أو تركه؟ وافراد الإقامة أو إشفاعها؟ وصلاة الفجر بغلس أو الأسفار بها؟ والقنوت في الفجر أو تركه؟ والجهر بالتسمية أو المخافتة بها، أو ترك قراءتها؟ ونحو ذلك فهذه مسائل الإجتهاد التي تنازع فيها السلف والأئمة، فكل منهم أقر الآخر على اجتهاده، من كان فيها أصاب الحق فله أجران، ومن كان اجتهد فأخطأ فله أجر وخطؤه مغفور له. فمن ترجح عنده تقليد الشافعي لم ينكر على من ترجح عنده تقليد مالك...» مجموع الفتاوى، ب٢، ل٢٠٧.

ڕێخۆشکردن

شتێکی ئاشکرایە کە (کاری ئیسلامی) کەگرنگترینو مەزنترین کارە وەك هەر کارێکی تر چەند بنچینەو بنەمایەکی هەن کەلەسەریان بنیاد نراوەو بەگوێرەی وان ئەنجام دەدرێ، جائێمە لەم بەشی شەشەمەدا هەوڵمان داوە کەگرنگترینو سەرەکی‌ترین ئەو بنەماو بنچینانە بخەینەڕوو کەلەڕۆژگاری ئێستاماندا کارو جموجۆڵی ئیسلامی‌یان لەسەر بنیاد دەنرێ، دیارە مەرج نیە ئەو چەند بنچینەیەش هەموو ئەو بنچینانەبێ کەبۆ کاری ئیسلامی پێویستن، بەڵام وەك گوتمان هەوڵ دراوە گرنگو سەرەکی‌یەکانیان دەست نیشان بکرێن.

١. کارکردنو بەڕێوەچوون بەپێی نەخشەو بەرنامە:

یەکەمینو گرنگترین کۆڵەکەو بنچینەی کاری ئیسلامی ئەوەیە کەبەپێی نەخشەو بەرنامەیەکی شەرعیی ڕاستو ڕەوان بێ، خوای کاربەجێ لەوبارەوە بەپێغەمبەرەکەی خۆی ﷺ فەرمووە: ﴿ قل هذه سبيلي أدعوا إلى الله على بصيرة أنا ومن اتبعني وسبحان الله وما انا من المشركين ﴾ يوسف (١٠٨)، هەروەها فەرموویەتی: ﴿ ثم أنزلنا إليك الكتاب بالحق مصدقا لما بين يديه من الكتاب ومهيمنا عليه فاحكم بينهم بما أنزل الله ولاتتبع أهوائهم عما جائك من الحق لكل جعلنا منكم شرعة ومنهاجا ﴾ المائدة (٤٨)، دیسان فەرموویەتی: ﴿ ثم جعلناك على شريعة من الأمر فاتبعها ولاتتبع أهواء الذين لايعلمون ﴾ الجاثية (١٨).

دیارە ئەو بەرنامەیەش کەدەبێ مشوور خۆرو کارگێرانی ئیسلامی لەهەر کاتو شوێنێکدا ڕەچاوی بکەنو پەیڕەوی لێ بکەن بەس یەك سەرچاوەی هەیە ئەویش قورئانی خواو سوننەتی پێغەمبەری پێشەوایە، ئەو یاساو بنچینانەن کەعەقڵی ساغو سەلیم لەقورئانو سوننەت هەڵیان دەهێنجی، بۆیەش قورئانو سوننەتمان بەسەرچاوەی ئەو نەخشەو بەرنامەیە داناوە نەك خودی بەرنامەکە، چونکە قورئانو سوننەت بەرنامەو پەیڕەوی گشتیو سەرتاسەریی موسوڵمانانن بەدرێژایی ڕۆژگارو بەپانایی زەمین، بەڵام لەهەرکاتو شوێنێکی دیاریکراودا پێویستە موسوڵمانان چەند بنەماو بنچینەیەك لەقورئانو سوننەت هەڵهێنجن کەئەو کارو بارانەیان لەسەر هەڵسووڕێننو ئەو گیروگرفتو کێشانەی خۆیان پێ چارەسەر بکەن کەلەو بارودۆخو ژینگە (بیئة) تایبەتی‌یەی خۆیاندا پەیدا دەبنو بەخەیان پێ‌دەگرن. کەواتە هەرچەندە ئێمە تەنها یەك قورئانو سوننەتمان هەیە. بەڵام بەئەندازەو ژمارەی ئەو بارودۆخو ژینگە جیاجیاو جۆراو

جۆرانە پێویستە نەخشەو بەرنامەی کارو چالاکی جیاجیاو جۆراوجۆرمان هەبێ هەرچەندە لەنێوەرۆکو ئامانجە سەرەکییەکانیشیاندا هەر یەکن!

دەتوانین بۆ زیاتر ڕوونکردنەوەی مەبەستیش هەرکام لە (حسن البنا) و (أبو الأعلى المودودي) و (سەعیدی نوورسی) بەنموونە بهێنینەوە، کەهەرسێکیان لەسەر بنچینەی قورئانو سوننەت ڕۆیشتوون، بەلام لەبەر جیاوازیی کۆمەلگاو بارودۆخی جێگای کارتێداکردنیان کە (میسرو پاکستانو تورکیا) بوون، بەشێوەیەکی سرووشتیو وەك ئەنجامێکی مەنتیقیو چاوەڕوانکراو بەرنامەو نەخشەکانیشیان جۆراوجۆر بوون!

٢- کاروبار هەلسووڕاندن لەسەر بنچینەی ڕاوێژ (الشورى):

پاش هەبوونی بەرنامەو نەخشەی ڕاستو دروست بۆ کار، هەبوونی خەسلەتی ڕاوێژ لەئاستی قیادەو قاعیدەی کۆمەلو کۆمەلگای ئیسلامیدا گرنگترینو کاریگەرترین بنچینەی کاری ئیسلامییە، چونکە مادام بەڕێوەبردنی ئیسلامو مسولمانەتی کردن وردو درشتی مسولمانان لەدنیاو قیامەت تێیدا بەرپرسیارین. شتێکی سرووشتیو مەنتیقییە کەئەو کارەی هەموویان لەئاکامەکەی بەرپرسیارین لەسەرەتاو چۆنیەتی کردنو ئەنجامدانیشیدا بەشدار بن. دیارە جەوهەری (ڕاوێژ) یش بریتییە لەکۆکردنەوەی شیلەی هەموو عەقلو دلەکان بۆ پێکهێنانی شانەی پوختی بڕیارەکان. بەدیلی شوراش جگە لەحوکمی تاکیو دیکتاتۆریەت هیچیتر نییە!

هەربۆیەش خوای زانا کەباسی (ڕاوێژ) ی کردووە لەسوورەتی (الشورى) دا خستوویەتە نێوان نوێژو مالبەخشین (زەکات) ەوە کەدوو کۆلەکەی هەرە گرنگی ئیسلامەتین: ﴿ والذين استجابوا لربهم وأقاموا الصلاة وأمرهم شورى بينهم ومما رزقناهم ينفقون ﴾ الشورى (٣٨) تاکو مسولمانان تێبگەن کەڕاوێژکردنو پرسوڕا بەیەکترکردنیان لەهەموو ئاستەکاندا هەروا شتێکی سووکو سادە نییە لەڕیزی نوێژو زەکاتە! دیارە نوێژو زەکاتیش لەدوای شایەتمان گەورەترین پایەن لەو پێنج پایە ئیسلامەتییان لەسەر بنیات نراوە بەدەقی فەرموودەی پێغەمبەر ﷺ: ﴿ بني الإسلام على خمس: شهادة أن لا إله إلا الله وأن محمدا عبده ورسوله، وإقام الصلاة، وإيتاء الزكاة، وصيام رمضان، والحج ﴾ متفق عليه.

دیارە دەقی تریش لەقورئانو سوننەت زۆرن دەربارەی (ڕاوێژ) کەبەپێویستی نازانم هەموویان بنووسین، پێشینانیش جوانیان گوتووە: (ڕازت لای یەکێك بێو پرست لای هەزار!).

٣. مەرکەزییەتێکی هەڵقوڵاو لەشورا:

مەرکەزییەت کەبریتی‌یە لەکۆبوونەوەی دەسەڵات و ئاراستەکردن لەیەك چەق (مركز) دا ئەمیش ئەسڵێکی تری گرنگە لەکاری ئیسلامی‌داو ئایەت و فەرموودەی زۆریش لەوبارەوە هەن، بۆ وێنە: ﴿ يا‌أيها الذين آمنوا أطيعوا الله وأطيعوا الرسول وأولي الأمر منكم ﴾ النساء (٥٩). ﴿ إذا خرج ثلاثة في سفر فليؤمروا أحدهم ﴾ رواه أبوداود.

بۆیەش گوتوومانە (هەڵقوڵاو لەشورا) چونکە مەرکەزییەت ئەگەر لەسەر بنچینەی راوێژ نەبێ دەبێتە تاکرەوی و دیکتاتۆرییەت، بەڵێ هەروەك چۆن بەدیلی مەرکەزییەت پاش گەردانی و بێ‌سەروبەری (فوضى) یە، بەدیلی شوراش تاکرەوی‌یە کەئەمیش جگە لەخودای زاناو دادگەر ماف و شایستەی کەس نی‌یە ئەگەر پێغەمبەری خواش بێ ﷺ، هەربۆیەش پێغەمبەری خواو چوار خەلیفە رێنمایی کراوەکانی لەهەموو کەس زیاتر خاوەنی ئەوخەسڵەتە بەرزە بوون مەگەر چۆن دەنا هیچ کارو بارێکیان بەبێ راوێژ ئەنجام نەدەدا.

پێشینانیش دەبارەی گرنگی مەرکەزییەت ئەم مەسەلەیە دەگێرنەوە:

دەڵێن لەکابرایەکیان پرسی بەڵگەت چی‌یە لەسەر (یەکتایی خوا)؟ ئەویش گوتی: ئاشەکەی مام ئاوەدل، چونکە ئەو ئاشە هەتا مام ئاوەدل بەس خۆی سەرپەرشتی‌ی دەکرد زۆرباش کاری دەکرد، بەڵام کەوەستا زۆربوون ئاشەکە تێکچوو!

٤. پێگەیاندنی کۆمەڵێکی هەڵبژاردەی پێشڕەو:

بەڵێ... ئەمیش بنچینەیەکی گەورەو گرنگی کاری ئیسلامی‌یە لەهەرکات و شوێنێکدا، چونکە بەبێ هەبوونی کەسانێکی ئەوتۆ ئەو بەرنامەیەی لەبەرچاو گیراوە پیادە ناکرێ و ئەو ئامانجانەی رەچاوکراون نایەنەدی. هەبۆیەش پێغەمبەری پێشەوا ﷺ لەشاری مەککەدا سێزدە ساڵی رەبەق سەرگەرمی پەروەردەکردن و پێگەیاندنی ئەو کۆمەڵە هەڵبژاردەو دانسقەیە بوو، کەپاشان هەر ئەوانیش شایستەی جێنشینایەتی و درێژە پێدانی خەت و رێبازەکەی بوون لەدوای خۆی. بۆیەش خوای کاربەجێ لەو قۆناغەدا پێی دەفەرموو: ﴿ واصبر نفسك مع الذين يدعون ربهم بالغداة والعشي يريدون وجهه ولاتعدوا عيناك عنهم ﴾ الكهف (٢٨).

پێویستە ئەوەش بگوترێ کەپەروەردەکردن و پێگەیاندنی کەسانێکی ئاواش تەنها و تەنها لەکەش و باروودۆخێکی پڕ کردو کۆشش و خەبات و خەم و خوێن و ئێش و ژاندا مەیسەر دەبێت و باهیچکەس وانەزانێ نەبات کەهەر بەدانیشتنەوە و لەنێو نوێنی گەرم و نەرمدا ئەو کارەی بۆ دەکرێ، خوای زاناش هەر لەکەسێکی وادا باسی بارهاتن و لەگەڵ دەرچوونی ئەو جۆرە پیاوان (رجال) ە دەکات: ﴿ لقد كان لكم في رسول الله أسوة حسنة لمن

کان یرجوا الله والیوم الآخر وذکر الله کثیرا. ولما رأی المؤمنون الأحزاب قالوا هذا ما وعدنا الله ورسوله وصدق الله ورسوله ومازادهم إلا إیمانا وتسلیما. من المؤمنین رجال صدقوا ماعاهدوا الله علیه فمنهم من قضی نحبه ومنهم من ینتظر وما بدلوا تبدیلا ﴾ الأحزاب (٢١-٢٣). پێغەمبەریش ﷺ فەرموویەتی: ﴿ مامن نبی بعثه الله فی أمة قبلی إلا کان له من أمته حواریون وأصحاب یأخذون بسنته ویقتدون بأمره ﴾ رواه مسلم.

٥. یەکدڵی و یەکریزی، یەکدەنگی و یەکسەنگی:

یەکبوون (وحدة) ی مسوڵمانان ئەنجام و بەرهەمی سرووشتی ی بیرو باوەڕو بەرنامەو ئامانجیانە، بەڵام لەسۆنگەی ئەوەوە کەخوای کاربەجێ بەمەبەستی بەهێزو پێزبوون و ڕەنگاو ڕەنگ‌بوونی ژیانی مرۆڤایەتی ئینسانەکانی بەعەقڵ و سەلیقە جیاجیاوە خولقاندووە، ئیسلام جیاوازی لەبیروڕار بۆچوونەکاندا بەڕەوا داناوە، بەڵام یەکگرتن و پێکەوە جۆش خواردنی دڵەکانی بەفەرز لەقەڵەم داوە، وەك فەرموویەتی: ﴿ واذکروا نعمة الله علیکم إذ کنتم أعداءا فألف بین قلوبکم فاصبحتم بنعمته إخوانا ﴾ آل‌عمران (١٠٣)، بەڵێ لەئیسلامدا جێگای (إختلاف العقول) هەیە، بەڵام بۆ (قلوب) تەنها (إئتلاف) ڕەوایە، چونکە دڵی برواداران لەسەر بناغەی خوناسی و ئیمان هەموویان یەکتر دەناسن و پێکەوە جۆش دەدرێن هەربۆیە پێغەمبەریش ﷺ فەرموویەتی: ﴿ الأرواح جنود مجندة فما تعارف منها ائتلف وما تناکر منها اختلف ﴾.

هەڵبەتە کەدەشڵێین جیاوازی عەقڵ و سەلیقەکان لەئیسلامدا ڕێگای هەیە مەبەست لەو جیاوازی‌یانەیە کەلەبازنەی فراوانی شەریعەتدان، ئەگەرنا یەکبوونی مسوڵمانان لەشتە بنەڕەتی و سەرەکی‌یەکاندا هەر پێویستەو مەرجە بۆ یەکڕەنگی و یەکدەنگی‌یان و سوپاس بۆ خوا زاناو پێشەوایانی ئیسلامیش زۆر باش ئەو دوو بوارەیان . واتە ئەو بوارەی کەجیاوازی تێدا ڕەوایەو ئەوەیان کەتێیدا ڕەوا نی‌یە . ڕوون کردوونەوەو وەك ماش و برنج لەیەکیان هەڵاواردوون.

٦. فەرمان بەچاکەو ڕێ‌گرتن لەخراپە مافی هەمووانەو هەمووش بەرپرسیارن:

ئەمیش یەکی ترە لەبنچینە هەرە گەورەو گرنگەکانی کاری ئیسلامی لەهەموو قۆناغەکانیدا چونکە حیکمەتی خوای کاربەجێ لەهێنانە سەر شانۆی دنیای ئوممەتی ئیسلام چەسپاندنی هەموو چاکەیەك و بنبڕکردنی هەموو خراپەیەکە، وەك فەرموویەتی: ﴿ کنتم خیر أمة أخرجت للناس تأمرون بالمعروف وتنهون عن المنکر وتؤمنون

بالله ﴾ آل‌عمران (١١٠).

بۆیە لەخاڵە هەرە گرنگەکانی پێناسەکردنی کۆمەڵی موسڵماناندا فەرمان بەچاکەو ڕێگرتن لەخراپەی کردۆتە سەرەمەشق، وەك فەرموویەتی: ﴿ والمؤمنون والمؤمنات بعضهم أولياء بعض يأمرون بالمعروف وينهون عن المنكر ويقيمون الصلاة ويؤتون الزكاة ويطيعون الله ورسوله ﴾ التوبة (٧١).

پێغەمبەری خواش ﷺ ئەو ئەرکە گرنگ‌و پیرۆزەی وەك فەرزێکی عەینی خستۆتە ئەستۆی تاك تاکی موسڵمانانی ئومەتەکەیەوەو فەرموویەتی: ﴿ من رأى منكم منكرا فليغيره بيده، فإن لم يستطع فبلسانه، فإن لم يستطع فبقلبه ﴾ رواه مسلم.

دەربارەی بەرپرسیاریتی (مسؤولية) ی یەك یەکی ئەندامانی کۆمەڵگای ئیسلامیش لەئاقار کۆمەڵگاکەیاندا فەرموویەتی: ﴿ كلكم راع وكلكم مسؤول عن رعيته... ﴾ متفق عليه، تاکو بڕوبیانوو بەدەست هیچ کەسێکەوە نەهێڵێ بۆ کەمتەرخەمی‌و خۆکڕکردن‌و خۆبواردن!

٧ـ ئازادی دەربڕینی بیروڕاو گوێ‌گرتن لەهەموو کەس:

کۆمەڵ‌و کۆمەڵگای ئیسلامی لەسەر بناغەی ئازادی‌و ڕزگاربوون لەهەر جۆرە کۆت‌و زنجیرێکی ماددی‌و مەعنەوی بنیاد دەنرێ‌و ڕێزو حورمەتی تەواو لەئینسانیەتی هەر ئینسانێك‌و ویستی ئازادی دەگیرێ‌و، ئەهیچ کەس لەوە بەگەورەتر کەرەخەتەی لێ‌بگیرێ تەماشا دەکرێ. ئەگەر تەنانەت پێغەمبەری خواش بێ لەبواری ئیجتیهادو ڕەئی شەخسی خۆیدا. وەئەهیچ کەسیش لەوە بەبچووکتر دادەنرێ کەرەخنەو تێبینی‌و بۆچوونی خۆی دەربارەی هەرکەسێك‌و هەرشتێك بخاتەڕوو. خوای پەروەردگار لەپێناسەی کۆمەڵی موسڵماندا فەرموویەتی: ﴿ فبشر عباد الذين يستمعون القول فيتبعون أحسنه أولئك الذين هدى الله وأولئك هم أولوا الألباب ﴾ الزمر (١٧ـ١٨).

لەسیرەو ژیانی پێغەمبەر ﷺ و خەلیفە ڕاشیدینەکانیشیدا دەیان هەڵوێستی وا تۆمارکراوە کەرەخنەو پێشنیارو تێبینی لەگچکەترین کەس قبووڵ کراوەو بەقسەیشی کراوە. بۆوێنە: (إبن إسحق) لەکتێبی (السيرة النبوية) دا لەبەسەرهاتی جەنگی (بەدر) دا دەگێڕێتەوە کەچۆن پێغەمبەر ﷺ لەسەر پێشنیاری (حەبابی کوڕی مونذیری کوڕی جەمووح) هەڵوێستی خۆی دەگۆڕی‌و بەپێی ئەخشەی (حەبباب) سوپاکەی لەو شوێنە دەگوازێتەوە کەتێیدا دایمەزراندووە!

هەروەها مەسەلەی عومەری کوڕی خەتتاب‌و باسی (مارەیی زۆر) کەلەسەر ڕەخنەو تێبینی‌ی ئافرەتێك لەسەر قسەی خۆی دێتە خوارو دەفەرموێ: ﴿ أصابت امرأة وأخطأت عمر ﴾!

٨. هەوڵدانی بەردەوام بۆهەرچی زیاتر تێگەیشتنی دین‌و باشتر ناشنابوون بەژین :

چونکە بەبێ شارەزایی لەدین‌دا ئینسان نازانێ چی‌دەکات‌و، بەبێ ئاشنایش بەواقیعی ژین نازانێ چۆن بکات!

هەربۆیەش پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی: ﴿ من یرد الله به خیرا یفقهه فی الدین ویلهمه رشده ﴾ متفق علیه.

دیارە بەخۆڕایی نی‌یە کەپێغەمبەری پێشەوامان ﷺ خێرو خۆشی هاتنەڕێی بەندەرکام لە (فقه) و (رشد) دوە بەستۆتەوە، ئاخر ئەگەر (فقه) لەئایین‌دا مایەی شارەزایی‌و بەرچاو ڕوونی‌یە، (رشد) یش مایەی سەرڕاستی‌و وەستایی‌و لێزانی‌یە، ڕوونتر بڵێین: ئەگەر لەسۆنگەی (فقه) دوە دەتوانین دیاری بکەین (چی) و (چەند) ی ئایین دابەزێنینە سەر واقیعێکی دیاری کراوو تووشی هەڵە نەبین! بەهۆی (رشد) یشەوە دەتوانین بەوەستایی‌و دانایی پرۆسە (عملیة) ی ئەو دابەزاندن‌و پیادەکردن (التنزیل والتطبیق) ە جێ‌بەجێ بکەین‌و گیرۆدەی داوو تەڵە نەبین!

٩. لێهاتوویی‌و شایستەیی کردنە سەنگی مەحەکی کارپێسپاردن :

ئەمیش کۆڵەکەیەکی تری گرنگی کارو خەباتی ئیسلامی‌یەو هەم لەقورئانی بەپێزو هەم لەسوننەتی پێغەمبەری بەرێزیشمان‌دا ﷺ زۆر داکۆکی‌ی لەسەر کراوە، بڕوانە: ﴿ إن الله اصطفاه علیکم وزاده بسطة فی العلم والجسم ﴾ البقرة (٢٤٧). هەروەها فەرموویەتی: ﴿ وجعلنا منکم أئمة یهدون بأمرنا لما صبروا وکانوا بآیاتنا یوقنون ﴾ السجدة (٢٤). هەروەها فەرموویەتی: ﴿ یاأبت استأجره إن خیر من استأجرت القوي الأمین ﴾ القصص (٢٦).

پێغەمبەریش ﷺ فەرموویەتی: ﴿ والله نحن لانولي هذا الأمر من طلبه أو حرص علیه ﴾.

بەڵێ... جگە لەبەمەرج گرتنی ئەو خەسڵەتانەی کەئینسان پێیان دەبێتە شیاوی کار ڕاپەڕاندن‌و مشوورخواردن، لەئیسلام‌دا هیچ خەسڵەت‌و ئیمتیازێکی‌تر لەرەگەزو ڕەنگ‌و وەجاخ‌و سامان‌و... هتد ڕەچاوئەکراوەو حیسابی بۆ نەگراوەو بەرێزترینی موسڵمانان بەپارێزکارترینیان لەقەڵەم دراوە: ﴿ إن أکرمکم عند الله أتقاکم ﴾ الحجرات (١٣).

دیارە ڕێی پارێزکارتربوونیش هیچ کۆسپ‌و ئاستەنگێکی لەسەر نی‌یەو لەبەردەم هەمووان‌دا تەخت‌و ئاچووغەو بەس هەوڵ‌و هیممەتی ئینسانی دەوێ!

١٠. پەروەردەو بارهێنانێکی هاوسەنگ:

هاوسەنگی (توازن) یەکێکە لەسیفەت و درووشمە هەرە زەقەکانی ئیسلام و پێویستە کۆمەڵێکیش کەدەویستری ئیسلامیان پێ ببوژێنرێتەوە هەر لەسەر ئەم بنچینەیە پەروەردە بکرێن چونکە گۆزە چی تێدابێ هەر ئەوەشی لێدەرژێ و کەسێك یان کۆمەڵێك خۆیان لاتەڵ و لاسەنگ‌بن دیارە کارو پەرنزیشیان هەروا دەبێت.

دیارە دەقی قورئان و سوننەتیش دەربارەی رەچاوکردنی هاوسەنگی لەدینداری‌کردندا زۆر زۆرن لەهەموو بوارەکانی ژیندا بەڵام یەکی نموونەیەك لەقورئان و سوننەت دێنینەوە:

خوای پەروەردگار فەرموویەتی: ﴿ وابتغ فيما آتاك الله الدار الآخرة ولاتنس نصيبك من الدنيا وأحسن كما أحسن الله إليك ولاتبغ الفساد في الأرض إن الله لايحب المفسدين ﴾ القصص (٧٧).

ئەمەش نموونەیەك لەسوننەت: ﴿ جاء رهط يسألون عن عبادة النبي ﷺ فلما أخبروا تعالوها، قال أحدهم: أما أنا فإني أصلي الليل أبدا، وقال آخر: أنا أصوم الدهر ولا أفطر أبدا، وقال آخر: وأنا أعتزل النساء فلا أتزوج أبدا. فجاء رسول الله ﷺ إليهم وقال: أنتم القوم الذين قلتم كذا وكذا؟ أما والله أني لأخشاكم الله وأتقاكم له، لكني أصوم وأفطر، وأصلي وأرقد وأتزوج النساء، فمن رغب عن سنتي فليس مني ﴾ رواه البخاري ومسلم.

بەراستی ئەم فەرموودەیە هەم تەرازوویەکی گرنگ و هەم هەرەشەیەکی گەورەشە بۆ کەسانێك کەدەیانەوێ بەناوی دینداری و موسوڵمانەتی لەجیاتی (هدى) شوێن (هوى) دەکەون و لەباتی (شرع) بەقسەی (طبع) ی خۆیان بکەن.

بەڵێ دەبێ هەرکام لەئەندامانی کۆمەڵی موسوڵمان واپەروەردە بکرێ کەلەیەك کاتدا: خواپەرستێکی صالح، سیاسەتمەدارێکی کارامەو، پارێزکارێکی چاوبەفرمێسك و جەنگاوەرێکی چەنگ بەخوێن و، عاقڵمەندێکی تێگەیشتوو ودڵ‌بێدارێکی پێگەیشتوو ودوارۆژخوازێکی بێ پشوو و دنیاناسێکی بەعەقڵ وخوو و... هتد بێ!

نەك وەك زۆربەی موسوڵمانانی ئێستا کەیان خواپەرستێکی فەقیرحاڵ و بێ‌سیاسەتە یان سیاسی‌یەکی پارێزنەکەرو کەم حورمەتە! یان تەقوای هەیەو لەتەقە دەترسێ. یان خەریکی شەڕەو لەتەقوا ناپرسێ! یان شەرعزانێکی دڵ‌مردووە یان صوفی‌یەکی رێ‌لێ‌ونبووە! یان (سەلەفی) یەکی ئێشك و مەزەب نەناسە، یان مەزهەبی‌یەکی بیر تەسك و کەساسە!

١١. چەسپاندنی دادگەری لەنێو خۆدا لەهەموو روویەکەوە:

ئەمیش یەکی ترە لەپایەو بنچینە گرنگەکانی کاری ئیسلامی کەکۆمەڵی موسوڵمان پێی هەڵدەستێ، چونکە ئیسلام. کەبەرنامەی تێکرای پێغەمبەرانی پایەبەرزی خوایە.

لەدوای خوا بەیەکگرتن (التوحید) گەورەترین ئامانجی چەسپاندنی دادگەری هەمەلایەنەیە لەژیانی مرۆڤایەتیدا، وەك خوای دادگەر بەراشكاوی فەرموویەتی: ﴿لقد أرسلنا رسلنا بالبینات وأنزلنا معهم الكتاب والمیزان لیقوم الناس بالقسط وأنزلنا الحدید..﴾ الحدید (٢٥).

جابەدەردی پێشینان کەگوتوویانە (بەردی گەورە نیشانەی نەهاوێشتنە) و کۆمەڵێکی ئیسلامی نەتوانێ لەنێو خۆیدا دادگەرانە رەفتار بکات، مەحاڵە بتوانێ لەنێو خەڵکیدا دادگەری بچەسپێنێ چونکە (چێشتی خۆش لەبەرەوە دیارە)!

دیارە دادگەریش زۆرشت دەگرێتەوە کەدەتوانین ئەم چەند خاڵەی بەنموونە لێ بخەینەروو:

یەکەم: خەڵکی لەمافی ژیانو کاسبیو رادەربڕینو بەرپرسیارێتی... دا یەکسانن وەك پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی: ﴿الناس مستوون كأسنان المشط﴾ اخرجه الدیلمي.

دووەم: هەموو کەس بەپێی لێوەشاوەیی و لێهاتوویی خۆی مافی ئەوەی هەیە کاربەدەستو بەرپرسی کاروبارێ، وەك پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: ﴿كلكم راع وكلكم مسئول عن رعیته..﴾.

سێیەم: خەڵکی لەبەرانبەر دەستوورو یاساکاندا یەکسانن و هیچ کەس لەسەرووی بەرنامەوە نییەو لە (یاسا) بەرزتر نییە، وەك پێغەمبەرمان ﷺ فەرموویەتی: ﴿والذی نفس محمد بیده لو أن فاطمة بنت محمد سرقت لقطعت یدها﴾ رواه البخاري.

چوارەم: سەنگی مەحەکی بەرزیو نزمیو پێوەری هەڵسەنگاندنی موسڵمانان بەس پارێزکاری (تقوی) یە: ﴿إن أكرمكم عند الله أتقاكم﴾ الحجرات(١٣).

١٢- چاوکردنەوەو فێرکردنو هۆشیارکردنەوەی جەماوەر:

(هەق) لەسۆنگەی ئەوەوە کەلەخۆی دڵنیایەو پشت ئەستوورە، بێمنەتە لەکەشف بوونو دەرکەوتن، بگرە زۆر زۆریش حەز بەرووناکی دەکاتو زۆریش دوژمنی تاریکیو پەناو پەسیوو شوێنی پەنهانو نەدیوە. بەڵام (باطل) بەپێچەوانەوە چونکە هەمووی سەرتاپا عەیبوعارو عەورەتە زۆر بەرۆشنایی قەڵسەو هەمیشە عەودالی تاریکیو حەشارگەو پەناو پەسیوە، هەربۆیەش بەدرێژایی مێژوو ئەمروودو فیرعەونو ئەبوجەهلەکان لەئاقار رووی درەوشاوەو گەشی هەقو دەنگی سازگارو زوڵاڵیدا کەلەسەر دەستی پێغەمبەرانی پایەبەرزی وەك ئیبراهیمو موساو موحەممەد راگوێزراوە، پەنایان بردۆتە بەر سەرەتا چەواشەکردنو فریودانو خەڵەتاندنی جەماوەر. کەلەمەش بێ هیوا بوون پەنایان بردۆتە بەر هەرەشەو گورەشەو زەبرو زەنگ: ﴿قالوا حرقوه وانصروا آلهتكم إن كنتم فاعلین﴾ الأنبیاء (٦٨). ﴿قال لئن اتخذت إلها غیري لأجعلنك من

المسجونين ﴾ الشعراء (٢٩). ﴿ وإذ يمكر بك الذين كفروا ليثبتوك أو يقتلوك أو يخرجوك ﴾ الأنفال (٣٠).

بەڵێ چاوكردنەوەی جەماوەر لەئاقار بەرنامەی خواداو هۆشیاركردنەوەو حاڵی كردنی لەڕاستی یەكان (الحقائق) كاریگەرترینو بەهێزترین چەكی دەستی هەڵگرانی مەشخەڵی دینی خوایە. هەربۆیەش پێغەمبەری پێشەوامان ﷺ وجێنشینە ڕەسەنەكانیشی خوا لێیان ڕازی بێ هەمیشە لەگەڵ خەڵكو جەماوەردا پەیوەندەی توندو تۆڵیان هەبووەو هەر ڕووداوو مەسەلەیەكی گرنگ هاتبێتە[1] پێش لەسەر مینبەر بەڕاشكاوی بۆ جەماوەریان باس كردووەو ئەگەر خواستبێتی پرسو ڕایان پێ كردوونو گوێیان لەبیرو بۆچوونو پێشنیارەكانیشیان گرتووە.

دیارە جەماوەریكیش چاوەڕوانی هەڵوێستنواندنو پشت گیری كردنی هەقو ڕاستی لێدەكرێ كەهۆشیارو چاوكراوەبێو بزانێ دنیا چ باسە.

١٢. بەتەنگ خەڵكەوە بوونو حەل كردنی گیروگرفتەكانیان:

خوای كاربەجێ دەربارەی كۆمەڵی مسوڵمانان فەرموویەتی: ﴿ الذين إن مكناهم في الأرض أقاموا الصلاة وآتوا الزكاة وأمروا بالمعروف ونهوا عن المنكر ﴾ الحج (٤١). دیسان فەرموویەتی: ﴿ ياءيها الذين آمنوا اركعوا واسجدوا واعبدوا ربكم وافعلوا الخير لعلكم تفلحون ﴾ الحج (٧٧).

پێغەمبەریش ﷺ فەرموویەتی: ﴿ خير الناس أنفعهم للناس ﴾ رواه القضاعي عن جابر. دیسان فەرموویەتی: ﴿ ومن أصبح لايهتم للمسلمين فليس منهم ﴾ رواه الحاكم.

بەڵێ... كۆمەڵی مسوڵمان تاك تاكیانو بەتێكڕاش خزمەتگوزاریو بەتەنگ خەڵكەوەبوونو بەدەنگەوە چوونیانو چارەسەركردنی كێشەو گرفتەكانیانو بەختەوەركردنیان بەجۆرێكی بەرزی خوابەرستیو دینداری یەكەیان دەزانن و لەهیچ چاكەو هاوكاریو دەستگرۆیی یەك دریغی ناكەن چونكە دەزانن كەهەر لەڕووخۆش بوونو قسەیەكی خۆشەوە بگرە هەتا هەموو جۆرە شێوەكانی چاكەكاریو خزمەتگوزاری پاداشتی بەرزی خوایان لەبەرانبەردا هەیەو مایەی سەربەرزیو ڕووسووری ی دنیاو قیامەتن. خوای دادگەرو میهرەبان لەوبارەوە فەرموویەتی: ﴿ من عمل صالحا من ذكر أو أنثى وهو مؤمن فلنحيينه حياة طيبة ولنجزينهم باحسن ماكانوا يعملون ﴾ النحل (٩٧).

دیارە بەبەلاشیش نی یە كەگوتراوە: (الإنسان عبد الإحسان)! پێشینانیش جوانیان

---

(١) بەڵگە نەویستە كەمەسەلەو بابەتی واش هەبوو ون بەرژەوەندی لەوەدا بوویێ كەبەشێوەی تایبەتو لەبازنەی تەسكدا ڕاوێژوو لێكۆڵینەوەیان لەسەر بكرێو بەگشتی باس نەكرێن.

گوتووە: (بۆیە پێت دەڵێم خاڵە چڵەکانم بۆ بگری!).

١٤- لێبڕانو پشوودرێژیو کاری بەردەوام:

ئەمیش بنچینەیەکی تری گرنگی کارو خەباتی ئیسلامی‌یە لەهەموو چاخو رۆژگارێك دا، چونکە بەڕاستی هیچ کارێکی گرنگ بەبێ ڕاوەستاوی (إستقامة) و خۆڕاگریو پشوودرێژی ناکرێو، هەربۆیەشە کەلەدەیان جێگەی قورئانی‌دا خوای زانا ئامۆژگاری‌ی پێغەمبەرەکەی ﷺ دەکات کەخۆڕاگرو نەبەز بێتو، دڵدامەزراوو نەلەخشاو بێت، هەڵبەتە دەقی قورئانو سوننەت لەوبارەوە یەکجار زۆرن، بۆوێنە: ﴿ إن الذين قالوا ربنا الله ثم استقاموا تتنزل عليهم الملائكة أن لاتخافوا ولاتحزنوا وأبشروا بالجنة التي كنتم توعدون ﴾ فصلت (٣٠).

پێغەمبەری خواش ﷺ فەرموویەتی: ﴿ خير الأعمال أدومها وإن قل ﴾.

بێگومان کاری ئیسلامی کارێکی یەکجار بەرزو مەزنو گرنگەو پیاوی لەقەدەر خۆشی پێویستەو هەرکەسەش‌و هەر کۆمەڵەش بەئەندازەی ئەوە کە (تجرد) و ئیخلاصو هەوڵو هیممەتو کردوکۆش بەو کارە دەبەخشێ بەبارتەقای ئەوەش کرێو پاداشتی دوارۆژو بەرێزو بەرهەمی دنیاشی دەستگیر دەبێ. کەم بەکەمو زۆریش بەزۆر ﴿ وماربك بظلام للعبيد ﴾.

١٥- چاودێریو لێپرسینەوەی خەڵکی بەگشتیو کاربەدەستان بەتایبەت:

خوای میهرەبان فەرموویەتی: ﴿ وكذلك جعلناكم أمة وسطا لتكونوا شهداء على الناس ويكون الرسول عليكم شهيدا ﴾ البقرة (١٤٣) لەم ئایەتە بەپێزەدا خوای کاربەجێ چاودێرایەتیو بەسەرراگەیشتنو مشوورخۆریتی بەئەرکی سەرشانی پێغەمبەری کۆتاییو تێکرای ئوممەتەکەی لەقەڵەم داوە، بەڵام دیارە تواناو شایستەیی ئەنجامدانی ئەو ئەرکە گرنگەو مەزنەی بەستۆتەوە بە (چاکتر) بوونی ئوممەتەوە کەلێرەدا بەوشەی (وسطا) تەعبیری لێ‌داوەتەوەو لەسوورەتی (آل‌عمران) یش‌دا بە(خير أمة)!

بەڵام چاودێریتی پێغەمبەر ﷺ ی تایبەت کردووە بۆ ئوممەتەکەیەوەو ئی ئوممەتەکەشی گشتاندووە بەهەموو مرۆڤایەتی‌یەوە. جاشتێکی روونە کەپێغەمبەری پێشەوا ﷺ بەچاکترین شێوە ئەرکی چاودێرایەتیو بەسەرراگەیشتنو مشوورخۆریتی لەگەڵ ئوممەتەکەی‌دا ئەنجام داوەو هەربەوەندەش لێ‌نەگەڕاوە کەلەرۆژگاری خۆی‌دا ئەو ئەرکە بەجێ بێنێ بەڵکو بۆدوای خۆشی لەچەندان فەرموودەی‌دا ئاماژەی کردووە بۆ حاڵو باڵی ئوممەتەکەیو گەلێك لەو نەخۆشیو دەردانەی کەلەسەدەکانی دوای خۆی‌دا

ئوممەتەکەی گیرۆدەیان دەبێ بەنجەی لەسەر داناوەو ئوممەتەکەی لێیان ئاگادار کردۆتەوە!!

کەواتە: ئێستا ئوممەتی ئیسلام لەژێر ئەزموونێکی گەورەو گرنگ دایە. داخوا تاچ رادەیەك دەتوانێ شوێن پێی پێغەمبەری خۆی هەڵگرێ‌و شایستەی ئەوەبێ کەچاودێرو مشوورخۆربێ بەسەر رەوتی کاروانی مرۆڤایەتی‌و نەهێڵێ دووچاری هەڵدێرو لادان بێ!!

جادیارە هەر کۆمەڵ‌و بزووتنەوەیەکی ئیسلامی دەبێ هەم لەچوارچێوەی تایبەتی خۆی‌دا ئەو ئەرکە ئەنجام بدات‌و، هەم لەبازنەی فراوانی کۆمەڵگاو دواتر ئوممەتیش‌دا. بەتایبەت لەگەڵ کاربەدەست‌و دەسەڵاتداراندا.

١٦. پشت بەخوا بەستن‌و لەسەر پێ‌ی‌خۆ وەستان:

ئەمیش یەکی ترە لەکۆڵەکەو پایە گرنگەکانی کارو خەباتی ئیسلامی‌و هەر کردوکۆششێکی ئیسلامی بەئەندازەی ئەوە کەدەتوانێ سەربەخۆیی خۆی بپارێزێ‌و لەسەر پێ‌ی خۆی بوەستێ‌و پشت هەر بەخوا ببەستێ، بەرەسەن‌و دامەزراو دادەنرێ‌و بەپێچەوانەوەش بەپێچەوانەوە. هەربۆیەش خوای زاناو وردبین بەپێغەمبەری خۆی فەرمووە: ﴿ ياءيها النبي حسبك الله ومن اتبعك من المؤمنين ﴾ الأنفال (٦٣).

دیارە پشت بەخوابەستن‌و متمانەو باوەڕ بەخۆبوون‌و رەگ‌و ریشە بلاوبوونەوەو رۆچوون بەنێو خەڵك‌و جەماوەردا سێ کوچکەی سەرکەوتن‌و بەمراد گەیشتنی هەر کۆمەڵ‌و بزووتنەوەیەکی ئیسلامین‌و هیچ کامیشیان جێگای ئەوانی تر پڕناکاتەوەو هەرسێکیان پێکەوە پێویستن. پێویستە ئەوەش بگوترێ کەلەسەرپێ‌ی خۆوەستان‌و پاراستنی سەربەخۆیی (إستقلال) ی‌خۆ فشارو قورساییەکی زۆرەوەخاتە سەر کۆمەڵی مسوڵمان‌و باج (ضريبة) یکی گەورەیان لێ داوا دەکات. بەڵام هەرچۆن بووەو بەهەر نرخێك تەواو بووە ناچارن‌و بەدیلیان بۆی نییە.

١٧. پاراستنی ئابڕوو و عیززەتی ئیسلام:

دیارە ئابڕوو و عیززەتی ئیسلام لەمسوڵمانانەدا تەجەللا دەکات. مسوڵمانانیش بەتایبەت کۆمەڵ‌و بزووتنەوەیەکی ئیسلامی کەلەگۆرەپانی کارو تێکۆشان دایە بۆ ئیسلام. ئابڕووی ئیسلام بەوە دەپارێزن کەلەبواری هەڵس‌وکەوت‌و رەفتاردا لەگەڵ خەڵکی نموونەی هەرە بەرزو جوانی چاکەکاری‌و دادگەری بن. وەك خوای مەزن فەرموویەتی: ﴿ أن تبروهم وتقسطوا إليهم إن الله يحب المقسطين ﴾ الممتحنة (٨).

وەنابێ هیچ کاتێك بهێڵن کەغەیری خۆیان لەوان چاکترو خۆشرەفتارترو بەرێزو حورمەت‌تر بێ‌و دەبێ هەوڵ بدەن هەمیشە دەستی چاکەو پیاوەتی‌یان لەسەر غەیری

خۆیان بێ‌و هیچ کەس لەو بوارەدا نەتوانێ تۆزی ڕێگاشیان بشکێنێ. چ‌جای خوانەکردە بەجێیان بهێڵێ‌و لەتەپ‌و تۆزی چاکەو پیاوەتی‌دا نقوومیان بکات!

پاراستنی عیزەتیش بەوە دەبێ کەکۆمەڵی مسوڵمان سیاسەتی ڕووبەڕووبوونەوەو بەرەنگاری بەچەک‌و هێز نەگرێتە بەر هەتا دەگاتە قۆناغ‌و کاتی خۆی‌و پێداویستی‌یەکان (مستلزمات)ی بۆ دابین دەکات بەگوێرەی توانا، وەهەرکاتێك کەوتە قۆناغی بەرەنگاری‌و جەنگیشەوە هێندە زەبری توندو گرج‌وبڕ بوەشێنێ‌و بەشێوەیەك لەدوژمن بدا کەبەچۆکی دابێنێ‌و لەخۆڵی وەرگەوزێنێ! وەك قورئان فەرموویەتی: ﴿ فشرد بهم من خلفهم ﴾ الأنفال (٥٧).

١٨. ڕەچاوکردنی ڕۆیشتن لەگرنگترەوە بۆ گرنگ:

ئەمیش یەکی ترە لەبنچینە گرنگ‌و مەزنەکانی کاری ئیسلامی، وەلەڕاستی‌دا کارو خەباتی ئیسلامی بەبێ ڕیزکردنی (أولويات) دوچاری گەلێك هەڵەو پەڵەو لادان دەبێ، دیارە دەقی قورئان‌و سوننەتیش لەبارەوە زۆرن بۆوێنە: هەمیشە لەقورئاندا کەئیمان‌و کردەوەی چاك باس کراین (الإيمان) پێش (العمل الصالح) خراوە، مەگەر بەدەگمەن‌و ئەوەش لەبەر هۆو حیکمەتێك.

پێغەمبەری خواش ﷺ کاتێك (موعاذی کوڕی جەبەل)ی نارد بۆ یەمەن پێی فەرموو: بایەکەمین شت کەئەوانی بۆ بانگ دەکەی (لاإله إلا الله) بێت، پاشان پێنج نوێژە فەرزەکان، پاشان زەکات....

عائیشەش خوا لێی ڕازی بێ فەرموویەتی: یەکەمین شت کەخوا بۆ پێغەمبەری نارد باسی بەهەشت‌و دۆزەخ بوو، جاکاتێك خەڵکی گەڕانەوە بۆ ئیسلام ئەوجا باسی حەڵاڵ‌و حەرامیان بۆکرا، خۆ ئەگەر هەر لەسەرەتارە پێیان گوترابا دزی مەکەن! دەیانگوت قەت دزی تەرك ناکەین. یان پێیان گوترابا شەراب مەخۆنەوە، دەیان گوت قەت دەست بەرداری شەراب خواردنەوە نابین.

بەڵێ... دەبێ کۆمەڵی مسوڵمان داناو لێزان بێ‌و دیوار پێش بناغەو فەرع پێش ئەصڵ‌و گرنگ پێش گرنگ‌تر نەخات‌و، هەر هەنگاوە لەقۆناغ‌و کاتی خۆی‌دا بنێ‌و ڕیز (ترتیب)ی سروشتی‌و مەنتیقی بەش‌و قۆناغەکانی دیمەداری تێك نەدات، کەبەداخەوە لەگۆرەپانی کاری ئیسلامی‌ی ئەم ڕۆژگارەدا کرچ‌وکاڵی‌و فەقیرحاڵی‌و ناشێی زۆر دەبینەدرێ‌و زۆر ئیش دەکرێن ئیسلام لەسەریان قەرزدار دەبێتەوەو بنە تۆوەکەشیان ناکەنەوە!

١٩. پلەپلەیی هەبوون لەکارو چالاکی‌یەکاندا:

پلەپلەیی (التدرج) یش یەکی ترە لەپایەو بنچینە گرنگەکانی کاری ئیسلامی‌و پشت گوێ خستنی‌و ڕەچاونەکردنی بەڵای گەورەو گیروگرفتی بێوەژا بەسەر کارو کۆمەڵی ئیسلامی‌دا دێنێ. سەرنج‌دانێکی خێرای هاتنەخوارەوەی یاساکان (أحکام) ی ئیسلامیش چ لەبواری عیبادەت‌و چ موعامەلات‌و چ سیاسەت‌و جەنگ‌دا ئەم ڕاستی‌یە دەخاتەڕوو، خوای پەروەردگار لەوبارەوە فەرموویەتی: ﴿ وقرآنا فرقناه لتقرأه على الناس على مكث ونزلناه تنزيلا ﴾ الإسراء (١٠٦)، هەروەها فەرموویەتی: ﴿ وقالوا لولا أنزل عليه القرآن جملة واحدة كذلك لنثبت به فؤادك ورتلناه ترتيلا ﴾ الفرقان (٣٢).

لەکۆتاییشدا ئەم سەرگوزەشتە پڕ واتایەی پێنجەمین خەلیفەی ڕاشید (خامس الراشدين) عومەری کوڕی عەبدولعەزیز (خوا لێی خۆش‌بێ) دەگێڕمەوە کە ئیمامی (شاطبی) لەکتێبی (الموافقات) دا هێناویەتی:

«إن عبدالملك بن عمر بن عبدالعزيز قال له يوما: ياأبت مالك لاتنفذ الأمور! فوالله ماأبالي لو أن القدور غلت بي وبك في الحق؟! فقال عمر: لاتعجل يابني. فإن الله ذم الخمر في القرآن مرتين وحرمها في الثالثة. وإني أخاف أن احمل الحق على الناس جملة فيدعوه جملة ويكون من ذا فتنة!!»(١).

واتە: ڕۆژێکیان عەبدولمەلیکی کوڕی عومەری کوڕی عەبدولعەزیز بەبابی گوت: ئەی بابە! بۆچی بەخێرایی کاروبارەکان جێبەجێ ناکەی! خۆ بەخوا بەلامەوە گرنگ نی‌یە کەلەسەر هەق من‌و تۆ لەمەنجەڵاندا بکوڵێنن؟! عومەر گوتی: کوڕی خۆم پەلە مەکە. چونکە خوا دوو کەرەتان لەقورئانێ زەمی شەرابی کردووەو بۆ جاری سێ‌یەم قەدەغەی کردووە، وەمن مەترسی‌ی ئەوەم هەیە کەئەگەر بێت‌و بەیەك جار هەقی لەخەڵکی بار بکەم‌و دارای پابەندی‌یان لێبکەم، ئەوانیش بەیەك تەکان ڕەفزی بکەن‌و لەئەنجامی ئەمەش‌دا ئاژاوەیەك پەیدا بێت!

٢٠. وریایی تەواو لەتەقدیری تواناو ناسینی قۆناغی کاردا:

بەڵێ بەڕاستی ئەم بنچینەیەش یەکجار کاریگەرە لەکارو خەباتی ئیسلامی‌دا، چونکە بەبێ (خۆناسین) ئینسان چ لەئاستی تاك چ کۆمەڵدا ناتوانێ لەسەر بناغەیەکی ڕاست‌و دروست لەگەڵ دۆست‌و دوژمن‌و دەوروبەری‌دا هەڵس‌و کەوت بکات‌و، سەرەنجام تووشی هەڵس‌وکەوت‌و ڕەفتاری بێ‌جێ‌و هەڵە دەبێت.

دیارە جیاوازی نێوان ئاراستەکان (توجیهات) ی قورئانیش بۆپێغەمبەرو هاوەڵانی لەبواری جەنگ‌و ڕووبەڕوو بوونەوەدا هەر دەگەڕێتەوە بۆ ئەم بنچینەیە. چونکە لەکاتێك‌دا پێغەمبەر ﷺ بەوپەڕی دانایی‌و واقیع‌بینی‌یەوە دەیزانی هێزو توانای

---

(١) بڕوانە الموافقات: ب٢، ل٩٤.

ڕووبەڕووبوونەوەو بەرەنگاری واقیعی پڕ كوفرو ستەمو فەسادی شاری مەككەو دەوروبەریان نییە بەشێوەیەك كەسەركەوتن شیمانە (إحتمال) ی پتر بێت لەتێشكان، هەرچەندە هەندێك لەهاوەڵە بەڕێزەكانی زۆر زۆر هەڵیان دەپێچار فشاریان دەخستەسەر كەدەست بەكاربن، بەڵام ئەو هەر دەیفەرموو (صبرا) یان هەروەك قورئان دەفەرمووێ: ﴿ ألم تر إلى الذين قيل لهم كفوا أيديكم وأقيموا الصلاة وآتوا الزكاة ﴾ النساء (٧٧)! بەڵام دوایی كەزانی هێزو پێزی جەنگەو بەرەنگارییان پەیدا بووە لەقەدەر ئەو قۆناغو دەوروبەرەی ئەوساو خواش مۆڵەتی دانو فەرمووی: ﴿ أذن للذين يقاتلون بأنهم ظلموا وإن الله على نصرهم لقدير ﴾ الحج (٣٩). بەڵێ... دوای ئەوە سەرەتا بەشێوەی مەفرەزەی گچكە گچكەو بۆسە (كمين) دانانو ڕێگا بەكاروان گرتنو پاشان جەنگی گەورەی وەك بەدرو ئوحودو ئەحزابو تەبووك... دەست بەكاربوونو هەموو توانای ماددیو مەعنەوی خۆیان لەو بووارەدا خستەكار.

وەلەڕاستیدا سواربوونی ئەسپی عاتیفەو هەڵچوونو هەرەشەو گورەشەو (تهور) هەموو كاتێكو بەتایبەت لەم بووارەدا كارو كۆمەڵی ئیسلامی گیرۆدەی دەردو داوی وا دەكاتو زیانی وا لەئیسلامو موسوڵمانان دەدات كەدوایی زۆر بەزەحمەت بەڵكو بگرە ڕەنگە هەر قەرەبوو (تعويض) نەكرێتەوەو. موسوڵمانان بۆماوەیەكی زۆر بەدەست شوێنەوارو بەرهەمی شوومی ئەو جۆرە قەدو هەڵسو كەوتە خەیاڵیو عاتیفیو ناواقیعییانەوە بناڵێنن!!

٢١. بەرزو پاكڕاگرتنی دروشمو ئاڵا :

ئەمیش یەكی دیكەیە لەبنچینەو بنەما گەورەكانی كاروخەباتی ئیسلامی. چونكە مەبەستمان لەئاڵاو دروشمەكانی ئیسلام ئەو خەسڵەتو نیشانانەن كەئیسلامو ئیسلامییەكانیان پێدەناسرێن. ئاشكرایە كەئاڵاو دروشمەكانی ئیسلامیش هەتا بڵێی بەرزو پاكنو دەبێ هەڵگرانی مەشخەڵی كارو جووڵانەوەی ئیسلامی بەهەر نرخێك بۆیان تەواو بووە هەروا بەرزو پاكیان ڕابگرنو نەهێڵن بۆرو چڵكنو لێخن بن بەهۆی: نزم كردنەوەیان بۆ ئاستی ئامانجو دەستكەوتە گچكەو دنیاییە ماددیو شەخسییەكان، یان بەهۆی هەڵسو كەوتو ڕەفتاری نزمو پەستو عەیبدار، یان بەهۆی تێكەڵكردنی ڕەنگو بۆیەیتر لەگەڵ ڕەنگی پاكو بێپەڵەو بێوێنەیاندا وەك خوای كاربەجێ فەرموویەتی: ﴿ صبغة الله ومن أحسن من الله صبغة ﴾ البقرة (١٣٨).

دیارە ئەمەش - واتە بەرزو پاك ڕاگرتنی ئاڵاو دروشمەكانی ئیسلام - بەس بەوە مەیسەرو مسۆگەر دەكرێ كەتاك تاكو تێكڕای كۆمەڵی موسوڵمان هەوڵبدەن دڵو دەمو دەستو داوێنو گەدەو گیرفانو گوزەرانیان یەكجار پاك بێو. ئاواتو خولیایەكانیانو ڕەوشتو ئاكارو ڕەفتاریان زۆر زۆر بەرزبێو، نەهێڵن هیچ كەس چەلەبواری دادگەریو چاكەكاریو چەلەبواری جەنگو بەرەنگاریدا بالادەستیان بێو بكەوێتە پشتیانەوە چونكە خوای دادگەرو میهرەبان فەرموویەتی: ﴿ وإذا حييتم بتحية فحيوا بأحسن منها أو ردوها إن الله كان على كل شئ حسيبا ﴾ النساء (٨٦)، وەوەك عەبدوڵڵای كوڕی مەسعود لەجەنگی بەدردا بە ئەبوجەهلی گوت: (الإسلام يعلو ولايعلى).

٢٢. لەبەرچاو ڕۆشنبوونی ئامانجی بنەڕەتیو مەبەستی مەزنو بالا :

بەڵێ... بەبێ لەبەرچاوڕۆشنبوونو دەرەوشانەوەی ئەو ئامانج (هدف) ەی کەهەموو کاری ئیسلامیی بۆ ئاراستە دەکرێ لەجوغزی ژیانی دنیاداو، ئەو مەبەست (غایة) ەی کەئیمانی مسوڵمان هەوڵی وەدەستهێنانی دەدەن لەدوارۆژدا. کارو خەباتی ئیسلامی لەحاڵەتی یەکەمیان ـ ڕۆشن نەبوونی ئامانج ـ دا کردەوکۆشو ڕەنجو تەقەلالای بێ ئەنجامو، لەحاڵەتی دووەمیشیان ـ ڕۆشن نەبوونی مەبەست ـدا قرپۆکو بۆشو بێتام دەبێ.

شایانی باسیشە کەمەبەست (غایة) ی کاری ئیسلامی هەموو دەمێ شتێکی چەسپاوو نەگۆڕە کەبریتییە لەڕازی کردنی خواو بەهەشتی ڕازاوەو نەبڕاوە: ﴿ يبتغون فضلاً من الله ورضوانا ﴾ الفتح (٢٩). بەڵام مەرج نییە ئامانجی کاری ئیسلامی لەهەموو قۆناغو سەردەمەکاندا هەر یەك شت بێ.

بۆوێنە کاتێك حوکمی ئیسلامی لەگۆڕێدا بێ، ئامانجی حوکمی ئیسلامی زیاتر چەسپاندنو فراوانکردنی حوکمی ئیسلامیو چاککردنو نەهێشتنی کەلێنو کەموکوڕییەکانیەتی وەپتر گەشە پێدانو بەرەوپێش بردنی کۆمەڵی ئیسلامییە. بەڵام لەکاتێکدا کەحوکمی ئیسلامی نامێنێو حوکمی طاغوتو نەفامی باڵی ڕەشی بەسەر وڵاتی مسوڵماناندا دێنێ، ئامانجی هەرە بەرزو ستراتیژی کاری ئیسلامی دەبێ گێڕانەوەی حوکمی ئیسلامو هێنانەوە مەیدانی ژینی دین بێ، وەك ئەم ڕۆژگارە تاڵو دژوارەی ئێستای ئێمە، چونکە غەیری ئەم ئامانجە گەورەو گرنگە ـ واتە بەرپا (إقامة) کردنەوەی دین ـ هێنانەوەی هەر ئامانجێکی تر هەرچەند گرنگ بێ دەردی مسوڵمانان دەرمان ناکاتو برینەکان ساڕێژ ناکاتو، واقیعی ناشەرعییان ناگۆڕێ. دیارە ئیسلامیش بۆهێنانەوەیو خەملاندنی واقیعێکی ئیسلامیی ڕەسەن هاتووەو، ڕازی نابێ بکرێتە پینەچی بۆ بۆ پینەو پەڕۆی واقیعێکی نەفامیو ناشەرعی!!

٢٣. پێکهێنانی بنچینەی جەماوەریو ئامادەکردنی پێداویستییەکانی جەنگ دوو شاباڵی مەلی کاری ئیسلامینو هیچیان بەدیلی ئەوی تریان نین :

ئەم ڕاستییەش کەزۆر کەس تێیدا تووشی زیادەڕۆییو بەزایەدان (الإفراط والتفريط) بوو ون یەکێ دیکەیە لەبنچینە هەرە گرنگەکانی کاری ئیسلامیو هەم دەقەکانی قورئانو سوننەت دەلالەتی لەسەر دەکەنو، هەم وەك مانگی چواردەش لەسیرەو ژیانی پێغەمبەرماندا ﷺ دەدرەوشێتەوە.

جارێ دەربارەی یەکەمیان ـ واتە پێکهێنانی بنچینەی گەلی (القاعدة الشعبية). ئەوە شتێکی ڕوونە کەپێغەمبەر ﷺ هەرچەندە سێزدە ساڵی ڕەبەق لەمەککەدا سەرگەرمی

بانگەوازو کردوکۆش بوو، بەڵام چونکە ئەوانەی بڕوایان پێهێنابو لەگەڵی بوون بەس (کاف) نەبوون بۆ پێکهێنانی بنچینەیەکی جەماوەری پتەوی وا کەبگونجێ کیان و حوکمێکی ئیسلامییان لەسەر شان بنیاد بنرێ، بەڵێ لەسۆنگەی ئەمەوە نەیتوانی لەوێدا جارێ درووستبوونی دەوڵەتی ئیسلامی بدات! کەچی لەشاری مەدینەدا هەرچەندە هەرتازە نیشتەجێ بووبوو، بەڵام لەسایەی هەبوونی بنچینەیەکی جەماوەریی پتەوو دامەزراوەوە بەزوویی لەدایکبوونی دەوڵەتی ئیسلامی ڕاگەیاند، هەربۆیەش خوای کاربەجێ پێی فەرموو: ﴿ فإن حسبك الله هو الذي أيدك بنصره وبالمؤمنين وألف بين قلوبهم ﴾ الأنفال (٦٢-٦٣).

هۆو فەلسەفەی ئەم مەسەلەیەش ئەمەیە کەلەئیسلامدا هەرچەندە سەرچاوەی یاسادانان (مصدر التشريع) بەس خوایە (جل جلاله)، واتە تەنیا خوا مافی فەرمانڕەوایەتی (الحاكمية) و سەروەریتی (السيادة) ی بەسەر خەڵکەوە هەیە، بەڵام سەرچاوەی دەسەڵات (مصدر السلطة) خەڵک و جەماوەرە .جالەکاتێکدا بەئەندازەی پێویست خەڵک نەبێ کەئامادەبی جێبەجێ کردن و پیادەکردن (تنفيذ وتطبيق) ی یاساو دەستوورەکانی ئیسلام بێ، ئەوە دیارە فەرمانڕەوایی خواو سەروەریی بەرنامەکەی زەمینەو بارودۆخێکی وایان بۆ نەڕەخساندووە کەتێیدا تەجەللا بکەن لەمیانە (خلال) ی ویست و هەڵبژاردنی بەندەکانەوە. ئەگەرنا لەواقیع و (نفس الأمر) دا فەرمانڕەوایەتی و سەروەری هەر ئی خواو ئایینەکەیەتی، بالەجیاتی هەندێك سەرجەم ئینسانەکانیش ئەو حەقیقەتە قبوڵ نەکەن، خوای پەروەردگار لەو بارەوە فەرموویەتی: ﴿ أفغير دين الله أبغ وله أسلم من في السموات والأرض طوعا وكرها وإليه يرجعون ﴾ آل‌عمران (٨٣).

دەربارەی دووەمیش - واتە ئامادەکردنی پێداویستییەکانی جەنگ و بەرەنگاری - ئەگەر سەرنجێکی ورد لەو دەقانەی قورئان بدەین کەقۆناغ بەقۆناغ بۆ پێغەمبەر ﷺ دەهاتە خوار تاکو کۆمەڵی موسڵمانیان لەسەر پەروەردە بکات و بار بهێنێ، زۆر بەڕوونی دەبینین کەخوای پەروەردگار کۆمەڵی موسڵمان بۆ ئەوە هەڵدەنێ و بەرەو ئەوە ئاراستە دەکات کەبۆ ئەوە بشێن و بەکەڵکی ئەوە بێن ببنە خاوەن دەسەڵات و مشوورخۆرو، هاوکات لەگەڵ پەروەردەکردنیان لەڕووی عەقیدەیی و مەعنەوی و ئەخلاقییەوە لەسەر سیفەتەکانی ئازایەتی و بوێری و بەخشندەیی و فیداکاری و ڕاوێژکردن لەکاروبار داو دەستبەجێ بەدەم هەموو فەرمانێکی پەروەردگارەوە چوون و، دەستەوەستان نەبوون لەبەرانبەر ستەم و دەستدرێژیداو... هتد پەروەردەیان دەکات، بڕواننە سەرنجی ئەم چەند ئایەتەی سوورەتی (الشورى) بدەین: ﴿ فما أوتيتم من شيء فمتاع الحياة الدنيا وماعند الله خير وأبقى للذين آمنوا وعلى ربهم يتوكلون والذين يجتنبون كبائر الإثم والفواحش وإذا ماغضبوا هم يغفرون. والذين استجابوا لربهم وأقاموا الصلاة وأمرهم شورى بينهم ومما رزقناهم ينفقون. والذين إذا أصابهم البغي هم ينتصرون. وجزاء سيئة سيئة مثلها... ﴾ الشورى (٣٦-٤٠).

ئنجا بێگومان ئەگەر هێزو دەسەڵاتو شمشێرەکانی (بنی هاشم) نەبووایە کەبەپێی باری ئەو سەردەمو عورفی قەبیلەیی و دەمارگیری (تعصب) ەوە بەرگرییان لەپێغەمبەر ﷺ و بانگەوازەکەی دەکرد، پێغەمبەر ﷺ نەیدەتوانی لەشاری مەککە ئاوا بەراشکاوی و بێمنەتی . لەگەڵ هەبوونی ئازارو ئەشکەنجەشدا کەبایی ئەوەنەبوو ڕێگا بگرێ . کاری ئیسلامیی خۆی بکاتو درێژەی پێبدات!

پاشانیش کەلەمەدینەدا جاری حکومەتی ئیسلامی درا پاشی خوا هەر چەکو مەچەکو هێزو دەسەڵاتی هاوەڵە بەڕێزەکانی بوو کەئەو کیانو قەوارە ئیسلامییەیان لەهەڕەشەی هەموو ئەو دوژمنو ناحەزانە پاراست کەشەوو ڕۆژ سەرگەرمی پیلانو فێڵ بوون لەدژیدا!

کەواتە: ئیسلامو کاری ئیسلامیو کۆمەڵی موسڵمان چ لەقۆناغی بانگەوازو چ لەقۆناغی کیانو دەوڵەتیشدا پێویستییان بەهێزو دەسەڵاتێك هەیە کەبۆیان ببێتە سێبەرو سوپەرو قەڵغانو بەرگرییان لێبکاتو لەهەڕەشەو پیلانو تەڵەی دوژمنو ناحەزانیان بیانپارێزێ، دیارە مەرجیش نییە هەموو دەمێ (بنی هاشم) ێك بۆ هەر کارو کۆمەڵێکی ئیسلامی پەیدا بێتو بەخۆڕاییو بەبێ بەرامبەر (مقابل) بەرگری لێبکات، کەواتە دەبێ خۆیان مشووری کاری خۆیان بخۆنو هەوڵ بدەن لەچەكو هێزو تواناو دەسەڵاتی ئامادەکراوی زاتیی خۆیان (بدیل) ێك بۆو سێبەرەی (بنی هاشم) پەیدا بکەن تاکو (ئەبو جەهل) ەکانو دەستەو داریەرەیان نەتوانن ڕێگایان لێبگرنو پەکی کاروباریان بخەنو زەبوونیان بکەن.

ئەمە لەلایەکەوە . واتە وەك بەڵگەی شەرعی . لەلایەکی دیکەشەوە دەتوانین وەك بەڵگە هێنانەوەیەکی عەقڵیو واقیعی بڵێین:

بەدرێژایی مێژووی کۆنو نوێی مرۆڤایەتی هەمیشە مەنتیقی هێز (منطق القوة) بەسەر هێزی مەنتیق (قوة المنطق)دا زاڵو دەسەڵاتدار بووەو، ئێستاش ئەم مەسەلەیە بەجوانترین شێوەی لەو عورفە زاڵە سیاسییەدا دەبینرێ کەناویان لێناوە: سیستەمی نوێی جیهانی (النظام الدولي الجديد)، کەلەڕاستیدا هەر کۆلۆنیالیزمو ئیمپریالیزمو ئیستیعمارەکەی جارانە بەڵام بەدەمامكو ڕووپێکی نوێوە!

بەڵێ... لەجەزائیر دیتمان کەدوای ئەوەی ئیسلامییەکان (بەرەی ڕزگاری ئیسلامی) بە (هێزی مەنتیق) بردیانەوەو ئیسپاتیان کرد کەلەسەدا هەشتا (٨٠ %) ی جەماوەر زیاتریان لەگەڵدایەو بەرنامەکەیان . کەئیسلامە . پەسند دەکەن، بەئاشکراستەو فیتووی سیستەمی نوێی جیهانی (مەنتیقی هێز) ی جەزائیری وابەستە بەبێگانە کەوتە کارو ئەو فۆڵەی دیموکراسییەش کەدەستی حوکمی ئیسلامی لێوە هاتبووە دەرێ لەبیخەوە بڕیو بۆ بەخێر هاتیو نەئەمریکاو نەهیچ زلهێزێکی تری دنیاش تەنانەت تاقە فرمێسکێکیشیان بۆ سەرەنجامی مەزڵوومانەی ئیسلام ئەوە هیچ بەڵام دیموکراسییە فەقیرەکەی لەمەڕ خۆشیان نەڕشت!!

کەواتە: هەرچەندە خەڵكو جەماوەری زۆرمان لەگەڵ بێو پشتگیریمان لێبکات، ئەو

لەگەڵبوونو پشتیوانی لێکردنەی جەماوەر، کەلێنی ئەو چەکو هێزو دەسەڵاتە پڕناکاتەوە کەئەگەر نەمانێ دوژمنان نەرێگای بانگەوازمان پێ‌دەدەن، وە نەلەکاتێکیش‌دا ئیسلامیمان لەکورسیو تەختی حوکمڕانی نزیك ختەوە هەرچەندە. ئەو ڕێگایانەشەوە بێ کەئەوانیش قەناعەتیان پێیانە. ڕێگای فەرمانڕەوایی بەئیسلام دەدەن!

لەکۆتایی ئەم برە توێژینەوەیەش‌دا ئەم ئایەتە دەخوێنمەوە: ﴿ قد خلت من قبلكم سنن فسيروا في الأرض فانظروا كيف كان عاقبة المكذبين. هذا بيان للناس وهدى وموعظة للمتقين ﴾ آل‌عمران (١٣٧-١٣٨).

کۆتایی ئەم بەشی شەشەمەش بەم ڕاستی‌یە گرنگو مەزنە دێنم کەهەوڵدەدەم لەم چەند دێڕەدا بەگوشراوی بینووسم:

شتێکی ئاشکرایە کەمەبەست لەپێکهێنانو دامەزراندنی کیانو دەسەڵاتێکی ئیسلامی ئەوەیە کەبەهۆی ئەو کیانو سێبەرەوە بارودۆخێك بڕەخسێ بتوانرێ (خەڵکی تێدا چاك بکرێو بەرەو خوا ببرێ)! مادام وابێ دەبێ هەر بەرێوەش. واتە بەر لەوەی بشگەینە ئەو هەوارو مەنزڵە بەرزو پیرۆزە. هەرکام لەئەندامانی کۆمەڵی موسوڵمانو بەتێکڕاش بەهەموو تواناییانەوە سەرگەرمی هێنانەدی ئەو ئامانجەو ئەنجامدانی ئەو کارە مەزنە بن، دیارە مەبەستیش لەچاککردنی خەڵكو بەرەو خوا بردنیان ئەوەیە کەهەم فیکرو فەرهەنگو عەقیدەیان ئیسلامی‌یانەو بێ‌خڵتەوخاڵ بێ، هەم عیبادەتو ئەخلاقیان خواپەرستانەو دوور لەشیركو بیدعەتو قەسوەت بێ، هەم لەبواری کۆمەڵایەتی‌یان‌دا هەرچی خووخدەو دابو نەریتی نەشامانەیە وەلای بنێنو مل‌کەچی شەرع بن، هەم لەبواری ئابووری‌دا کۆمەڵگایەك بن دووربن لەنەخۆشی‌یەکانی هەردوو کۆمەڵگای نەفامی سەرمایەداریو سۆشیالیزمو حورمەتو ڕێزو کەسایەتی‌ی تاكو بەرژەوەندی‌ی گشتی تێدا پارێزراوبێ، وەهەم لەڕووی سیاسی‌یەوە سەرراستو سەربەخۆو ئازاد بنو وابەستەو دابەستەی هیچ هێزو لایەنێك نەبنو... هتد.

کەواتە: بالەهەموو ئەو بوارو مەیدانانەدا شێلگیرانەو لێبڕاوانەو لێزانانە ئەسپی خۆمان تاوبدەینو خۆمانو خەڵكو جەماوەرەکەمان هەرچی زیاتر چاك بکەینو بەرەو خوا ببەین، بەڵام لەو هێزو دەسەڵاتو قەڵاو پەرژینەش بێ خەبەر نەبین کەهەم ڕێگای بانگەوازمان بۆ ئاچووغو تەختو هەموار دەکاتو، هەم پاشانیش دەبێتە سێبەرو پارێزەری ئەو کیانو قەوارە ئیسلامی‌یەی کەلەئیرادەی کۆمەڵگاو خەڵکی موسوڵمانمان هەڵدەقوڵێ.

(تەواو بوو)

لە ٢٣ ی ڕەمەزانی ١٤١٦ك ، ١٢ ی شوباتی ١٩٩٦ ، مەریوان.

■ ■ ■

بەشی حەوتەم

شێوازەكانی كاری ئیسلامی

(أساليب العمل الإسلامي)

ڕێ خۆشکردن

خوا پشتیوان بێ لەم بەشی حەوتەمەشدا شێوازو چۆنیەتی یەکانی ئەنجامدانی کارو خەباتی ئیسلامی دەخەینەڕوو، پاش ئەوەی لەبەشی پێشوودا (٢٣) بنچینەمان لەبنچینەو بنەما گرنگ و سەرەکی یەکانیمان زۆر بەگوشراوی خستەڕوو، دیارە ناسینی شێوازەکانی کاری ئیسلامیش گرنگی یەکەی لەوەدایە کەکۆمەڵ و بزووتنەوەیەکی ئیسلامی بەهۆی تێکەڵکردنی شێوازەکانی قۆناغێک و قۆناغێکی ترەوە دووچاری هەڵەو هەتڵەبوون نەبن.

ئنجا ـ بەڕای بەندە ـ شتێکی ئاشکراشە کەجیاوازی (اختلاف) و جۆراوجۆر (تنوع) ی شێوازەکانی کاری ئیسلامی و، ئامرازو پێداویستی یەکان (الوسائل والمستلزمات) ی هەرکام لەشێوازەکان دەگەڕێتەوە بۆ جیاوازیی نێوان سرووشتی قۆناغەکانی ئەو کارە مەزن و بەرزە! کەوابێ ئێمە بەهۆی ناسینی قۆناغەکانی کاری ئیسلامی یەوە دەزانین کەدەبێ چ شێوازێکیش بگرینەبەر، هەروەك چۆن بەهۆی ناسینی جۆرو چۆنیەتی شێوازەکانیشەوە تێ دەگەین کەئامرازو پێداویستی یەکانی هەرکام لەشێوازەکان چین و چۆنن؟!

جابەندە پێی وایە کەئەگەر زۆر بەوردی سەرنجی قورئانی پیرۆز بدەین زۆرباش دڵنیا دەبین و تێ دەگەین کەقۆناغەکانی کاری ئیسلامی بەشێوەیەکی گشتی لەهەرکات و شوێنێکدا ئەم سێ قۆناغەن:

١ـ بانگەوازو تێگەیاندن و پێگەیاندن (الدعوة والتفهيم والتكميل) .

٢ـ بەرەنگاری و جیهاد (المواجهة والجهاد).

٣ـ باڵادەستبوون و پێکهێنانی کیانی ئیسلامی (السلطة وتكوين الكيان الإسلامي) .

کەواتە: باباسی هەرکام لەم سێ قۆناغەی کارو خەباتی ئیسلامی و شێوازەکانیان بکەین و جاروباریش ئاماژە بۆ ئامرازو پێداویستی یەکانی هەرکام لەشێوازەکان بکەین بەگوێرەی بۆلوان:

قۆناغی یەکەم:

بانگەوازو تێگەیاندن:

ئەم قۆناغە یەکەمین قۆناغی کاری ئیسلامی یەو شێوازەکانی کاری ئیسلامیش لەم قۆناغەدا ئەمانەن:

١ـ بانگەوازو بێدارکردن :

دیارە مەبەست لە (بانگەواز) بانگ کردنی خەڵکە بۆ وەرگرتنی هیدایەتی خواو پاشان پابەندبوون بە (بەرنامە) کەیەوە، کەلەم دووانەش ـ واتە وەرگرتنی هیدایەت و

پابەندی بەشەریعەت. بەندایەتی بۆخواکردن (العبودیة لله) دێتە دی، کەئەمیش تەنها حیکمەتو هۆی خولقێنرانی ئینسانو جندە: ﴿ وما خلقت الجن والإنس إلا لیعبدون ﴾ الذاریات (٥٦)، هەربۆیەش خوای زاناو کاربەجێ فەرموویەتی: ﴿ وما أرسلنا من قبلك من رسول إلا نوحي إلیه أنه لاإلەإلا أنا فاعبدون ﴾ الأنبیاء (٢٥)، کەدیارە (بەس پەرستنی خوا) ش تەنها لە (شوێنکەوتنی هیدایەتیو پابەندبوونی شەریعەتی) دا تەجەللا دەکاتو بوونی خۆی ئیسپات دەکات، وەك خ ای مەزن فەرموویەتی: ﴿ هوالذی أرسل رسوله بالهدی ودین الحق لیظهره علی الدین کله وکفی بالله شهیدا ﴾ الفتح (٢٨).

مەبەستیش لە (بێدارکردن) وەخەبەرهێنانی تاكو كۆمەڵە لەخەوی شوومی بێ ئاگاییو شەوەزەنگی ژیانی دوور لەخواییو، دەست گرتنیانو بردنیان بەرەو هۆشیاری خواپەرستانەو ژیانێکی ئیسلامییانە، وەك خوای بەبەزەیی فەرموویەتی: ﴿ آلر، کتاب أنزلناه إلیك لتخرج الناس من الظلمات إلی النور بإذن ربهم إلی صراط العزیز الحمید. الله الذی له مافی السموات ومافی الأرض والکافرون لهم عذاب شدید. الذین یستحبون الحیاة الدنیا علی الآخرة ویصدون عن سبیل الله ویبغونها عوجا أولئك فی ضلال بعید ﴾ إبراهیم (١-٣)، واتە: ئەلیف لام راء، ئەم قورئانە کتێبێکە بۆ تۆمان ناردۆتە خوارەوە تاکو خەڵکی بەفەرمانی پەروەردگاریان لەتاریکییەکان دەربێنی بەرەو رووناکیو بەرەو رێبازی ـ خوای ـ زاڵی سوپاس کراو، ئەو خوایەی کەهەرچی لەئاسمانەکانو زەوی دایە ئیی ویەیە، وەبێبڕوایان ئازارێکی بەئێشیان هەیە ـ لەدوارۆژدا ـ، ئەوانەی کەژیانی دنیا بەسەر دوارۆژدا هەڵدەبژێرنو ـ خەڵکی ـ لەرێبازی خوا دەگێرنەوەو هەوڵدەدەن ـ لەبەر چاوی خەڵکی ـ خوارو خێچی بکەن! ئەوانە لەونبوونێکی دووردان.

ئەو ئامرازانەش کەبۆ ئەم شێوازە پێویستن ئەمانە گرنگترینیانن:

بانگەوازی تاکی (الدعوةالفردیة)، بانگەوازی پەنهان (الدعوة السریة)، بانگەوازی ئاشکرا، بانگەوازی بەکۆمەڵ، هاورێیەتیو سەرمەشقبوون (الصداقة والأخوة)، وتاردان، کۆڕو سیمینار، قسەکردن لەبۆنە (مناسبة) جیاجیاکانی وەك: شینو شاییو بۆنە کۆمەڵایەتیو ئیسلامییەکاندا، نوسینی کتێبو نامیلکەو گۆڤارو رۆژنامە... دیارە هەموو ئەوانە بەسوود وەرگرتن لەنوێترین بەرهەمو ئامێرەکانی تەکنەلۆژیای سەردەم لەهەرسێك بەشەکانی راگەیاندن؛ خوێنراوەو بیستراوو بینراو (المقروئة والمسموعة والمرئیة).

٢- فێرکردنو تێگەیاندن:

درای ئەوەی کەسانێکی زۆر یان کەم بانگ دەکرێنو بێدار دەکرێنەوەو بەرەو خواو هیدایەتو بەرنامەکەی دەگێرێنەوە، ئەوجار شێوازی فێرکردنو تێگەیاندن پێویست

دەبێ و، پێویستە مشوور خۆرانی کارو جموجۆڵی ئیسلامی ئەو خەڵکە گەڕاوەو بێدارکراوە لەنیوەی ڕێگادا بەجێ نەهێڵن و هەروا درێژە بەهەوڵی خۆیان بدەن و هەنگاوی دووەمیشیان لەگەڵ هەڵێننەوەو شێوازی فێرکردن و تێگەیاندنیان لەگەڵ بەکار بهێنن و کەبە (بانگەوازو بێدارکردن) لەخەوی بێ ئاگاییبیان هەستاندوون ئەمجار بەفێرکردن و تێگەیاندنیان لەتاریکیی نەزانی و نەفامی قوتاریان بکەن و بەرەو ڕۆشنایی زانیاری و حاڵی بوونیان بێنن، چونکە ئەو کەسەی کەتڕووسکەی هیدایەت عەقڵ و دڵی ڕووناک و ئاوەدان دەکاتەوە، ئەگەر بێت و کاری تری لەسەر نەکرێ و هەنگاوەکانی تری پێ نەنرێ وەك نەمامی بێ خزمەت و خەم لێ نەخوراو هەم شێمانە (إحتمال) ی ئیشك بوون و هەم شێمانەی هەڵپڕوچکێنرانی هەیە، ئنجا ئەگەر گریمان لەم دوو بەڵایەش قوتار بێت ئەوە هەر لەحاڵەتێکی ساواو سادەو عاتیفیدا دەمێنێتەوە، وەك کەرەسەیەکی خاوی خەم لێ نەخوراوو هیچ لێ دروست نەکراو بەکرچ و کاڵی سەردەنێتەوە!!

مەبەستیشمان لەفێرکردن و تێگەیاندن ئەوەیە کەپێ بەپێ و بەئەندازەی ئامادەیی و وەرگرتنی ئەوانە کەدەوبەستری فێری ئیسلامەتی بکرێن و تێ بگەیەنرێن، سەرەتا مەسەلەو بابەتەکانی بیروباوەڕ هەتا تەواو تەواو عەقڵ و دڵیان پاراو دەبێ و ئیمانیان تێدا سەقامگیر دەبێ و، پاشان هەر مەسەلەو بابەتێکی تر کەپێویستیان پێی هەبێ و یەکیان لەسەری کەوتبێ فێر بکرێن و جوان جوان حاڵی بکرێن، وەهاوکات لەگەڵ ئەمەشدا ئەگەر بەپێویست زانرا بەقەدەر پێویست بیردۆزەو ڕێچکەکانیشیان بۆ لەبەریەك هەڵبوەشێنرێن و بدرێنە بەر نەشتەری ڕەخنەو لەبەر چاویان بخرێن، بەڵام بەشێوەیەکی عیلمییانەو بابەتییانەو دادگەرانە، نەك بەشێوەیەکی سەرکێڵ و عاتیفییانەو دوور لەئینساف، خوای کاربەجێش لەم بارەوە سەبارەت بەئەرکی پێغەمبەر ﷺ فەرمووبەتی: ﴿ هو الذي بعث في الأميين رسولا منهم يتلوا عليهم آياته ويزكيهم ويعلمهم الكتاب والحكمة وإن كانوا من قبل في ضلال مبين ﴾ الجمعة (٢).

ئامرازەکانی ئەم شێوازەش لەکاری ئیسلامی سەرەڕای هەندێك لەئامرازەکانی شێوازی (بانگەوازو بێدارکردن) ئەمانەشن:

دەرس گوتنەوەی تایبەتی و گشتی لەماڵ و شوێنی کارو بنکەی تایبەت و قوتابخانە... هتد وەکردنەوەی خول (دورة) ە تایبەتی و گشتییەکان و بەکارهێنانی هۆیەکانی ڕاگەیاندنیش بەهەرسێك بەشەکانیەوە.

٢. پەروەردەو پێگەیاندن:

ئینسان دوای هوشیاربوونەوەو تێگەیشتن ئەوجار پێویستیی بەپەروەردە بوون و پێگەیشتن دەبێ، جیاوازیی نێوان (فێربوون) و (پەروەردەبوون) یان (تێگەیشتن) و (پێگەیشتن) یش یەك شتی سەرەکییە، ئەویش ئەوەیە کەفێربوون و تێگەیشتن زیاتر کارێکی فیکری و تیۆرییە، بەڵام پەروەردەبوون و پێگەیشتن وێڕای چالاکی فیکری

تیشکمان خستەسەر هەرسێکیان لەخاڵەکانی (١٩) و (١٨) و (١٠) دا.

دووەم:

مەبەست لەپەروەردەبوون و پێگەیشتن نیسبی یە نەك بەموتلەقی. واتە بەنیسبەت ئەو قۆناغەوە پەروەردە بووەو پێگەیوە، نەگەرنا. بەقەناعەتی بەندە. ئینسانی مسوڵمان و کۆمەڵی مسوڵمان لەکوورەی خەبات و خەم و خوێن و خۆبەخت کردندا نەبێ قاڵ نابێتەوەو پێ ناگات، بەڵام مەبەستمان لەو پەروەردەبوون و پێگەیشتنە ئەوەیە کەئەندامی کۆمەڵی مسوڵمان پاش بڕینی ئەو قۆناغە بەهەرسێك شێوازەکانی یەوە هێندە پەروەردە دەبن و پێدەگەن کەشایستەی ئەوەبن بچنە نێو قۆناغی جیهادو بەرەنگاری یەوە.

سێ یەم:

پێویستە هەر لەیەکەمین هەنگاوی قۆناغی (بانگەوازو...) ەوە یەك یەکی ئەندامانی کۆمەڵی مسوڵمان لەو ڕاستی یە حاڵی بکرێن و لەسەری باربهێنرێن کەئیسلام بۆ گۆڕینی واقیع و بەرەنگاربوونەوەی کوفرو ستەم و خراپە هاتووەو، هەر لەسەرەتارە عەقڵ و دەروونیان بۆئەوە ئامادە بکرێ کەئیسلام دەیەوێ بالأدەست و فەرمانڕەوا بێت و سێبەرو قەڵاو پەناو پەرژینی نەك هەر مسوڵمانان بەڵکو تێکڕای ئینسانەکان بێ و نەهێڵێ هیچ کەس بچێتە ژێر نیری ستەم و بێدادی و چەوساندنەوەی ماددی و مەعنەوی ی طاغوتەکان و، هیچکەس و هیچ گەل و کۆمەڵێك خاوەنی هەر جۆرە فیکرەو ئایینێك بێ و هەر نەژادو ڕەنگ و ڕەگەزێکی هەبێ لەهیچ ڕوێکەوە نەچەوسێندرێتەوەو، هیچ کام لەو هەق و مافانەی کەخوای میهرەبان و دادگەر بەتاك تاکی مرۆڤەکان و هەموو گەل و نەتەوەکانی بەخشیون زەوت نەکرێن و پێشێل نەکرێن بۆئەوەی هەر لەڕۆژی یەوەو، کۆمەڵی مسوڵمان لەسەر خەبات و تێکۆشان باربێ و بەجیهادو مەردایەتی و فیداکاری ڕاچڵەك بدرێ، وەهەر لە (بسم الله) وە هەست بەئەرکی مەزنی سەرشانی بکات و خۆی بۆ ئامادەو تەییار بکات، چونکە بەدەردی پێشینان دەڵێن: (خووی شیری هەتا پیری) و دیارە (کەسیش لەپڕ نابێتە کوڕ)!

ئنجا بێگومان کەسانێك کەبۆ مامۆستایەتی و پێشڕەوایەتی کردن بانگ دەکرێن و بەمەبەستی سەروەرێتی و چاودێرایەتی کردنی مرۆڤایەتی ﴿ لتکونوا شهداء على الناس ﴾ پەروەردە دەکرێن زۆر جیاواز دەبن لەکەسانێك کەپەیتا پەیتا ئەوەیان بەگوێدا دەدرێ و لەعەقڵ و دڵدا دەڕوێندرێ کە:

ئێمە هەقمان بەسەر کەسەوە نی یەو بەتەمانین لەگەڵ هیچ کەس تێك بگیرێین و بەشەر بێنین، چونکە کاری ئێمە بەس ئیصلاحەو دژی هیچ کەس نیەو هیچ کەسیش بەدژی خۆمان نازانین و... هتد!!

بەڵێ... ئاواتی گەورە پیاوی گەورە درووست دەکات و، دیارە پێچەوانەش هەروایەو، بێگومان بەرنامەیەکی گەورەو مەزنی وەك ئیسلامیش بەپیاوانی لەقەدەر خۆی نەبێ وەك

تیشکمان خستەسەر هەرسێکیان لەخاڵەکانی (١٩) و (١٨) و (١٠) دا.

دووەم :

مەبەست لەپەروەردەبوون و پێگەیشتن نیسبی یە نەك بەموتلەقی. واتە بەنیسبەت ئەو قۆناغەوە پەروەردە بووەو پێگەیوە، ئەگەرنا - بەقەناعەتی بەندە - ئینسانی موسڵمان و کۆمەڵی موسڵمان لەکوورەی خەبات و خەم و خوێن و خۆبەختکردندا نەبێ قاڵ نابێتەوەو پێ ناگات، بەڵام مەبەستمان لەو پەروەردەبوون و پێگەیشتنە ئەوەیە کەئەندامی کۆمەڵی موسڵمان پاش بڕینی ئەو قۆناغە بەهەرسێك شێوازەکانی یەوە هێندە پەروەردە دەبن و پێدەگەن کەشایستەی ئەوەبن بچنە نێو قۆناغی جیهادو بەرەنگاری یەوە.

سێ یەم :

پێویستە هەر لەیەکەمین هەنگاوی قۆناغی (بانگەوازو...) وە یەك یەکی ئەندامانی کۆمەڵی موسڵمان لەو ڕاستی یە حاڵی بکرێن و لەسەری باربهێنرێن کەئیسلام بۆ گۆڕینی واقیع و بەرەنگاربوونەوەی کوفرو ستەم و خراپە هاتووەو، هەر لەسەرەتاوە عەقڵ و دەروونیان بۆئەوە ئامادە بکرێ کەئیسلام دەیەوێ باڵادەست و فەرمانڕەوا بێت و سێبەرو قەڵاو پەناو پەرژینی نەك هەر موسڵمانان بەڵکو تێکرای ئینسانەکان بێ و نەهێڵێ هیچ کەس بچێتە ژێر نیری ستەم و بێدادی و چەوساندنەوەی مادی و مەعنەوی ی طاغوتەکان و، هیچکەس و هیچ گەل و کۆمەڵێك خاوەنی هەر جۆرە فیکرو ئایینێك بێ و هەر نەژادو ڕەنگ و ڕەگەزێکی هەبێ لەهیچ ڕوێکەوە نەچەوسێندرێتەوەو، هیچ کام لەو هەقی و مافانەی کەخوای میهرەبان و دادگەر بەتاك تاکی مرۆڤەکان و هەموو گەل و نەتەوەکانی بەخشیون زەوت نەکرێن و پێشێل نەکرێن بۆئەوەی هەر لەڕۆژی یەکەوە، کۆمەڵی موسڵمان لەسەر خەبات و تێکۆشان باربێ و بەجیهادو مەردایەتی و فیداکاری فرچك بگرێ، وەهەر لە (بسم الله) وە هەست بەئەرکی مەزنی سەرشانی بکات و خۆی بۆ ئامادەو تەیار بکات، چونکە بەدەردی پێشینان دەڵێن: (خووی شیری هەتا پیری) و دیارە (کەسیش لەپڕ نابێتە کوڕ)!

ئنجا بێگومان کەسانێك کەبۆ مامۆستایەتی و پێشڕەوایەتی کردن بانگ دەکرێن و بەمەستی سەروەریتی و چاودێرایەتی کردنی مرۆڤایەتی ﴿ لتكونوا شهداء على الناس ﴾ پەروەردە دەکرێن زۆر جیاواز دەبن لەکەسانێك کەپەیتا پەیتا ئەوەیان بەگوێدا دەدرێ و لەعەقڵ و دڵدا دەڕوێندرێ کە:

ئێمە هەقمان بەسەر کەسەوە نی یەو بەتەمانین لەگەڵ هیچ کەس تێك بگیرێین و بەشەڕ بێین، چونکە کاری ئێمە بەس ئیصلاحەو دژی هیچ کەس نینەو هیچ کەسیش بەدژی خۆمان نازانین و... هتد!!

بەڵێ... ئاواتی گەورە پیاوی گەورە درووست دەکات و، دیارە پێچەوانەش هەروایەو، بێگومان بەرنامەیەکی گەورەو مەزنی وەك ئیسلامیش بەپیاوانی لەقەدەر خۆی نەبێ وەك

پێویست بەرێوە ناچێ، هەربۆیەش خوای زانا فەرموویەتی: ﴿ من المؤمنين رجال صدقوا ماعاهدوا الله عليه ﴾ الأحزاب (٢٣)، چونکە زانیویەتی کەهەموو مسوڵمانان ئەو جۆرە پیاوانە دەرناچن، بۆیە (من) ی (تبعیض) ی خستۆتە سەر (المؤمنین)!!

قۆناغی دووەم:

بەرەنگاری و جیهاد

پاش ئەوەی کۆمەڵی مسوڵمان بانگ کران و بێداربوونەوە، فێرکران و تێگەیشتن و، پەروەردەکران و پێگەیشتن، ئەو بێداری و تێگەیشتن و پێگەیشتنە واداریان بگرە ناچاریان دەکات، کەبۆگۆڕینی واقیع و چاککردنی دەوروبەریان بەپێی هیدایەتی خواو بەرنامەکەی بکەونە خۆو دەست بەکاربن، ئنجا وەك ئەنجامێکی حەتمی ئەو وەخۆکەوتن و دەست بەکاربوونەیان بۆ گۆڕین و چاککردنی کۆمەڵگاو دەوروبەریان تووشی کێشەو دژایەتی و جەنگ و ڕووبەڕووبوونەوە دەبن لەگەڵ بەرەی کوفرو ستەم و خراپەدا، هەتا خوای کاربەجێ و خاوەن دەسەڵات بەحیکمەتی خۆی و لەقۆناغی خۆیدا سەرکەوتن (نصر) یان بۆ دەنێرێ و بەسەر بەرەی ناهەقدا سەریان دەخات و پێیان دەچەسپێنێ و دەستیان لەجڵەوی کاروبار هەڵسووڕاندن و مشوور خواردن گیر دەکات وەك فەرموویەتی: ﴿ وعد الله الذين آمنوا منكم وعملوا الصالحات ليستخلفنهم في الأرض كما استخلف الذين من قبلهم وليمكنن لهم دينهم الذي ارتضى لهم وليبدلنهم من بعد خوفهم أمنا يعبدونني لايشركون بي شيئا ومن كفر بعد ذلك فأولئك هم الفاسقون ﴾ النور (٥٥).

بەڵام پێویستە ئەو ڕاستییەش بزاندرێ کەمەرج نییە کیان و دەوڵەتی ئیسلامی پاش جەنگ و کوشتارو ڕووبەڕووبوونەوەی چەکدارانە بێتەدی، بەڵکو دەگونجێ بەبێ ئەوەش لەبارو دۆخێکی هێمنانەو ئارامدا مسوڵمانان بتوانن جاری دامەزراندنی کیانی سیاسیی شەرعیی خۆیان بدەن، بەڵام دەبێ حەتمەن پێشتر ئەو پەڕی ئامادەیی یان وەرگرتبێ و هەموو کارەسات و ڕووداوێکیان لەبەرچاو گرتبێ و پەیمان (بیعە) ی پتەوی فەرمانبەری و پابەندیشیان لەگەڵ قیادەی خۆیاندا بەستبێ کەهەرکەسێك و هەر لایەنێك بیەوێ ببێتە پەرچ و کۆسپی سەر ڕێگای درووستبوونی ئەو کیانە شەرعییەیان بەرەنگاری ببنەوەو لایبەرن. ئەم مەسەلەیەش وەك ڕۆژی ڕوون لەسیرەی پێغەمبەردا ﷺ دەدرەوشێتەوە، چونکە پێغەمبەری خوا ﷺ دوای ئەوەی پاش سێزدە ساڵ بانگەوازو کردو کۆش و ڕەنج و خەبات نەیتوانی لەشاری مەککەدا بارودۆخ و زەمینەیەکی وا بڕەخسێنێ کەبگونجێ کیان و دەوڵەتێکی ئیسلامی تێدا بەرپا بکات، هەستی کرد کەکارەکەی لەم شوێنەدا بەبن بەست گەیشتووە، بۆیە کەوتە هەوڵ و تەقەللا لەدەرەوەی مەککە بۆ پەیداکردنی کۆمەڵگاو زەمینەیەکی لەبار بۆ ئەو مەبەستە، ئەوەبوو سەرەتا چوو بۆ (طائیف) بەڵام زۆر

بەشێوەیەکی ناشیرین بەرپەرچیان دایەوە، پاشان سەردانی چەندان تیرەو خێڵی تری کردو بەراشکاوی پێی دەگوتن کەبەدوای زەوی‌یەك و خەڵکێکدا کەهەم بڕوای پێ‌بهێنن، هەم کۆچ بکاتە نێوانیان و پشتیوانی لێ‌بکەن بۆ جاردان بەپێکهێنانی کیانێکی ئیسلامی، هەتا سەرەنجام پاش چەند دیدار (لقاء) ێکی ڕێ‌خۆشکەر لەگەڵ چەند کەسێکی (یثرب) ی دا لەهەردووك تیرەی (أوس) و (خزرج) کەوەك لە سەرچاوەکانی سیرەدا هاتووە ئەو دیدارە ڕێ‌خۆشکەرانە بەسێ قۆناغدا تێپەڕیون، بەڵێ سەرەنجام لەدەوری ساڵی (١١) ی قۆناغی مەککەدا لەڕۆژانی حەج کردندا دوازدە (١٢) کەسی (یثرب) ی کە دە (١٠) یان لە (خزرج) بوون و دوویان (٢) یان لە (أوس) بوون لە (منی) بەخزمەت پێغەمبەر ﷺ گەیشتن و پەیمانی عەقەبەی یەکەم (بیعە العقبە الأولی) یان لەگەڵدا بەست، کەسەرچاوەکانی سیرە ئاوا بۆمان دەگێڕنەوە: ﴿عن عبادة بن الصامت قال: «كنت فيمن حضر العقبة الأولى وكنا إثني عشر رجلا فبايعنا رسول الله على بيعة النساء. وذلك قبل أن تفترض الحرب: على أن لانشرك بالله شيئا ولانسرق ولانزني ولا نأتي ببهتان نفتريه بين أيدينا وأرجلنا ولانعصيه في معروف. فإن وفيتم فلكم الجنة، وإن غشيتم من ذلك شيئا فأمركم إلى الله عز وجل إن شاء عذب وإن شاء غفر». قال إبن إسحاق فلما انصرف القوم عنه بعث رسول الله ﷺ معه مصعب بن عمير، وامره أن يقرأهم القرآن، ويعلمهم الإسلام، ويفقههم في الدين فكان يسمى المقرئ بالمدينة.﴾ (١).

پاشان لەساڵی داهاتوودا دیسان لەکاتی حەج کردندا وەفدێك لەمەدینەوە هاتنە خزمەت پێغەمبەر ﷺ کەژمارەیان حەفتاو سێ (٧٣) پیاوو دوو (٢) ئافرەت بوو لەدوای سێ‌یەکی شەوێ لەهەمان شوێنی پێشوو (عقبة) دا بەخزمەت پێغەمبەر ﷺ گەیشتن و دوای قسەو باسێکی زۆر لەلایەن پێغەمبەرو (عباس) ی مامی کەهەرچەندە تائەو کاتە هەر لەسەر شیرك بوو، بەڵام وەك خزمێك لەگەڵی بوو، وەلەلایەن چەند کەسێکی ئەو وەفدەوە لەسەر صیغەیەك ڕێك کەوتن و پەیمانی جەنگ (بیعة الحرب) یان لەگەڵ پێغەمبەردا بەست کەبەپەیمانی پیاوان (بیعة الرجال) یش ناسراوەو بەم جۆرە دوایین پەیمانی خەڵکی لەگەڵ پێغەمبەردا ﷺ بەسترا کەلەکتێبەکانی سیرەدا بەپەیمانی دووەمی عەقەبە (بیعة العقبة الثانية) ناسراوە.

ئەو پەیمانەش کەپێغەمبەر ﷺ کردی بەبناغەی کۆچ کردنی بۆ شاری مەدینەو دامەزراندنی دەوڵەتی ئیسلامی لەم بەندانە پێك‌هاتبوو:

(أ) تەئکید کردن لەسەر فەرمان بەچاکەو ڕێگرتن لەخراپەو هەق گوتن و گوێ‌نەدان

---

(١) بڕوانە: (الروض الأنف) ی إبن هشام، ب٢، ل١٨٥، وە (فتح الباری)، ب١، ل٦٦، هەروەها بڕوانە: (الجهاد والقتال في السياسة الشرعية) ی دکتۆر (محمد خير هيكل)، ب١، ل٤١٨.

بەلۆمەی لۆمەکاران.

(ب) کۆچکردنی پێغەمبەرو هاوەڵانی بۆ مەدینەو هاوکاری کردنی پشتیوانەکان (الأنصار) بۆ پێغەمبەرو هاوەڵانی کۆچکەر (المهاجرین) لەرووی ماڵو سامانەوە.

(ج) بەرگری کردن لەپێغەمبەرو هاوەڵانی پاش چوونیان بۆ مەدینە لەهەر شتێك کەروویان تێدەکات هەروەك چۆن بەرگری لەخۆیانو ماڵو خێزانیان دەکەن.

(د) پێغەمبەر ﷺ جڵەوی حوکمو کاروبار بگرێ لەشاری مەدینەداو بکرێتە سەرۆکی ئەو کۆمەڵگایەو لەهەموو حاڵێك فەرمانبەریی بکرێ.

(ه) ئەو پەیوەندییەی کەمسوڵمانانی مەدینە بە (مهاجرین) و (أنصار) ەوە بەیەکەوە دەبەستێ بەس پەیوەندیی برایەتی ئیسلامیەو هەر جۆرە پەیوەندییەکی تر کەلەگەڵی تێك بگیرێ دەپچڕێندرێ.

(و) خۆسازکردن بۆ بەرەنگاربوونەوەی دوژمنایەتی تێکرای عارەب پاش کۆچکردنی پێغەمبەرو هاوەڵانی بۆ مەدینەو بەرپاکردنی دەوڵەتی ئیسلامی، وەئامادەیی وەرگرتن بۆ جەنگو کوشتارو فیداکاری، بەهەر قیمەتێك تەواوبێ[1]!

لەم برە توێژینەوەو سەرنج دانەوە کەرابرد دەگەینە دوو ئەنجامی زۆر گەورەو گرنگ:

یەکەم:

مسوڵمانە مەدینەیییەکان لەقۆناغی پێنجەمی گفتو گۆو وتووێژەکانیان لەگەڵ پێغەمبەردا ﷺ ئامادەبوون کەپەیمانی پیاوانەو پەیمانی جەنگ (بیعة الرجال وبیعة الحرب) لەگەڵ پێغەمبەردا ببەستن، هۆیەکەشی ئەوەیە کە ئەو مسوڵمانە بەرێزانە زۆر ژیرانەو واقیع بینانە هەنگاویان ناوەو هەتا هەستیان نەکردووە کەلەمەدینەدا بنچینەیەکی جەماوەریی پتەو بۆ لەباوەش گرتنی پێغەمبەرو کیانە ئیسلامییەکەی خەملیوەو سازبووە ئەو جۆرە پەیمانە گرنگەیان لەگەڵ پێغەمبەردا نەبەستووەو دەعوەتیشیان نەکردووە کەبچێتە نێویانو خۆیو هاوەڵەکانی کۆچ بکەن.

بەڵێ... دەبێ کۆمەڵی مسوڵمان زۆر وردو وریاو واقیع بینانە تواناو ئامادەیی خۆیو هێزو توانای دوژمنو نیارەکانی بناسێو هەڵسەنگێنێو لەبەر تیشکی ئەو ناسینو هەڵسەنگاندنەدا بریارو کاری خۆی دیاری بکات.

دووەم:

پێغەمبەری خواش ﷺ هەتا مسوڵمانانی مەدینە پەیمانی جەنگیان لەگەڵ نەبەست ئامادە نەبوو کۆچ بکاتە لایانو جاری بەرپاکردنی دەوڵەتی ئیسلامی بدات، چونکە

(١) ئەم بەندانە کە پەیمانی دووەمی عەقەبەیان لێ پێکهاتووە لە سەرچاوەکانی سیرەدا لێرەو لەوێ هاتوون دەشتوانی سەرنجی (الجهادوالقتال فی السیاسة الشرعیة) بدەی، ب١، ل٤٣٠.

کیان و دەوڵەت کاتێك دەگونجێ بەرپا بکرێ و درێژە بەبوون و بەرقەراریی خۆی بدات کەبنچینەیەکی جەماوەریی وای هەبێت بتوانێ لەبارەشی بگرێ و بیپارێزێ و فیداکاریی لەپێناودا بکات، وەهێزو دەسەڵاتێکی وای گەڵاڵە کردبێ کەبتوانێ بۆ ئەو کیانە ببێتە قەڵاو پەرژین و سوپەرو سەنگەر!!

شایانی باسیشە کەئێمە بۆیە ئەم قۆناغی دووەمەمان ناوناوە (قۆناغی بەرەنگاریی و جیهاد) نەك (بەرەنگاریی و جەنگ) چونکە وەك باسمان کرد ڕێی تێدەچێ کۆمەڵی مسوڵمان بەبێ شەڕو کوشتار کیان و دەوڵەتی شەرعیی خۆیان بەرقەرار بکەن، بەڵام هیچ کاتێك ئەو کیان و دەوڵەتە شەرعییە بەبێ (بەرەنگاریی و جیهاد) نایەتە دی، کەدیارە ئێمە لێرەدا مەبەستمان لەبەرەنگاریی و جیهاد مەعنای فراوانیانە کەبەرەنگاریی و جیهادی فیکریی و عەقیدەیی و کۆمەڵایەتیی و سیاسی وێڕای (جەنگ) دەگرێتەوە، نەك مەعنای تایبەتیی و تەسکیان کەبەس جەنگ و کوشتارو ڕووبەڕووبوونەوەی چەکدارانە دەگرێتەوە.

پوختەی قسان ئەوەیە کەهەرچەندە دەگونجێ قۆناغی (جەنگ و کوشتار ـ الحرب والقتال) بکەوێتە دوای قۆناغی بەرپاکرانی کیان و دەوڵەتی ئیسلامی نەك پێشیەوە، بەڵام قەت ناگونجێ کیان و دەوڵەتی ئیسلامی پەیدا ببێ بەبێ هیچ جۆرە بەرهەڵستیی و بەرەنگاربوونەوەیەکی تری غەیری جەنگ و کوشتار، کەواتە هەرچۆنبێ بەشێوەی گشتی قۆناغی (بەرەنگاریی و جیهاد) بەواتای فراوان و گشتیی ئەم دوو وشانە هەر دەکەوێتە پێش قۆناغی درووستبوون و بەرپابوونی کیان و دەسەڵاتی شەرعی (السلطة الشرعیة) ی ئیسلامەوە، ئنجا بۆ ئەوەی کەس نەتوانێ ڕەخنەمان لێبگرێ بەوەی کەپێش کەوتنی جەنگ و کوشتار لەسەقامگیربوونی کیان و دەوڵەتی ئیسلامی حەتمی نییە، بۆیە تادەرفەتی ئەو ڕەخنەیە نەبێ ناونیشانی ئەم قۆناغەمان کردووە بە (بەرەنگاریی و جیهاد) نەك (بەرەنگاریی و جەنگ یان کوشتار) چونکە وەك پێشتریش گوتمان هەرکام لەبەرەنگاریی (المواجهة) و جیهاد (الجهاد) واتای تایبەتیی و گشتیشیان هەیە، بەڵام وشەی جەنگ (الحرب) یان کوشتار (القتال) بەس یان لانی کەم زیاتر ئەو واتا تایبەتییەیان هەیە کەیەکسەر لێیان وەردەگیرێ کەبریتییە لەڕووبەڕوو بوونەوەی بەهێزو چەکدارانە کەچڵەپۆپەو جۆری هەرە تایبەتی بەرەنگاریی و جیهادن.

ئێستاش دوای ئەم برە لێکۆڵینەوەیە کەهەرچەندە لەقەدەر سرووشتی ئەم باسانە درێژبوو، بەڵام زۆر بەپێویست و گرنگم زانی کەبەر لەوەی بچینە سەرباسی شێوازەکانی ئەم قۆناغە بیخەینە ڕوو، لەبەرئەوەی پێم وایە گەلێك کەسی کۆمەڵ و بزووتنەوە ئیسلامییەکان بەهەموو جۆرەکانیانەوە لەو بارەوە بەرچاویان تەماویی و لێڵە، بەڵێ ئێستاش بابزانین شێوازەکانی کاری ئیسلامی لەم قۆناغەدا چین و چۆنن؟!

١. خۆئامادەکردن :

مەبەستمان لە (خۆئامادەکردن) خۆسازکردنە بۆ جەنگ‌و ڕووبەڕووبوونەوەو کوشتن‌و کوژران لەڕێی خواو بەرنامەکەی‌و بەرزکردنەوەی بەیداخەکەی‌دا لەم چوار لایەنانەوە:

یەک : لایەنی فیکری :

کەدەبێ کۆمەڵی مسوڵمانی جەنگاوەر کۆمەڵێك بێ لەسەر هەر چوار بنەمای گرنگی (بیرو باوەڕو بەرنامەی کارو فەرماندەیەتی‌و ئامانج) یەك دەنگ بێ، هەروەها دەبێ ئاراددەیەکی باش شارەزای هونەرەکانی جەنگ‌و جۆرەکانی (فنون الحرب وأنواعها) و فێڵ‌و تاکتیکەکانی بێ‌و لەوبارەشەوە تەواو چاوکراوە بێ.

دوو : لایەنی ڕووحی :

دەبێ مەعنەویاتێکی زۆر بەرزی هەبێ‌و شەیدای شەهادەت‌و بەهەشت بێ‌و لەمردن‌و برینداربوون سڵ نەکاتەوەو خۆشەویستی خواو پێغەمبەرو ئیسلام‌و پاداشتی دوارۆژ هەموو شتێکی دیکەی لەلا گچکە بکاتەوە.

سێ : لایەنی بەدەنی :

دەبێ ڕاهێنراو مەشق دیتوو بێ‌و تەحەمولی سەرماو گەرماو برسیەتی‌و تینویتی‌و هەڵ‌و مەرجە سەخت‌و دژوارەکانی جەنگ بکات.

چوار : لایەنی چەکداری :

دەبێ زۆر کارامەو لێزان بێ لەبەکارهێنانی هەموو جۆرەکانی چەکی سووك‌و قورس داو، توانای نیشانەگرتن‌و ئامانج پێکانی زۆربێ‌و، لەکاتی پەککەوتنی چەکەکانیاندا دەستەوستان نەبن‌و توانای چاککردنەوەیانیان هەبێ.

٢. دابین کردنی پێداویستی‌یەکانی جەنگ :

بەڵێ... ئەمیش شێوازێکی تری گرنگی قۆناغی (جیهادو بەرەنگاری) یە چونکە خوای زانا فەرموویەتی: ﴿ وأعدوا لهم ما استطعتم من قوة.. ﴾الأنفال(٦٠). پێغەمبەریش ﷺ لەتەفسیری (قوة) دا فەرموویەتی: ﴿ ألا إن القوة الرمي، ألا إن القوة الرمي، ألا إن القوة الرمي ﴾رواه مسلم.

وەلەڕاستیدا هیچ کارێك ـ جەنگ‌و غەیری جەنگ ـ بەبێ دابین کردنی هۆو کەرەسەو پێداویستی‌یەکانی ئەنجام نادرێ، بۆیە خوای کاربەجێ لەبارەی (ذو القرنين) دوە فەرموویەتی: ﴿ وآتيناه من كل شئ سببا فاتبع سببا ﴾الكهف (٨٤،٨٥)، هەروەها دەربارەی ئەوانەی کەبەبڕو بەهانەی جۆراو جۆرەوە لەجەنگی (تەبوك) دواکەوتن

فەرموویەتی: ﴿ ولو أرادوا الخروج لأعدوا له العدة ولكن كره الله انبعاثهم فثبطهم وقيل اقعدوا مع القاعدين ﴾التوبة(٤٦).

شایانی باسە کەگرنگترین و سەرەکیترین پێداویستییەکانی جەنگیش چەك و چۆل و تفاقیەتی، بەلام بەچەکی رووتیش شەڕ ناکرێت، ئازووخەو بەرگ و پۆشاك و جێگاو رێگاو... هتدیش هیچی وایان لەچەك و کەرەسەکانیان کەمتر نییەو بەزاراوەی عەسکەری پشتی بەرەی جەنگیش چی وای لەپێشەوە کەمتر نییە!

٣- دانانی نەخشەی درێژخایەن (الستراتیج) و پلانە قۆناغیەکان (التكتيكات المرحلية) ی جەنگ:

دیارە هیچ کارێك بەبێ نەخشەی درێژخایەن و کاتی نەسەردەگری و نەبەر، ئاشکراشە کەفەرماندەبێتی کۆمەڵی موسڵمانی جەنگاوەر ئەگەر لەئاستێکی بەرزی زانست و شارەزاییدا نەبێ لەسیرەو ژیانی پێغەمبەرو خەلیفە راشیدەکانی بەتایبەت و مێژووی ئیسلام و جەنگەکانی بەگشتی و جەنگ و شەڕو شۆڕشەکانی مێژووی مرۆڤایەتی کۆن و نوێ و هاوچەرخ بەگشتیتر، هەروەها زۆر شارەزاو زۆر بەرچاورروون نەبێ لەبارودۆخی سیاسیی وڵات و ناوچەیی و جیهانی و، وەزعی جوگرافی و باری دەروونی و کۆمەڵایەتیی خەڵکی ئەو ناوچانە کەجەنگیان تێدا دەکرێ، ناتوانێ نەخشەو پلانی راست و درووست دابنێ و بریاری تەواوو پڕ بەپێست بدات، بەڵکو سەرەڕای ئەمانەش دەبێ ئەوانەی سەرپەرشتیی جەنگ و نەخشەو پلانەکانی دەکەن کەسانێك بن شارەزایی کردەییشیان لەو بارەوە هەبێ و خاوەن ئەزموونی خۆشیان بن، چونکە بێگومان هیچ کەس بە خوێندنەوەو موتالای کتێب و سەرچاوە عەسکەریەکان نەبووەو نابێتە فەرماندە (قائد) هەروەك چۆن بەس بە خوێندنەوەی کتێب و دیوانەکانی شیعر کەس نەبۆتە شاعیر.

٤-فیداکاری و بەخت کردنی سەروماڵ لە پێناوی خوادا:

ئەمیان (بیت القصید) ی جەنگ و جیهادەو کاکڵ و نێوەڕۆکیەتی وەك خوای زانا فەرموویەتی: ﴿ إن الله اشترى من المؤمنين أنفسهم وأموالهم بأن لهم الجنة يقاتلون في سبيل الله فيقتلون ويقتلون.. ﴾التوبة (١١١)، بەلام من بۆیە خستمە کۆتاییەوە چونکە ماڵبەخشین و بەکوردی (سەروماڵ خستنە سەر لەپی دەست) کاتێك جێگای خۆی دەگرێ کەئەو خاڵانەی پێشتر جێبەجێ کراون و ئەو شێوازانەی تر بەکارهێنرابن.

دیارە لەکاتێکیشدا کەکۆمەڵی موسڵمان یان تەوژمی ئیسلامی هەرکام لەو چوار شێوازەی کاری ئیسلامی لەقۆناغی بەرەنگاری و جیهاددا وەك پێویست و بەتێرو تەواوی بەگوێرەی توانا بەکاردێنێ، بێگومان ئەگەر خوای زاناو کاربەجێ ویستی لەسەربێ ئەم قۆناغەش دەبڕێ و دەچێتە قۆناغێکی دیکەوە کەبریتییە لەقۆناغی: (بالادەست و دامەزراندنی دەوڵەتی ئیسلامی).

چەند تێبینییەک :

لەکۆتایی ئەم باسەشدا ئەم چەند تێبینییە بەپێویست دەزانم:

یەک :

وەك پێشینان گوتوویانە (کەس لەپڕ نابێتە کوڕ) کەواتە مسوڵمانان لەهەر کوێیەک بن و لەهەر حاڵێکدا بن، مادام خاوەنی قەوارەی سیاسیی شەرعیی خۆیان نەبن لەوڵاتی خۆیاندا دەبێ دڵنیاو مسۆگەر پێویستیان بەهێزو دەسەڵات هەر دەکات، جائەگەر بیانەوێ پاش (١٠-٢٠) ساڵی تریش لەپێناوی خواو بۆ بنیادنانی قەوارەی سیاسیی خۆیان یان بۆپارێزگاری لێ کردنی بجەنگن هەر لەئێستاوە خەریکی خۆئامادەکردن و دابین کردنی کەرەسەو پێداویستییەکانی بن، ئەگەرنا ئەرکەکانیش بۆیان هەڵناسووڕێ و هەڕەشەی: ﴿ ولو أرادوا الخروج لأعدوا له عدة ﴾ یان بەسەردا دەچەسپێ.

دوو :

هەرکام لە دام و دەزگاکانی ڕاگەیاندن (الإعلام) بەهەموو بەش و جۆرەکانیەوەو دام و دەزگای هەواڵگیری (الإستخبارات) و جاسووسی ڕۆڵێکی یەکجار گرنگ و کاریگەر دەگێڕن لەبەهێزکردن و پتەوکردنی بەرەی جەنگ و بردنەوەو سەرکەوتنیشدا بەتایبەتی لەکاتی فراوانبوونی جەنگ و گۆڕانی لەجەنگی پارتیزانی (حرب العصابات) ەوە بۆ جەنگی بەرەیی (الحرب الجبهوية) دا، وە ئەگەر سەرنجی سیرەو ژیانی پێغەمبەرو خەلیفەکانیشی بدەین، دەبینین لەقەدەر ئەو سەردەم و ڕۆژگارە زۆر سوودیان لەهەرکام لەم دوو دام و دەزگایە وەرگرتووە لەحاڵەتی جەنگدا.

سێ :

بێجگە لەحاڵەتی جەنگی گشتی (النفير العام)، نابێ لەهیچ حاڵێکی تردا تێکڕای مسوڵمانان بچنە بەرەکانی جەنگەوەو دەست لەهەموو کاروبارو چالاکییەکی تریان هەڵبگرن، خوای کاربەجێ لەو بارەو فەرموویەتی: ﴿ وما كان المؤمنون لينفروا كافة فلولا نفر من كل فرقة منهم طائفة ليتفقهوا في الدين ولينذروا قومهم إذا رجعوا إليهم لعلهم يحذرون ﴾التوبة(١٢٢). دیارە جەنگ (قتال) یش لەئیسلامدا لەسەر ڕای زۆربەی هەرەزۆری زانایان فەرزی کیفایەیە، مەگەر لەهەندێك حاڵەتی هەڵاوێرراو (الحالات الإستثنائية) کەلەسەر هەموو مسوڵمانان بەپیرو گەنج و نێرو مێ و ووردو

درشتەوە فەرز دەبێ[١]، واتە دەبێتە فەرزی عەین.

قۆناغی سێیەم:

بالادەستیی و دامەزراندنی دەوڵەتی ئیسلامی

بەسەرنجدان و وردبوونەوەی قووڵیش لەقورئان و سوننەت و سیرەی پێغەمبەر ﷺ و جێنشین و سەر ڕاستە هیدایەت دراوەکانی خوا لێیان ڕازی بێ، ئەم پێنج شێوازەی کاری ئیسلامیش لەم قۆناغەدا دەبینرێن، وەك چەند شێوازێکی سەرەکیی و بنەرەتی:

١.جۆشدانەوەی زیاتری ڕیزەکانی مسوڵمانان و بەهێزترکردنی برایەتی‌یان:

بەڵێ... یەکەمین و گرنگترین شێوازی کارو خەباتی ئیسلامی لەقۆناغی بالادەستبوون و حوکمڕانیێتیدا بریتییە لەزیاتر جۆشدان و توندو تۆڵکردنەوەی ڕیزەکانی مسوڵمانان، چونکە قۆناغی دوای سەرکەوتن و حوکمڕانیێتی ئیسلامیەکان و ئەهلی ئیسلام بەپێچەوانەی بۆچوونی زۆر کەسەوە زۆر قورستر و سەختتر و پڕ مەترسیتر لەقۆناغی بەرەنگاری و جیهاد. بەتایبەت لەم ڕۆژگارەدا. چونکە دوژمن و ناحەزانی ئیسلام بەسەرۆکایەتی ئیمپریالیزم و وابەستەو دابەستەکانی یەکجار بەوە قەڵس و کێچیان دەکەوێتە کەوێ کەئیسلام و دەستوورو یاسا خواییەکانی لەکیان و دەوڵەتێکی ڕاست و دروستدا تەحەلا بکات، بۆیە بەهەموو تواناکانیانەوە سەرگەرمی ئەوەن کەبەرچۆ لەمپەر بخەنە ڕێی ئەو کۆمەڵ و بزووتنەوە ئیسلامییانەی کەئامانجیان گێڕانەوەی حوکمی ئیسلام و بەرپا (إقامة) کردنەوەی کیان و دەسەلاتەکەیەتی. ئەمە لەلایەکەوە، لەلایەکی دیکەشەوە کۆمەڵ و بزووتنەوە جیهادییەکان لەقۆناغی خەبات و بەرەنگارییاندا هەموویان هەر بەدوژمن و شکاندنی و نێتۆك کردنیەوە خەریکن و نایان پەرژێتە سەر شتیتر، بەڵام

(١) دەتوانی بۆ شارەزایی زیاتر و چاکتر دەربارەی (جهاد) و (قتال) لەئیسلامدا سەرنجی ئەم سەرچاوانە بدەی کەبەکەمیان گرنگترین و بەهێزترین و فراوانترینیانە:

١. (الجهاد والقتال في السياسة الشرعية) ی د. محمد خير هيكل.
٢. (العمدة في إعداد العدة للجهاد في سبيل الله تعالى) ی عبدالقادر بن عبدالعزيز.
٣. (الجهاد في سبيل الله حقيقته وغايته) عبدالله بن أحمد القادري.
٤. (الثمرات الجياد في فقه الجهاد) ی أبو إبراهيم المصري.
٥. (القتال في الإسلام) ی أحمد نادر.
٦. کتێب و بەرهەمەکانی د. عبدالله عزام.

لەقۆناغی باڵادەستیو حوکمڕانی‌دا ئەگەر ڕیزەکانیان زۆر محکەمو برایەتی‌یان یەکجار پتەو نەبێ، شەیتانە جنده‌ی و ئینسی‌یەکانو نەفسی سەرکێشیش بۆ کێشەو ئاژاوە دنەیان دەداتو هەر هێندە دەزانن لەخشتەیان دەبات، ئەفغانستانیش وێنەیەکی زیندووە لەبارەوە.

٢. بەجێهێنانی ئەرکی فەرمان بەچاکەو ڕێگرتن لەخراپە:

بەڵێ... ئەمیش شێوازێکی یەکجار گرنگو کاریگەرە لەم قۆناغەدا بۆ زیاتر گەشەپێدانو بەرەوپێش بردنی کۆمەڵگای ئیسلامی رووەو دینداریو بژارکردنو پاککردنەوەی لەهەموو دیاردەو ڕەفتارو دیمەنو هەڵسو کەوتە هەڵەو ناشەرعی‌یەکان، خوای زاناش لەو بارەوە فەرموویەتی: ﴿ الذين إن مكناهم في الأرض أقاموا الصلاة وآتوا الزكاة وأمروا بالمعروف ونهوا عن المنكر ولله عاقبة الأمور ﴾الحج(٤١).

هەروەها فەرموویەتی: ﴿ والمؤمنون والمؤمنات بعضهم أولياء بعض يأمرون بالمعروف وينهون عن المنكر ويقيمون الصلاة ويؤتون الزكاة ويطيعون الله ورسوله أولئك سيرحمهم الله إن الله عزيز حكيم ﴾التوبة(٧١).

بەڵێ... کۆمەڵگای ئیسلامی کۆمەڵگایەکی پاکو خاوێنو خاوەن مەعنەویاتو دادگەرو بۆ یەکتر بەپەرۆشەو، هەموو چینو توێژەکانی بەکاربەدەستو ڕەعیەتەوە هاوکاری یەکترنو دەستبار بۆ یەکتر دەگرن بۆ هەرچی پتر چەسپاندنی چاکەو ڕیشەکێش کردنی خراپە، دیارە گەورەترین چاکەش دوای (ئیمان) دادگەری (عدالة) یە لەهەموو ڕوونێکەوە هەروەك چۆن زلترین خراپەش دوای (کوفر) ستەم (ظلم) ە بەهەموو جۆرەکانیەوە.

٣. لەیەکتر حاڵی‌بوونو تەبایی‌و بەستنی ڕێککەوتن‌نامە یان پەیمانی دوو قۆڵی یان زیاتر لەگەڵ هێزو لایەنە دۆستو بێ‌لایەنەکانی ژێر سایەی حوکمو دەستەڵاتی ئیسلامی:

ئەمیش شێوازێکی گرنگو کاریگەری کاری ئیسلامی‌یە لەقۆناغی دەستەڵاتداریتی‌دا بۆ ئەوەی جەماوەری موسوڵمانو قەوارەی ئیسلامی ساواو تازە بنیادنراو، هەم ڕێگاو کونو کەلەبەرەکان بگرێ لەئاقار فێڵو تەڵەو پیلانی ناحەزانی‌یەوە، بەهۆی هەڵگیرساندنی ئاگری کێشەو ناکۆکی‌ی ناوخۆ، وەهەم هەرچی زیاتر بەرە (جبهة) ی دوژمنایەتی تەسك بکاتەوەو کەمتر بکاتەوە، چونکە بەدەردی پێشینان دەڵێن: (دوژمنێك زۆرەو هەزار دۆست کەمە)، پێغەمبەری پێشەواشمان ﷺ لەبەکارهێنانی ئەم شێوازەش‌دا وەك هەموو شێوازەکانی تری کاری ئیسلامی چاکترین مامۆستاو سەرمەشقمانە، وەك خوای بەرزو مەزن فەرموویەتی: ﴿ لقد كان لكم في رسول الله أسوة حسنة ـ ﴾الأحزاب(٢١).

بەڵێ... پێغەمبەری خوا ﷺ دوای جاردانو بەرپاکردنی دەوڵەتی ئیسلامی لەمەدینەدا دوای جۆشدانەوەو ڕێكو پێك‌تر کردنی ڕیزەکانی موسوڵمانان بەکۆچکەرو پشتیوانەکان لەلایەكو ئەوسو خەزرەج لەلایەکی ترەوە، دەستی کرد بەپەیوەندی بەستنو تەبایی

درووست کردن لەگەڵ تیرەو هۆزە سەرەکییەکانی جوولەکە کەلەنێو شاری مەدینەدا بوون: (بني قريظة)و (بني قينقاع)و (بني النضير)، وەهەندێك لەتیرەو هۆزەکانی عارەب لەدەرەوەی شاری مەدینە، وەبەڵێن و پەیمانی لەگەڵ بەستن و هەتا ئەوانیش پەیمانیان نەشکاندبێ، ئەو زاتە مەزنە نموونەی هەرە بەرزی وەفاداری و پەیمان بردنە سەر بووە.

پێویستە ئەوەش بگوترێ کەکۆمەڵی مسوڵمان لەهەموو قۆناغەکانی کارو خەباتیدا ـ نەك هەر لەقۆناغی حوکمرانیدا ـ بۆی هەیە کەلەگەڵ هەموو ئەو هێزو لایەنانەدا کەدژایەتی ناکەن و ڕێگای کارو خەباتی ڕەوای خۆی لێناگرن پەیوەندی ببەستێ و بەڵێن و ڕێککەوتنیان پێکەوە هەبێ لەسنووری شەرعدا، بەڵام بەهەر قیمەتێك بۆی تەواو بووە حەتمەن دەبێ پابەندی ئەو بەڵێن و پەیمانە بێ و وەفادار بێ، چونکە خوای کاربەجێ فەرموویەتی: ﴿ وأوفوا بعهد الله إذا عاهدتم ولاتنقضوا الأيمان بعد توكيدها وقد جعلتم الله عليكم كفيلا إن الله يعلم ماتعملون ﴾النحل(٩١)، وەئیسلام هێندە گرنگی و بایەخی بەم مەسەلەیە داوەو داکۆکیی لەسەر کردووە کەتەنانەت لەگەڵ کەسانێکدا کەدوژمنایەتیش دەکەن و لەگەرمەی جەنگ و کوشتاریشدا بەرەوای نەزانیوەو ڕێگای نەداوە مسوڵمانان پەیمان شکێنی بکەن، وەك فەرموویەتی: ﴿ وإما تخافن من قوم خيانة فانبذ إليهم على سواء إن الله لايحب الخائنين ﴾الأنفال(٥٨)، شایانی باسە کەئێمە بەس لەبەر ئەوەش لەم قۆناغەدا باسی ئەو مەسەلەیەمان کرد هەرچەندە وەك گوتمان لەهەموو قۆناغەکاندا بۆ کۆمەڵی مسوڵمان درووستەو ڕەوایە لەسنووری شەرعدا بەگوێرەی پێداویستی و بەرژەوەندی خۆی پەیوەندی و تەبایی لەگەڵ هێزو لایەنەکانی تردا بڕیار بدات، لەبەر ئەوەی کەئەم مەسەلەیە لەم قۆناغەدا لەهەموو قۆناغەکانی تر گرنگترو پێویستترە[١].

٤. مەحکەم کردنی سنوورەکانی دەوڵەتی ئیسلامی و ئامادەکردنی کۆمەڵگا بۆ دیفاعی پیرۆزو شەڕی مان و نەمان:

ئەمیش یەکی دیکەیە لەشێوازەکانی کاری ئیسلامی لەقۆناغی سێیەمدا، مەبەستیشمان لەم شێوازە ئەوەیە کەدەبێ کۆمەڵی مسوڵمان بەهەموو توانایەکییەوە هەوڵ بدات ئەو کیان و قەوارە ئیسلامییەی کەبەیارمەتیی خوای میهرەبان و دەستەڵاتدارو پاشان خەبات و خەم و خوێن و خۆبەخت کردن و ڕەنج و تەقەللای سەخت و دژوارو درێژ خایەنی خۆی پێکی هێناوە بپارێزێ و هێندەش قایم و مەحکەمی بکات کەبەرگەی هەر ڕەشەباو گێژەلووکەو لافاوێکی کوفرو نیفاق بگرێ و وەك کێوی مەزن نەلەخشێ، خوای پەروەردگاریش سەبارەت بەوەزعێکی ئەوتۆیە کەلەکۆتایی سوورەتی (آل‌عمران) دا

(١) بۆ شارەزایی زیاتر دەربارەی ئەم مەسەلەیە دەتوانی سەرنجی کتێبی (التحالف السياسي في الإسلام) ی محمد منير الغضبان بدەی.

فەرموویەتی: ﴿ یاءیها الذین آمنوا اصبروا وصابروا ورابطوا واتقوا الله لعلکم تفلحون ﴾آل‌عمران(٢٠٠) کەبەراو لێکدانەوەی سەرجەم توێژەرەوان (مفسرین) ی قورئانی مەزن مەبەست لە ﴿ رابطوا ﴾ سەنگەرگرتن‌و ئێشکەچێتی‌یە لەسنوورو کەلێن (ثغرة) ەکانی نیشتیمانی ئیسلامی کەبەکوردی (وڵاتپارێزی) ی پێ دەڵێن.

٥- خۆسازکردن بۆ گەیاندنی پەیام‌و بەرنامەی خوا بەهەموو بەندەکانی لەهەر گۆشەو کەنارێکی دنیادا بن:

بەڵێ... ئەمە دوایین ئەرکی سەرشانی کۆمەڵی مسوڵمان‌و دوایین شێوازی کارو خەباتیشیەتی لەقۆناغی بالادەستی‌دا، خوای بەرزو مەزنیش لەو بارەوە فەرموویەتی: ﴿ وجاهدوا في الله حق جهاده هو اجتباكم وما جعل عليكم في الدين من حرج ملة أبيكم إبراهيم هو سماكم المسلمين من قبل وفي هذا ليكون الرسول شهيدا عليكم وتكونوا شهداء على الناس فاقيموا الصلاة وآتوا الزكاة واعتصموا بالله هو مولاكم فنعم المولى ونعم النصير ﴾الحج(٧٨)، هەروەها فەرموویەتی: ﴿ وقاتلوهم حتى لاتكون فتنة ويكون الدين كله لله، فإن انتهوا فإن الله بمايعملون بصير. وإن تولوا فاعلموا أن الله مولاكم نعم المولى ونعم النصير ﴾الأنفال(٣٩-٤٠).

وەك دەبینین خوای زانا لەئایەتی کۆتایی سوورەتی (الحج) دا (چاودێرایەتی کردن) ی کەگەلێك چەمك‌و واتای وەك (بەسەرراگەیشتن) و (مشوورخواردن) و (رێنمایی کردن) دەگرێتە نێو خۆی، کردۆتە ئەرکی سەرشانی ئوممەتی ئیسلام، هەروەك چۆن پێغەمبەری خوا ﷺ هەمان ئەرکی پێسپێرراوە سەبارەت بەئوممەتەکەی!

دیارە لای کەمی ئەو (چاودێرایەتی) یەش لەلایەن ئوممەتی ئیسلامی‌یەوە ئەوەیە کەهیچ ئینسانێك نەمێنێ لەسەرتاسەری زەوی‌دا کەپەیام‌و بانگی خوای نەگەیەنێتی‌و بەرنامەی خوای پێ‌رانەگەیەنێ‌و بەڵگەی لەسەر بەرپا (إقامة الحجة) نەکات!!

دیسان ئایەتی ژمارە (٣٩) و (٤٠) ی سوورەتی (الأنفال) یش بەهەمان شێوە لەسەر مسوڵمانان پێویست دەکەن کەلەگەڵ ئەهلی کوفرو بەرەی باطل‌دا بجەنگن هەتا (فتنة) نامێنێ‌و گەردن کەچیش هەمووی بۆ خواو بەرنامەو حوکمی ئەو دەبێت. وشەی (فتنة) ش توێژەرەوان هەم بە (ئازاردان‌و ئەشکەنجە) یان لێك داوەتەوەو هەم بە (هاوبەش پەیداکردن - شرك -) یش، کەواتە مسوڵمانان لەسەریان پێویستە کەئەوەندەی دەستیان دەڕوات سەرگەرمی جەنگ‌و جیهاد بن هەتا وای لێ‌دێ لەهیچ گۆشەو کەنارێکی دنیادا کافرو لارێیان تواناو بڕستی ئەوەیان نامێنێ کەهیچ مسوڵمانێك ئازارو ئەشکەنجە بدەن بۆ هەڵگەڕانەوەی لەدینەکەی، وەهەتا دنیا وای لێ‌دێ هیچ هێزو دەسەڵاتێکی کوفرو شیرکی تێدا نامێنێ کەبتوانێ بەهۆی ئازارو ئەشکەنجەوە پەرچ بهێنێتە سەر ڕێگای بەرەو ئیسلام هاتن‌و مسوڵمان‌بوونی هیچ ئینسانێك لەهەموو دنیادا.

شایانی باسە کەمەبەست لە (شرك) یش ئەگەر وشەی (فتنة) بە (شرك) لێك بدەینەوە دەبێ هەر دەسەڵاتی ئەهلی شیرك بێ نەك خودی شیرك وەك بیرو باوەڕێك، چونکە

ئیسلام ڕێگەی ئازادی بیروباوەڕ (حرية العقيدة) ی ئاچوروغ کردووە کەفەرموویەتی: ﴿ لاإكراه في الدين ﴾ البقرة (٢٥٦)، یان فەرموویەتی: ﴿ فمن شاء فليؤمن ومن شاء فليكفر ﴾الكهف (٢٩)، بەڵێ ئیسلام جەنگی لەسەر مسوڵمانان پێویست کردووە . دوای ئەوەی دەگەنە قۆناغی دەسەڵات و حوکمڕانی . هەتا هیچ کیان و قەوارەیەکی کوفرو شیرك نامێنێ کەبتوانێ مسوڵمانان ئازارو ئەشکەنجە بدات، یان بەتۆبزی کوفرو شیرکیان بەسەردا بسەپێنێ، ئاخر ئەگەر خوای کاربەجێ ئازادی ئیرادەو کەسایەتی مرۆڤی هێندە بەلاوە گرنگ و گەورە بێت ڕێگانەدات بۆ قبوول کردنی ئایینی هەق (دين الحق) پێش ئەو ئازادی و کەسایەتی یە پێشێل بکرێ، دیارە هەرگیز هەرگیز ڕازی نابێت بۆ داسەپاندنی ڕێچکەو بیردۆزەکانی کوفرو شیرك ئەو ئازادی یە لەئینسان زەوت بکرێ!

لێرەش دا پێش کۆتایی هێنان بەم باسە بەپێویستی دەزانم وەڵامی پرسیارێك بدەمەوە کەبەهۆی هەڵە حاڵی بوون لەوشەی (دين) لەرستەی ﴿ ويكون الدين كله لله ﴾ دا پەیدا دەبێ، ئەویش ئەوەیە کەئایا بۆچی خوا فەرموویەتی: ﴿ لاإكراه في الدين ﴾ کەچی لێرەدا دەفەرموێ: لەگەڵ کافراندا بجەنگن هەتا (دين) هەمووی ئی خوا دەبێ، ئایا ئەمە تۆبزی کردن نیە لەفەرزکردنی بیروباوەڕ؟!

لەوەڵامدا دەڵێین: وشەی (دين) لەقورئانیدا بەچەند مەعنایەك هاتووە وەك:

١. ئیسلام: ﴿ إن الدين عند الله الإسلام ﴾آل عمران(١٩).

٢. سزاو پاداشت: ﴿ مالك يوم الدين ﴾الفاتحة(٤).

٣. هەر بەرنامەیەك کەئینسان پەیرەوی لێ دەکات چ بەهەق بێت چ ناهەق: ﴿ لكم دينكم ولي دين ﴾الكافرون(٦).

٤. گەردن کەچی و فەرمانبەری: ﴿ ويكون الدين لله ﴾البقرة(١٩٣)، ﴿ ويكون الدين كله لله ﴾الأنفال (٣٩)، ﴿ ولايدينون دين الحق ﴾التوبة(٢٩).

جاوشەی (دين) لەو ئایەتەدا کەئێمە خەریکی توێژینەوەینە بەمەعنای چوارەمیان هاتووە، کەواتە: مەعنای ﴿ ويكون الدين كله لله ﴾ یانی: وەلەگەڵ کافراندا بجەنگن هەتا ئازاردان و ئەشکەنجەدانیان بۆ مسوڵمانان یان ئینسانەکان نامێنێ، وەگەردن کەچی و فەرمانبەری لەسەرتاسەری زەویدا بۆ خواو حوکمو بەرنامەکەی دەبێ. ئنجا کەدنیا وای لێهات و حوکمو فەرمانڕەوایەتی هەمووی کەوتە دەست ئیسلام، دیارە ئەو کاتە ئیسلام بەپێی باسای ﴿ لاإكراه في الدين ﴾ تۆبزی لەکەس ناکات بۆ وەرگرتنی ئایین و بەرنامەکەی، بەواتایەکی تر: مەبەست لە ﴿ ويكون الدين كله لله ﴾ گەردن کەچی یە بۆ حوکمو دەسەڵاتی دەوڵەتی ئیسلامی کەیەکێك لەیاساو دەستوورەکانی ئەو دەوڵەتە تۆبزی نەکردنە لەهیچ کەس بۆ وەرگرتنی بیروباوەڕەکەی خۆی کەئیسلامە یان هەر بیروباوەڕێکی دیکە.

(تەواو بوو)

(٢٥)ڕەمەزانی(١٤١٦)، (١٤)ی شوباتی(١٩٩٦)،مەریوان

■ ■ ■

بەشی هەشتەم

توێشووی ڕێگا

(زاد الطريق)

ڕێخۆشکردن

دوای ئەوەی لەبەشەکانی ڕابردوودا زانیمان (سەرچاوەی وەرگرتن)ی کۆمەڵی و (تێڕوانین)ی و (بیروباوەڕ)ی و جۆری (تێگەیشتن)ی و (بناغەی کۆبوونەوە)ی و (بنچینەکان)ی کارکردنی و (شێوازەکان)ی چین و چۆنن، ئێستا کاتی ئەوە هاتووە کەئەو کۆمەڵە موبارەکەو ئەو کاروانە بەڕێزو مەزنەو ئەو ڕێبوارە دلێرو بوێرانە توێشوو و زادو زەخیرەی ڕێگای بەرەوخواچوونو ڕاگەیاندنی پەیامەکەی و چەسپاندنی بەرنامەکەی بزانن!

جائێمە بەیارمەتیی خوای بەبەزەیی و خاوەن لوتفی بێسنوور لەدوو باسی سەرەکیدا لەبارەی (توێشووی ڕێگا)وە دەدوێین، لەیەکەمیاندا باسی پارێزکاری (التقوی) دەکەین کەخوای پەروەردگار بەچاکترین توێشوو (خیر الزاد)ی داناوە وەك فەرموویەتی: ﴿ ..وتزودوا فإن خير الزاد التقوى.. ﴾ البقرة (١٩٧)، هەروەها بەچاکترین پۆشاکی ناوهێناوە وەك دەفەرموێ: ﴿ ..ولباس التقوى ذلك خير.. ﴾ الأعراف (٢٦)، دیارە بابای ڕێبواریش لەهەموو شتێك پتر پێویستیی بەتوێشوو وپۆشاکی باش دەکات بۆ بڕینی ڕێگاو گەیشتنە هەوارو مەنزڵ!

لەباسی دووەمیشدا دەچینە خزمەت کەلامی خوای میهرەبانو سەرنج دەدەین داخوا خوای کاربەجێ پێغەمبەری خۆی ﷺ کەیەکەمین ڕێبوارو سەرقافڵەی کاروانی خواپەرستانو پێشەوای کۆمەڵی مسوڵمانانو چاکترین ئوممەتی نێو ئوممەتانە، بەچی ئامۆژگاری کردووەو چ توێشوویەکی بۆ بڕینی ڕێگای دینداری بۆ دەست نیشان کردووە؟

باسی یەکەم: پارێزکاری (التقوى):

خوا پشتیوان بێ لەپێنج خاڵاندا باسی (پارێزکاری) دەکەین بەم چەشنەی خوارەوە:

١. پێناسەی پارێزکاری.
٢. پلەکانی پارێزکاری.
٣. جۆرو بوارەکانی پارێزکاری.
٤. پارێزکاری کۆکەرەوەی هەموو خەسڵەتە باشەکانە.
٥. پارێزکاری و ڕێبوارانی ڕێی بەرەو خواچوون.

١- پێناسەی پارێزکاری (تعريف التقوى):

وشەی (تقوى) وشەیەکی عارەبییەو لەئەسڵدا لە (وقى - يقي - وقاية)ەوە هاتووە کەهەموو ڕێژگە (صيغة)کانی لەدەوری (پارێز)و (وریایی)و (ئاگا لەخۆبوون)و... هتد

دەسووڕێن. لەکوردیشدا وشەی (تقوی) بە (پارێزکاری) لێکدراوەتەوە کەبەڕاستی وشەیەکی پڕ ڕاستو ڕەوانو پڕبەپێستی (تقوی)یە، چونکە (تقوی) وەك (راغب الأصفهاني) دەڵێ: «صار في إصطلاح الشرع حفظ النفس عما يؤثم»، واتە: تەقوا لەزاراوی شەرعدا بریتییە لەخۆپاراستن لەهەر شتێك کەبێی گوناحبار بێت، جادیارە هەروەك چۆن ئینسان بەکردنی شتێکی هەڵەو ناشەرعی، چنیازو مەبەست بێ چ قسەو کردەوە، گوناحبار دەبێ، بەکردنی شتێکی ناپەسند (مکروه) لۆمە دەکرێو خێرێکی لەقیس دەچێ، دیارە بەچواندنی شتێکی پێویست (فرض)یش بەهەمان شێوە گوناحبار دەبێو، بەلەدەستدانی شتێکی پەسند (مندوب)یش دیسان گلەیی دێتە سەرو خێرێکی لەدەست دەچێ!

کەواتە: تەقوا یانی بێداریو وریاییو بەرێوەچوون لەدینداریداو موسڵمانەتیکردن بەئاگا لەخۆبوونو وریابییەوە، کەئێوەرۆکو کاکڵەی ئەم حاڵەتەش دەبێتە (پارێزکاری)، واتە: کاروچالاکیو جموجۆڵی بەپارێزو وریاییو هۆشیاری بەباری ئیجابیدا کەئەنجامدانی ئەرکە پێویستکراوو پەسندکراوەکانە، وەبەباری سەلبیدا کەدوورکەوتنەوەیە لەشتە قەدەغەو ناپەسندەکان، لەبەر خاتری خواو ڕازیکردنیو وەدەستهێنانی لێبووردنو پاداشتی مەزنی کەلەبەهەشتی بەرینو نەبڕاوەدا تەجەللا دەکات.

٢- پلەکانی پارێزکاری (درجات التقوى):

خوای مەزنو بێهاوتا دەربارەی پلە (درجة)کانی پارێزکاری فەرموویەتی: ﴿ ليس على الذين آمنوا وعملوا الصالحات جناح فيما طعموا إذا ماتقوا وآمنوا وعملوا الصالحات ثم اتقوا وآمنوا ثم اتقوا وأحسنوا والله يحب المحسنين ﴾ المائدة (٩٣).

دیارە ئەم ئایەتە وەك تێگرای توێژەرەوانی قورئان فەرموویانە دەربارەی ئەو موسڵمانانە لەهاوەڵانی پێغەمبەر ﷺ. هاتۆتە خوار کەبەرلەوەی شەراب حەرامبکرێ خواردبوویانەو دڵنیایان دەکات کەلەسەر خواردنەوەی لەمەوبەریان گوناحبار نین. چونکە قەدەغە نەکرابوو. بەڵام بەمەرجێك لەمەودوا خۆیان لەشەرابو هەر شتێکی تری حەرام بپارێزنو هەوڵ بدەن بەپلەکانی ئیمانو کردەوەی چاکو پارێزکاریو چاکەکاریدا سەربکەونو بەرز ببنەوە!

جابەڕای بەندە لەم ئایەتە بەپێزەو گەلێك دەقی دیکەی قورئانو سوننەت بۆ وێنە: ئەو فەرمایشتەی کەعومەری کوڕی خەتتاب خوا لێی ڕازی بێ لەکاتی جەنگی (تبوك)دا دەیگێڕێتەوە کە (جبرائیل) سەلامی خوای لێبێ دێتە خزمەت پێغەمبەر ﷺ لەدیمەنی پیاوێکی ڕێبوارداو پرسیاری لێدەکات دەربارەی (ئیمانو ئیسلامو ئیحسان)و ڕۆژی دواییو نیشانەکانیو پاشان پێغەمبەر ﷺ بەهاوەڵە بەرێزەکانی دەفەرموێ: دەزانن ئەوە کێبوو؟! دەڵێن: نەخێر، دەفەرموێ: ئەوە (جبریل) بوو هاتبوو کەدینەکەتان فێر

بکات(١)!

بەڵێ... بەرای بەندە لەم ئایەتو فەرمایشتەو هاووێنەکانیان دەفامرێتەوە کەمسوڵمانەتیو دینداری کەزۆرجار هەر بەپارێزکاری تەعبیریان لێ دەدرێتەوە. بەڵێ ئەمانە (مسوڵمانەتی، دینداری، پارێزکاری) بۆ چەند (پلە) دابەش دەبنو گەلێك جار هەر پلەیەش ناوێکی تایبەتی خۆی هەیە لەدەقەکانی قورئانو سوننەتدا، جائێستا باسەرنج دەبین داخوا چۆن ئەم بنچینەیە (قاعدة) بەسەر (تقوی)و پلەکانی دا دەچەسپێ:

بەسەرنج دانی وردو قووڵ لەسەرجەم دەقەکانی قورئانو سوننەت کەباسی (تقوی)یان کردووە دەردەکەوێ کەپارێزکاری چوار (٤) پلەی هەن:

(أ) پارێزکاری (تقوی)یەك کەمەرجە بۆ بڕوادار (مؤمن) لەقەڵەمدانی ئینسان، کەبریتی یە لەخۆ پاراستن لەهەموو جۆرەکانی کوفرو شیركو نیفاق کەئینسانیان پێ لەدین دەردەچێ، کەهەندێك لەزانایان بەکوفری گەورەو شیرکی گەورەو نیفاقی گەورە تەعبیریان لێ داوەتەوە.

(ب) پارێزکارییەك کەمەرجە بۆ مسوڵمان (مسلم)(٢)و (صالح)بوون لەقەڵەمدانی ئینسان کەبریتی یە لەخۆپاراستن لەچواندنی ئەرکە فەرزەکانو کردنی گوناحە گەورەو شتە حەرام کراوەکان.

(ج) پارێزکارییەك کەمەرجە بۆ بەپارێزکار (متقي)و خۆشویستراو (محبوب)بوونی ئینسان لەلایەن خوای پەروەردگارەوە، کەبریتی یە لەخۆپاراستن لەچواندنی سوننەتو پەسندکراوەکان (السنن والمستحبات)و کردنی ئەو شتانەی کەبەناپەسند (مکروه) حسێب کراون.

(د) پارێزکارییەك کەمەرجە بۆ ئەوەی ئینسان بگاتە پلەی (إحسان)و بچێتە ڕیزی چاکەکاران (محسنین)ەوە.

کەواتە: ئینسان لەهەموو حاڵەتو پلەکانی دینداریو مسوڵمانەتی دا پێویستی بەپارێزکاری هەیەو، هەموو مسوڵمانێك هەرچۆنێ بێ پشكو بەشی لەپارێزکاری دا هەر هەیە چاکەم یان زۆر، کەواتە کەخوای کاربەجێ فەرموویەتی: ﴿ الم. ذلك الكتاب لاريب فيه هدى للمتقين ﴾ البقرة (١)، مەبەست لە (متقين) لێرەدا تێکرای ئیماندارانە چ عەوام بن چ تایبەت. چونکە قورئان هیدایەتە بۆ هەموویان نەك بۆ بڕێکیان. هەربۆیەش لەئایەتەکانی دوایی دا کەپێناسەی (متقين) دەکات دەفەرموێ: ﴿ الذين يؤمنون بالغيب ويقيمون الصلاة ومما رزقناهم ينفقون. ﴾ کەدیارە ئەم خەسڵەتانە بۆ

---

(١) ئەم فەرموودەیە ئیمام موسلیم گێڕاویەتەوە.

(٢) ئاشکرایە کەوشەی (إسلام)و (مسلم) لەقورئانو سوننەت هەم مەعنای گشتی یان هەیە کەتەسلیم بوونی ڕواڵەتی یە ﴿ ولكن قولوا أسلمنا.. ﴾ الحجرات (١٤)، وەهەم مەعنای تایبەتی، کەبریتی یە لەپابەندی بڕای (برِوا)، جالێرەدا مەعنای تایبەتیمان مەبەستە.

هەموو موسڵمانێك پێویستی نەك بەس بۆ ئەوانەیان كەجۆرێكی تایبەتن.

ئێستاش باسەرنجێكی خێرا بدەینە هەركام لەم پلانەی پارێزكاریو چۆنیەتی فامرانەوەو وەرگیرانیان لەدەقەكانی قورئانو سوننەت:

پلەی یەكەمی پارێزكای:

جارێ بۆ پلەی یەكەمی پارێزكاری كەبریتی‌یە لەخۆپاراستنی ئینسان - دوای ئیمان هێنانو شایەتمان - لەكوفرو شیركو نیفاق بۆ ئەوەی هەر بەبڕواداری بمێنێتەوەو ئیمانەكەی لێ‌هەڵنەوەشێتەوە، ئەم دوو ئایەتە بەنموونە دێنینەوە:

■ ﴿ یاءیها الذین آمنوا لاتتخذوا الذین اتخذوا دینهم هزوا ولعبا من الذین أوتوا الكتاب من قبلكم والكفار أولیاء واتقوا الله إن كنتم مؤمنین ﴾ المائدة (٥٧).

وەك دەبینین خوای مەزن لەم ئایەتەدا فەرمان بەبڕواداران دەكات كەئەو جوولەكەو دیانو كافرانەی گاڵتەو یاری بەئیسلام دەكەن بەدۆست نەگرن، پاشان پێیان دەفەرموێ: وەپارێز لەخوا بكەن ئەگەر ئێوە بڕوادارن، واتە ئەگەر دەتانەوێ بەبڕوادار حسێب بكرێن (پارێز) بكەن لەو رەفتارە كەئیمانەكەتانی پێ‌هەڵدەوەشێتەوە.

■ ﴿ ..قل إنما یتقبل الله من المتقین ﴾ المائدة (٢٧)، لەم ئایەتەشدا خوای زانا لەسەر زمانی (هابیل)ی كوڕی ئادەم دەفەرموێ: بێگومان خوا بەس - كردەوەی باشی - پارێزكاران وەردەگرێ، ئنجا بێگومان لێرەدا مەبەست لە (متقین) ناگونجێ مەعنا عورفی‌و هەرە تایبەتی‌یەكەی بێت، چونكە قبووڵ كرانی كردەوان تەنها لەسەر ئەوان كورت هەڵنەهاتووە، بەڵكو خوا كردەوەی چاكی تێكڕای موسڵمانان قبووڵ دەكات هەركەسە بەگوێرەی خۆی، مادام واش بێ دیارە كەمەبەست لە (متقین) لێرەدا ئەوانەن كەخۆیان لە (شیرك) پاراستووە، كە (ریاء)یش یەكێكە لەجۆرەكان شیركی گچكە.

پلەی دووەمی پایزكاری:

دەربارەی پلەی دووەمی پارێزكاریش كەبریتی‌یە لەخۆپاراستن لەگوناحە زلەكان جاچ چواندنی ئەركە فەرزەكان بێ یان كردنی ئەو شتانە بێ كەحەرام كراونو سزای دنیایی یان هەڕەشەی قیامەتی‌یان لەسەر هاتووە. بۆ ئەوەی ئینسان بەموسڵمانو صالح لەقەڵەم بدرێ، ئەم دەقانە بەنموونە دێنینەوە:

■ پێغەمبەری خوا ﷺ ئیسلامو موسڵمانەتی بەشایەتمان بەخوایەتی خواو پێغەمبەرایەتی موحەممەدو نوێژ بەرپاكردنو زەكات دانو ڕۆژووگرتنو حەج كردن پێناسە كردووە، دیارە ئەمانەش پایە بنەڕەتی‌یەكانی ئیسلامەتینو بەكردنیان ئینسان بەموسڵمان دادەنرێ، ئەو فەرموودەیەش ئیمام موسلیم گێراویەتەوە!

■ خوای میهرەبان فەرموویەتی: ﴿ إن تجتنبوا كبائر ماتنهون عنه نكفر عنكم

سيئاتكم وندخلكم مدخلا كريما ﴾ النساء (٣١)، دیارە کەسێکیش تاوانەکانی بسڕێتەوەو پاك بكرێتەوەو بچێتە شوێنێکی پڕ ڕێزو حورمەت کەبەهەشتە، ئینسانێکی مسوڵمانو صاڵحە!

■ دیسان هەر لەو بارەوە پێغەمبەرمان ﷺ فەرموویەتی: ﴿ الصلوات الخمس والجمعة إلى الجمعة ورمضان إلى رمضان مكفرات لما بينهن إذا اجتنب الكبائر ﴾ رواه مسلم.

پلەی سێیەمی پارێزکاری:

دەربارەی سێیەم پلەی پارێزکاریش کەبریتی‌یە لەکردنی سوننەتانو دووركەوتنەوە لەو شتانەی کەناپەسند (مکروه)ن، تاکو ئینسان بەپارێزکار دابنرێو ببێتە دۆستو خۆشەویستی خوای پەروەردگار ئەم چەند دەقە بەنموونە دێنینەوە:

■ پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی: ﴿ لايبلغ العبد أن يكون من المتقين حتى يدع مالابأس به حذرا مما به بأس ﴾ رواه الترمذي، واتە: بەندە ـ ی مسوڵمان ـ ناگاتە پلەی پارێزکاران هەتا واز لەشتێك نەهێنێ کەئیشکالی تێدا نیە لەترسی ئەوەی تووشی شتێك بێ کەئیشکالی تێدایە. جادیارە ئەگەر ئەوەی ئیشکالی تێدابێ حەرام بێ، دەبێ ئەوەی ئیشکالی تێدا نیەو بەلاّم مسوڵمان لەترسی حەرام وازی لێ‌دێنێ ناپەسند (مکروه)بێ، چونکە خۆ ناگونجێ مسوڵمان واز لە (حەلاّڵ)یش بهێنێ لەترسی حەرام!!

■ خوای بەرزو مەزن لەفەرموودەیەکی قودسی‌دا فەرموویەتی: ﴿ ...ومايزال يتقرب الي العبد بالنوافل حتى أحبه... ﴾ رواه البخاري.

■ دیسان پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: ﴿ إن الحلال بين وان الحرام بين وبينهما أمور مشتبهات لايعلمهن كثير من الناس، فمن اتقى الشبهات إستبرأ لدينه وعرضه... ﴾ متفق عليه.

پلەی چوارەمی پارێزکاری:

دەربارەی چوارەمین پلەی پارێزکاریش کەبریتی‌یە لەوەی ئینسانی مسوڵمان بەجۆرێك پارێز بکات کەسەرکەوێ بۆ پلەی هەرە بەرزی مسوڵمانەتی‌و دینداری کە (إحسان)ە، واتە زۆرباش خواپەرستی‌و مسوڵمانەتی کردن، دەڵێین:

■ لەئایەتی ژمارە (٩٣)ی سوورەتی (المائدة) کەلەسەرەتای ئەم باسەوە نووسیمان کەخوای مەزن سێ جاران وشەی (تقوى)ی دووبارە کردۆتەوە، جاری سێیەمیان فەرموویەتی: ﴿ ثم اتقوا وأحسنوا والله يحب المحسنين ﴾ دیارە دەبێ (إحسان) کەلەتەقوای سێیەم پەیدا دەبێت لەهەموو پلەکانی‌تر بەرزتر بێت بۆیە خوا خۆشەویستی خۆی لەگەڵ‌دا باس کردووە.

■ لەو فەرموودەیەدا کەپێشتر ئاماژەمان بۆ کرد کە (جبریل) پرسیاری ئیمانو ئیسلامو ئیحسان لەپێغەمبەر ﷺ دەکات، دیارە لەنزمی‌یەوە بەرەو بەرزی‌یەو هەر لەپێناسەی (إحسان)یشەوە دیارە کەبەرزترین پلەی دینداری‌یە (الإحسان أن تعبد الله كأنك تراه.. ﴾ .

ئنجا شایانی باسە ئەگەر هەرکام لە سێ پلەکانی پێشەوە واتە: ئیمانو ئیسلامو تەقوا لەڕووی چەندێتی‌یەوە جیاوازن، چونکە (بڕوادار) ئەوەیە کەبەس عەقیدەی هەیە باپابەندیش نەبێ‌و، (مسوڵمان) ئەوەیە کەوێڕای بڕوا فەرمانبەری‌و پابەندیشی هەیە بەڵام بەس بەشتە فەرزو بنچینەیی‌یەکانەوەو تەنها لەقەدەغەکراوەکانیش خۆی دەپارێزی‌و، (پارێزکاریش) ئەوەیە کەوێڕای بڕواو پابەندی بەفەرزەکانو پارێز لەحەرام کراوەکان، هەرچی خواو پێغەمبەریش پەسندیان کردبێ ئەنجامیان دەداتو هەموو ئەو شتانەی ئەوان پەسندیان نەکردووە خۆی لێ بەدوور دەگرێ، بەڵام ئیحسان بەس لەڕووی چۆنیەتی (كیفية)ەوە جیاجیایە بەتایبەت لە (پارێزکای)، واتە: بابای چاکەکار (محسن) کەسێکە کەهەموو ئەو شتە بنەڕەتی‌و پێویستو پەسندو بەکورتی وردو درشتانەی لەسێ پلەی پێشەوەدا دەبوو ئەنجام بدرێن بەوپەڕی چاکی‌و وردکاری‌و لێزانی‌یەوە ئەنجامیان دەدات. وەهەموو ئەو شتانەی کەدەبوو لەپلەکانی پێشەوە خۆیان لێ‌دوور بگرێو توخنیان نەکەوێ، بەوردترینو چاکترینو لێزانەترین شێوە خۆیان لێ بەدوور دەگرێو توخنیان ناکەوێ.

بەرلەوەی ئەم باسەش بەجێ‌بهێڵین بە پێویستی دەزانم ئەم تێبینی‌یەش بخەینەڕوو:

مەرج نیە لەهەموو دەقەکانی قورئانو سوننەتدا هەموو ئەو پلانەی پارێزکاری باس کرابن بەڵکو جاری‌وا هەیە هەموویان باس کراون وەك ئایەتی (٩٣) لەسوورەتی (المائدة)، وەجاری‌وایە بەس سێ‌یان یان دووانیان باس‌دەکرێن، بەڵکو جاری‌وایە لەگوترانی وشەی (پارێزکار/متقي)دا بەس پلەی یەکەمی مەبەستە، بۆ وێنە ئایەتی ژمارە (١)ی سوورەتی (البقرة) کەپێشتریش باسمان کرد.

هەروەك چۆن جاری‌وا هەیە هەموو ئەو دینداری‌یەی کەپێغەمبەر ﷺ لەفەرمایشتەکەی لەمەڕ (جبریل)دا بۆ سێ پلەی (ئیمانو ئیسلامو ئیحسان) دابەش کرد، لەوشەی (ئیمان)دا کورت دەکرێتەوە بۆ وێنە: ﴿ قد أفلح المؤمنون ﴾ المؤمنون (١). کەدیارە مەبەست لێرەدا ئیمانێکی کامڵو تەواوە کەهەموو بەرهەمو پێداویستی‌یەکانی لەگەڵ‌و، دیارە لەم حاڵەتەدا ئیمان کراوە بەپێناسەی دینداری‌و مسوڵمانێتی بەهەموو پلەکانی‌یەوە، چونکە ئەو خەسڵەتو نیشانانەی کەلەدوای ﴿ قد أفلح المؤمنون ﴾ەوە دێن لە (نوێژکردنی بەمل‌کەچی‌و خۆ دوورگرتن لە - لغو - و تەزکیەو داوێن‌پاکی‌و دەست‌پاکی‌و... هتد) بەهەموو پلەو قۆناغەکانی مسوڵمانێتی‌و دینداری کردن پەیدا دەبن‌و بەس ڕادەی پلەی یەکەمی نین.

٣- جۆرو بوارەکانی پارێزکاری (أنواع ومجالات التقوى):

هەروەك چۆن پارێزکاری لەڕووی ماهیەتو جەوهەرەوە چەند پلەیەکی هەبوو، نزمو بەرزو بەرزترو بەرزترین، لەڕووی شێوەی ئەنجامدانی ئەو بوارانەش کەتێیاندا ئەنجام دەدرێ بۆ چەند جۆرێك دابەش دەبێت کەئێمە لێرەدا پێنج (٥)یان لێ باس دەکەین، بەڵام زۆر بەکورتی:

أ . تەقوای عەقیدەیی یان پارێزکاری لەبواری بیروباوەڕدا :

مەبەست لەم جۆرە پارێزکاری‌یە ئەوەیە کەئیمانداری موسڵمان هەمیشە چاودێری خۆی بێ‌و لەخۆی ورپابێ لەڕووی فیکری‌و عەقیدەیی‌یەوە نەکەوێتە ژێر کاریگەری‌و تاوتێنی غەیری ئیسلام، نەوەك خوانەکردە دووچاری نەخۆشی‌یەکانی کوفر یان شیرك یان نیفاق ببێ، ئەمە لەلایەکەوە لەلایەکی دیکەشەوە هەوڵ بدات هەموو بەرهەمەکانی (عەقیدەی ئیسلامی) لە (لەهەموو کەس‌و شتێك زیاتر خۆشویستنی خواو پێغەمبەرەکەی ﷺ) و (پشت بەخوابەستن . التوكل على الله .)و (بەس لەخوا ترسان) و... هتد لەخۆی موتوربە بکات، چونکە پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: ﴿ ثلاث من كن فيه وجد بهن حلاوة الإيمان؛ أن يكون الله ورسوله أحب إليه مما سواهما.. ﴾ متفق عليه. وەخوای مەزن فەرمویەتی: ﴿ ..وعلى الله فليتوكل المؤمنون ﴾ آل‌عمران (١٦٠). هەروەها فەرموویەتی: ﴿ إنما ذلكم الشيطان يخوف أولياءه فلاتخافوهم وخافون إن كنتم مؤمنين ﴾ آل‌عمران (١٧٥).

ب . تەقوای عیبادەتی یان پارێزکاری لەبواری خواپەرستی‌دا :

ئەم جۆرە تەقواو پارێزەش بەوە دێتە دی کەئینسان هەموو جۆرەکانی خواپەرستی بەو شێوەیە ئەنجام‌بدات کەشەرع دیاری کردووەو زۆر وریابێت تووشی (بیدعەت) نەبێ، وەخواپەرستی‌یەکەش ناوو نیوەرۆکی یەك بێت‌و بەشی غەیری خوای پێوە نەبێ‌و زۆر ئاگای لەشیرك‌و ریابازی بێ‌و (إخلاص)ی تەواو لەخواپەرستی‌یەکەی‌دا هەبێ، دیسان وریابێ بەهۆی سست‌و خاوی‌و تەمبەڵی‌یەوە لەئەنجامدانی خواپەرستی‌دا نەچێتە ریزی دەغەڵ‌و مونافیقەکانەوە بالەیەك سیفەتیشیان دابێ: ﴿ إن المنافقين يخادعون الله وهو خادعهم وإذا قاموا إلى الصلاة قاموا كسالى يراءون الناس ولايذكرون الله إلا قليلا ﴾ النساء (١٤٢).

ج . تەقوای ئەخلاقی یان پارێزکاری لەبواری خووو ڕەوشتدا :

ئەمیش بەوە دێتە دی کەبابای موسڵمان هەوڵ بدات هەرچی خوو ورەوشتی بەرزو پەسندەو (فضائل)ە لەخۆی‌دا بهێنێتەدی‌و، خۆشی لەهەرچی سیفەتی خراپ‌و نزمە بژاربکات‌و هەموو (رذائل) لەخۆی فرێ‌بدات‌و خۆی والێ‌بکات بکەوێتە بەر موژدەی خوا

(جل جلاله): ﴿ إن الله يحب التوابين ويحب المتطهرين ﴾ البقرة (٢٢٢)، بۆوێنە شتێکی ئاشکرایە کەپەیمان شکاندن لەئیسلامدا (رذيلة)یەو وەفاداری (فضيلة)یە، بۆیە خوای کاربەجێ سەبارەت بەبەڵێن و پەیمان بردنە سەر لەگەڵ دوژمنانێکدا کەپەیمانیان نەشکاندووەو خیانەتیان نەکردووە فەرموویەتی: ﴿ إلا الذين عاهدتم من المشركين ثم لم ينقصوكم شيئا ولم يظاهروا عليكم أحدا فأتموا إليهم عهدهم إلى مدتهم ان الله يحب المتقين ﴾ التوبة (٤)و وەفاداری بەبەشێك لە تەقوا داناوە!

د ـ تەقوای سیاسی یان پارێزکاری لەبواری سیاسی‌دا:

دەتوانین سەرنجی ئەم چەند دەقە بدەین تاکو بەڕوونی چەمکی (تەقوای سیاسی)مان بۆ دەرکەوێ:

- ﴿ وإن هذا صراطي مستقيما فاتبعوه ولاتتبعوا السبل فتفرق بكم عن سبيله ذلكم وصاكم به لعلكم تتقون ﴾ الأنعام (١٥٣)، لێرەدا شوێن‌نەکەوتنی بەرنامەی غەیری خوا بەبەشێکی تەقوا دانراوە!
- ﴿ ياءيها الذين آمنوا لاتتخذوا الذين اتخذوا دينكم هزوا ولعبا من الذين أوتوا الكتاب من قبلكم والكفار أولياء واتقوا الله إن كنتم مؤمنين ﴾ المائدة (٥٧)، لێرەشدا دۆستایەتی نەگرتن لەگەڵ دوژمنانی خوادا بەمەرجی تەقوا هەبوون دانراوە!
- ﴿ ياءيها الذين آمنوا كونوا قوامين لله شهداء بالقسط ولايجرمنكم شنآن قوم على ان لاتعدلوا، إعدلوا هو أقرب للتقوى واتقوا الله إن الله خبير بما تعملون ﴾ المائدة (٨)، لێرەشدا دادگەربوون لەگەڵ دوژمانیش‌دا بەنیشانەی هەبوونی تەقوا لەقەڵەم دراوە!

هـ ـ تەقوای جیهادی یان پارێزکاری لەبواری جەنگاوەری‌دا:

ئەم بوارە ڕەچاوکردنی تەقوای تێدا زۆر گرنگە بۆیە لەگەڵێك شوێنی قورئان‌دا کەباسی جەنگ و جیهادی کردووە تاکۆکی لەسەر پارێزکاری کراوە بۆ وێنە:

- ﴿ ..فمن اعتدى عليكم فاعتدوا عليه بمثل مااعتدى عليكم واتقوا الله واعلموا ان الله مع المتقين ﴾ البقرة (١٩٤)، دیارە مەبەست لێرەدا لە (تقوى) ئاگالەخۆبوونە نەوەك موسڵمانان لەکاتی تۆڵە سەندنەوەو بەرپەرچدانەوەی دەستدرێژی‌دا تووشی زیادەڕۆیی بن.
- ﴿ ياءيها الذين آمنوا قاتلوا الذين يلونكم من الكفار وليجدوا فيكم غلظة واعلموا ان الله مع المتقين ﴾ التوبة (١٢٣)، لێرەش‌دا تەقوا کەلەدوای باسی ﴿ غلظة ﴾ەوە هاتووە، هەم دەگونجێ بۆ زیادەڕۆیی‌نەکردن بێ لەڕەقی و توندی‌دا، وەهەم دەگونجێ بۆ ئەوەی کەموسڵمانان بزانن ڕەقی و زبری تواندن لەگەڵ دوژمنان

لەحاڵەتی جەنگ‌و بەرەنگاری‌دا نەك هەر پێچەوانەی پارێزکاری نیە، بەڵکو بەشێکی‌یەتی‌و خواش پێ‌ی خۆشە!

٤- پارێزکاری هەموو خەسڵەتە باشەکانی کۆکردووەتەوە (التقوی جماع خصال الخير كلها):

بۆسەلماندنی ڕاستی‌ی ئەم دەعوایەش کەتەقوا هەموو سیفەتە چاکەکانی تێدا کۆبوونەوە، هەر بەکورتی دەڵێین: ئاشکرایە کەپارێزکاری زادەو بەرهەمی ئیمانە، کەواتە حەتمەن دەبێ بابای پارێزکار بروادار (مؤمن)یش بێ!

ئنجا بێگومان پارێزکاری بەبێ زانیاری‌و شارەزایی دەربارەی خێرو شەڕو چاکەو خراپە (المعروف والمنكر) ئەنجام نادرێ، کەواتە بابای پارێزکار زانیارو شارەزاشە!

دیسان شتێکی ئاسایی‌یە کەپارێزکردن بەبێ خۆڕاگری (صبر) بەهەرسێك بەشەکانیەوە - واتە خۆڕاگری لەسەر فەرمانبەری‌و لەبەرانبەر سەرپێچی‌و لەئاست بەلادا - نایەتەدی، کەوابێ بابای پارێزکار خۆڕاگر (صابر)یشە!

ئنجا ڕوونەو ئاشکرایە کەبابەت (موضوع)ی پارێزکاری فەرمانبەری (طاعة)ی خوای پەروەردگارە بەهەردووك باری ئیجابی‌و سەلبی‌دا، دیارە ئەو فەرمانبەری‌یەش عەقیدەو عیبادەت‌و ئەخلاق‌و هەڵس‌و کەوتەکان (معاملات)و سیاسەت‌و ئاشتی‌و جەنگ‌و... هتد دەگرێتەوە، کەواتە بابای پارێزکار بەمەعنای پڕ بەپێستی وشە فەرمانبەر (مطيع)ی خواشە!

ئاشکراشە کەئەم شتانە بەبێ بەقین‌و پشت بەخوابەستن‌و دنیابەکەم گرتن‌و داوارۆژ هەڵبژاردن‌و لەگەڵ چاکەکاران (الأبرار)دا بوون‌و دوژمنی خراپەکاران (فجار)بوون... ناکرێن‌و هەرکەسێکیش ئەمانەی تێدا هاتەدی دیارە بەندەیەکی سوپاسگوزارو (شاكر)ی خوایە، کەواتە: ئینسانی پارێزکار بابایەکی خاوەن ئیمانی دامەزراوو (يقين)دەو پشت بەخوا قایم‌و دنیابەکەم گرو داوارۆژخوازو سوپاسگوزاریشە، جانازانم چ خەسڵەتێکی باش مارە کەتەقوا لەخۆی‌دا جێ‌ی نەکردبێتەوە؟!

٥- پارێزکاری ڕێبوارانی ڕێ‌ی بەرەوخواچوون (التقوی وسالكوا طريق السير إلى الله):

لەکۆتایی باسی پارێزکاری‌دا باسەرنجێك بەدەین داخوا کەسانێك کەنیازی بەرەوخواچوونیان هەیەو سەفەری بەندایەتی بۆخواکردن (العبودية لله)یان لەپێشە، بەهۆی خەسڵەتی بەرزو پیرۆزی پارێزکاری‌یەوە دەتوانن چی بکەن‌و بەکوێ بگەن؟!

جارێ بەر لەهەموو شتێك بابای ڕێبوار پێویستی‌ی بەوە هەیە کەنەو ڕێگایەی دەیگرێتە بەر زۆر باش تێیدا شارەزاو بەرچاوڕوون بێ. دەجا تەقواش ڕێ‌ڕۆشن کەرەوەو بەرچاو ڕوونکەرە: ﴿ يا أيها الذين آمنوا إن تتقوا الله يجعل لكم فرقانا ﴾ الأنفال (٢٩)

پاشان بابای ڕێبوار پێویستی ی بەتوێشوویەکی باش و بەرگ و پۆشاکێکی چاك هەیە، پارێزکاریش هەردووکیانی لەگەڕەو دایە: ﴿ وتزودوا فإن خير الزاد التقوى ﴾ البقرة (١٩٧)، ﴿ ولباس التقوى ذلك خير ﴾ الأعراف (٢٦).

ئنجا بابای ڕێبوار پێویستی ی بەوە هەیە کەلەڕێگاکەی ئەمین بێ و دزو جەردەو دڕندە نەتوانن ڕێی لێ بگرن، بەهۆی پارێزکاریشەوە ڕێی بەرەوخواچوون ئاچووغ و ئەمین و سەلامەت دەبێ: ﴿ وإن تصبروا وتتقوا لايضركم كيدهم شيئا أن الله بما يعملون محيط ﴾ آل‌عمران (١٢٠).

دیسان بابای ڕێبوار حەوجێ ی بەوە هەیە دەرووە سەختەکانی بۆ ئاسان ببن و جاروباریش بەبێ چاوەڕوانی کردن خۆراك و ڕۆزی لێ هەڵبکەوێ. دەجا بەهۆی تەقواوە ئەم دووانەش مەیسەرو مسۆگەریش دەبن: ﴿ ومن يتق الله يجعل له مخرجا ويرزقه من حيث لايحتسب ﴾ الطلاق (٣).

هەروەها بابای ڕێبوار زۆر پێویستی ی بەوە هەیە کەلەسەرەنجامی خێری سەفەرو گەشتەکەی دڵنیابێ و، بزانێ کەرەنج بەخەسارو دەم لەپووش دەرناچێ! جاڕێبواری ڕێی بەندایەتی بۆخواکردنیش لەسایەی پارێزکاری‌یەوە ئەم دوو پێداویستی‌یەشی دابین کراون: ﴿ إنما يتقبل الله من المتقين ﴾ المائدة (٢٧).

وەلەکۆتایی‌دا بابای ڕێبوار دەبێ دڵنیابێ کەدوای بڕینی ڕێگا دەگاتە هەوارو مەنزڵی خۆی، دیارە ئینسانی بەرەوخواو پاداشتەکەی ڕۆیشتووش ئەم مەبەستە هەرە بەرزو گرنگەشی لەسەداسەد (١٠٠%) بۆ دابین و مسۆگەرکراوە: ﴿ إن المتقين في جنات ونهر في مقعد صدق عند مليك مقتدر ﴾ القمر (٥٤، ٥٥).

کەواتە:

سەرجەم بابای ڕێبوار پێویستی ی بە نۆ (٩) شتان هەیە بۆی دابین بکرێن تاکو لەسەفەرەکەی‌دا سەرکەوتن وەدەست بێنێ، وەك دیتیشمان ڕێبواری ڕێی بەندایەتی کردن و بەرەوخواچوون هەرکام لەم نۆ پێداویستی‌یانەی لەسایەو بەرەکەت و پێزی پارێزکاری‌یەوە بۆ مسۆگەر دەبن کەئەمانەن:

١. شارەزایی و بەرچاوڕوونی.
٢. چاکترین توێشوو.
٣. باشترین پۆشاك.
٤. سەلامەتی و ئەمینی ڕێگا.
٥. دەرووی سەخت بۆ ئاسانبوون.
٦. ڕۆزی لێ هەڵکەوتن بەبێ تەگبیری پێشتر.
٧، ٨. سەرەنجامی خێرو ڕەنج بەزایەنەچوون.
٩. گەیشتنە هەوارو مەنزڵ.

ئەلێرەش‌دا کۆتایی بەم باسی یەکەمە دێنین و دەچینە سەر باسی دووەمی ئەم بەشە:

باسی دووەم:

توێشووی ڕێگا وەک خوای بەرز بۆ پێغەمبەر ﷺ دیاری کردووە:

پاش ئەوەی زانیمان چاکترین توێشوو (خیر الزاد) چیەو چۆنەو چ کاریگەرییەکی هەیە لەسەر ڕێبوارانی ڕێی خواپەرستیو بەرەوخواچوون. خوا پشتیوان بێ ئەمجار بەتایبەت دەچینە خزمەت فەرمایشتی بەهێزو پیرۆزی خوای پەروەردگار، داخوا لەو بارەوە خوای زاناو کاربەجێ چی بەپێغەمبەری پایەبەرزی خۆی گوتووەو، چ ئەرکو کارو ڕێو شوێنێکی بۆ دەست نیشان کردوە، هەڵبەتە ئێمە لێرەدا ناتوانین هەرچی خوای میهرەبانو پەروەردگار فەرموویەتی هەمووی بێنینو قسەی لێبکەینو بیتوێژینەوە، چونکە کارێکیوا شوێنێکی تایبەتو تەرخانکراوو دەرفەتێکی تەواوی دەوێتو لەقەدەری ئەم کورتە لێدوانو توێژینەوانەی بەندەدا نیە، کەهەم لەبەر کەم توانایيو هەم لەبەر کەم دەرفەتي گەلێك جار بەناچاری باسەکان هەر کاڵەڕووشێن دەکەین! بەڵێ جائێمە لێرەدا بەس مەبەستمان گوڵبژێرێکی خێرای قورئانی بەهێزو پیرۆزو خاوەن حورمەتو ڕێزەو هیچیتر، دیارە شوانیش ئەگەر تەنها (ئاڵەکۆك)ی بەدیاری بردەوە نابێ گلەیی لێبکرێ، کەنووسینو بەرهەمەکەشم بە (ئاڵەکۆك) دەچوێنم لەو ڕووەیەوەیە کەزادەی بەندەیە، ئەگەرنا نەك چەند ئایەتێك یان ئایەتێك بگرە هەر ڕستەو وشەیەکی قورئانی خوا بەئەندازەی ئەوەی کەلەخەیاڵی ئینساندا جێگای نابێتەوە قەدرو ڕێزو بەرەکەتو پیتو پیرۆزی هەیە!

ئێستاش بابچینە خزمەت ئایەتەکانی قورئان:

١. لەکۆتایی سوورەتی (الأعراف) فەرموویەتی:

﴿ واذكر ربك في نفسك تضرعا وخيفة ودون الجهر من القول بالغدو والآصال ولاتكن من الغافلين ﴾ (٢٠٥)، واتە: وەبەیانیانو ئێواران لەدڵی خۆتدا ـ یان لەبەر خۆتەوە ـ یادی پەروەردگارت بکە بەلاڵانەوەو ترسو بیمەوەو بەبێ دەنگ هەڵێنان. وە لەبێئاگایان مەبە!

ئاشکرایە کەهەرکەسێك، کەسێك یان شتێکی خۆشویست یادی دەکاتو باسی دەکات، یادکردنو باسکردنەکەشی بارتەقای خۆشەویستییەکەی دەبێ، کورد لەو بارەوە گوتوویانە: «هەرکەسە بەیاری خۆی هەڵدەڵێ!»، جادیارە خوای پەروەردگاریش لەم ئایەتەدا فەرمان بەپێغەمبەرو خۆشەویستی خۆی دەکات کەیادی بکات. بەڵام بەچ شێوەیەك؟

أ. لەدەروونی خۆیدا. یان لەبەر خۆیەوە.

ب. بەلاڵانەوەو پاڕانەوەو کڕووزانەوە.
ج. بەترس و بیم و حەزمەندەوە.
د. بەهێمنی و ئارامی و کپی و بێ دەنگ بەرزکردنەوە(١).
ه. کاتەکەشی بە بەرە بەیانیان و دەمەو ئێواران دیاری کردووە، چونکە لەو دوو کاتانەدا دنیا هەم یەکجار کپ و خامۆش دەبێ، هەم لەوەزعێکەوە بۆ وەزعێکی تر دەچێ! ئنجا یادکردنی خواش ـ بەدڵ و زمان ـ چاکترین هۆی بەرەوخواچوون و باشترین پەیژەی بەرەو سەر بەرزبوونەوە، یادی بەندەش بۆ خوا بەئەندازەی یادی خوایە بۆ بەندە، چونکە خوا فەرموویەتی: ﴿ فاذكروني أذكركم واشكروا لي ولاتكفرون ﴾ البقرة (١٥٢)، هەروەها یادی بەندە بۆ خوای پەروەردگار بەچ شێوەیەك بێ ئی ئەویش بۆ ئەم بەهەمان شێوە دەبێ، وەك خوای پەروەردگار لەفەرموودەیەکی قودسی دا فەرموویەتی: ﴿ أنا عند ظن عبدي بي وأنا معه إذا ذكرني في نفسه ذكرته في نفسي، وإذا ذكرني في ملاء ذكرته في ملاء خير منهم ﴾ متفق عليه.
دیارە دەقی قورئان و سوننەتیش دەربارەی گرنگی و گەورەیی یادی خوا (ذكر الله) زۆرن کەلێرەدا دەرفەتی باسکردنیان نیە، بەلاّم ئەم فەرموودەیەی پێغەمبەر ﷺ هەر باس دەکەین کەفەرموویەتی: ﴿ سبق المفردون، قالوا: وما المفردون يارسول الله؟! قال: الذاكرون الله كثيرا والذاكرات ﴾ رواه مسلم.

٢. وەلەکۆتایی سوورەتی (یونس)دا بەپێغەمبەری کۆتایی فەرمووە:

(قل ياءيها الناس إن كنتم في شك من ديني فلا أعبد الذين تعبدون من دون الله ولكن أعبد الله الذي يتوفاكم وأمرت أن أكون من المؤمنين. وأن أقم وجهك للدين حنيفا ولاتكونن من المشركين. ولاتدع من دون الله مالاينفعك ولايضرك فإن فعلت فإنك إذا من الظالمين. وإن يمسسك الله بضر فلا كاشف له إلا هو وإن يردك بخير فلا راد لفضله يصيب به من يشاء من عباده وهو الغفور الرحيم. قل ياءيها الناس قد جاءكم الحق من ربكم فمن اهتدى فإنما يهتدي لنفسه ومن ضل فإنما يضل عليها وما أنا عليكم بوكيل. واتبع مايوحى إليك واصبر حتى يحكم الله وهو خير الحاكمين ﴾ (١٠٤ـ١٠٩)، واتە: بڵێ ئەی خەڵکینە! ئەگەر ئێوە لەئاینەکەم لەگوماندان، ئەوە ـ بزانن ـ من ئەوانە ناپەرستم کەئێوە لەجیاتی خوا دەیانپەرستن. بەڵکو ئەو خوایە دەپەرستم کەدەتان مرێنێ. وەفەرمانم پێ کراوە کەلەبڕواداران بم. وەڕووی خۆت بەپاکی بکەرە ئایین و لەهاوبەشپەیداکەران مەبە. وەلەجیاتی خوا لەشتێك

(١) دیارە حاڵەتیش هەن کەواچاکە دەنگیان بەیادی خواو دووعا تێدا بەرز بکرێتەوە بۆ وێنە کاتی حەج.

مەپارێوە کەنەسوود نەزیانت پێناگەیەنێ، چونکە ئەگەر وابکەی بێگومان لەستەمکاران دەبی. وەئەگەر خوا تووشی ناخۆشییەکت بکات جگە لەوی کەس پێی لاناچێ‌و ئەگەر چاکەیەکیشت بەقسمەت بکات بەرپەرچ دەرەوە نیە بۆ بەخششی، هەرکەسێك بیەوێ لەبەندەکانی دەیداتێ، وەئەو لێبووردەو بەبەزەییە. بڵێ ئەی خەڵکینە! بەتەئکید لەپەروەردگارتانەوە هەقتان بۆ هاتووە، جا هەر کەسێك ڕێی هەق بگرێ ئەوە بۆ خۆی ڕێی هەق دەگرێ‌و هەرکەسێکیش ون بێ ونبوونەکەی بەزیانی خۆیەتی، وەمن لەسەر ئێوە نەکراومە وەکیل. وەشوێن ئەوە بکەوە کەبۆت دەنێرڕێ‌و ئارام بگرە هەتا خوا حوکم دەکات ئەویش چاکترین فەرمانڕەوایە.

وەك دەبینین ئەگەر خوای کاربەجێ لەئایەتی ژمارە (٢٠٥)ی (الأعراف)دا تویشووی پێغەمبەری خۆی ﷺ لەیادی خواو پاڕانەوەدا خستەڕوو، لەم ئایەتانەی کۆتایی سوورەتی (یونس)دا لەم چەند شتەدا دەیخاتەڕوو:

أ. جاڕدان بۆ خەڵکی دوور لەخواو بتپەرست کەئەگەر ئێوە لەگوماندا و دوودڵیدان سەبارەت بەئایینی من کەئیسلامە، ئەوە ئاگاداربن کەمن بەدڵنیاییەوە دینداری خۆم دەکەم‌و خۆم بەبڕوادار دەزانم‌و ئەو خوایە دەپەرستم کەگیانی ئێوەی بەدەستە!

ب. ڕووی خۆ ڕاست گرتن بەرامبەر بەرنامەی خواو لانەدان‌و وەرنەچەرخان بەملاو ئەولاداو دوورە پەرێزی لەهاوبەشپەیداکەران.

ج. نەپاڕانەوەو چاوەڕوانی نەکردنی وەدەستهێنانی چاکەو لابردنی خراپە لەهیچ کەس‌و هیچ شتێك بێجگە لەخوای لێبووردەو میهرەبان.

د. ڕاگەیاندنی ئەو ڕاستییە کەوەرگرتن‌و بەهرەمەندبوون لەهیدایەت‌و بەرنامەی خوا بەس سوودو کەڵکی ئەو کەسەی تێدایە کەوەری دەگرێ‌و بەپێچەوانەش تەنیا خۆی زیانبار دەبێ، وەپێغەمبەر ﷺ دوای ڕاگەیاندنی خوا هیچ جۆرە بەرپرسیارێتییەکی لەسەرشان نامێنێ.

هـ. شوێن کەوتن‌و پابەندبوون بەئاڕاستەکان (توجیهات)ی خوای کاربەجێ‌وەو خۆڕاگری‌و پشوو درێژی لەسەر ئەو حاڵە هەتا خوای دادوەر حوکم بەشتێك دەکات‌و بڕیارێك دەردەکات.

دیارە هەرکام لەم بڕگانەش تویشوویەکی گرنگ‌و مەزنن بۆ هەرکەسێك کەدەیەوێ کۆمەڵگاو دەوروبەرەکەی بەرەو خواو هیدایەت‌و بەنامەکەی وەرچەرخێنێ‌و لەگێژاو زەلکاوی نەفامی‌و بێئاگایی‌و دوور لەخوایی دەری بێنێ.

٢. وەلەدوا دوای سوورەتی (هود)دا خوای پەروەردگار ئاوا ئامۆژگاری پێغەمبەرەکەی ﷺ و هاوەڵەکانی کردووە:

﴿ فاستقم كما أمرت ومن تاب معك ولاتطغوا إنه بماتعملون بصير. ولاتركنوا إلى الذين ظلموا فتمسكم النار ومالكم من دون الله من أولياء ثم لاتنصرون. وأقم

الصلاة طرفي النهار وزلفا من الليل إن الحسنات يذهبن السيآت ذلك ذكرى للذاكرين. واصبر فإن الله لايضيع أجر المحسنين ﴾ (١١٢-١١٥).

لەم ئایەتانەش‌دا ئەم چەند ڕێبروونیی و ئامۆژگاری‌یە وەك توێشووی ڕێ ئاراستەی پێغەمبەرو شوێن کەوتووانی کراون:

أ. ڕاوەستاوبوون و چەسپاوی لەسەر خەت و ڕێبازو نەچەمینەوە لەژێر هیچ فشارێك‌داو سەرکێشی نەکردن بەملاو بەولادا.

ب. بەعاستەم نێزیك نەبوونەوەو خوارنەبوونەوە بەلای دوور لەخوایانی ستەمکاردا لەڕووی خۆشەویستیی و دۆستایەتی‌یەوە.

ج. بەرپاکردنی نوێژ کەگەورەترین جۆری خواپەرستی‌یە بەبەیانیان و ئێواران و چەند بەشێکی شەوی.

د. خۆڕاگری و پشوودرێژی و دڵنیابوون لەوەی کەکارو هەوڵی چاکەکاران بەرهەمدارەو زایە نابێ.

دیارە گرنگی و کاریگەری‌ی هەرکام لەم ئامۆژگاری‌یانەش لەسەر درێژەپێدانی کارو ڕەوتی کاروان هێندە ڕوون و ئاشکرایە حەوجێی بەڕوونکردنەوەو قسە لەسەرکردن نیە.

٤.لەکۆتایی سووڕەتی (الحجر)یش‌دا پێی فەرمووە:

﴿ ولقد نعلم إنك يضيق صدرك بما يقولون، فسبح بحمد ربك وكن من الساجدين. واعبد ربك حتى يأتيك اليقين ﴾ (٩٧-٩٩).

لەم سێ ئایەتە بەپێزەش‌دا خوای زانا سەرەتا بەوە دڵی پێغەمبەر ﷺ دەداتەوەو ئاسۆزو خەم و پەژارەکانی لادەبات کە: «ئێمە دەزانین کە تۆ سینەت تەنگ دەبیّ و سەغڵەت دەبی بەهۆی ئەو قسانەوە کەدەیکەن» پاشان دوای ئەم دەست بەسەرداهێنان و دڵنەوایی‌یە دەفەرموێ: دەتۆش - لەئاقار کوفرو شیرك و ناماقووڵی‌یەکانیان‌دا سەبارەت بەخوا کەدڵی تۆ زۆر ئازار دەدات - پەروەردگارت بەپاك بگرەو ستایشی بکەو کڕنووشی بەندایەتی بۆ بەرە لەڕیزی کڕنووش‌بەران‌دا - کەهەمووکائیناتە جگە لەو مستە کافرە مل‌هوڕو لاڕێ‌یە -، وەپەروەردگارت بپەرستە هەتا مردنت دەگاتە سەر. واتە لەسەر بەندایەتی و خواپەرستی‌ی خۆت بەردەوام بە..

٥. لەکۆتایی سووڕەتی (النحل)یش‌دا پێی فەرمووە:

﴿ أدع إلى سبيل ربك بالحكمة والموعظة الحسنة وجادلهم بالتي هي أحسن إن ربك هو أعلم بمن ضل عن سبيله وهو أعلم بالمهتدين. وإن عاقبتم فعاقبوا بمثل ماعوقبتم به ولئن صبرتم لهو خير للصابرين. واصبر وما صبرك إلا بالله ولاتحزن عليهم ولاتك في ضيق مما يمكرون. إن الله مع الذين اتقوا والذين هم محسنون ﴾ (١٢٥-١٢٨).

لەم ئایەتانەش دا ئەوەی کەخوای گەورە کردوویەتی بەتوێشووی سەفەری خەڵك بۆ لای خوا بانگکردنو ئایین بەرپاکردن (إقامة الدين)ی پێغەمبەر ﷺ وشوێن کەوتووانی ئەم ئەم شتانەن:

أ. لەبانگەواز بۆلای خواو ڕێبازەکەیدا دەبێ هەرکام لەلێزانیو وەستایی (حكمة)و، ئامۆژگاریی کاریگەرو باشو، وتوویژ بەچاکترین تەعبیرو شێوە ڕەچاوبکرێن وەك سێ بنەمای گرنگی کاری بانگەواز.

ب. ئەگەر لەگەرمەی کاری بانگەوازدا بانگبەران (دعاة) دووچاری ڕووبەڕوو بوونەوەو بەرەنگاری ناشیرینو هەڵوێستی بێجێی سەرلێشێواوان بوون دەتوانن بەئەندازەی ئەو هەڵوێستەی بەرانبەریان هەڵوێست بنوێنن، بەڵام ئەگەر خۆیان پێ‌مەرزەم بکرێ بێگومان چاکترە. مەگەر لەهەندێك حاڵەتی تایبەتیدا بۆ وێنە ئەگەر نەرمیو لێبووردنو دەنگ‌نەکردن ببێتە مایەی زیاتر شوول لێ‌هەڵکێشانی بەرانبەرەکەت. چونکە دەبێ هەمیشە دەستی چاکەو پیاوەتی ڕێبوارانی ڕێی خوا بەسەر خەڵکەوە بێتو لەبەر زێدە چاکیو نەرمیو سینگ‌فراوانی فەتیارو چاو بەرەو ژێریان بکەن.

ج. دیارە خۆڕاگریو سینگ‌فراوانیی بابای بانگبەر بەهۆی لوتفو یارمەتی خواوەیەو. دەبێ خۆڕاگرو ڕووخۆشو گەشبین بێو خاوەنی دڵێکی گەورەو لێبووردن بێو لەبەرانبەر فێڵو پیلانەکانی ناحەزانیدا زیاد لەپێویست خۆی نارەحەتو دڵتەنگ نەکات.

د. دەبێ دڵنیاو مسۆگەر بێت کەمادام ئەو لەسەر پارێزکاریو چاکەکاریی خۆی بەردەوام بێو ڕەفتارو ئاکاری پەستو خراپی سەرگەردانان نەتوانێ هاوسەنگیی تێك‌بداتو بیهێنێتە ئاستی نزمو پەستی خۆیەوە، ئەوە بێگومان خوای لەگەڵ دایە، بەلەگەڵ‌بوونێکی تایبەتیدا کەدەیپارێزێو سەری دەخات.

٦. لەدوا دوای سوورەتی (طه)ش‌دا ئاوا ڕێڕەوونیو ئامۆژگاریی کردووەو ئەم جۆرە توێشووەی بۆ دەست نیشان کردووە:

﴿ فاصبر على مايقولون وسبح بحمد ربك قبل طلوع الشمس وقبل غروبها ومن آناىٔي الليل فسبح وأطراف النهار لعلك ترضى. ولاتمدنك عينيك إلى مامتعنا به أزواجا منهم زهرة الحياة الدنيا لنفتنهم فيه ورزق ربك خير وأبقى. وأمر أهلك الصلاة واصطبر عليها لانسئلك رزقا نحن نرزقك والعاقبة للتقوى ﴾ طه ١٣٠-١٣٢)، کەدەتوانین لەم چەند بڕگەیەدا بینووسین:

أ. ئارامیو خۆڕاگری لەئاقار قسەو پڕوپاگەندەی ناشیرینو پووچیاندا.

ب. بەپاکگرتنو سوپاسو ستایش کردنی پەروەردگار بەر لەرۆژهەڵاتنو پێش ئاوابوونیو لەچەند کاتێکی شەوگارو ئەملاو ئەولای ڕۆژگاردا، کەپێ‌دەچێ ئاماژەبێ بۆ کاتی پێنج نوێژە فەرزەکان.

ج. چاو تێنەبڕین و گرنگی و بایەخ پێنەدانی ئەو ڕزق و برق و ماڵ و سامان و خۆشگوزەرانییەی کەخوای کاربەجێ بەمەبەستی تاقی کردنەوەیان پێی داون، وەتەنها دڵخۆشکردن بەرزق و ڕۆزی خوای پەروەردگار لەبەهەشتدا کەبێگومان هەم زۆر چاکترە هەم هەمیشەیی و نەبڕاوەشە.

د. مشوورخواردن لەماڵ و خێزان و ئاگا لێبوون و فەرمان پێکردنیان بەنوێژ و خواپەرستی و پشوو درێژبوون و بەحەوسەڵەبوونیش لەو ڕووەوە، وەدڵنیابوون کەسەرەنجامی خێری دنیاو قیامەتیش هەر لەگرەوی پارێزکاری و پارێزکاران دایە.

٧. وەلەکۆتاییدا لەدوادوای سوورەتی (الإنسان)یشدا خوای پەروەردگار ئاوا تویشووی ڕێگا بۆ پێغەمبەری پایەبەرزی خۆی دیاری دەکات:

﴿ إنا نحن نزلنا عليك القرآن تنزيلا فاصبر لحكم ربك ولاتطع منهم آثما أو كفورا. واذكر اسم ربك بكرة وأصيلا. ومن الليل فاسجد له وسبحه ليلا طويلا ﴾ (٢٣-٢٦)، کەلێرەشدا ئەم چەند شتە کراون بەڕێڕەوی و تویشووی ڕێ:

أ. ئەی موحەممەد! سەرچاوەی قورئان ئێمەین و ئێمە - نەك هیچ کەس و سەرچاوەی تر - بۆ تۆمان ناردۆتە خوارو لەوبارەوە کەدڵنیای دڵنیاتر بە.

ب. بۆ حوکم و فەرمانی پەروەردگارت خۆت ڕاگرەو بەقسەی هیچ گوناحبارو سپڵەیەکی کافر مەکەو گوێیان پێمەدە.

ج. بەیانیان و ئێواران یادی ناوی پەروەردگاری خۆت بکە.

د. هەروەها بەدرێژایی شەوگاریش کڕنووشی بۆ بەرەو بەپاکی بگرە (دیارە مەبەست شەونوێژە).

ئەلێرەشدا کۆتایی بەم باسەش دێنین و بەمەش کۆتایی بەم بەشی هەشتەم و (تویشووی ڕێگا)یە دێنین.

٢٧/ڕەمەزان/١٤١٦، ١٦/شوبات/١٩٩٦

مەریوان

■ ■ ■

بەشی نۆیەم

دۆستانی پشتیوان

(الأولیاء الناصرون)

ڕێخۆشکردن

بێگومان کۆمەڵی موسڵمان هەم دۆستو پشتیوانی هەن‌و هەم دوژمن‌و ناحەزیش، بەڵام نەدۆستو پشتیوانەکانی دۆستو پشتیوانی سادەن‌و نەدوژمن‌و ناحەزەکانیشی ئاساییین، دیارە مەسەلەی دۆستایەتی‌و دوژمنایەتی (الموالاة والمعادات) کە (الولاء والبراء) یشی پێ‌دەڵێن بەکێکە لەمەسەلە گەورەو گرنگەکانی ئیسلام کەرەگ‌و ریشەکانی بەزەوی بیروباوەڕ (عقیدة) دا چوونەخوارو لق‌و پۆپەکانیشی بەرەو حوکم‌و سیاسەت بەرزبوونەوە، پێغەمبەری پێشەواشمان ﷺ لەو بارەوە فەرموویەتی: ﴿ أوثق عرى الإيمان الموالاة في الله والمعاداة في الله، والحب في الله والبغض في الله ﴾ رواه الطبراني وأبو داود وصححه الحاكم وقال الألباني إسناده حسن[١]، واتە: پتەوترین بەندی ئیمان لە دۆستایەتی کردن لەبەر خوداو بوغزاندن لەپێناو خودا دایە. لەفەرموودەیەکی دیکەش‌دا فەرموویەتی: ﴿ من أحب لله وأبغض لله وأعطى لله ومنع لله فقد استكمل الإيمان ﴾ رواه أحمد وأبو داود ورمز السيوطي لصحته[٢]، واتە هەرکەسێك لەبەر خاتری خوا خەڵکی خۆش بوێ‌و لەبەر خوا بیوغزێنێ‌و لەبەر خوا ببەخشێ‌و لەبەر خوا نەبەخشێ ئەوە ئیمانی کامڵ بووە.

وەك دەبینین لەهەردووك فەرمایشتەکان‌دا دەروون‌و دەرەوە (باطن وظاهر) ی ئینسانی موسڵمان ڕەچاوکراون، چونکە ﴿ الحب في الله والبغض لله ﴾ لەهەردووکیان‌دا تەعبیر لەدڵ‌و دەروونی ئینسانی موسڵمان دەداتەوەو، ﴿ الموالاة في الله والمعاداة في الله ﴾ش لەفەرموودەی یەکەم‌و ﴿ أعطى لله ومنع لله ﴾ لەفەرموودەی دووەم‌دا تەعبیر لەرواڵەت‌و دەرەوەی دەدەنەوە.

کەواتە: کاتێك (ولاء وبراء) بەتەواوی‌و پڕ بەپێست دێتەدی کەئینسان بەدەروونەوەروون لەگەڵ خواو دۆستانی‌داو بەدەروون‌و دەریش دژی دوژمنانی خواو دۆستەکانی بێت‌و، بەدڵ‌و دەم‌و دەست ئەو دۆستایەتی‌و دوژمنایەتی‌یە ئیسپات بکات.

جائێمە خوا پشتیوان بێ لەچەند خاڵێك‌دا ئەم مەسەلەیە روون دەکەینەوە، دیارە لەم بەشی ئێیەمەدا بەس باسی دۆستایەتی دەکەین، لەبەشی دەیەمیش‌دا باسی دوژمنایەتی، بۆ ئەوەی کۆمەڵی موسڵمان دۆستو پشتیوان‌و پەنای خۆی بناسێ‌و لەوبارەوە بەرچاوی روون بێ‌و بەهەڵەدانەچێ‌و، حیسابی دۆستو پشتیوان بۆ دوژمنەکانی نەکات‌و دووەمدڵ بە (بەز) تێ‌نەگات‌و هیچ کەس نەتوانێ فێڵی لێ‌بکات‌و کڵاوی لەسەر بنێ‌و تووشی چاڵ‌و چۆڕتمێی بکات!!

(١) بڕوانە: سلسلة الأحاديث الصحيحة، فەرموودەی ژمارە (٩٩٨).

(٢) بڕوانە: هەمان سەرچاوەی پێشوو، بەژمارە (٣٨٠).

١- دۆست (ولي) یانی چی‌و دۆستایەتی چی‌یە؟

وشەی (ولي) کەلەزمانی کوردی‌دا وشەی (دۆست) ی لەبەرانبەردا دانراوە، وشەیەکی عارەبی‌یەو لەفەرهەنگەکانی زمانی عارەبی‌دا سەرجەم ئەم شەش مەعنایانەی خوارەوەی هەن[1]:

أ- قریب (نیزیك).

ب- محب (خۆشەویست) واتە ئەو کەسەی یەکێکی خۆش دەوێ.

ج- ناصر (پشتیوان‌و یارمەتی‌دەر).

د- صدیق (برادەر، هاوەڵ).

هـ- تابع (شوێنکەوتوو).

و- متولي الأمور (سەرپەرشت‌و مشوورخۆر).

کەواتە: دۆستی ئینسان ئەوکەسەیە کەلێی نزیك‌بێ‌و خۆشی بوێ‌و پشتیوانی‌ی لێ‌بکات‌و هاوەڵی بێ‌و شوێنی بکەوێ‌و مشووری کاروباری بخوات.

ئیبنو تەیمیە رەحمەتی خوای لێ‌بێ لەو بارەوە فەرموویەتی: (الولایة ضد العداوة، وأصل الولایة المحبة والقرب وأصل العداوة: البغض والبعد...والولي القریب، فیقال: هذا یلي هذا، أي یقرب منه)[2].

ئێستاش دوای ئەوەی زانیمان وشەی دۆست (ولي) یانی چی! بۆ ئەوەی چەمك‌و واتای دۆستایەتی (الموالاة) یشمان لەبەرچاو رۆشن بێت باسەرنجی چەند دەقێکی قورئان‌و سوننەت بدەین:

یەکەم:

خوای دۆستی بڕواداران - سبحانە وتعالی - لەئایەتی (٢٥٧) ی سوورەتی (البقرة) دا فەرموویەتی: ﴿ الله ولي الذین آمنوا یخرجهم من الظلمات إلی النور والذین کفروا أولیاؤهم الطاغوت یخرجونهم من النور إلی الظلمات أولئك أصحاب النار هم فیها خالدون ﴾، واتە: خوا دۆستی ئەوانەیە کەبڕوایان هێناوە لەتاریکی‌یەکان دەریان دێنێ بەرەو رۆشنایی، وەئەوانەی بێ‌بڕوان دۆستەکانیان طاغووتن، لەرووناکی‌یەوە دەریان دێنن بەرەو تاریکی‌یەکان، ئەوانەن خاوەنی ئاگر - ی دۆزەخ - بەهەمیشەیی تێیدا دەمێننەوە.

(١) بڕوانە: فەرهەنگی (لسان العرب)، ب١٥، ل٤٠٦، هەروەها (المعجم الوسیط)، ب٢، ل١٠٧٠، وەبڕوانە: (تفسیر مفردات ألفاظ القرآن الکریم) ی سمیح عاطف الزین، ل٩٤١-٩٤٤.

(٢) بڕوانە: (الفرقان بین أولیاء الرحمن وأولیاء الشیطان) ی ئیبنو تەیمیە.

دووەم:

هەروەها لەئایەتەكانی (١٠-١١) ی سوورەتی (محمد) دا فەرموویەتی:﴿ أفلم يسيروا في الأرض فينظروا كيف كان عاقبة الذين من قبلهم دمر الله عليهم وللكافرين أمثالها ذلك بأن الله مولى الذين آمنوا وأن الكافرين لامولى لهم ﴾، واتە: ئایا ئەو ـ كافرانە ـ بەزەوی‌دا نەگەڕاون تاكو سەرنج بدەن سەرەنجامی ئەوانەی پێش ئەوان چۆن بووە؟ خوا ـ ئاوەدانی‌یەكانی ـ بەسەردا كاول و وێران كردن، وەبۆ كافران ـ ی ئەم ڕۆژگارە ـ یش وێنەی ئەو سزایانە هەیە، ئەوەش لەسۆنگەی ئەوەوە كەخوا دۆستی ئەوانەیە كەبڕوایان هێناوە، بەڵام بێ‌بڕوایان بێ‌پشت و پەنان.

سێ یەم:

پێغەمبەریش ﷺ ئەم فەرموودە قودسی‌یە لەخوای پەروەردگار دەگێڕێتەوە:﴿ يقول تعالى: من عادى لي وليا فقد آذنته بالحرب ﴾ رواه البخاري، واتە: خوای بەرز دەفەرموێ: هەركەسێك دوژمنایەتی دۆستێكم بكات ئەوە من ئاگادارم كردۆتەوە بەجەنگ ـ لەگەڵ خۆم‌دا ـ (چونكە دژایەتی كردنی دۆستانی خوا دژایەتی كردنی ئەویشە).

چوارەم:

ئاشكرایە كەبڕواداران برای یەكترن و برایەتیش بەهێزترین جۆری دۆستایەتی و تایبەتی‌ترین شێوەیەتی: ﴿ انما المؤمنون إخوة ﴾ الحجرات (١٠). جاپێغەمبەری خوا ﷺ ئەو برایەتی و دۆستایەتی‌یە هەرە تایبەتی‌یەی بڕواداران لەفەرمایشتێكی‌دا ئاوا پێشان دەدات:﴿ مثل المؤمنين في توادهم وتراحمهم وتعاطفهم مثل الجسد إذا اشتكى منه عضو تداعى له سائر الجسد بالسهر والحمى ﴾ متفق عليه، واتە: وێنەی بڕواداران لەیەكتر خۆشویستن و بەزەیی بەیەكترداهاتنەوەو سۆزو هاوكاری‌یان لەگەڵ یەكتر، وەك جەستە وایە، هەركاتێك ئەندامێكی نەخۆش بوو هەموو جەستە لەگەڵی هاودەرد دەبێت بەشەونخوونی و (تا) وە.

پێنجەم:

هەروەها لەفەرمایشتێكی دیكەی‌دا سەبارەت بەتوندو تۆڵی پەیوەندی و دۆستایەتی و هاوكاری و بەتەنگ یەكترەوەبوونی بڕواداران فەرموویەتی:﴿ المؤمن للمؤمن كالبنيان يشد بعضه بعضا، وشبك أصابعه ﴾ متفق عليه، واتە: بڕوادار بۆ بڕوادار وەك دیوار وایە هەر هەندێكی هەندەكەی تریان مەحكەم دەكات، ـ ڕاوی دەڵێ ـ وەپێغەمبەر ﷺ لەكاتی گوتنی ئەم فەرمایشتەی‌دا پەنجەكانی خۆی ـ پەنجەكانی هەردووك دەستی ـ خستە نێو یەك.

جائێستا لەبەر تیشكی ئەم ئایەت و فەرموودانەدا دەتوانین پێناسەی (دۆستایەتی) بكەین و بڵێین: دۆستایەتی حەتمەن دەبێ لەنێو دوو طەرەف یان زیاتر دابێت و بریتی‌یە

لەوەی هەرکام لەو دوو طەرەفە یەکتریان خۆش بوێ‌و لەیەکتر نزیك بن‌و بەتەنگ یەکترەوە بن‌و هاوکاری‌و پشتیوانی‌ی یەکتر بکەن‌و مشووری یەکتر بخۆن، جائەگەر لەنێوان برواداراندا بێت ئەوە دیارە چۆنە، بەڵام ئەگەر لەنێوان خواو بروادارانەدا بێ ئەوە بێگومان هەم خوا دۆستی ئەوانە ﴿ الله ولي الذين آمنوا.. ﴾ وەهەم ئەوانیش دۆستی خوان ﴿ الا إن أولياء الله لاخوف عليهم ولاهم يحزنون الذين آمنوا و كانوا يتقون ﴾ یونس (٦٢-٦٣)، بەڵام ئاشکرایە کەدۆست‌بوونی خوا بۆ ئەوان چەمك‌و واتایەکی هەیە کەشایستەی خوا بێت‌و. دۆستایەتی ئەوانیش لەگەڵ خوادا دیارە لەقەدەر خۆیانەو لەخۆیان دەوەشێتەوە، بۆ زیاتر روون‌بوونەوەی مەبەست دەڵێین:

دۆستایەتی‌ی خوای بێ‌وێنە لەگەڵ بەندە صالحەکانی‌دا لەوەدا تەجەللا دەکات، کەخۆشی دەوێن‌و رێزیان دەگرێ‌و لێیان خۆش دەبێت‌و بەرەیی پێیاندا دێت‌و، دوعایان قبووڵ دەکات‌و دەفریایان دێ‌و، هیدایەتیان دەدات‌و سەریان دەخات‌و گیروگرفتەکانیان حەل دەکات‌و...هتد، بەڵام دۆستایەتی بەندە چاکەکان لەگەڵ ئەودا ئەوە لەبەندایەتی کردنیان بۆی‌و فەرمانبەرییان بۆ ئاینەکەی‌و شوێن‌پێ‌هەڵگرتنی پێغەمبەرەکەی ﷺ و فیداکاری کردن لەپێناویداو...هتد خۆی دەنوێنێ.

بەواتایەکی کورت‌تر:

دۆستایەتی خوای بەرزو مەزن لە (خوایەتی) و (پەروەردگاریتی) کردن بەسەر بەندەکانی‌دا، و ئی بەندەکانیش لەبەندایەتی (عبودیة) و خواپەرستی‌یاندا بۆ خوا دەدرەوشێتەوە.

ئێستاش کەهەتا رادەیەك روون بۆوە (دۆست) یانی چی‌و دۆستایەتی چی‌یەو چۆن دەکرێ، بابچینە سەر خاڵی دووەمە ئەم باسەو بزانین:

٢- کێ دۆستی کۆمەڵی مسوڵمانەو دەبێ کۆمەڵی مسوڵمان دۆستایەتی لەگەڵ کێ‌دا بکات؟

سەرەتا دەڵێین: خوای زاناو کاربەجێ زۆر بەروونی‌و راشکاوی ئەو راستی‌یەی روون‌کردۆتەوەو فەرموویەتی: ﴿ إنما وليكم الله ورسوله والذين آمنوا... ﴾ المائدة (٥٥)، واتە: بێگومان دۆستی ئێوە بەس خوایەو پێغەمبەرەکەیەتی‌و ئەوانەن کەبڕوایان هێناوە...

بەڵێ: أ- خوا جل جلاله، ب- پێغەمبەر ﷺ، ج- بروادارن.

تەنها کەسانێکن کەکۆمەڵی بروادارو مسوڵمان بەدۆست‌و پشتیوانی خۆیانیان بزانێ، جالەبەر ئەوەی ئایەتەکانی قورئان وەك ئاڵقەکانی زنجیرێك یەکتر دەبەستنەوەو پێکەوە پەیوەست‌و تێك‌هەڵکێشن بەپێویستی دەزانم ئەو کۆمەڵە ئایەتەی سوورەتی (المائدة) کەخوای زانا زۆر بەتەئکیدو روونی‌و تۆخی باسی ئەم تەرزەی دۆستایەتی‌یەیان تێدا دەکات بێنینەوەو بیانخەینە ژێر سەرنجەوە:

خوای بێ‌هاوتا لەسوورەتی (المائدة)دا لەئایەتی (٥١) وەە هەتا ئایەتی (٥٦) باسی ئەم مەسەلەیەی کردووەو فەرموویەتی: ﴿ يا،يها الذين آمنوا لاتتخذوا اليهود والنصارى أولياء بعضهم أولياء بعض ومن يتولهم منكم فإنه منهم إن الله لايهدي القوم الظالمين. فترى الذين في قلوبهم مرض يسارعون فيهم يقولون نخشى أن تصيبنا دائرة. فعسى الله ان يأتي بالفتح أو امر من عنده فيصبحوا على ماأسروا في انفسهم نادمين. ويقول الذين آمنوا أهؤلاء الذين أقسموا بالله جهد أيمانهم إنهم لمعكم حبطت أعمالهم فأصبحوا خاسرين. يا،يها الذين آمنوا من يرتد منكم عن دينه فسوف يأت الله بقوم يحبهم ويحبونه أذلة على المؤمنين أعزة على الكافرين يجاهدون في سبيل الله ولايخافون لومة لائم ذلك فضل الله يؤتيه من يشاء والله واسع عليم إنما وليكم الله ورسوله والذين آمنوا الذين يقيمون الصلاة ويؤتون الزكاة وهم راكعون. ومن يتول الله ورسوله والذين آمنوا فإن حزب الله هم الغالبون ﴾، واتە: ئەی ئەوانەی بڕواتان هێناوە! جوولەکەو دیانەکان مەگرن بەدۆست هەندێکیان دۆستی هەندێکیانن، وەهەرکەسێك لەئێوە دۆستایەتی‌یان بکات ئەوە ئەویش لەوانە، بێگومان خوا کۆمەڵی ستەمکاران ڕێڕوونی ناکات، جائەوانەی دڵیان نەخۆشی تێدایە دەیانبینی پەلەپەل دەکەن لەدۆستایەتی‌یاندا دەڵێن دەترسین بەڵایەکمان تووش بێت‌و دەڵێن ئەگەر لەگەڵ ئەواندا دۆست بین پێیان دەگرێینەوە. جازۆر نزیکە خوا سەرکەوتن یان وەزعێك لەلایەن خۆیەوە بێنێتە پێش‌و ئەوانیش. واتە جوولەکەو دیانەکان. پەشیمان ببنەوە، وەبڕواداراانیش بڵێن: ئائەوانەبوون کەبەتەنگید سوێندیان دەخوارد کەلەگەڵ ئێوەدان. واتە لەگەڵ مسوڵمانانەدان. کردەوەکانیان هەڵوەشانەوەو لەزیانباراتن.

ئەی ئەوانەی بڕواتان هێناوە هەرکەسێکتان لەئاینەکەی خۆی پاشگەز بێتەوە ئەوە لەمەودوا خوا کۆمەڵێك دێنێ. بۆ بووژاندنەوەی ئاینەکەی. خۆشی دەوێن‌و خۆشیان دەوێ، لەسەر بڕواداران نەرم‌و نیانن‌و لەگەڵ کافراندا توندو تیژن، لەڕێی خوادا تێ دەکۆشن لەلۆمەی لۆمەکاران بێ‌باکن، ئەوەش بەخششی خوایە دەیدات بەهەرکەسێك بیەوێ، وەخوا فراوان‌و زانایە.

بێگومان دۆست‌و پشتیوانی ئێوە بەس خواو پێغەمبەرەکەی‌و بڕواداراانن. ئەوانەن کە نوێژ دەکەن‌و زەکاتی دەدەن‌و لەرکووعدان. وەهەرکەسێکیش دۆستایەتی خواو پێغەمبەرەکەی‌و بڕواداران بکات ئەوە. کۆمەڵی خوایەو. بێگومان کۆمەڵی خواش زاڵ‌و سەرکەوتوون.

لەم شەش ئایەتە بەهێزو پیرۆزەی خوای بەرزو مەزن ئەم چەند ڕاستی‌یە سەبارەت بەمەسەلەی (دۆستایەتی) و کێ دۆستی بڕوادارانەو دەبێ کێ بەدۆست‌و پشتیوانی خۆیان بزانن دەبینرێن:

یەکەم:

درووست نیەو ڕەوا نیە هیچ کام لەمسوڵمانان جوولەکەو دیانەکان بەدۆست بگرێ‌و هەرکەسێك ئەوە بکات وەك ئەوان تەماشا دەکرێ. (دیارە ئەو وەك ئەوان لەقەڵەمدرانە

چەند پلەیەکی هەیە بەگوێرەی توندیو سووکیی دۆستایەتی‌یەکە کەلەکوفری گەورەوە دەگرێتەوە هەتا هەموو جۆرەکانی گوناح)[١].

دووەم :

هەرکەسێك دۆستایەتی لەگەڵ جورولەکەو دیانەکان . کەدوو نموونەی ئەهلی کوفرن . بگرێ بەبیانووی ترس‌و بەرژەوەندی‌و...هتد ئەوە ئەو برو بیانووانە شەفاعەتی بۆ ناکەن‌و بەدەغەڵ‌و دڵنەخۆش دادەندرێ.

سێ یەم :

ئەو دۆستایەتی گرتن‌و کەبین‌و بەین هەبوونە لەگەڵ ئەهلی کوفردا دەبێتە هۆی هەڵوەشانەوەو بەتاڵبوونەوەی کردەوە چاکەکانی ئەو جۆرە کەسانە کەئەو رەفتارو هەڵوێستە خائینانەیەیان لێ دەپشکوێتەوەو. زیانبارو دەسخەرۆ دەبن.

چوارەم :

بەنیشانەی ئەوەی کەدوا بەدوای باسکردنی ئەم مەسەلەیە خوای کاربەجێ مەسەلەی پاشگەزبوونەوە (إرتداد)ی هێناوەتە پێش، ئەوە دەگەیەنێ کەدۆستایەتی کردن لەگەڵ ئەهلی کوفر مایەی هەڵگەڕانەوەی ئینسانە لەئیسلام. (وەك گوتمان ئەو دۆستایەتی‌یە چەند جۆرو حاڵەتێکی هەیەو لەهەندێکیاندا هەڵگەڕانەوەو کافربوون دێتە دی).

پێنجەم :

ئەوکەسانەی کەخوا بەشایستەی ئەوەیان دەزانێ کەئابین‌و بەرنامەی خزبایان پێ ببوژێنێتەوە دەبێ خاوەنی ئەم خەسڵەتانە بن:

أ . خوا خۆشی بوێن.

ب. خوایان خۆش بوێ.

ج. لەگەڵ براداراندا نەرم‌و نیان‌و بەبەزەیی بن.

د. لەئاقار کافراندا توندو تیژو رەق . لەحاڵەتی بەرەنگاری‌دا . .

هـ. لەرێی خوادا تێ‌دەکۆشن . لێرەدا مەبەست جەنگ کردنە .

و. لەلۆمەو تانەی لۆمەکەران ناترسێن.

ز. بەس خواو پێغەمبەرەکەی‌و مسوڵمانانی خاوەن نوێژو زەکات‌و رکووع بەدۆست‌و پشتیوانی خۆیان دەزانن.

شەشەم :

---

(١) لەکۆتایی ئەم باسەدا لیکدانێکی گوشراو لەچەند خاڵێکی کورت‌دا بۆ ڕوونکردنەوەی ئەو مەسەلەیە دەخەینەڕوو.

کۆمەڵی مسوڵمان بێجگە لەخواو پێغەمبەرەکەیو بڕواداراتی پابەند بەئاینەوە . ئەو پابەندی‌یە لەنوێژو زەکاتو ڕکووعدا خۆی دەنوێنێ . بۆیان نیە دۆستایەتی لەگەڵ هیچ کەسی تردا بگرن (چونکە وشەی ﴿ إنما ﴾ لەزمانی عارەبی‌دا پێی دەگوترێ «أداة الحصر والإثبات» واتە ئامرازی کورت هەڵێناو چەسپاندن چونکە هەرکاتێك بەکارهێنرا بۆ ئەوەیە کەئەو حوکمە بۆ شتێك بچەسپێنێو تێشیدا کورتی هەڵبێنێ).

دەوتەم :

بەس ئەوانە بەکۆمەڵی مسوڵمانو کۆمەڵی خوا (حزب الله) دادەندرێن کەئەو حەوت خەسڵەتەی باسکران تێیاندانو حەتمەن کۆمەڵی خواش زاڵو سەرکەوتووە.

ئێستاش کەزانیمان کێ دۆستی کۆمەڵی مسوڵمانەو بۆمان ڕوون بۆوە کەدەبێ کۆمەڵی مسوڵمان لەگەڵ کێ‌دا دۆستایەتی بگرێ، بابزانین ئایا هیچ کاتێك دەگونجێ کۆمەڵی مسوڵمان بێجگە لەخواو پێغەمبەرو بڕواداران کەسی‌تر بەدۆست بگرێ، وەئایا دۆستایەتی کردنی خواو پێغەمبەرەکەی ﷺ و بڕواداران هەمووی هەر یەك واتایە یان جیاوازی‌ی هەیە؟!

٣- ئایا دەگونجێ کۆمەڵی مسوڵمان جگە لەخواو پێغەمبەرو بڕواداران کەسی‌تر بەدۆست بگرێ، وەئایا دۆستایەتی‌کردنی خواو پێغەمبەرو بڕواداران هەر یەك واتای هەیە؟!

یەکەم :

لەوەڵامی بڕگەی یەکەمی ئەم پرسیارەی سەرەوەدا دەڵێین: نەخێر ناگونجێو درووست نیە، چونکە:

أ- وەك لەخاڵی دووەمدا خستمانەڕوو وشەی ﴿ إنما ﴾ ئامرازی (الحصر والإثبات)ەو کەچۆتە سەر ﴿ وليكم ﴾، مانای وایە دۆستو پشتیوانی کۆمەڵی مسوڵمان هەر ئەو سێ‌یانەنو کەسی‌تر نیە.

ب- لەچەندان ئایەتو فەرموودەی تردا ئەو ڕاستی‌یە تەئکید کراوەتەوە، بۆ وێنە:

- ﴿ لايتخذ المؤمنون الكافرين أولياء من دون المؤمنين ومن يفعل ذلك فليس من الله في شيء إلا أن تتقوا منهم تقاة ويحذركم الله نفسه وإلى الله المصير ﴾ آل‌عمران (٢٨).
- ﴿ ياءيها الذين آمنوا لاتتخذوا بطانة من دونكم لايألونكم خبالا ودوا ماعنتم قد بدت البغضاء من أفواههم وما تخفي صدورهم أكبر قد بينا لكم الآيات إن كنتم تعقلون ﴾ آل‌عمران (١١٨).
- ﴿ ياءيها الذين آمنوا لاتتخذوا عدوي وعدوكم أولياء تلقون إليهم بالمودة وقد كفروا بما جاءكم من الحق ﴾ الممتحنة (١).

دووەم :

لەوەڵامی برِگەی دووەمیش دا دەڵێین: نەخێر دۆستایەتی کردنی خواو پێغەمبەرو برِواداران هەر بەیەك مەعنا نیەو بەم شێوەیەیە:

أ. خوای پەروەردگار کەچەق (مركز) ی دۆستایەتی‌یەو دۆستایەتی پێغەمبەرو برِواداران دوو لقن کەلەو چەقە پەیدا دەبن، بەڵێ خوای پەروەردگار لەهەموو کات‌و شوێنێك بەهەموو چەمك‌و واتایەکانی دۆستایەتی (نزیکی‌و خۆشویستن‌و پشت‌پێ‌بەستن‌و کارپێ‌سپاردنیان..) دۆست‌و یارەری کۆمەڵی مسوڵمانە. بەڵام دیارە دۆستایەتی پێغەمبەرو برِواداران بەچەمك‌و واتایەکی گچکەترو تەسك‌ترەو ئاوا فراوان‌و هەمەلایەنە نیە.

پێغەمبەری بەرِێزو پایەبەرزمان ﷺ لەرِووی خۆشویستن‌و شوێن پێ‌هەڵگرتنەوە بێگومان لەدوای گەورەترین‌و چاکترین دۆستانە، بەڵام لەرِووی یارمەتی‌دان‌و پشت‌پێ‌بەستن‌و مشوورخواردنەوە، دیارە ئەو فەرمانداندی کەلەجێگای ئەو زاتەن لەنێو مسوڵمانان‌دا ئەو رۆڵە دەگێرِن، دوای کۆچی ئەو!

ج. برِوادارانیش دیارە هەرکەسەو هەر کۆمەڵێیان بەئەندازەی ئیمان‌و تەقوایەکەیان دەبێ بکرێنە دۆست‌و پشتیان پێ‌بەسترێ‌و دڵیان پێ‌خۆش بکرێ. نەك بەموتڵەقی‌و بەیەك چاو سەیر بکرێن!

بۆ وێنە: دۆستایەتیمان لەگەڵ مسوڵمانێکی صالح‌و پارێزکارو دامەزراودا پلەیەکی هەیەو، لەگەڵ یەکێکی خوارو گوناحباریش‌دا پلەیەکی تری هەیەو لەیەك تەرازوودا نین.

دیسان مسوڵمانێك کەلەبازنەی کارو کۆمەڵێکی ئیسلامی‌دا، لەسەر ئەو بنەمایانەی کەپێشتر باسمان کرد لەگەڵمان یەك دەگرنەوە دۆستایەتی‌یەکەیان پلەیەکی هەیەو، لەگەڵ مسوڵمانانی تریش‌دا جا لەبازنەی کۆمەڵێکی ئیسلامی‌دا بن یان نەبن پلەیەکی تر یان چاکتر بڵێین: چەند پلەیەکی تری هەیە.

بەڵێ...دەبێ لەم رِووەوە زۆر وردو وریا بین‌و لەحیساباتی خۆمان‌دا بەهەڵەدا نەچین، هەروەك ناشبێ ئەو حیساب‌و کیتاب کردنە واشمان لێ‌بکات کەلەنێو بازنەی تەسکی کۆمەڵ‌و بزووتنەوەکەی خۆمان‌دا خۆمان رِێك‌بێنین‌و لەجەماوەری مسوڵمانان‌و ئیسلامی‌یەکانی‌تر دابرِێین‌و، وابزانین جگە لەخۆمان کەسی‌تر لەدنیادا نیە!

تێ بینی یەك :

لەکۆتایی ئەم خاڵەش‌دا ئەم تێبینی‌یە بەپێویست دەزانم بیخەمەرِوو:

ئەگەر دۆستایەتی گرتن (خۆشویستن‌و پشت‌پێ‌بەستن‌و شوێن کەوتن‌و رازو نیازو نهێنی لەلا درکاندن‌و... هتد) لەگەڵ کافراندا قەدەغەیە، چاکە لەگەڵ کردن‌و دادگەری‌و بەزەیی نواندن‌و خێرخوایی‌و دەست‌بەسەرداهێنانیان نەك هەر قەدەغە نیە. بگرە خوا فەرمانیشی پێ‌کردووەو مەدحیشی کردووە، مادام ئەو کافرانە لەحاڵەتی بەرەنگاری‌و دژایەتی کردنمان‌دا نەبن: ﴿ لاينهاكم الله عن الذين لم يقاتلوكم في الدين ولم يخرجوكم من دياركم أن تبروهم وتقسطوا إليهم إن الله يحب المقسطين ﴾ الممتحنة (٨).

ئێستاش کاتی ئەوە هاتووە بچینە سەر باسی خاڵی چوارەمی ئەم باسەو بزانین داخوا:

٤. لەواقیعی ئەمڕۆماندا . دوای خواو پێغەمبەرەکەی ﷺ کێ دۆستمانە؟

وەك پێشتر باسمان کرد دۆست‌و پشت‌و پەنای ڕاستەقینەو موتڵەق‌و هەمیشەیی بۆ کۆمەڵی مسوڵمان بەس خوای میهرەبان‌و دەسەڵاتدارەو. هەر ئەویش (سبحانه وتعالى) چەقی دۆستایەتی (مركز الموالاة) یە هەروەك چۆن شەیتانیش بەپێچەوانەوە چەقی دوژمنایەتی (مركز المعاداة) یە، مسوڵمانانیش بەئەندازەی نزیکی‌یان لەپێغەمبەرەوەو پابەندی‌یان بەقورئان‌و سوننەتەوە لەهەر شوێنێك بن‌و بەهەر ناوونیشانێکەوە بن دۆست‌و یارەرو پشتیوانمانن، جالەسەر ئەم بنچینەیە دەتوانین بڵێین:

أ. کۆمەڵ‌و بزووتنەوەو تەوژمە ئیسلامی‌یەکان لەنێو کوردستان‌و عێراق‌و وڵاتانی دەرو دراوسێ‌و سەرانسەری جیهانی ئیسلامی‌و نائیسلامیش‌دا نزیکترین کەس‌و باشترین دۆست‌و پشتیوانمانن، لەپێش هەموشیانەوە ئەوانەیان کەبڕوایان بەسیاسەتی جیهادو بەرەنگاربوونەوەو جەنگ هەیەو ئەگەر ئێستاش بەکردەوە ئەو سیاسەتە پیادە ئەکەن[1] سەرگەرمی ئامادەیی‌و دابین کردنی پێداویستی‌یەکانی بن، تاکو بەیارمەتی‌ی خواو پاشان هەوڵ‌و هیممەتی مسوڵمانانی دڵسۆزو فیداکار دووبارە ئایین‌و بەرنامەی خوا بەرپا بکرێتەوەو، وڵاتمان لەکوفرو ستەم‌و فەساد پاك بێتەوە.

ب. هەروەها کەسایەتی‌یە ئیسلامی‌یەکان بەهەموو جۆرو شێوەکانیانەوە چ نزیك بن چ دوور، بەهەمان شێوە نزیکترین دۆست‌و پشتیوانمانن پاش کۆمەڵ‌و بزووتنەوە ئیسلامی‌یەکان، کەپێمان وایە ئەگەر کارێکی گەورەو گرنگ لەم ڕۆژگارەدا بۆ ئیسلام بکرێ هەر بەوان دەکرێ.

ج. دیسان ئەو دام‌و دەزگا ئیسلامی خزمەتگوزاری‌و کۆمەڵایەتی‌یانەی کەسەرگەرمی خزمەتی خەڵك‌و ئاوەدانکردنەوەی وڵاتن بەهەمان شێوە. بەڵام بەم ڕیزکردن (ترتيب) ە.

د. ئەو مسوڵمانانەش . چ نزیك چ دوور . جالەشێوەی دەوڵەت‌و کۆمەڵ‌و تەوژم دابن یان بەهەر شێوەیەکی‌تر کەئێمە وەك ئەهلی سوننەت‌و جەماعەت . بەگوناحبارو خاوەن بیدعەت‌و لاڕێ (منحرف) یان دەزانین، بەڵام پێمان وایە کەلەبازنەی ئیسلام نەچوونەتە دەرێ‌و لەئەهلی قیبلە نەتۆراون، ئەوانیش بەهەمان شێوە بەئەندازەی مسوڵمانەتی دینداری‌و پابەندی‌یان بەشەریعەتەوە، بەدۆستیان دەزانین‌و چاکەکانیانمان خۆش دەوێ‌و، ڕقیشمان لەگوناح‌و خراپەکانیانە، ئەمەش (واتە کەسانێك چاکەو خراپە یان شەرعی‌و

---

(١) بۆیە گوتوومانە (بڕوایان بەسیاسەتی جیهادو بەرەنگاربوونەوەو جەنگ هەیە) و نەمانگوتووە (بڕوایان بەجەنگ‌و جیهاد هەیە) چونکە هیچ مسوڵمانێك نیە بڕوای بەفەرزبوونی جیهادو جەنگ نەبێت، بەڵام کێشە لەسەر ئەوەیە کەئایا بخرێتە نەخشەو بەرنامەی کارو سیاسەتی گۆڕینی واقیع بەرەو ئیسلام یان نا؟!

ناشەرعی یان تێدابێ و لەبەر چاکەو شەرعی یەکەیان خۆشت بوێ و لەبەر خراپەو ناشەرعی یەکەشیان بیانبوغزێنی) مەسەلەیەکە هەموو زانایانی ڕەسەنی ئیسلام لەسەری یەکدەنگ (متفق) ن، بەپێچەوانەی (خوارج) و (معتزلة) و (روافض)ەوە کەلەم مەسەلەیەو چەند مەسەلەیەکی تردا لەڕێبازی ڕاستی (أهل السنة والجماعة) لایان داوە. بەڵام بەگشتی لادانەکەیان هێندە نیە کەبێی لەبازنەی ئیسلام بچنە دەرێ و لەئەهلی قیبلە بشۆرێن.

ئێستاش لەکۆتایی ئەم باسەدا - وەك پێشتر گفتمان دا - (لێدوانێکی گوشراو) دەربارەی جۆرو چۆنیەتیو پلەو حاڵەتەکانی دۆستایەتی کردنی کافران لەچەند خاڵێکی زۆر کورتدا دەکەینە (مسك الختام)ی ئەم باسە گرنگەو حەساسە:

لێدوانێکی گوشراو دەربارەی پلەو حاڵەتەکانی دۆستایەتی کردنی کافران:

دەتوانین ئەو پلەو حاڵەتانە بۆ چوار پلەو جۆر دابەش بکەین کەئەمانەن:

أ. کەدەبێتە هۆی کافربوون و لەدین دەرچوون و هەڵگەڕانەوە.

ب. کەگوناحی گەورەیەو مەگەر بەحەڵاڵی بزانێ ئەگەرنا پێی کافر نابێ.

ج. کە یان گوناحی گچکەیە یان ناپەسند (مکروه)ە.

د. کەهیچ جۆرە گوناحبارییەکی تێدا نیەو هەر لەخانەی موباح دایە.

جائێستا بابۆ هەر کام لەم چوار پلەو حاڵەتە چەند نموونەیەك بێنینەوە:

أ.پلەو حاڵەتی یەکەمی دۆستایەتی کردنی کافران کەمسوڵمان پێی دووچاری کوفرو هەڵگەڕانەوە دەبێ:

وەك:

- دۆستایەتی کردنی موتڵەق و هەمە لایەنە (التولي المطلق).
- خۆشویستنیان لەبەر ئایینەکەیان (دوای گۆڕان و دەستکاری کردنیان).
- بەخۆزگەخواستنی سەرکەوتنیان بەسەر مسوڵمانان دا.
- فەرمانبەری کردنیان - بەدڵ و قەناعەتەوە - لەمەسەلەی یاسادانان (تشریع) دا.
- قەناعەت هەبوون بەوەی کەوەك مسوڵمانانن و یەکسانن و مسوڵمانان ئیمتیازیان بەسەریاندا نیە.
- خۆلێبردنە پێشیان و ماستاو بۆکردنیان بۆ ڕازی کردنیان لەڕووی خۆشەویستی یەوە.
- متمانە پێ کردنیان و بەئەمیندار دانانیان لەجیاتی مسوڵمانان.
- هاوکاری و پشتیوانی کردنیان بۆ سەرخستنیان بەسەر مسوڵماناندا - بەبێ فشارو ناچاری - .
- چاولێکردن و لاساکردنەوەو خۆ وێچواندنیان (التشبه بهم) بەموتڵەقی یان لەمەسەلەکانی عەقیدەو عیبادەتدا بەتایبەت - بەبێ فشارو زۆرو ناچارکران - .

ب- پلەو حاڵەتی دووەم کەبەگوناحی گەورە لەقەڵەم دەدری بەمەرجێك ئەو شتانە بەحەڵاڵ نەزانێ:

وەك:

- نەرمی بۆ نواندنو گەردن بۆ کەچ کردنیان (المداهنة والتذلل لهم).
- کردنیان بەجێگای رازو نیاز (إتخاذهم بطانة).
- زیادەڕۆیی کردن لەگەورەگرتنو پایەبەرز کردنەوەیاندا.
- چوونە ژێر ڕکێفو دەسەڵاتو حوکمڕانیی‌یانەوە بەبێ پێویستیو بەرژەوەندی‌یەکی شەرعی.
- بەشداری کردنیان لەکاروباری ئایینیو موناسەباتیاندا لەڕووی (مجاملة) وە نەك قەناعەتو بڕوا، وەداوای لێبووردن‌کردن بۆ مردووەکانیان.
- لاساکردنەوەو خۆوێچواندنیان (التشبه بهم) لەهەڵسوکەوتو دروشمەکانیاندا وەك جەژنو موناسەباتی مردنو لەدایك‌بوون.
- نیشتەجێ‌بوون لەنێوانیاندا بۆ کەسێك کەنەتوانێ دینداریی خۆی ئاشکرا بکاتو توانای کۆچکردن (هجرة) یشی هەبێت.
- پیرۆزبایی لێ‌کردنیان بەبۆنەی ئەو دروشمانەیانەوە کەتایبەتن پێیانەوەو دروشمو نیشانەی کوفریشن.

ج- پلەی سێ‌یەمی دۆستایەتی کردنی کافران کە یان گوناحی گچکە یان ناپەسند (مکروه) ە:

وەك:

- مەدح کردنو ستایش کردنیان بەبێ پاساوێر (مبرر) ێکی شەرعی. بەڵام نەك لەبەر ئایینەکەیان.
- هاوەڵایەتی کردنو لەگەڵ ژیانیان (بەبێ بەرژەوەندی‌یەکی شەرعی).
- متمانەی موتڵەق پێ‌کردنیان.
- کار لەلاکردنیان لەگەڵ بەسوك سەیرکرانو بێ‌ڕێزی‌دا.
- خۆ وێچواندنیان لەبەرگو پۆشاكو نەریتیاندا (کەتایبەتن بەکوفرەوە).
- دووعا بۆکردنیان بەتەندرووستیو سەلامەتیو تەمەن درێژیو بەرقەراری.
- پیرۆزبایی لێ‌کردنیان لەموناسەباتی ئاسایی‌دا وەك ژنو ژنخوازیو ڕزگاربوون لەبەڵایەك.

د- حاڵەتی چوارەم کەبەدۆستایەتی (الموالاة) دانانرێو لەخانەی موباح بەولاوە نیە:

وەك:

- چاکەو دادگەری لەگەڵ کردنیان، خۆشڕەفتاری لەگەڵیان، کەئەمە سەردرای موباح‌بوون

خێرو چاکەشەو خواش فەرمانی پێ کردووە وەك پێشتریش باسمان کرد.

- خێرکردن بەندارەکانیانو یارمەتی دانیان.
- سەرخۆشی لێ کردنیان بەشێوەیەکی شەرعی.
- دیاری بۆ ناردنو دیاری لێ قبوول کردنیان.
- وەڵامدانەوەی سەلامیان ئەگەر بەشێوەیەکی دروست نەك بەموخەنەتی سەلامیان کرد.
- مامەڵەو بازرگانی لەگەڵ کردنیان لەشتی موباحدا.
- خانوو پێدانیان بەکرێ، بەمەرجێك بۆ خراپەی مسوڵمانان بەکاری نەهێنن وەك پێکەی جاسووسی.
- کارپێ سپاردنیان بۆ مەبەستی موباحو شەرعی، لەگەڵ هەبوونی توانای دەرخستنی مسوڵمانەتی دا.
- سەفەر بۆ نێو کردنیان بۆ مەبەستی موباحو شەرعی لەگەڵ هەبوونی توانای دەرخستنی مسوڵمانەتی دا.
- لەنێوانیاندا مانەوەو نیشتەجێ بوون بۆ مەبەستی شەرعی، لەگەڵ توانای دینداری کردندا بەئاشکرا.
- سەردانو هاموشۆیان بۆ مەبەستێکی شەرعی.
- کەڵك لێ وەرگرتنیان لەبواری پیشەسازیو کاروباری دنیاییو ئەوەی ئەوان تێیدا شارەزاترن.
- خواردنی خواردەمەنی یانو ژن لێ هێنانیان - ئەگەر ئەهلی کیتاب بن لەجوولەکەو دیانەکان - لەکاتی پێویستدا.
- هەبوونی خۆشەویستیو مەیلی سرووشتی لەگەڵ هاوسەری کیتابیو کورو بابو براو خوشكو کچو خزمدا، یان هەرکەسێك کەچاکەیەکیان لەگەڵ دەکات، یان ئەدەبو ڕەوشتێکی جوانی هەیە، هەرچەندە هەندێك لەزانایان ئەمە بەگوناحی گچکە یان ناپەسند (مکروه) دەزانن[1].

سبحان ربك رب العزة عما یصفون. وسلام علی المرسلین.
والحمد لله رب العالمین.

٢٩/ڕەمەزان/١٤١٦، ١٨/شوبات/١٩٩٦، مەریوان.

■ ■ ■

(١) بۆ ئەم لێدوانە گوشراوە سەرچاوەکەم کتێبی (الولاء والعداء) ی دکتۆر (عبدالله بن إبراهیم الطریقي) بوو لەگەڵ هەندێك وردە دەستکاری خۆمدا، کەئەویش ئاماژەی کردووە بۆ کتێبو سەرچاوە شەرعی یەکانی باسەکەی.

بەشی دەیەم

دوژمن و ناحەزان

(الأعـــداء)

ڕێ خۆشکردن

لەئیسلامدا مەسەلەی دوژمنایەتی (المعاداة) یش لەگرنگی و بایەخدا هاوتای دۆستایەتی (الموالاة) یە و هیچیان بەبێ ئەویتر بەکەڵك نایەن. جائێمە خوا پشتیوان بێ لەچەند خاڵێكدا تیشك دەخەینە سەر ئەم مەسەلەیەو، ڕوونی دەکەینەوە داخوا:

١. دوژمن و دوژمنایەتی لەڕوانگەی ئیسلامەوە یانی چی؟!
٢. چەقی دوژمنایەتی (مرکز المعاداة) کێیەو سەرکردەی بەرەی (باطل) کێیە؟
٣. ناوو نیشانی عەقیدەیی دوژمنانی خواو چوارچێوەی سیاسی یان چییە؟
٤. لەواقیعی ئەمڕۆماندا دوژمنانمان کێن؟!
٥. هەڵوێستمان لەئاستیاندا دەبێ چۆن بێ؟!

بۆئەوەی ئەگەر لەبەشی نۆیەم (دۆستانی پشتیوان) دا زانیمان بەرەی هەق (جبهة الحق) چییەو چۆنە، لەم بەشەشدا بەرەی ناهەق (جبهة الباطل) بناسین.

دیارە لەسۆنگەی ئەوەوە کەدۆستایەتی و دوژمنایەتی (الولاء والبراء) وەك دوو ڕووی بەراوەژوو وپێچەوانەی یەکتر لەهەموو شتێکدا بەرانبەری یەکن بەڵام بەباری پێچەوانەدا تارادەیەکی باش بەشی نۆیەم لەم بەشەشدا یارمەتیمان دەدات و ڕێگامان بۆ کورت دەکاتەوەو گەلێك ڕوونکردنەوەو لەسەر ڕۆیشتنمان لەکۆڵ دەکاتەوە، پەندی عارەبیشە کە (الأشیاء باضدادها تعرف)!

ئیدی (لەئێمە هەرەکەت و لەخوا بەرەکەت) وەك پێشینان گوتوویانەو منیش دەڵێم: (هەرەکەت و بەرەکەت هەردووکیان لەخوان). چونکە بەبڕوای ئەبلیند هەیە ئەنەوی. نەئاسمان و ئەزەوی! بەڵام وریابە لێرەدا لەچاڵی پەست و بەتاڵی یەکبوونی بوون (وحدة الوجود) نەکەوی!!چونکە بوونی حەقیقی هەر خۆیەتی. بەڵام تەنیا بۆخۆیەتی. تۆش تۆی و ئەونی بەڵام لەوی!!

١. دوژمن[1] (عدو) و دوژمنایەتی (المعادات) لەڕوانگەی ئیسلامەوە یانی چی؟

وشەی (عدو) کەوشەیەکی عارەبییە لەفەرهەنگەکانی زماندا دەڵێن: (عاداه معاداة وعداء، أي كان له عدوا) کەلەزمانی کوردیدا (دوژمن) واتایەتی. چونکە فەرهەنگەکان

(١) سەرنجی فەرهەنگی (لسان العرب) بدە، ب١٥، ل٣٦، هەروەها (المعجم الوسیط)، ب٢، ل٥٩٥، وە (تفسیر مفردات الفاظ القرآن الکریم) ی سمیح عاطف الزین.

دەڵێن (العدو ضد الولي وضد الصديق) واتە: وشەی (عدو) دژی وشەی (ولي ـ دۆست) و وشەی (صديق ـ هاوەڵ) ە. وەدەڵێن: (تعادی القوم: عادى بعضهم بعضا) واتە: (تعادی القوم) یانی: هەندێکیان دوژمنایەتی هەندێکیان کرد.

جاماداَم (موالاة)و (معاداة) دژی یەکتر بن، وەك فەرهەنگەکانی زمان دەڵێن، کەواتە ئەگەر دۆست (ولي) بە (نزیك و برادەر و خۆشەویست و پشتیوان و یارمەتیدەر و مشوور گیر) بگوترێ دیارە دوژمن (عدو) یش بریتییە لەکەسێك کە: (لێت دوورە و ناحەزتە و خۆشی ناوێی و دژتە و بەرهەڵستیت دەکات و پیلانت لێدەگێرێ) دیارە هەرکەسێکیش ئەمانەی لەگەڵ کردی مانای وایە دوژمنایەتی کردووی.

جاشایانی باسە واتای (عدو) و (معاداة) لەزاراوەی شەرعیش دا لەگەڵ واتا زمانەوانییەکەی پێکدەڵێنك و جووتەو هیچ جیاوازییان نیە، بەڵام لێرەدا دەبێ ئاگاداری چەند مەسەلەیەك بین:

یەکەم:

دژایەتی و دوژمنایەتی کردنی کافران لەلایەن موسڵمانەوە بەس لەرقلێبوونەوە (بغض) یاندا کورت هەڵنەهاتووە، بەڵکو هەروەك چۆن خۆشەویستی (المحبة) پێشەکی و بناغەو یەکەمین قۆناغی دۆستایەتی (الموالاة) یە، رقلێبوونەوەش بۆ (دوژمنایەتی) هەمان پلەی هەیەو هەمان دەوری تێدا دەبینێ.

(راغب الأصفهاني) یش لە (مفردات ألفاظ القرآن) پێناسەی رقلێبوونەوە (بغض)ی کردووە: (هو نفار النفس عن الشئ الذي ترغب عنه، وهو ضد الحب، فإن الحب إنجذاب النفس إلى الشئ الذي ترغب فيه)[1]. واتە: بریتییە لەبێزاری و دوورکەوتنەوەی نەفس لەو شتەی کە حەزی لێنیە، وەئەوەش دژی خۆشویستنە، چونکە خۆشویستن بریتییە لەپەلکێشبوونی نەفس بەرەولای ئەو شتەی کەکەیفی لێیەتی.

دووەم:

دوژمنایەتی و دژایەتی کردنی ئەو کەس و کۆمەڵ و خەڵکانەی کەشەرع دوژمنایەتی کردنیانی فەرزکردووە، مانای ئەوە نیە کەموسڵمان لەو دژایەتی کردنەیدا هیچ سنوورو لەمپەرێکی لەپێش نیەو هەموو رێگایەکی لەبەردەمدا تەخت و ئاچووغە! بەڵکو موسڵمان هەروەك چۆن بەفەرمانی شەرع و لەو سنوورەدا کەشەرع بۆی دیاری کردووە دۆستایەتی دەکات، بۆ دوژمنایەتیش بەهەمان شێوە، پێویستە چ لەکاتی ئاشتی و صوڵح و چ لەدەمی جەنگ و کوشتاریش دا ئاگای لەسنوورەکانی شەرع بێت.
هەربۆیەش قورئانی خوای کاربەجێ لەگەرمەی جەنگ و هەراو لەجەنگەی رق و بوغزدا

(١) بڕوانە: مفردات ألفاظ القرآن، ل٥٥.

فەرمان بە موسڵمان دەکات کە پارێزکار (متقي) و دادگەر (عادل) بن و نەشەڕیی فرۆشتن و دەستدرێژی کافران، نەرق و بوغزیان بەرانبەریان وایان لێ نەکەن کە بەرەو لە شەرع دەربچن و پێچەوانەی پارێزکاری (تقوی) و دادگەری بجوولێنەوە، وەك دەفەرمووێ: ﴿ فمن اعتدى عليكم فاعتدوا عليه بمثل ما اعتدى عليكم واتقوا الله واعلموا إن الله مع المتقين ﴾ البقرة (١٩٤)، هەروەها فەرموویەتی: ﴿ يا أيها الذين آمنوا كونوا قوامين لله شهداء بالقسط ولا يجرمنكم شنآن قوم على ألا تعدلوا اعدلوا هو أقرب للتقوى واتقوا الله إن الله خبير بما تعملون ﴾ المائدة (٨).

سێ یەم :

دادگەری و چاکەکاری و بەزەیی نواندن و دەستگرۆیی و خۆشڕەفتاری و هاوکاری . لە سنووری شەرعدا . لەگەڵ کافراندا. لەگەڵ بە دوژمن زانین و دژایەتی کردن و بوغزاندنیاندا پێکەوە دژنین و تێك ناگیرێن، چونکە:

أ. وەك بەڵگەی شەرعی: خوای دادگەر و میهرەبان هەم فەرمانی پێ کردووین کە لەو رووەوە بەندایەتی بۆ خوا ناکەن و دان بە خوایەتی (ألوهية) ی خۆی و پێغەمبەرایەتی پێغەمبەرەکەی (محمد ﷺ) دانانێن، بە دوژمنی خۆمانیان بزانین و بیانبوغزێنین و دژایەتیشیان بکەین، وە لە کاتی خۆیدا . کە شەرع دیاری کردووە . لەگەڵیشیان بجەنگین، وەك فەرموویەتی: ﴿ قاتلوا الذين لا يؤمنون بالله ولا باليوم الآخر ولا يحرمون ما حرم الله ورسوله ولا يدينون دين الحق من الذين أوتوا الكتاب حتى يعطوا الجزية عن يد وهم صاغرون ﴾ التوبة (٢٩)، وەهەم فەرمانیشی پێ کردووین کە لە بواری هەڵس و کەوت و ڕەفتاردا مادام خراپەکاری و دژایەتیمان نەکەن لەگەڵیان دادگەر و چاکەکار و خۆشڕەفتار بین، وەك فەرموویەتی: ﴿ لا ينهاكم الله عن الذين لم يقاتلوكم في الدين ولم يخرجوكم من دياركم أن تبروهم وتقسطوا إليهم إن الله يحب المقسطين ﴾ الممتحنة (٨). جا مادام خوای کاربەجێ هەرکام لەم دووانەی پێ فەرمووین و یەکەمیانی بە پێویست و دووەمیشیانی بەلای کەمەوە بە سوننەت یان موباح بۆ دیاری کردووین، دیارە حەتمەن هەردووکیان ڕاست و بەجێن و هیچ جۆرە ناکۆکی یەکیان لەنێواندا نیە، چونکە خوای مەزن فەرموویەتی: ﴿ أفلا يتدبرون القرآن ولو كان من عند غير الله لوجدوا فيه اختلافا كثيرا ﴾ النساء (٨٢). کەواتە: قورئان و ئیسلام مادام لە خوای زانا و کاربەجێ ڕەوە نابێ و مەحاڵە هیچ جۆرە ناڕێکی و ناکۆکی یەك لەنێوان یاسا و حوکمەکانیدا هەبێ.

ب. وەك بەڵگەی عەقلیش دەڵێین: ڕق هەڵسان لە کافران و دوژمنایەتی کردنیان لە ڕووی کوفر و خراپەو لە دوژمنایەتیانەوەیە، چاکە و دادگەری و بەزەیی پێداهاتنەوە و دەستگرۆییشیان بەو ئیعتیبارەیە لەو ڕووەوەیە کە هەرچۆن بێ هەر ئینسانن و بەندەی خوان و بەرنامەی خواش ڕێگای ژیان و مانی پێداون و مادام ئەوانیش خراپە و دژایەتی

ئیسلام و موسڵمانان نەکەن، بێگومان هەروەك چۆن ئەسڵ لەهەموو شتێکدا پاکی و موباح بوون و حەڵاڵی یە، دیارە ئەسڵیش لەئینسانا ڕێزلێگرتن و پاراستنی کەسایەتی یەتی: ﴿ولقد كرمنا بني آدم...﴾ الإسراء (٧٠). دیارە ئەمەش بەبێ دادگەری و چاکەکاری و بەزەیی و هاوکاری و خۆشڕەفتاری مسۆگەر نابێ، کەواتە بەلای کەمەوە دەبێ هەموو ئەمانە ڕەوا (جائز) بن، ئەگەر سوننەت یان فەرزیش نەبن، کەحەتمەن جاری وا هەیە سوننەت و بگرە فەرزیش دەبن.

بەڵام ئەو ڕایەی کەهەندێك لەزانایانی ئیسلامیش هەیانە کەدەڵێن: بۆغزاندن و دژایەتی کردنی کافران تایبەتە بەواندیانەوە کەلەحاڵەتی جەنگەو دژایەتی کردنماندان و، ئەوانەی دژایەتیمان نەکەن درووستە - جگە لەکوفرو خراپەکانیان - خۆشمان بوێن و دۆستایەتیشیان بکەین!

بەڵێ.. ئەم ڕایە بەهەڵە دەزانین و هیچ پێویستیشمان پێی نیە بۆ ئەوەی ئەو دوو حاڵەتەی کەباسمان کردن تێك نەگیرێن، چونکە وەك ڕوونمان کردەوە هەر کامێیان بەئیعتیبارێکی جیا لەوەی ترن و، هەرچۆن بێ هەرکەسێك بڕوای بەخواو پێغەمبەرو بەرنامەکەی نەبێ، یان بڕوای بەیەکێکیان نەبێ بەئیعتیباری بڕوای نەبوون و کوفرەکەی هەر دوژمنی خوایەو، خواش (جل جلاله) فەرموویەتی: ﴿ياأيها الذين آمنوا لاتتخذوا عدوي وعدوكم أولياء..﴾ الممتحنة (١).

ئێستاش کەزانیمان دوژمن و دوژمنایەتی چین و چۆنن، بابچینە سۆراغی وەڵامی پرسیاری دووەم و بزانین داخوا:

٢. چەقی دوژمنایەتی کێیەو بەرەی (باطل) کێیە؟

ئەگەر سەرنجێکی دەقەکانی قورئان بدەین زۆر بەڕوونی دەبینین کەهەروەك چۆن خوای بێوێنەو پەروەردگار - تبارك وتعالى - چەقی دۆستایەتی (مركز الموالاة) ە، شەیتانیش لەعنەتی خوای لێبێ و لێشی بووە، چەقی دوژمنایەتی (مركز المعاداة)ە بۆ ئایین و بەرنامەی خواو پەیڕەوانی. ئەمەش چەند دەقێك لەوبارەوە:

- ﴿ياأيها الناس إن وعد الله حق فلاتغرنكم الحياة الدنيا ولايغرنكم بالله الغرور. إن الشيطان لكم عدو فاتخذوه عدوا إنما يدعوا حزبه ليكونوا من أصحاب السعير﴾ فاطر (٥-٦). واتە: ئەی خەڵکینە بێگومان بەڵێنی خوا ڕاستە، جا بازیانی دنیا هەڵتان نەخەڵەتێنێ و با - شەیتانی - فریودەر فریوتان نەدات سەبارەت بەخوا، بێگومان شەیتان دوژمنی ئێوەیەو ئێوەش بەدوژمنی دابنێن، بەڕاستی کۆمەڵەکەی خۆی بەس بۆیە بانگ دەکات تاکو ببنە خاوەن - وهاوەڵی - ئاگری بڵێسەداری دۆزەخ.
- ﴿وإذ قلنا للملائكة اسجدوا لآدم فسجدوا إلا إبليس كان من الجن ففسق عن أمر ربه أفتتخذونه وذريته أولياء من دوني وهم لكم عدو بئس للظالمين

بەدلا ﴾ الكهف (٥٠)، واتە: کاتێکیش بەفریشتانمان گوت کڕنووش ـ ی ڕێزگرتن ـ بۆ ئادەم ببەن ـ هەموو ـ کڕنووشیان برد جگە لەئیبلیس ئەو لە ـ ڕەگەزی ـ جنۆکە بوو، لەفەرمانی پەروەردگاری دەرچوو، جائایا خۆی و ڕەچەکەی بەدۆست دەگرن لەجیاتی من، لەحاڵێکدا کەئەوان دوژمنی ئێوەن؟! ـ ئەوان ـ خراپترین بەدیل ـ ی خوا ـ ن بۆ ستەمکاران.

■ ﴿استحوذ عليهم الشيطان فأنساهم ذكر الله أولئك حزب الشيطان ألا إن حزب الشيطان هم الخاسرون ﴾ المجادلة (١٩)، واتە: ـ ئەوانە کەمەبەست لەمونافیقەکانە ـ شەیتان خستوونیە ژێر ڕکێفی خۆیەوەو یادی خوای لەبیر بردوونەتەوە، ئەوانە پێڕی شەیتانن، ئاگاداربن! بێگومان هەر پێڕی شەیتانن زیانباران.

■ ﴿وقال الشيطان لما قضي الأمر إن الله وعدكم وعد الحق ووعدكم فأخلفتكم وماكان لي عليكم من سلطان إلا أن دعوتكم فاستجبتم لي فلاتلوموني ولوموا أنفسكم ﴾ إبراهيم (٢٢)، واتە: وە ـ ڕۆژی دوایی ـ کاتێك هەموو شتێك تەواو بوو شەیتان ـ بەپێڕی خۆی گوت: بێگومان خوا بەڵێنی ڕاستی پێدان و منیش گفتی ناڕاستم دانێ! وەمن هیچ دەسەڵاتێکم بەسەرتاندا نەبوو مەگەر ئەوە کەبانگم کردن و ئێوەش بەدەنگمەوە هاتن، جاسەرکۆنەی من مەکەن و سەرکۆنەی خۆتان بکەن...

لەم دەقانەوە دەردەکەوێ کەشەیتانی لەعنەتی و ئیبلیسی نەگریس سەرکردەی بەرەی ناهەق و چەقی دوژمنایەتی کردنی خواو پێغەمبەرو ئیسلام و موسڵمانانە، وەك پێشینان گوتوویانە (خەتی خوار لەبن سەری گای پیر داید)!

بەڵام هەروەك چۆن خوای پەروەردگار ـ وله المثل الأعلى ـ لەڕێی پێغەمبەرانەوە (عليهم الصلاة والسلام) پەیام و بەرنامەی خۆی بۆ مرۆڤایەتی ناردووە، شەیتانیش طاغووتەکانی کردوونە نوێنەری خۆی و لەڕێگای ئەوانەوە ڕێچکەو بیروۆزەکانی خۆی ڕەواج پێداوە، هەربۆیەش خوای پەروەردگار فەرمانبەری پێغەمبەری خۆی ﷺ کردۆتە نیشانەی خواپەرستی و بەندایەتی بۆکرانی و موسڵمانەتی ئینسانەکان، وەك فەرموویەتی: ﴿ فلا وربك لايؤمنون حتى يحكموك فيما شجر بينهم ثم لايجدوا في أنفسهم حرجا مما قضيت ويسلموا تسليما ﴾ النساء (٦٥).

وەبەپێچەوانەشەوە فەرمانبەری کردنی طاغووتی کردۆتە بەڵگەو نیشانەی لاڕێبوون و شوێن کەوتنی شەیتان و ڕەگەڵ پێڕی شەیتان کەوتن وەك دەفەرموێ: ﴿ ألم تر إلى الذين يزعمون أنهم آمنوا بما أنزل إليك وما أنزل من قبلك يريدون أن يتحاكموا إلى الطاغوت وقد أمروا أن يكفروا به ويريد الشيطان أن يضلهم ضلالا بعيدا ﴾ النساء (٦٠).

کەواتە: خوای پەروەردگار لەبەرەی هەق داو شەیتانی بەدرەفتار لەبەرەی (باطل) دا لەئاقار بەکۆ، پێغەمبەری پایەبەرزو ڕێ نیشانەدەرر. طاغووتی گەندەڵ و بێ جەرهەریش

لەبەرانبەر یەکدان، هەربۆیەش خوای زاناو کاربەجێ هەمیشە بەشوێنکەوتووانی ئایینەکەی و کۆمەڵە پاکو سەربەرزەکەی خۆی فەرمووە (حزب اللە) و، بەناڵەقە لەگوێ و پێرو تاقمە زۆرو بێخێروبێر.کانی لاڕێ لەڕاستە شەقامەکەیشی فەرمووە (حزب الشیطان) وەتەنانەت جارێکیش وشەی (حزب الرسول) یان (حزب محمد) لەلایەکو (حزب الطاغوت) لەولاوە لەقورئانی قسەبەجێدا نەهاتوون! چونکە نە (پێغەمبەر ﷺ) لەبەرەی هەقدا و نە (طاغووت) لەبەرەی ناهەقدا هیچ کامیان سەربەخۆیەتییان نیەو هەردووکیان نوێنەرن، ئەویان ئی خوای بەرزو مەزنو، ئەمیشیان ئی شەیتانی بەدو ڕەموزن!

ئێستاش دەتوانین بچینە سەر خاڵی سێیەمی ئەم باسە بزانین:

٢. ناوونیشانی عەقیدەیی و چوارچێوەی سیاسی دوژمنایەتی خوا چی یە؟

هەروەك چۆن ناوونیشانی عەقیدەیی دۆستانی خواو کۆمەڵەکەی وشەی (بڕواداران - المؤمنون) ەو چوارچێوەی سیاسیشیان وشەی (حزب اللە) دیاری دەکات، دوژمن و ناحەزانی خواش بناغەی فیکری و عەقیدەیی کۆبوونەوەیان (کوفر)ەو، چوارچێوەو قەوارەی سیاسیشیان لەگەڵ شەیتان بوونە. کەواتە: دوژمن و ناحەزانی خوا لەڕووی فیکرییەوە بەبێبڕوایان (کافرون) دەناسرێن و کیانی سیاسیشیان لەپشت ئاڵۆی: کۆمەڵی شەیتان (حزب الشیطان) دوە خۆی حەشار داوە. ئەمە بەشێوەی گشتی، بەڵام ئەگەر بمانەوێ چاکترو بەوردی ئەو دوژمن و ناحەزانە بناسین، دەبێ سەرنجێکی خێرا لەهەموو جۆرو شێوەو دەستەو تاقمەکانیان بدەین، چونکە ئەمانە وەك ئەهلی هەق نین لەیەك جۆرو شێوەدا کۆببنەوە کەئەمە بەس بەرهەمی هەقە. بەڵکو ئەمانە بەژمارەی ئەو فیکرەو بۆچوونە ناهەقانەی شوێنیان کەوتوونو بەئەندازەی ئەو طاغووتانەی خۆیان پێ فرۆشتوونو بەقەدەر ڕوو وەیوە لەیەك جیاجیاو ڕەنگاو ڕەنگەکانی (باطل) زۆرو بۆرو جۆراوجۆرن. ئەمەش ڕوونکردنەوەیەکی کورت لەو بارەوە:

دوژمن و ناحەزانی کۆمەڵی خوا بەشێوەیەکی سەرەکی دوو بەشن:

یەکەم: کافران. دووەم: مونافیقان.

دەشتوانین بۆ سەلماندنی ڕاستیی ئەم دابەش کردنە ئەم بەڵگانە بێنینەوە:

أ. هەروەك چۆن بەناوی بڕواداران (مؤمنون) دوە سوورەتێکی قورئان هەیە، بەناوی هەر کام لەکافران و مونافیقانیشەوە بەهەمان شێوە: کەسوورەتی (کافرون) و (منافقون) ن! بەڵام بەناوی دەستەو پێرەکانی تری کوفرەوە سوورەتی تر نین.

ب. خوای کاربەجێ لەسوورەتی (التوبة) و (التحریم) دا بەپێغەمبەری فەرمووە: ﴿ یاأیها النبي جاهد الکفار والمنافقین واغلظ علیهم ومأواهم جهنم وبئس المصیر ﴾ التوبة (٧٣)، وە التحریم (٩). ئەمەش ئەوە دەگەیەنێ کەبەشێوەی

سەرەکی دوژمن و ناحەزانی خواو رێبازو کۆمەڵەکەی ئەم دوو پێرەن.

ج. هەرکام لە (أهل الکتاب) و (مشرکون) بەپێی قورئان هەر لەجۆرێکی کافرانەدان، وەك دەفەرموێ: ﴿ إن الذين كفروا من أهل الكتاب والمشركين في نار جهنم خالدين فيها أولئك هم شر البرية ﴾ البينة (٦).

جائێستا بالەبەر تیشکی چەند ئایەتێکی قورئاندا سەرنجی هەرکام لەم دوو پێرە بێ‌خێرە بدەین:

یەکەم: بێ‌بڕوایان (الکافرون):

ئەوانەن کەبەراشکاوی و بەئاشکرا بێ‌بڕوایی خۆیان بەرانبەر بەئیسلام دەردەبڕن. جاخوای زانا بێ‌بڕوایانی بەخراپترین گیانداروجانەوەر لەقەڵەم داوە وەك فەرموویەتی: ﴿ إن شر الدواب عند الله الذين كفروا فهم لايؤمنون ﴾ الأنفال (٥٥).

ئنجا کافرانیش لەنێو خۆیاندا چەند جۆرێکن:

أ. خاوەن کتێبەکان (أهل الکتاب):

ئەوانەی کەلەئیسلامدا بەخاوەن کتێب ئیعتیبار کراون بەس جوولەکە (یهود) و دیان (نصراني) ن، کەخوای دادگەر لەبارەیانەوە فەرموویەتی: ﴿ قاتلوا الذين لايؤمنون بالله ولاباليوم الآخر ولايحرمون ماحرم الله ورسوله ولايدينون دين الحق من الذين أوتوا الكتاب حتى يعطوا الجزية عن يد وهم صاغرون ﴾ التوبة (٢٩). هەروەها فەرموویەتی: ﴿ وقالت اليهود عزيز ابن الله وقالت النصارى المسيح ابن الله ذلك قولهم بأفواههم يضاهئون قول الذين كفروا من قبل قاتلهم الله أنى يؤفكون ﴾ التوبة (٣٠).

وەك دەبینین خوای زانا جوولەکەو دیانەکان بەبێ‌دین و بێ‌بڕواو لارێ و لاساکەرەوەی کافرانی پێش خۆیانیان لەقەڵەم دەدات! چونکە عەقیدەی ئێستان بەکوڕی خوا لەقەڵەمدان لەئایینە ئەفسانەییەکانی بت‌پەرستی هیندو چینەوە سەری هەڵداوەو جوولەکەو دیانەکانیش لێیان وەرگرتووەو تێکەڵ بەئایینەکانی خۆیانیان کردووە.

ب. هاوبەش‌پەیداکەران (المشرکون):

کەخوای دادگەر لەبارەیانەوە فەرموویەتی: ﴿ ياأيها الذين آمنوا إنما المشركون نجس ﴾ التوبة (٢٨). هەروەها دەربارەی ئەوان و کتێب پێدراوەکان فەرموویەتی: ﴿ إن الذين كفروا من أهل الكتاب والمشركين في نار جهنم خالدين فيها أولئك هم شر البرية ﴾ البينة (٦).

دیارە هەموو جۆرە بت‌پەرست (وثني) ەکانی ئەم رۆژگارەو پێشووش لەبازنەی هاوبەش‌پەیداکەراندا کۆدەبنەوە.

ج. ئاگرپەرست و ئەستێرەپەرستەکان (المجوس، الصابئون):

کەخوای بەرز و مەزن لەچەند شوێنێکدا باسی (صابئة) ی کردووە، بەڵام تەنها لەیەك شوێن باسی (مجوس) ی کردووە، وەك دەفەرموێ: ﴿ إن الذين آمنوا والذين هادوا والصابئين والنصارى والمجوس والذين أشركوا إن الله يفصل بينهم يوم القيامة إن الله على كل شيء شهيد ﴾ الحج (١٧).

شایانی باسە هەندێك لەزانایانیش فەرموویانە (الصابئون) فریشتەپەرستن نەك ئەستێرە و خۆرکەپەرست.

د. خوانەناسەکان (الملاحدة، الزنادقة):

ئەمانەش ئەوانەن کەهەر ئەسڵەن بڕوایان بەهیچ شتێك نیەو خواش ناناسن و بێدینن کەفیرعەون و نەمروود لەم جۆرە بوو ون، خوای بێوێنە لەبارەیانەوە فەرموویەتی: ﴿ أفرأيت من اتخذ إلهه هواه وأضله الله على علم وختم على سمعه وقلبه وجعل على بصره غشاوة فمن يهديه من بعد الله أفلا تذكرون. وقالوا ماهي إلا حياتنا الدنيا نموت ونحيا ومايهلكنا إلا الدهر ومالهم بذلك من علم إن هم إلا يظنون ﴾ الجاثية (٢٣-٢٤).

هـ. هەڵگەڕاوەکان (المرتدون):

ئەمانەش کەسانێکن کەسەردەمێك موسڵمان بوو ون، یان خۆیان وایێشاندارە کەموسڵمانن بەڵام دوایی پاشگەز بوونەوەو بەهۆی وتەو دەربڕینێك یان کردەوەو ڕەفتارێکی کافرانەوە لەئایین دەرچوون. خوای دادگەر لەبارەی ئەم جۆرەی کافران فەرموویەتی: ﴿ إن الذين ارتدوا على أدبارهم من بعد ماتبين لهم الهدى الشيطان سول لهم وأملى لهم ذلك بأنهم قالوا للذين كرهوا مانزل الله سنطيعكم في بعض الأمر والله يعلم إسرارهم. فكيف إذا توفتهم الملائكة يضربون وجوههم وأدبارهم ذلك بأنهم اتبعوا ماأسخط الله وكرهوا رضوانه فأحبط أعمالهم ﴾ محمد (٢٥-٢٩).

بەڵێ ئەم پێنج پێرە کۆمەڵی بێبڕوایان (کافران) پێکدێنن بەدرێژایی مێژوو و ئێستاشی لەگەڵبێ. لەڕاستیشدا ئەگەر سەرنج بدەین ناگونجێ لەم پێنج جۆرە کافرانە زیاتر هەبێ چونکە: ئینسان کەلەڕێبازی خوا لایدا یان هەر خواش ناناسێ و بڕوای بەهیچ شتێك نابێ، کەئەوە حاڵەتی بێدینی و زەندیقیەو لەڕۆژگاری ئێمەدا (ئیلحادو ماددەگەری) پێدەڵێن، یان خوا دەناسێ بەڵام هاوبەشی بۆ بڕیار دەدات، جاچ لەپەرستراویتی (الوهية) یدا کەئەم بەشەیان زیاتر ، وەچ لەپەروەردگاریتی (ربوبية)ەیدا، وەچ لەناوو سیفەتەکانیدا. ئینجا ئەم هاوبەشبڕیاردەرانەش یان شتێکی زەمینی لەگەڵ خوا دەپەرستن یان بەهەرحاڵ دەیکەنە هاوبەشی خوا، وەك بت و صەنەم و

ئەگرو ئینسان و...هتد، یان شتێکی ئاسمانی دەکەنە هاوبەشی خوا جا فریشتەبێ یان ئەستێرە یان خۆرکە، کەئەمەش هەم هەموو جۆرە هاوبەشبەیداکەرەکان و هەم مەجووس و هەم صائیبەکان دەگرێتەوە، وەهەم جولەکەو دیانەکانیش چونکە ئەوانیش بەدەقی قورئان عوزەیرو مەسیح بەکوڕی خوا و هاوبەش لەخوایەتی دەزانن.

دیسان لەلایەکی دیکەشەوە دەتوانین بڵێین: کافرەکان یان هەر بڕوایان بەئایینی خوا نیە، وەك زەندیق و مەجووسی و هاوبەشپەیداکەرو صائیبەکان. یان بڕوایان بەئایینێك هەیە کەبۆکات و قۆناغێکی تری مرۆڤایەتی هاتووەو بۆ ئێستا ناشێ. بەگشتی. سەربارەش دەستکاریش کراوەو گۆڕاوە، وەك خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿ يحرفون الكلم من بعد مواضعه ﴾ المائدة (٤١) کەئەمانەش جولەکەو دیانەکانن. یان ئایینێکی ڕاست (صحیح) یان هەبووە کەئیسلامە بەڵام لێی پاشگەز بوونەتەوە کەئەمانەش هەڵگەڕاوە (مرتد) ەکانن.

ئنجا باسەرنجێکی بەشی دووەمی دوژمن و ناحەزانی خوا و کۆمەڵەکەی بدەین کەدەغەڵ و دووڕووەکانن:

دووەم: موونافیقان:

موونافەقەکان پیسترین جۆری دوژمن و ناحەزانی خوان. بەم بەڵگانەی خوارەوەش ئەم دەعوایە ئیسپات دەکەین:

یەك:

خوای زانار پەنهانبین فەرموویەتی: ﴿ إن المنافقين في الدرك الأسفل من النار ولن تجد لهم نصيرا ﴾ النساء (١٤٥). واتە: بێگومان موونافیقەکان لەپلەی بنەرەی ئاگر. ی دۆزەخ. دان و هیچ یارمەتیدەرێشیان بۆ شك نابەی. دیارە هەروەك چۆن بەهەشت خاوەنی پلان (ذات درجات) ە دۆزەخیش خاوەنی پلەی بەرەو خوار (ذات درکات) ە. جاموونافیقەکان چونکە پیسترین جۆرە کافرو بەزەرترین دوژمن و ناحەزی خوا و ئایین و کۆمەڵەکەیین دیارە شایستەی نزمترین پلەی دۆزەخیشن!

دوو:

لەهەموو قورئانی دوو جاران وشەی (حزب الشيطان) هاتووە ئەویش هەردووك جاران دەربارەی موونافیقەکانە، کەخوای دادگەر فەرموویەتی: ﴿ ألم تر إلى الذين تولوا قوما غضب الله عليهم ماهم منكم ولامنهم ويحلفون على الكذب وهم يعلمون...إستحوذ عليهم الشيطان فانساهم ذكر الله أولئك حزب الشيطان ألا إن حزب الشيطان هم الخاسرون ﴾ المجادلة (١٤-١٩).

ئەمەش ئەگەر شتێك بگەیەنێ ئەوەیە کەئەو دەغەڵ و گەندەڵ و دووڕوو وچەپەڵانە

لەهەموو جۆرە کافرەکانی تر پتر خەسڵەت و پێکهێنەرەکانی پێڕی شەیتانیان تێدا هاتۆتەدی و، پێڕی تەواو عەیاری ئیبلیسن، خوا بیانبڕێ چەندە پیس و نەگریسن!!

سێ:

خوای کاربەجێ هەرکاتێك باسی کافرانی کردبێ لەقورئانیدا بەچەند ئایەتێکی کورت پێناسەی کردوون و کۆتایی بەباس و خواسیان هێناوە، بەڵام کەهاتۆتە سەر باسی ئەو دەغەڵ و خائینانە زۆر بەدرێژی باسی کردوون و تەواو تەواو تیشکی خستۆتە سەر هەموو هەڵس و کەوت و ئاکارو بگرە قسەو تەعبیری بەرو مەجلیسیشیان و تەنانەت زۆر جار قەدو قیافەو ڕەنگ و دیمەن و سەروسیماشیان، بەڵکو هەندێك جار لەمەش بەولاوەتر چووەو هەست و نەستی نێودڵ و نیازو مەبەستی گڵاوی نێو دەروونی لەکوفرو خیانەتدا کوڵاوو هەڵقوڵاویشیان دەخاتەروو!! دیارە ئەمەش دەلالەت لەسەر بەکجار پیسی و زیانبەخشی یان و مەترسی یان دەکات بۆ ئیسلام و ئەهلی ئیسلام.

بەڵێ... کافران بێپەردەو بەڕاشکاری و بێدەمامك و چاوپێچك دێنە پێش و هەر لەدوورەوە دەیانناسی، بەڵام ئەو ساختەچی و فێڵبازانە لەبەر بێغیرەتی و ناجوامێری و نەوێری یان خۆیان لەپشت پەردەی ئیسلام و مسوڵمانەتی حەشار داوەو دێوجامەی[1] کەڵەکچێتی یان لەبەرکردووەو کڵاوی فێڵبازی یان لەسەر ناوەو، بەدووسێ شتی ڕواڵەتی و بۆشیان کەبەناوی مسوڵمانەتی ئەنجامی دەدەن، دەمامکی خۆیانیان کردووەو لەسەنگەری خیانەتی طابووری پێنجەمدا خۆیان لەبۆسە ناوە، وەك سپیە ماری سرو سەگی نهێنی گرو چەقەڵی چەم بۆ هەڵ و دەرفەتێکی ترسنۆکانەی پەلامار خۆیان مەڵاس داوە! بۆیە خوای کاربەجێ و میهرەبان لەقورئانی بەهێزو پێزو خاوەن حورمەت و ڕێزی خۆیدا هێندە گرنگی و بایەخی بەناساندن و پەردەو لێف لەسەر هەڵدانەوەو دەمامك لەسەر ڕووڵادانیان داوە. ئەمەش تاکو مسوڵمانانی دڵساف و بێغەرەزو پاك و چاك بەقسەو چاوو ڕازو دیمەن و ڕواڵەتی بێجەوهەرو دیکۆری بۆش و بێهەناویان فریو نەخۆن و لەخشتە نەچن و، بەتەپکەو تەڵەو داویانەوە نەبن.

بۆوێنە: لەسوورەتی (البقرة) دا لە (٢٠) ئایەتی سەرەتایدا خوای زانا باسی هەرکام لەبڕواداران و بێبڕوایان و مونافیقانی کردووە. لەو (٢٠) ئایەتە (٥) یان بۆ پێناسەی بڕواداران و (٢) یان بۆ کافران تەرخان کراون، بەڵام (١٣) ئایەت بۆ پێناسەو پەردە لەسەر هەڵماڵینی ئەو دەغەڵ و سینەپیس و دڵنەخۆشانە تەرخان کراون. هەروەها سوورەتی (المنافقون) لە (١١) ئایەتی درێژ کە (٢١) دێڕیان گرتووە پێك هاتووە، بەڵام سوورەتی (الکافرون) لەشەش ئایەتی کورت کە (٣) دێڕیان گرتووە!!

---

(١) دێوجامە جۆرە بەرگێکی تایبەتی یە وێنەی باڵندەو گیانداران ئێدایەو ڕاوچی بۆ ڕاوی لەبەری دەکەن.

وەمەگەر چۆن دەنا هیچ سوورەتێکی مەدەنی نیە کەخوا باسی مونافیقەکانی تێدانەکردبێ، بۆ وێنە: (البقرة، آل‌عمران، النساء، المائدة، الأنفال، التوبة، النور، الأحزاب، محمد، الفتح، الحديد، المجادلة، الحشر، المنافقون).

چوار:

هەرکاتێك لەقورئانی‌دا باسی یەکێك لەجەنگەکانی ئیسلام کرابێ لەرۆژگاری پێغەمبەر ﷺ دا حەتمەن باسی ئەو خائین و ناپاکانەش هەر کراوە، چونکە وەك پێشینان گوتوویانە (لەبواریێ لاقی رەش و سپی دەردەکەون) یان وەك عارەب گوتوویانە (الشدائد صقيل الرجال)، واتە: تەنگانەکان دەرخەری جەوهەری پیاوانن، بەڵێ چونکە لەکاتی جەنگ و جیهاددا مەسەلەی بەخشینی ماڵ و سامان و فیداکاری و سەرماو گەرماو برسێتی و تینوێتی و ماڵ و حاڵ بەجێ‌هێشتن و...هتد دێتە پێش دیارە ئەو مەیدان و بوارە چاکترین مەحەك و تەرازووی دەرخستن و هەڵسەنگاندنی ئەو نامەردانەیە! شاعیریش بەخۆڕایی نەیگوتووە:

سوف ترى إذا انجلى الغبار

أفرس تحتك أم حمار!

لێرەش کۆتایی بەم خاڵە دێنین و دەچینە سەر خاڵی چوارەم تاکو بزانین داخوا:

٤. لەواقیعی ئەمڕۆماندا دوژمن و ناحەزانمان کێن؟!

دیارە لەسۆنگەی ئەوەوە کەلەخاڵی پێشوودا لەبەر تیشکی قورئان‌دا سەرنجی دوژمن و ناحەزانمان‌داو چاك لێیان وردبووینەوە، لێرەدا زۆر پێویستیمان بەشیکردنەوە ناکات. چونکە قورئان فەرمایشتی ئەزەلی و ئەبەدەی خوایەو خوای زاناو پەنهان‌بین هەموو چاخ و سەردەم و رۆژگارەکانی تێدا رەچاوکردوون، مادام بەپانایی زەمین و درێژایی زەمان بۆ هەموو مرۆڤایەتی ناردووە، وەلەراستی‌دا دوژمن و ناحەزانی خواو ئیسلام و موسڵمانان لەماهیەت و جەوهەردا لەهەموو چاخ و قۆناغەکانی مێژوودا هەریەکن و ئەوەی گۆڕانی بەسەردا دێ تەنها دیکۆرو رواڵەتیان و ئەو تابلۆو درووشمانەیانن کەخۆیانیان پێ‌دەناسێنن، بۆیە هەر بەکورتی دەڵێین:

لەواقیع و رۆژگاری ئەمڕۆماندا دوژمن و ناحەزانی خواو ئێمان هەموو ئەوانەن کەدژی: ١. خوا (سبحانه وتعالى)، ٢. پێغەمبەر ﷺ، ٣. ئیسلام، ٤. موسڵمانان، بن یان دژی هەرکامێکیان، واتە هەرکام لەم چوارانە، کەواتە:

أ. مونافیقەکان.

ب. جوولەكەكان.

ج. دیانەكان.

د. هاوبەشپەیداكەرەكان، كەهەموو جۆرەكانی بتپەرستەكانن وەك هیندۆكی و بوودی و كۆنفشیۆسی و... هتد.

هـ. زەندیق و بێدین و خوانەناس و ماددە پەرستەكان.

و. مەجووسییەكان.

ز. صائیبەكان.

ح. هەڵگەڕاوەكان. كەلەوڵاتی ئێمەو سەرتاسەری جیهانی ئیسلامیشدا، هەركام لە كۆمۆنیستەكان و ماركسیەكان و سۆشیالیستەكان و ناسیۆنالیستەكان و دیمۆكراسییەكان. كەبەزاراوەی ئەمڕۆ سەرجەم (لائیك) یان (سیكۆلاریست) یان (عەلمانی)[1] یان پێدەگوترێ ، كەم و زۆر دەچنە خانەی هەڵگەڕاوەكان (المرتدون) چونكە خاڵی هاوبەش (القاسم المشترك) ی هەموو ئەو پێڕو تاقمانە بریتییە لەڕازی نەبوونیان بەوە كەئیسلام بەرنامەی هەمەلایەنی ژیانی تاك و كۆمەڵ بێ، جابێگومان ئەمەش ڕاستەوخۆ ڕەفزكردنی فەرمانڕەوایەتی خوا (حاكمیة الله) یە، بەهۆی ڕەتكردنەوەی سەروەری و باڵادەستی ی ئایین و بەرنامەكەی!

بۆیەش دەڵێین (كەم و زۆر) و نەمان گوتوە (تێكڕایان). چونكە زۆر لەوانە هەرچەندە هەڵوێستەكەشیان (كوفر)ە، بەڵام لەبەر عوزرێكی وەك نەفامی و بێئاگایی، یان ناچاری و ترس...هتد ناتوانرێ حوكمی كوفریان بەسەردا بدرێ، چونكە ئاشكرایە كە بۆچەسپاندنی حوكمی كوفر بەسەر یەكێكدا دەبێ هەم پێویست كەرەكان (موجبات) ی هەبن و هەم پەرچەكان (موانع) یشی لاچووبن، بۆیە زانایان وەك بنچینەیەكی شەرعی لەو بارەوە فەرموویانە: (قد یكون قول الرجل أو فعله كفرا ولیس الكافر لعدم وجود شروطه، أو لعدم إنتفاء موانعه) واتە: (جاری وا هەیە قسەی ئینسان یان كردەوەی كوفرە، بەڵام بەكافر دانانرێ لەبەر نەهاتنەدی مەرجەكانی یان لانەچوونی پەرچەكانی)[2].

ئێستاش بابچینە سۆراغی وەڵامی پرسیاری پێنجەم و كۆتایی و بزانین داخوا:

---

(١) ئەم وشەیە كەزۆر كەس بە (عیلمانی) گۆی دەكەن، مەعنای (لائیك) و (سیكۆلاریست) ە، واتە: دنیایی و بێدینی.

(٢) بڕوانە: (الإیمان) ی د. محمد نعیم یاسین، ل١٧٦-١٧٩؛ (صحیح مسلم بشرح النووي) ب١٧، ل٧٢؛ (شرح العقیدة الطحاویة) ل٣٥٧-٣٥٨؛ (الزواجر عن إقتراف الكبائر)ی إبن حجر الهیثمي، ب١، ل٢٨، وەسەرنجی بەشی سێیەم (بیروباوەڕ) ی ئەم كتێبە بدە.

٥. هەڵوێستمان لەئاستیان‌دا دەبێ چۆن بێ؟!

لەوەڵامی ئەم پرسیارەش‌دا هەر بەکورتیی و پوختی دەڵێین:

هەڵوێست و هەڵس و کەوتمان لەگەڵ دوژمن و ناحەزانی خواو خۆماندا دوو هۆکار (عامل) ی سەرەکی دیاری دەکەن و، لەحاڵێکەوە بۆ حاڵێک و لەجۆرێکەوە بۆ جۆرێکی‌تر دەیگۆڕن. یەکەمیان: ئەو قۆناغەی کەخۆمان و کارو خەباتی ئیسلامی‌یەمانی تێدایە، کەتاڕاددەیەکی باش لەبەشی حەوتەم (شێوازەکانی کاری ئیسلامی) دا تیشکمان خستۆتە سەری و ڕوونمان کردۆتەوە کەلەهەر قۆناغێک‌دا شێوازی کاری ئیسلامی و شێوەی هەڵوێست و ڕەفتاری لەگەڵ دەوروبەردا دەبێ چۆن بێ.

دووەم لەو دوو هۆکارە: بریتی‌یە لەجۆرو شێوەی هەڵوێست و ڕەفتاری دوژمن و ناحەزانمان لەگەڵ ئێمەدا، چونکە هەرچەندە دوژمن و ناحەزیش بن و وەک بیروباوەڕو مەبدەئیان بەئەهلی کوفریان بزانین و، لەڕووی بەرنامەو فیکرو عەقیدەیانەوە بەیەک چاو سەیریان بکەین، بەڵام لەڕووی هەڵوێست و هەڵس و کەوتمانەوە لەگەڵیاندا، دیارە جیاوازی‌یان لەنێودا هەیەو جۆراوجۆرن و، ئەوانەیان کەلەگەڵمان تەبار لەبارن و دژایەتی و خراپەمان ناکەن، دیارە کێشانەو پێوانەیەکی تریان لەگەڵ دەکرێ، خوای کاربەجێش لەو بارەوە فەرموویەتی: ﴿ لاينهاكم الله عن الذين لم يقاتلوكم في الدين ولم يخرجوكم من دياركم أن تبروهم وتقسطوا إليهم إن الله يحب المقسطين، إنما ينهاكم الله عن الذين قاتلوكم في الدين وأخرجوكم من دياركم وظاهروا على إخراجكم أن تولوهم ومن يتولهم فاولئك هم الظالمون ﴾ الممتحنة (٩.٨).

هەروەها دەربارەی جیاوازیی نێوان جوولەکەو دیانەکان ـ یان هەندێک لەدیانەکان لەسەر ڕای زۆر لەتوێژەرەوانی قورئان کەدەڵێن ئەم ئایەتانە تایبەتن بەوانەو گشتی نین بۆ هەموو دیانەکان وە واپێ‌دەچێ ئەم ڕایەش بەهێزتر بێ و واقیعیش پشتگیری‌ی دەکات ـ بەهۆی جیاوزیی هەڵوێستیانەوە لەئاقار ئیسلامدا فەرموویەتی: ﴿ لتجدن أشد الناس عداوة للذين آمنوا اليهود والذين أشركوا ولتجدنهم أقربهم مودة للذين آمنوا الذين قالوا إنا نصارى ذلك بان منهم قسيسين ورهبانا وانهم لايستكبرون وإذا سمعوا ماأنزل إلى الرسول ترى أعينهم تفيض من الدمع.. ﴾ المائدة (٨٢.٨٥).

کۆتایی ئەم باسەش بەم تێبینی‌یە دێنین:

کەلەم خاڵی پێنجەمەدا گوتمان: (هەڵوێست و هەڵس و کەوتمان لەگەڵ دوژمن و ناحەزانی خواو خۆماندا دوو هۆکاری سەرەکی دیاری دەکەن و لەحاڵێکەوە بۆ حاڵێک و لەجۆرێکەوە بۆجۆرێکی‌تر دەیگۆڕن) مەبەستمان پێ: هەڵوێستی کردەیی (عملي) یە، نەک هەڵوێستی مەبدەئی و عەقیدەیی و فیکری، کەوەک زۆرجار تەئکیدمان کردۆتەوە، ئەمە گۆڕانی بەسەردا نایەت و ئەهلی کوفرو نیفاق هەتا دەست لەکوفرو نیفاقی خۆیان هەڵنەگرن، هەرچۆنێ‌بن لەڕووی عەقیدەیی و مەبدەئی‌یەوە هەر بەدوژمن و ناحەزی خواو خۆمانیان دەزانین.

٣٠/ڕەمەزان/١٤١٦، ١٩/شوبات/١٩٩٦، مەریوان

بەشی یازدەهەم

ئامانج (الهدف)

ڕێخۆشکردن

مەبەستمان لەئامانجی کاری ئیسلامی ئەو ئەرك‌و کارو چالاکی‌یانەیە کەکۆمەڵی موسڵمان لەژیانی دنیای‌دا وەك ئەرك (وظیفة) ی سەرشانی پێ‌ی هەڵدەستێ‌و جێ‌بەجێ‌ی دەکات، جادەتوانین بڵێین هەرکام لە:

١. بەندایەتی بۆخواکردن (العبودیة لله تعالی).
٢. جێ‌نشینایەتی‌کردنی خوا لەسەر زەوی (خلافة الله علی الأرض).
٣. هەڵگرتنی سپاردەی خوا (حمل أمانة الله).
٤. دەرچوون لەتاقی‌کردنەوەی ژیانی دنیا.
٥. ئاوەدانکردنەوەی زەمین (عمارة الأرض).
٦. چەسپاندنی دادگەری (تحقیق العدالة) لەنێو مرۆڤایەتی‌دا لەسەر زەوی.
٧. بەرپاکردنی بەرنامەی خوا (إقامة دین الله).

چەند ئەرك‌و کارێکن . کەلەڕاستی‌دا هەموویشیان هەر دەبنە یەك شت‌و هەموویان چەند ڕوێکی یەك حەقیقەتن . کەخوای کاربەجێ‌و دادگەر بەمرۆڤایەتی سپاردوون. بەڵام ئاشکرایە کەتەنها کۆمەڵی موسڵمان تواناو شایستەیی ئەنجام‌دان‌و جێ‌بەجێ‌کردنیانیان هەیە.

کەواتە باهەرکام لەم حەوت خاڵە بەکورتی بتوێژینەوە. تاکو ئەرك‌و ئامانجی کۆمەڵی موسڵمانانمان لەسەر زەمین بۆ ڕوون ببێتەوە:

١- بەندایەتی بۆخوا کردن (العبودیة لله):

دیارە خوای پەروەردگار خاوەنی هەموو ناوو سیفەتێکی بەرزو پەسندەو یەکێك لەناوە جوان‌و چاکەکانی‌و لەسیفەتە بەرزە پەسندەکانیشی بریتی‌یە لەکاربەجێ‌یی (حکیم). بەپێ‌ی ئەم سیفەتە بەرزەش نابێ هیچ کام لەدروستکراوانی خوا . هەروەك قسەو کردەوەکانیشی . لەحیکمەت‌و ئامانج خاڵی بن. ئینسانیش کەهەڵبژاردەی دروستکراوەکانی‌و شاگوڵی باغی کائیناتە بەهەمان شێوە چاکتریش. جائەو ئامانج‌و حیکمەتەی کەخوای کاربەجێ‌و زانا ئینسانی بۆ دروست کردووە کەبۆخۆی لەخۆی‌دا‌و بۆخۆی بیهێنێتەدی بریتی‌یە لەبەندایەتی (العبودیة) وەك لەچەندان دەقی قورئان‌و سوننەت‌دا باس‌کراوە، بۆ وێنە:

■ ﴿ وماخلقت الجن والإنس إلا لیعبدون ﴾ الذاریات (٥٦).

- ﴿ وما أرسلنا من قبلك من رسول إلا نوحي إليه أنه لا إله إلا أنا فاعبدون ﴾ الأنبياء، (٢٥).
- ﴿ ولقد بعثنا في كل أمة رسولا أن اعبدوا الله واجتنبوا الطاغوت.. ﴾ النحل (٣٦).
- لەسوورەتی (الأعراف) یش دا کەبەسەرهاتی کۆمەڵێك لەپێغەمبەران علیهم الصلاة والسلام دەگێڕێتەوە کە (نوح) و (هود) و (صالح) و (شعیب) ن. هەموویان وەك (کۆرس) یەك ئەم ڕستەیە دووبارە دەکەنەوە: ﴿ ..یاقوم اعبدوا الله مالكم من إله غیره.. ﴾!!
- هەروەها لەسوورەتی (الشعراء) یش بەهەمان شێوە هەرکام لە (نوح) و (هود) و (صالح) و (لوط) و (شعیب) چاکترین صەڵات و سەلامی خوایان لەسەربێ وەك کۆرسێك ڕستەی: ﴿ إني لكم رسول أمين، فاتقوا الله وأطيعون ﴾ دووبارە دەکەنەوە.

ئنجا شتێکی ئاشکرایە کەبەندایەتیی (العبودیة) و پەرستن (العبادة) یش، دەروون‌ودەر (باطن وظاهر) ی ئینسان و هەموو لایەنەکانی ژیان و گوزەرانی دادەگرێ و، هیچ کەلێن و بۆشاییەك لەگوزەرانی ژیانی و هیچ وردەدرشتێك لەجموجۆڵ و چالاکی و هەڵس و کەوتەکانی ناهێڵێتەوە کەسەری پێ‌نەدات و بەمۆری خۆی مۆری نەکات، بۆ ئەوەی هەچ کەس هیچ بڕبیانوویەکی نەبێ کەخۆی گیرۆدەی داوی هاوبەش‌پەیداکردن (الشرك) بکات و سەری خۆی بەزەلکاوی بت‌پەرستی بکات.

دەشتوانین بۆ کورت کردنەوەی مەبەست بڵێین:

بەندایەتی بۆخواکردن و پەرستنی هەردووك بازنەی درووشمەکان (شعائر) و بەرنامەکان (شرائع) دەگرێتەوە، دەبێ ئینسان ئەگەر بیەوێ ببێتە بەندەو پەرستارێکی ڕاستەقینەی خوا هەم درووشمەکان. وەك نوێژو ڕۆژوو حەج و زیکرو دوعاو نەزرو قوربانی و...هتد و هەم بەرنامەو یاساو دەستوورەکانی لایەنە جۆراوجۆرەکانی ژیانی - وەك سیاسەت و ئابووری و کۆمەڵایەتی و فەرهەنگی و جەنگ و ئاشتی و...هتد - بەس لەخوای پەروەردگارەوە وەربگرێ و تەنها بۆویش ئەنجامیان بدات.

شایانی باسیشە درووشمەکان (شعائر) زیاتر بەلایەنی شەخسی و مەعنەوی ئینسانەوە پەیوەستن و یاسار دەستوورەکان (شرائع) یش زیاتر پەیوەندەی بەلایەنی کۆمەڵایەتی و ماددەی ئینسانەوە هەیەو، پێکەوەو بەهەردووکیشیانەوە ئەبێ ئەو بەندایەتی و خواپەرستی‌یە نایەتەدی کە (خوا) فەرمانی بەبەندەکانی کردووە بۆی ئەنجام بدەن. هەربۆیەش لەکاتێك‌دا پێغەمبەر ﷺ ئەم ئایەتەی دەخوێندەوە: ﴿ إتخذوا أحبارهم ورهبانهم أربابا من دون الله.. ﴾ التوبة (٣١) (عدي بن حاتم الطائي) هاتە خزمەتی و خاچێکی زیوینی لەمل‌دابوو گوتی: ﴿ إنهم لم يعبدوهم ﴾ ئەوان - واتە جوولەکەو دیانەکان - حیبرو ڕاهیبەکانیان نەدەپەرست! پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ﴿ بلى إنهم حرموا

عليهم الحلال وأحلوا لهم الحرام فاتبعوهم فذلك عبادتهم إياهم ﴾ واتە: با! ئەوان ـ واتە پێشەوا ئاینییەکانی جوولەکەو دیانەکان ـ حەڵاڵیان لێحەرام دەکردن و حەرامیان بۆ حەڵاڵ دەکردن و ئەوانیش شوێنیان دەکەوتن، جائەوە پەرستنی ئەوان ـ واتە خەڵکەکە ـ بوو بۆیان. رواه أحمد والترمذي[1].

واباشە کۆتایی ئەم باسەش بەم فەرموودە مەزنەی پێغەمبەر ﷺ بێنین کە موعاذی کوری جەبەل خوا لێی رازی بێ لێی دەگێڕێتەوە: ﴿ كنت ردف النبي ﷺ على حمار فقال: يامعاذ هل تدري ماحق الله على عباده وماحق العباد على الله؟ قلت: الله ورسوله أعلم. قال: فإن حق الله على العباد أن يعبدوه ولايشركوا به شيئا، وحق العباد على الله أن لايعذب من لايشرك به شيئا. فقلت: يارسول الله أفلا أبشر الناس؟ قال: لاتبشرهم فيتكلوا ﴾ متفق عليه. واتە: لەپشت پێغەمبەرەوە ﷺ سواری گوێدرێژێك بووبووم فەرمووی: ئەی موعاذ! دەزانی هەق و مافی خوا لەسەر بەندەکانی و هەق و مافی بەندەکان لەسەر خوا چییە؟ گوتم: خواو پێغەمبەرەکەی زاناترن. فەرمووی: بێگومان هەقی خوا بەسەر بەندەکانەوە ئەوەیە کەبیپەرستن و هیچ هاوبەشی بۆ پەیدا نەکەن، وەهەقی بەندەکان لەسەر خوا ئەوەیە کەهەرکەسێك هیچ هاوبەشی بۆ پەیدانەکات سزای نەدات. گوتم: ئەی پێغەمبەری خوا! ئایا مزدە بەخەڵکی نەدەم؟ فەرمووی: مژدەیان مەدەیە، چونکە پشتێنەی لێدەکەنەوە ـ وبەس پشت بەلایەنی فیکری و عەقیدەیی خوابەیەکگرتن (توحید) ەکەیان دەبەستن و لایەنە کردەیی یەکەی لێفەرامۆش دەکەن ..

٢- جێنشینایەتی‌کردنی خوا لەسەر زەوی (خلافة الله على الأرض):

ئەمیش یەکی ترە لەو ئەرکە گرنگانەی کەخوای کاربەجێ بەئینکرای ئینسانەکانی سپاردووە بەلام بێگومان جگە لەمسولمان هیچ کەس شایستەی جێبەجێکردنی نیە. ئەمەش چەند دەقێك لەم بارەوە:

- ﴿ وإذ قال ربك للملائكة إني جاعل في الأرض خليفة ﴾ البقرة (٣٠).
- ﴿ هو الذي جعلكم خلائف في الأرض ﴾ فاطر (٣٩).
- ﴿ ثم جعلناكم خلائف في الأرض من بعدهم لننظر كيف تعملون ﴾ يونس (١٤).
- ﴿ إن الدنيا حلوة خضرة وان الله تعالى مستخلفكم فيها فينظر كيف

(١) بڕوانە: تەفسیری ئیبنو کەثیر، ب٢، ل٣٤٩؛ صفوة البيان لمعاني القرآن، ل١٩١-١٩٢.

تعملون.﴾ رواه مسلم.

دیارە مەبەستیش لەجێنشینایەتی کردنی کەسێك ئەوەیە کەبەگوێرەی ئەمرو نەهی و تەوجیهاتی وی بەرێوەبچێ. کەواتە: بەندایەتی بۆ خواکردنو جێنشینایەتی خواکردن لەسەر زەوی هەردوکیان یەکن، چونکە هیچ کامێکیان بەبێ پەیڕەوی کردن لەئایینو بەرنامەی خوا لەبوارەکانی تاکیو کۆمەڵیو مەعنەویو ماددیو شەخسیو سیاسیو... هتد دا نایەتەدی، هەربۆیەش خوای کاربەجێ لەنێو هەموو بوونەوەرو کائینات دا پەیامو بەرنامەی تایبەتی ی لەرێگای پێغەمبەرانی پایەبەرزیەوە بەس بۆ ئینسانەکان ناردووە، چونکە ئەو ئەرك و کارە تایبەتیو گرنگەی کەبەئینسان سپێرراوە لەسەر زەوی پێویستی ی بەبەرنامەو پەیامو تەوجیهاتی تایبەتیش دەکات، خوای کاربەجێش دەربارەی حیکمەتی ناردنی پێغەمبەران فەرموویەتی: ﴿رسلا مبشرین ومنذرین لئلا یکون للناس علی الله حجة بعد الرسل.﴾ النساء، (١٦٥).

٣ـ هەڵگرتنی سپاردەی خوا (حمل أمانة الله):

ئەمەیش یەکی دیکەیە لەو ئەرکانەی کەخوای بەرزو مەزن بەئینسانەکانی سپاردووە لەسەر زەوی، یان راستتر بڵێین: رونکی ترو دیونیکی تر لەو ئەرك و ئامانجانەی کەئینسان بۆ هێنانەدی ی خولقێنراوە، بەڵام بێگومان جگە لەمسوڵمانان کەسی دیکە شایستەیی جێبەجێ کردنی نیە. خوای زانا لەو بارەوە فەرموویەتی : ﴿إنا عرضنا الأمانة علی السموات والأرض والجبال فأبین أن یحملنها وأشفقن منها وحملها الإنسان إنه کان ظلوما جهولا. لیعذب الله المنافقین والمنافقات والمشرکین والمشرکات، ویتوب الله علی المؤمنین والمؤمنات وکان الله غفورا رحیما﴾ الأحزاب (٧٢ـ٧٣). واتە: ئێمە ئەمانەتمان راناواند لەسەر ئاسمانەکانو زەوی و شاخەکان. بەڵام ئامادە نەبوون هەڵی بگرنو لێی ترسان! وەئینسان هەڵی گرت بێگومان ئەویش ستەمکارو نەفامە. بۆ ئەوەی خوا موناڤیقانی پیاوو ئافرەتو هاوبەشپەیداکەرانی پیاوو ئافرەت جەزرەبە بدات، وەبۆئەوەی خوا تۆبە لەبڕوادارانی پیاوو ئافرەت قبووڵ بکات، وەخوا لێبووردەو میهرەبانە.

زاناو توێژەرەوانی قورئان دەربارەی تەفسیری وشەی (أمانة) کەلەئایەتی (٧٢) ی سوورەتی (الأحزاب) دا هاتووە قسەی زۆریان کردووە، بەڵام هەموو قسەو بیرو رایەکان لەدوو (را) یاندا کۆ دەبنەوە:

رای یەکەم:

مەبەست لە (أمانة) ئەو ئایینو بەرنامەیە کەخوای کاربەجێ بۆ ئینسانی ناردووە

تاکو لەسەر زەمین پیادەی بکات. جا هەندێك لەتوێژەرەوان بەرنامەی (تکالیف) تەعبیر لەو بەرنامەیە دەدەنەوەو هەندێکیشیان بە (فروض) و هەندێکیان بە (طاعة) و هەندێکیان بە (صلاة وصوم...الخ)...

ڕای دووەم:

مەبەست لە (أمانة) ئەو خەسڵەت و تایبەتمەندیانە (خصائص) ن کە ئیمتیازی ئینسانن بەسەر باقی کائیناتی نێو بوونەوەردا یان لانی کەم بەسەر زۆربەیاندا، وەك (عەقڵ) یان (ویستی ئازاد)...

بەڵام بەڕای بەندە ڕای یەکەم و دووەم سەرەنجام یەك دەگرنەوە. چونکە ئەوەی کەئاسمانەکان و زەوی و شاخەکان نەیانتوانیوە هەڵی بگرن کە (بەرنامە)ی خوایە، هۆی بەرچەکەی ئەوەیە کەئاسمانەکان و زەوی و شاخەکان ئەو تایبەتمەندیانەیان تێدانیین کەوایان لێ بکەن شایستەیی ئەو کارەیان هەبێ، وەلەڕاستیدا وشەی ﴿ فَأَبَيْنَ ﴾ش هەر شێوەیەکە لەتەعبیر لێدانەوەی ئەو ڕاستییە ئەگەرنا هیچ دروستکراوێکی خوا لادەر جیمی لەئاست فەرمانەکانیدا نیە! دیسان ئینسانیش بۆیە ئەو ئیمتیاز و تایبەتمەندیانەی پێدراون کەشایستەیی هەڵگرتنی ئەو کۆڵەو جێبەجێ کردنی ئەو ئەرکە گرنگەو مەزنەی هەبێت، کەواتە:

دەگونجێ بڵێین: ئەو ئەمانەتە کەسەرلەبەری بوونەوەر بەئاسمانە زەبەلاحەکانی و زەمینی پڕ وردەکاری و شاخ و چیای سەختییەوە لەبەرانبەریدا بەچۆك داهات و ترسی و لەرزی و نەیتوانی هەڵی بگرێ. چونکە خوا بۆئەوەی دروست نەکردوون. هەر بریتییە لەهەمان ئەو حەقیقەتەی کەلەخاڵی دووەمدا باسمان کرد، واتە بەندایەتی کردنی خوا و جێنشینایەتی کردنی و بەڕێوەبردنی ئایین و بەرنامەکەی! وەئینسانیش بەهۆی ئەو سیفەت و ئیمتیاز و تایبەتمەندیانەیەوەیە کەشایستەیی بەڕێوەبردنی ئەرکێکی هێندە گرنگ و مەزنی هەیە، مادام وایێ دیارە ئەو ئیمتیاز و تایبەتمەندیانەش کەئەو پلەوپایە و کەسایەتییە بەرز و بالأیانەیان بۆ ئینسان مەیسەرکردووە، دیسان سپاردەو ئەمانەتێکی قورس و گەورەن و، بەلەجێی خۆیاندا بەکارنەهێنانیان و سوپاس لەسەر نەکرانیان ئینسان هۆی ستەم و نەفامی (الظلم والجهل) ی بەنێوچاواندوە دەنرێ کەدیارە (ستەم) تەعبیر لەتێکچوونی هێزی کردەیی (القوة العملية) ی ئینسان دەداتەوەو، نەفامی) ش لەتێکچوونی هێزی فیکری (القوة الفكرية) ی، بەڵێ ژیانی ئینسان و دنیا بە (ظلم وجهل) تێك دەچێ و، بەزانیاری و داد (العلم والعدل) یش ئاوەدان دەبێتەوە!

ڕەبەندە وای بۆدەچێ کەناسکرانی مونافیقەکان و موشریکەکانیش دوابەدوای ئایەتی (ئەمانەت) ئاماژە بۆ ئەوانە کەبەهۆی تێکچوونی هێزی کردەیییان. کەمونافیقەکانن. وهێزی فیکرییان. کەهاوبەش پەیداکەرەکانن. دووچاری خەشم و تووڕەیی و ئەشکەنجەی خوای دادگەر دێن، چونکە مونافیقەکان گیروگرفتیان نەزانی (جهل) نیە بەڵکو

نەتوانینەو. هاوبەش پەیداکەرەکانیش دەردیان لەعەقڵ و عیلم و تێگەیشتنیان دایە. دیسان دەشگونجێ بڵێین: مونافیقەکان نموونەی زەقی ئەوانەن کەبەهۆی خیانەت لەئەمانەتی (هیدایەت) ی خواوە ڕیسوا دەبن. چونکە دەزانن ئایین چییەو پشت گوێشی دەخەن. هاوبەش پەیداکەرەکانیش نموونەی زەقی ئەوانەن کەبەهۆی خیانەت و ناپاکی لەتایبەتمەندی یەکانی ئینسان و بەزایەدان و بەکارنەهێنانیان لەشوێنی خۆیاندا زەبوون و سەرشۆڕ دەبن. چونکە ئەگەر عەقڵ و هۆش خۆیانیان بەکارهێنابا و بەلاساکردنەوەو شوێن کەوتنی کوێرانە وازیان نەهێنابا تووشی بتپەرستی نەدەبوون!

وەبرواداریش کەخوا لێیان دەبوورێ و بەزەیی یان لەگەڵ دەنوێنێ نموونەی ئەو جۆرە ئینسانانەن. بەڵکو هەر ئەوان ئەو جۆرە ئینسانانەن. کەهەردووک ئەمانەتی شەریعەت و فیطرەتیان پاراستوون و، هەردووک هێزی فیکری و کردەیی خۆیانیان لەشوێنی خۆیاندا بەکارهێناون و بەئەرك و کاری بەندایەتی و جێنشینایەتی و ئەمینداریتی خوای بەرزو مەزن هەستاون!!

خوایە بەلوتفی خۆت لەریزی ئەوانە و بەڵکو لەریزی پێشەوەی ئەوانەمان حیساب بکە کەبەڕاستی بەندەو جێنشین و ئەمینداری تۆن لەسەر زەمین و هێندەی نووکی دەرزیش خیانەت لەهیچ ئەمانەتێك ناکەن! ئامین.

٤- دەرچوون لەتاقیکردنەوەی ژیانی دنیا:

خوای دادگەر لەوبارەوە فەرموویەتی: ﴿ تبارك الذي بيده الملك وهو على كل شيء قدير الذي خلق الموت والحياة ليبلوكم أيكم أحسن عملا وهو العزيز الغفور ﴾ الملك (٢.١). واتە: بەرزی و پیت و پێزو بەرقەراری بۆ ئەو زاتەی کەموڵك هەر بەدەست وی یەو لەسەر هەموو شتێکیش بەتوانایە. ئەوەی کەژیان و مردنی ڕەخساندوون تاکو تاقیتان بکاتەوە کامتان کردەوەی باشترە. وەئەو زاڵ و لێبووردەیە.

بەڵێ... ڕووێکی تری ئەو ئەرك و ئامانجەی کەئینسانی لەسەر زەمین بۆ خوڵقێنراوەو، بەس ئیماندارانیش توانا و لێوەشاوەیی وەدی هێنانیان هەیە، بریتی یە لەدەرچوون لەتاقی کردنەوەی ژیانی سەرزەمین، چونکە ژیانی ئینسان لەسەر زەمین دەرفەتێکە تێیدا تاقی دەکرێتەوە، بەڵام لەسۆنگەی ئەوەوە کەبابەت (موضوع) ی تاقی کردنەوەکە کردەوەی چاکتر (أحسن عملا) ە. ئەویش وەك زانا و توێژەرەوانی قورئان فەرموویانە: بریتی یە لەڕاستتر و پاکتر (أصوبه وأخلصه)، وەلەبەر ئەوەی کەڕاستبوون (صواب) ی کردەوان و پاك (خالص) بوونیشیان تەنها و تەنها لەڕێگای: خوایی مەبەست بوون (الإخلاص) و شوێن کەوتنی پێغەمبەر (اتباع النبي ﷺ) ەوە مسۆگەر دەبێ. لەبەر ئەم هۆیانە کەباس کران جگە لەکۆمەڵی مسوڵمانان و شوێن کەوتووانی سەروەری پێغەمبەران (موحەممەد ﷺ) هیچ گەل و کۆمەڵێکی تر شایستەیی دەرچوونیان لەو تاقی کردنەوە

نیە. چونکە، وەك گوتمان خوای کاربەجێ بایەتی ئاقی کردنەوەی ئینسانی بەکردەوەی ڕاست و پاك داناوە، ئەم دوو مەرجەی کردەوانیش بەس لەگەڵ (إصابة) و (إخلاص) دان و ئەمانیش تەنهاو تەنها لەدوو سەرچاوەی ڕوونی خوابەیەکگرتن (التوحيد) و پەیڕەوی لەپێغەمبەرکردن (إتباع النبي ﷺ) هەڵدەقوڵێن. دیارە ئەم دووانەش بەس لەئیسلام‌دا چنگ دەکەون!!

ەـ ئاوەدانکردنەوەی زەمین (عمارة الأرض):

خوای زانا لەو بارەوە فەرموویەتی: ﴿ قال يا قوم اعبدوا الله مالكم من إله غيره هو أنشأكم من الأرض واستعمركم فيها ﴾ هود (٦١)، واتە: ...گوتی ئەی گەلەکەم! خوا بپەرستن چ خوای ترتان نین جگە لەوی. هەر ئەو لەزەمین پێی گەیاندوون و بۆ ئاوەدان کردنەوەیشی لەوێ داناون..

دیارە مەبەست لەئاوەدانکردنەوەی زەمین بەهرەمەندبوونی ئینسانەکانە لەخێرو بێرو ئازو نیعمەتەکانی و سوود لێوەرگرتنیانە بەچاکترین شێوە بۆ گەشەپێدانی ژیانی مرۆڤایەتی لەسەر زەمین لەهەردووك بواری ماددی و مەعنەوی‌دا. چونکە بەپێچەوانەی بیروبۆچوونی ڕێچکەو بیردۆزە مرۆڤزادەکان ئیسلام دەڵێ ئینسان لەگڵی زەوی و گیان (روح) پێکی خوایی پێکهاتووە: ﴿ إني خالق بشرا من طين فإذا سويته ونفخت فيه من روحي ﴾ ص (٧١-٧٢). کەوابێ پێویستە ژیان و گوزەران و شارستانیی (حضارة) بەکیشی لەسەر هەرکام لەم دوو شادەمارە بنیاد بنرێ و، هەردووك لایەنی ڕووحی و ماددی تێدا ڕەچاوبکرێن، ئەگەرنا لاتەنی و لاسەنی و خوارو خێچ دەردەچێ!

ئنجا بەتەئکید بەتەئکید ئاوەدانکردنەوەی زەمینیش بەو شێوەیەو بەو هاوسەنگی (توازن)ەی نێوان ڕووح و ماددەو وەحی و عەقڵ و دنیاو قیامەت تەنهاو تەنها بەهۆی پیادەکردنی بەرنامەی کۆتایی‌یەوە مەیسەر دەبێ. ئەو بەرنامە کۆتایی‌یەی خوا کەبەدوایین پێغەمبەری خۆی‌دا ناردوویەتی. کەئەمیش بەس لەوزەی کۆمەڵی مسوڵمان دایە، چونکە بەس ئەوان پەیڕەوی قورئان و شوێن کەوتووی سەروەری پێغەمبەرانن (صلى الله عليه وسلم). کەواتە: ئاوەدان کردنەوەی زەمینیش بەمەعنای ڕاستەو دروستی ئەرك و ئەمانجێکە بەس بەکۆمەڵی مسوڵمان دێتەدی.

٦- چەسپاندنی دادگەری لەنێو مرۆڤایەتی‌دا لەسەر زەمین:

خوای دادگەر لەوبارەوە فەرموویەتی: ﴿ لقد أرسلنا رسلنا بالبينات وأنزلنا معهم الكتاب والميزان ليقوم الناس بالقسط وأنزلنا الحديد فيه بأس شديد ومنافع للناس وليعلم الله من ينصره ورسله بالغيب إن الله قوي عزيز ﴾ الحديد (٢٥).
واتە: بەتەئکید پێغەمبەرانی خۆمانمان بەبەڵگە . معجزة . ئەوە ڕەوانەکردووەو کتێب و تەرازووشمان لەگەڵ ناردوونەتە خوار تاکو خەڵکی بەدادگەری بەڕێوە بچن، وەئاسنیشمان ناردۆتە خوار هێزێکی زۆری تێدایە، وەسوودو کەڵکی زۆر بۆ خەڵکی، وەبۆئەوەی خوا بزانێ داخوا کێ خۆی و پێغەمبەرەکانی بەنادیاری . واتە لەحاڵێتێك‌دا کەخوا پەنهانیشە . سەردەخات. بێگومان خوا بەهێزو زاڵە.

لەم ئایەتە بەهێزو پیرۆزە دەردەکەوێ کەچەسپاندنی دادگەری لەنێو مرۆڤایەتی‌دا ئەرك و ئامانجی تێکڕای پێغەمبەرانی خوا بووە (عليهم من الله أفضل الصلوات وأتم التسليمات) چونکە دادگەری یەکێکە لەناو سیفەتە بەرزو بێوێنەکانی خوای دادگەر. هەربۆیەش ئەو دادگەری و هاوسەنگی و ڕێك و پێکی‌یە لەهەموو بوونەوەردا دەدرەوشێتەوە، وەك خوای کاربەجێ فەرموویەتی: ﴿ الرحمن علم القرآن خلق الإنسان علمه البيان الشمس والقمر بحسبان والنجم والشجر يسجدان والسماء رفعها ووضع الميزان ألا تطغوا في الميزان وأقيموا الوزن بالقسط ولا تخسروا الميزان ﴾ الرحمن (١-٩). دیارە مرۆڤیش کەشاگوڵی باغی بوونەوەرو سەرتۆپی کائینات و هەڵبژاردەی نێو هەموو دروستکراوەکانی خوایەو هەڵگری سپاردەیەك و بەرپرسیاری ئەرکێکە کەسەرجەم بوونەوەر توانای هەڵگرتنی و شایستەیی بەڕێوەبردنیان نەبووە! وە (ئینسان) یش کەجێنشینی خوایەو لەچاکترین پێکهاتن دروستی کردووە، بۆ دەرخستنی زێدە ڕێزو حورمەت و قەدری بەفریشتەکانی فەرمووە کەکڕنووشی . ڕێزو حورمەت و قەدرگرتنی . بۆ بەرن! ئینسانێکی ئاوا نابێ لەسیستەمی گشتی‌ی بوونەوەر ڕیزپەڕ (شاذ) بێت و دەبێ ئەو دادگەری‌یە لەژیان و گوزەرانی ئەویش‌دا بدرەوشێتەوە، بگرە چەسپاندنی دادگەری لەژیانی ئینسان‌دا لەهی هەموو دروستکراوەکانی تر گرنگترو پێویستترە، چونکە ئینسان جێنشینی خوایەو جێی خۆیەتی لەقەدەر ویش بێت! دیارە ئەگەر لەبارانیشی‌دا نەبووایە لەقەدەر وی بێت، خوا ئەو ناوەی لێنەدەناو ئەو ئەرکەیشی پێنەدەسپارد، بەڵام لەسۆنگەی ئەوەوە کەئینسان وەك باقی دروستکراوەکان نیە کەملی پێ کەچ کرابێ بۆ چەند یاسایەکی فیزیایی و کیمیایی و بایۆلۆجی و...هتد کەتوانای سەرپێچی‌ی نەبێت، بەڵکو بەمەبەستی ئەوە کەبەکەڵکی تاقی کردنەوەو جێبەجێکردنی ئەو ئەرك و کارە کەپێی سپێرراوە، خوای کاربەجێ کردوویەتی بەدروستکراوێکی ئاوازەو تاق و لەنێو هەموو کائینات‌دا ویستی ئازاد (الإرادة الحرة) ی پێداوە، لێی گەڕاوە بۆخۆی بەڕێوە

بچێ‌و ژیانی گوزەران‌و هەڵس‌و کەوتەکانی دیاری بکات، ئینجا بۆئەوەش کەناچار (مجبور) بێت . ئەگەر بیەوێ لەتاقی کردنەوەی خوا دەربچێ‌و ئەرك‌و کاری مەزنی خۆی بۆ بەڕێوە بچێ . هەر بەندەی خوا بێت‌و لێی دوورنەکەوێتەوە، چونکە بەختەوەری ی دنیاو قیامەتی لەو بەندایەتی‌یە دایە بابزخۆشی هەندێك جار لەو ڕاستی‌یە بێ‌ئاگابێت. بەڵێ لەسۆنگەی ئەوەوە دیارە بەبێ هاوکاری‌و یارمەتی‌ی خوای میهرەبان‌و دادگەر ئینسان توانای بەڕێوەچوونی دادگەرانەی نیە لەسەر زەمین، بۆیە خوای کاربەجێ ئەو تەرازووی دادگەری‌یەی بەپێغەمبەرانی پایەبەرزی خۆی‌دا بۆ ئینسان ڕەوانەکردووە، کەواتە دیارە تەنها پێغەمبەرانی خوا (علیهم الصلاة والسلام) و پەیڕەو شوێنکەوتووانیان توانای ئەوەیان هەیە کەژیانی ئینسانەکان لەسەر زەوی لەهەموو ڕوویەکەوە هاوسەنگ‌و تەرازوو بکەن‌و دادگەری (عدالة) ی تێدا سەقامگیر بکەن‌و، وای لێ بکەن لەهیچ ڕوویەکەوە بەهیچ لایەکدا خوار نەبێ‌و دانەلەنگێ.

دیارە هەربۆیەشە کەهەر لەدوای باسکردنی بەرپاکردنی دادگەری، خوای زانا باسی درووستکردنی ئاسن (حدید) ی کردووە‌و ئاماژەیشی بەوە کردووە کەزێرای سوودو کەڵکی زۆر هێزو توانایەکی باشیشی تێدایە، چونکە بێ‌گومان بەبێ هێزو دەسەڵات . کەبەزۆری بەهۆی ئەو چەکەو چۆلەوە پەیدا دەبێ کەلەئاسن درووست دەکرێ . ناگونجێ دادگەری بچەسپێنرێ‌و ستەم‌و بێداری بەهەموو جۆرەکانی‌یەوە بنەبڕ بکرێ‌و ژیانی مرۆڤایەتی‌ی لێ پاك بکرێتەوە. شایانی باسیشە کەمەبەست لە (دادگەری چەسپاندن) چەسپاندنیەتی لەهەموو بوارەکانی سیاسی‌و ئابووری‌و کۆمەڵایەتی‌و ئەخلاقی‌و نێونەتەوەیی‌و... هتد .

٧- بەرپاکردنی بەرنامەی خوا لەسەر زەمین (إقامة دين الله على الأرض):

خوای بەرزو مەزن لەو بارەشەوە فەرموویەتی: ﴿ شرع لكم من الدين ماوصى به نوحا والذي أوحينا إليك وماوصينا به إبراهيم وموسى وعيسى أن أقيموا الدين ولاتتفرقوا فيه كبر على المشركين ماتدعوهم الله يجتبي إليه من يشاء ويهدي إليه من ينيب ﴾ الشورى (١٣). واتە: ئەوەی بۆ ئێوە کردۆتە ڕێباز لەبەرنامەی خۆی کەنووحی پێ ڕاسپاردبوو وەئەوەی بۆتۆمان ناردووە‌و ئەوەی ئیبراهیم‌و مووسا‌و عیسامان پێ ڕاسپاردبوون، کەئاینی . ی خوا . بەرپا بکەن‌و تێیدا پەرتەوازە مەبن. خاوبەش‌پەیداکەران ئەوەی تۆ بۆیانی بانگ دەکەی زۆر لەسەریان گەورە . وگرانە .. خوا هەرکەسێکی بوێ بەرەو لای خۆی هەڵی دەبژێرێ‌و هەرکەسێکیشی بوێ بگەڕێتەوە لای ئەوە بەرەو لای خۆی ڕێڕوونی‌ی دەکات.

ئەو پێنج پێغەمبەرە پایەبەرزەی کەلەم ئایەتە پیرۆزەو ئایەتی ژمارە (٧) ی سووڕەتی

(الأحزاب) یش‌دا ناویان هاتووە کە (نووح و ئیبراهیم و مووساو عیساو موحەممەد) ن گەورەترین صەڵات و چاکترین سەلامی خوایان لێ بێ بە (أولوا العزم) ناسراون کەگەورەو سەروەری هەموو پێغەمبەرانی خوان (علیهم الصلاة والسلام) جا بەپێی ئەم ئایەتە بەرنامەی تێکڕای پێغەمبەران (علیهم الصلاة والسلام) لەکاکل و نێوەرۆکدا یەکەو، جیاوازی‌یەکیان کەهەبێ پەیوەندی‌ی بەباروودۆخ و تایبەتمەندی‌یەکانی کات و شوێن و کۆمەڵگاکانەوە هەیە.

دیارە مەبەستیش لەبەرپاکردنی ئایین (إقامة الدین) ئەوەیە کەدوایین بەرنامەی خوا کەلەقورئان و سوننەت‌دا خۆی دەنوێنێ لەژیانی تاک و کۆمەڵ‌دا بکرێتە فەرمانڕەواو بەیەکدەستی و یەکدەنگی و یەکڕەنگی کار بۆ ئەم ئامانجە، ئەرکە گەورەو گرنگە بکرێ.

هەڵبەتە تەنها کۆمەڵێکیش کەتوانای جێبەجێ‌کردنی ئەو ئەرکەو شایستەی هێنانەدی‌ی ئەو ئامانجە بەرزەیان هەبێ شوێن‌کەوتووانی پێغەمبەری کۆتایین ﷺ. چونکە هەر ئەوان بەرنامەیەکی تێرو تەواو دەستکاری نەکراوی خۆیان لەبەردەستەو بەس ئەوانیش بڕوایان بەگشت پێغەمبەرانی خوا هەیەو جیاوازی‌یان ناخەنە نێوانەوە. وەك خوای زانا فەرموویەتی: ﴿ آمن الرسول بما أنزل إلیه من ربه والمؤمنون كل آمن بالله وملائكته وكتبه ورسله لانفرق بین أحد من رسله ﴾ البقرة (٢٨٥).

شایانی گوتنیشە کەبەرپاکردن و پیادەکردنی بەرنامەی خوا لەسەر زەمین هەموو ئەو ئەرك و ئامانجە بەرزو گرنگانەی کەلەخاڵەکانی پێشوودا باس‌کران دەگرێتە خۆی. چونکە:

لەکاتێك‌دا بەرنامەی خوا لەسەر زەوی - بەشێکی زەوی یان هەمووی - دەچەسپێ و دەبێتە سێبەری بەشەریەت و لەژێری‌دا کۆدەبێتەوە. ئینسانەکان دەرفەتی ئەوەیان بۆ دەڕەخسێ کەبەندایەتی ڕاستەقینە بۆ خوا ئەنجام بدەن.

دیسان بەس لەکاتی حوکم و فەرمانڕەوایەتی ئایینی خوادا مرۆڤایەتی دەتوانێ ئەرکی جێگرایەتی‌ی خوا لەسەر زەمین بەجێ بگەیەنێ، بەمەش شایستەی ئەوەبێ کەسپاردەی گەورەو گرانی خوا هەڵگرێ و ببێتە ئەمینداری!

وەلەژێر سایەی حوکمی خوادا نەبێ ئینسان توانای ڕووسووربوون و دەرچوونی نابێ لەتاقی‌کردنەوەی ژیانی سەر زەوی‌دا.

وەتەنها بەهۆی سەقامگیربوونی حوکم و بەرنامەی خواوە ئینسان دەتوانێ بەمەعنای ڕاستەقینەی وشە سەرزەمین ئاوەدان بکاتەوەو لەخێرو بێرەکانی بەهرەمەند بێت و ژیانێکی ئەوتۆی لەسەر بنیاد بنێ کەلەسەری قەرزار نەبێتەوەو نەبێتە مایەی شۆڕبوونەوەو خلۆربوونی بەرەو قوولایی‌یەکانی چاڵی بێ‌ئامانی دۆزەخی پڕئێشدار.

وەلەکۆتایی‌دا:

لەسۆنگەی حوکمڕانێتی بەرنامەی خواوە نەبێ قەت قەت ئاگرنجی دادگەری

ڕاستەقینەو هەمەلایەنە لەژیانی مرۆڤایەتیدا بچەسپێ‌و بەرقەراربێ، چونکە ئینسان هەرچۆن‌بێ هەر ئینسانەو بەبێ پابەندی بەهیدایەت‌و بەرنامەی خواوە لەستەم‌و نەفامی (الظلم والجهل) ڕزگاری نابێ‌و، مێژووی کۆن‌و نوێ‌و واقیعی هاوچەرخیش باشترین بەڵگەو شایەدە بۆ ئیسپاتی ئەوە کەئینسان دوور لەهیدایەتی خواو پابەندی بەرنامەکەیەوە، لەبەر ستەم‌و نەفامی. قەت چاوی بەڕۆژی ڕوونی دادگەری نەکەوتووەو ناکەوێ، وەمێژووی دەوڵەتی ئیسلامیش بەگشتی‌و بەتایبەت چاخ‌و سەردەمە زێڕینەکانی. چاکترین بەڵگەو شایەدە بۆ سەلماندنی ئەو ڕاستی‌یەی کەوا دادگەری موتڵەق‌و هەمەلایەنەو بێ (قەیدو شەرت) تەنهاو تەنها لەژێر سایەی ئیسلامدا بۆ مرۆڤایەتی دەرەخسێ. کەبەبێ ئەوەی گوێ بداتە جیاوازی‌یەکانی ڕەنگ‌و ڕەگەزو زمان‌و، مەسەلەی کوفرو ئیمان‌و ئایین‌و مەزهەبەکان بەیەک چاو سەیری ئینسانەکانی کردووە لەمەسەلەی هەق‌و ناهەقدا بەیەک تەرازوو هەموویان کێشاوەو هەڵسەنگاندووەو نرخاندووەو، هەقی بەخاوەن هەق داوەو ناهەق‌و ستەمیشی لەهیچ کەس قبووڵ نەکردووە. ئەگەرچی گەورەترین‌و باڵاترین دەسەڵاتی دەوڵەتیش بووبێ کەخەلیفەیە[1].

(تەواو بوو)

٢/شەووال/١٤١٩، ٢١/شوبات/١٩٩٦

مەریوان

■ ■ ■

---

(١) لەمێژووی ئیسلامدا بەسەرهاتی لەم بابەتە زۆرن کەخەلیفەو لەگەڵ یەکێکی ئاسایی بەجووتە لەبەردەم دادگا وەستاون‌و خەلیفەش (مەحکووم) کراوە.

بەشی دوازدەهەم

مەبەست (الغـــايـة)

ڕێ خۆشکردن

مەبەستمان لەوشەی مەبەست (الغایة) ئەو هیواو ئاوات و ئومێدەیە کەئینسان دەیەوێ لەدوارۆژدا پێی بگات. جادیارە ئەو هیواو ئومێدە هەرە بەرزو پیرۆزەش کەئینسانی موسڵمان و کۆمەڵی خوا هەموو کڕنووش و ڕەنج و تەقەلاّی پەنهان و ئاشکراو فیکری و ڕووحی و کردەیی و تاکی و کۆمەڵی خۆیانی لەپێناودا دەدەن ئەوەیە کەخوای پەروەردگارو خاوەن هەموو چاکەو لوتف و کەرەم و بەخششێک، بەبەندەی پەسندی خۆی حیسابیان بکات و، بەڕەزامەندیی خۆی و بەهەشتی بەرین شادیان بکات و، لەئاگرو مەشخەڵی بەتینی دۆزەخ قوتاریان بکات و چەپاڵدیان بدات.

جائێمە خوا یاربێ لەم بەشی دوازدەهەمەدا لەبەر تیشکی قورئان و سوننەتدا لەم خالاّنەدا مەسەلەی (مەبەست) دەتوێژینەوەو قسەی لێدەکەین:

١. جیاوازیی نێوان ئامانج (الهدف) ومەبەست (الغایة).
٢. گرنگی و بنەڕەتی بوونی نیاز (النیة) لەئیسلامدا.
٣. مەبەستی تاک و کۆمەڵی موسڵمانان گەورەترین و بەرزترین و پاکترین مەبەستە.
٤. کاریگەریی مەبەست لەژیانی تاک و کۆمەڵی موسڵماناندا.
٥. ئایا ڕەزامەندیی خواو داواکردنی بەهەشت پێکەوە ناکۆکن؟!

بەلاّم وەک هەموو باسەکانی تری ئەم بەرنامە فکرییە زیاتر لای کورتی و پوختی و مەعنای زۆرو وشەی کەم هەڵدەبژێرین و، بەهیوای ئەوەی سەلیقەو زیرەکیی خوێنەری بەڕێزیش کەلێن و بۆشاییی زۆر ڕوون نەکردنەوەو کەم لەسەر ڕۆیشتن پڕبکاتەوە، عوزرو پاساودانێکیش کەلێرەدا بیهێنینەوە ئەوەیە کەئێمە ئەم نووسراوەمان بۆ کەسانی سەرەتایی نەنووسیوەو، دیارە شتیش زیاتر بۆ چ جۆرە کەسانێک بنووسری دەبێ زیاتر ئاست و شێوازی گونجاو بۆئەوانی تێدا ڕەچاوبکرێ.

١ـ جیاوازیی نێوان ئامانج و مەبەست (الفرق بین الهدف والغایة):

لەڕوانگەی ئیسلامەوە ئامانج (الهدف) ئەو شتەیە کەئینسانی موسڵمان و کۆمەڵی موسڵمان پێی (مکلف) کراون و، فەرمانیان پێکراوە کەوەک ئەرکێکی گەورەو گرنگی خۆیان لەچوارچێوەی ژیانی دنیایاندا پێی هەڵسن و جێبەجێی بکەن، بۆ وێنە:

(بەندایەتی کردن بۆ خوا) ئەرک و ئامانجێکە کەئینسانی موسڵمان و کۆمەڵی

موسڵمان داواکراوەو فەرمایشتیان پێ کراوە کەلەژیانی دنیایاندا بیهێننەدی. وەك خوای بەرزو مەزن فەرموویەتی: ﴿...فاعبد الله مخلصا له الدين﴾ الزمر (٢)، هەروەها فەرموویەتی: ﴿وما أمروا إلا ليعبدوا الله مخلصين له الدين حنفاء ويقيموا الصلاة ويؤتوا الزكاة وذلك دين القيمة﴾ البينة (٥).

دیسان (بەرپاکردنی ئایین) ئەرکو ئامانجێکە کەوەك تەکلیفێکی دنیایی خراوەتە سەر شانی کۆمەڵی موسڵمانو لەسەری پێویست کراوە کەلەژیانی دنیایدا هەوڵی هێنانەدی (تحقيق) ی بدات. وەك دەفەرموێ: ﴿...أن أقيموا الدين...﴾ الشورى (١٣). بەڵام مەبەست (غاية) ئەو لوتکە هەرەبەرزو دوورەیە کەئینسانو کۆمەڵی موسڵمان بەرەو رووی دەچنو، دەیانەوێ لەدوارۆژدا کەدوا قۆناغو مەنزڵگای سەفەری ژیانی ئینسانە پێی بگەن. کەلەڕوانگەی ئیسلامەوە بریتییە لەڕەزامەندی‌ی خواو پاداشتو چاکەو بەخششی ئەو کەلە (بەهەشت)دا حزی دەنوێنێ، وەك خوای خاوەن ئەوپەری چاکەو بەخشش فەرموویەتی: ﴿محمد رسول الله والذين آمنوا معه أشداء على الكفار رحماء بينهم تراهم ركعا سجدا يبتغون فضلا من الله ورضوانا...﴾ الفتح (٢٩).

ئنجا شایانی باسە کەگەیشتن بەمەبەست لەڕوانگەی ئیسلامەوە هەر لەمیانە (خلال) ی جێبەجێ کردنو هێنانەدی‌ی ئامانجەوە مەیسەر دەبێو، بەئەندازەی ئەوە کەئینسانی موسڵمان سەرکەوتوو دەبێ لەجێبەجێ کردنی ئەو ئەرکو تەکلیفەی کەلەژیانی سەرزەوی‌دا پێی سپێرراوەو هێنانەدی‌ی ئەو ئامانجەی کەداوای لێ کراوە، سەرکەوتووش دەبێ لەگەیشتن بەو لوتکە بەرزو بڵیندەی هیواو مەبەستەی کەلەدوارۆژدا بۆی دیاری کراوە. بەڵام لێرەدا مەسەلەیەك هەیە نابێ لێی بێ ئاگابین. ئەویش ئەوەیە کەهەرچەندە گەیشتن بەم ڕەزامەندی‌ی خواو بەهەشتی بەرینە لەمیانەی هێنانەدی‌ی (ئامانج) ی دنیایی‌یەوە مسۆگەر دەبێ، بەڵام مادام ئینسانی موسڵمان توانای خۆی بەکارهێناو هەوڵو کۆششی خۆی خستەگەڕ هەموو دەمێ بەتایبەت لەبواری چالاکی‌یە کۆمەڵایەتی‌و سیاسی‌یەکاندا هێنانەدی‌ی ئامانجو جێبەجێ کردنی ئەرکی دنیایی بەحەتمی نەکراوەتە مەرجی گەیشتن بەمەبەست. بەکورتی ئینسان بۆ گەیشتنی بە (مەبەست) بەس هەوڵو تەقەلادانو دریغی نەکردن لەلایەكو خوایی مەبەست بوونو ئیخلاصی لەلایەکی ترەوە لەسەر کراوە بەمەرج. ئیدی هەموو ئینسانێکی موسڵمان مادام دریغی نەکرد لەهەوڵو کۆششو خەبات بۆ جێبەجێ کردنی ئەرکو ئامانجو ئیخلاصیشی هەبوو، بەس مەبەستی خوا بوو، ئەوە بێ گومان بەئاواتو هیوای دوارۆژ گەیشتنو بەدیداری خوا شادبوونی مسۆگەرە. خوای دادگەریش لەو بارەوە فەرموویەتی: ﴿...إن الله لا يضيع أجر المحسنين﴾ التوبة (١٢٠).

دیارە هەر لێرەشەوە دەتوانین ئەو مەتەڵە حەل بکەینو هەڵبێنین کەپێغەمبەرێکی گەورەو پایە بەرزی وەك نووح (عليه الصلاة والسلام) جۆن لەڕیزی پێنج پێغەمبەرە (أولو العزم) ەکەیە لەگەڵ ئەوەشدا کەژمارەیەکی کەم نەبێ بڕوایان پێ نەهێنا، هەرچەندە

نۆسەدو پەنجا (٩٥٠) ساڵیش لەگەڵیان خەریک بوو! وەک خوای زانا فەرموویەتی: ﴿ ولقد أرسلنا نوحا إلى قومه فلبث فيهم ألف سنة إلا خمسين عاما.. ﴾ العنكبوت (١٤). وەفەرموویەتی: ﴿ ..وما آمن معه إلا قليل.. ﴾ هود (٤٠).

بەڵێ... گرنگ ئەوەیە ئینسان ڕێبازی خوا بگرێ‌و چی لەدەست‌دێ درێغی نەکات بۆ جێ‌بەجێ‌کردنی ئەو ئەرک‌و کارانەی کەلەژیانی دنیای‌دا پێ‌ی سپێرراون. وەک بابای جوتیار زەوی‌یەکەی چاک بکێڵێ‌و هەڵی‌بوێژێرێ‌و تۆوی باشی تێدا بوەشێنێ‌و هەرچی دەکەوێتەوە سەر ئەو ئەنجامی بدات. باقی‌یەکەیشی سەوز دەبێ یان نا؟ باران دەبارێ یان نا؟ سن‌و کوڵلە لێ‌ی دەدات یان سەلامەت دەبێ؟ ئەوە عایدی ئەو نیەو بەدەست خوایە. مادام ئەو لەدابین‌کردنی ئەو هۆو پێداویستی‌یانەدا کەپێویستن بۆ سەرگرتنی کارەکە کەمتەرخەمی‌ی نەکرد، جێ‌ی لۆمەو ڕەخنە نابێت‌و، هەوڵ‌و کۆشش‌و کاروخەباتی جێ‌ی ڕێزو حورمەت‌و تەقدیرە!

٢ـ گرنگی‌و بنەڕەتی‌بوونی نیاز (النية) لەئیسلامدا:

(نیاز) ی ئینسان بریتی‌یە لەو هاندەرو پاڵنەرە دەروونی‌یەی کەوای لێ‌دەکات کارو چالاکی‌یەکانی خۆی چ دەروونی بن، چ زمانی، چ کرداری ئەنجام بدات. جالەئیسلام‌دا نیەتی ئینسان بەئەسڵ‌و بنەڕەتی هەموو جۆرە کارو چالاکی‌یەکان دادەنرێ چ تاکی بن چ کۆمەڵی. وەلەزۆر دەقی قورئان‌و سوننەت‌دا باسی گرنگی‌و کاریگەری‌ی نیەت کراوە هەم بۆ سەرگرتن‌و بەرهەمداربوونی جموجۆڵ‌و چالاکی‌یەکان‌و، هەم بۆ قبووڵ‌بوون‌و پاداشت لەسەر وەرگرتنەوەشیان لەلایەن خوای گەورەوە. بۆ وێنە خوای گەورە فەرموویەتی:

- ﴿ ..إنما يتقبل الله من المتقين ﴾ المائدة (٢٧).
- ﴿ إنا أنزلنا إليك الكتاب بالحق فاعبد الله مخلصا له الدين ﴾ الزمر (٢).
- ﴿ وما أمروا إلا ليعبدوا الله مخلصين له الدين حنفاء.. ﴾ البينة (٥).
- ﴿ لن ينال الله لحومها ولا دماؤها ولكن يناله التقوى منكم ﴾ الحج (٣٧).

پێغەمبەری خواش ﷺ فەرموویەتی:

- ﴿ إنما الأعمال بالنيات وإنما لكل امرئ مانوى.. ﴾ متفق عليه.
- ﴿ ..يخسف بأولهم وآخرهم ثم يبعثون على نياتهم.. ﴾ رواه البخاري ومسلم.
- ﴿ ..إن أقواما خلفنا بالمدينة ماسلكنا شعبا ولا واديا إلا وهم معنا حبسهم العذر ﴾ رواه البخاري.
- ﴿ إن الله لاينظر إلى أجسامكم ولا إلى صوركم ولكن ينظر إلى قلوبكم ﴾ رواه مسلم.

لەم دەقانە دەفامرێتەوە کەبەبێ هەبوونی نیازو ئیخلاصی پاکو بێخلّتە ئینسان نەبەرهەمو پاداشتی دوارۆژو نەبەرەکەتی دنیایی چنگ ناکەوێ، ئەمە لەسەرێکەوە لەسەرێکی دیکەشەوە ئینسان کەنیەتی چاکو پاك بوو زۆر جار ئەو نیازە پاکو چاکە شەفاعەتی بێ کردەوەیی بۆ دەکاتو بۆی قەرەبوو دەکاتەوە. بەلاّم بەمەرجێك درێغی نەکردبێو خەتای خۆی نەبووبێو، پەرچێك هاتبێتە پێش کەلەسەرووی ئیرادەی خۆیەوە بووبێ، پێغەمبەری خوا ﷺ زۆر بەراشکاوی لەو بارەوە فەرموویەتی: ﴿ من سأل الله تعالى الشهادة بصدق بلغه الله منازل الشهداء وإن مات على فراشه ﴾ رواه مسلم. واتە: هەر کەسێك بەراستی داوای شەهیدی لەخوای بەرز بکات، خوا دەیگەیەنێتە پلەو پایەی شەهیدان ئەنانەت ئەگەر لەسەر جێگاو نوێنی خۆشی بمرێ.

بەلاّم لێرەدا دەبێ زۆر لەخۆی وریا بێتو خۆی هەڵنەخەڵەتێنێو تەنها بەوەی کەخۆزگەر گومانێکی لەدڵدا هەیە پێی وابێ کەلێنی کردەوانی بۆ پردەکاتەوە بەبێ ئەوەی عەزمو بریار (تصميم) ی جەزمو دامەزراوی لەدڵدا پەیدابووبێ! هەربۆیەش پێغەمبەرمان ﷺ لەفەرموودەیەکیدا فەرموویەتی: ﴿ ..وكذبوا لو أحسنوا الظن لأحسنوا العمل ﴾(١).

٣- مەبەستی مسولمانان بەتاكو كۆمەڵەوە گەورەترینو بەرزترینو پاکترین مەبەستە:

بەڵێ... مەبەستو ئاواتی ئینسانو کۆمەڵی مسولّمان لەئی هەموو کەس. ئەگەر هەموو کەسیش بگونجێ مەبەستی هەبێ. گەورەترو بەرزترو پاکترە، چونکە جگە لەمسولّمان هیچ کەس مەبەستی لەچوارچێوەی دنیا ناچێتە دەرو، دیارە هەر شتێکیش پەیوەندیی بەدنیاو ژیانی دنیاوە هەبێ هەر لەقەدەر دنیا دەبێ، چونکە (گۆزە چی تێدابێت هەر ئەوەشی لێ‌دەرژێ) و (کاریتەش لەکفرێ هەڵناکەوێ)، بەلاّم مسولّمان چونکە مەبەستو ئاواتەکەی پەیوەستە بەخواوە کەبریتییە لە (ڕەزامەندی) و (بەخشش) ەکەی کەلەبەهەشتی ڕازاوەو نەبڕاوەدا تەجەللا دەکەن لەدوارۆژدا، بەڵێ لەسۆنگەی ئەوەوە دیارە خاوەن (مەبەست) ێکە کەزۆر ڕاستو بەجێیە پێی بگوترێ: گەورەترینو بەرزترینو پاکترین (مەبەست)، ئاخر مەگەر خوا نەیفەرمووە: ﴿ وعد الله المؤمنين والمؤمنات جنات تجري من تحتها الأنهار خالدين فيها ومساكن طيبة في جنات عدن ورضوان من الله أكبر ذلك هو الفوز العظيم ﴾ التوبة (٧٢). جائایا چ شتێك لەڕەزامەندیی خواو چاکەو بەخششو نیعمەتی وی کەبەهەشتە گەورەترو بەرزترو

(١) بڕوانە: مفردات القرآن، ل١٢.

پاکترە؟!

ئـنجا جێی خۆیەتی لێرەدا ئاماژە بۆ ڕاستییەکی تریش بکەین کەئەنجامی سرووشتی و ئاسایی ئەو ڕاستییەی پێشوویە، ئەویش ئەوەیە کە:

گوتراوە (ئاواتی گەورە پیاوی گەورە درووست دەکات) کەواتە جێی خۆیەتی و پێویستیشە کەئینسان و کۆمەڵی مسوڵمان لەغەیری خۆیان گەورەترو بەرزترو پاکتربن و لەقەدەر ئەو ئاوات و مەبەستەی خۆیان بن کەکردوویانەتە لوتکەی ئومێدو ئاواتیان و لەپێناوی‌دا دەژین و دەمرن!

کۆتایی ئەم خاڵەش بەم سێ ئایەتە بەهێزو پیرۆزە دێنین کەزۆر پەیوەندی‌دارن بەم باسەمانەوە: ﴿ قل إنني هداني ربي إلى صراط مستقيم دينا قيما ملة إبراهيم حنيفا وما أنا من المشركين قل إن صلاتي ونسكي ومحياي ومماتي لله رب العالمين لاشريك له وبذلك أمرت وأنا أول المسلمين ﴾ الأنعام (٦١-٦٣). واتە: بڵێ بێگومان من پەروەردگارم بەرەو ڕێبازێکی ڕاست ڕێنمایی کردووم، بەرنامەیەکی ڕێک و ڕاستە ڕێ و شوێنی ئیبراهیمە کەپاک و بێ‌گەردە ـ لەهەڵەو پەڵە ـ وەمن لەهاوبەش‌پەیداکەران نیم. بڵێ بێگومان نوێژو خواپەرستی و ژیان و مردنم بۆ خوای پەروەردگاری جیهانەکانە. هیچ هاوبەشی نین بەوە فەرمانم پێ‌کراوە وەمن یەکەمی مسوڵمانانم.

٤- کاریگەری و دەوری (مەبەست) لەژیانی تاک و کۆمەڵی مسولماندا:

دیارە ئەم خاڵە هەر تەواوکەری خاڵی پێش خۆیەتی و خوا یاربێ لەچەند برگەیەکدا دەورو کاریگەری ئەو مەبەستە گەورەو بەرزو پیرۆزو چاک و پاکە کەئیسلام کردوویەتی بە لوتکەی هیوای شوێن‌کەوتووانی ڕوون دەکەینەوە:

أ - بیرکردنەوەو خولیاو ڕەفتارو ئاکاری بەرزو پاک:

بەڵێ...بابایەك مەبەستی بەدیداری خوا شادبوون و خوا لەخۆ ڕازی‌کردن و گەیشتنە بەهەشتی بەرین و قوتاربوون لەدۆزەخی ئاگر بەتین بێ، بێگومان دڵ و مێشکی دەبنە کانگای بیرو خولیای بەرزو پاک و، ژیان و گوزەرانیشی دەبێتە کێڵگەی تێدا چاندنی دانەوێڵەی هەموو هەڵس و کەوتێکی شەرعی‌یانەو، زەوی‌ی تێدا ناشتنی نەمامی درەختی هەموو کردارو هەڵوێست و ئاکارێکی ڕەببانی‌یانەی جوان و چاك! خوای زاناش لەوبارەوە فەرموویەتی: ﴿ والبلد الطيب يخرج نباته بإذن ربه والذي خبث لايخرج إلا نكدا كذلك نصرف الآيات لقوم يشكرون ﴾ الأعراف (٥٨)، واتە: خاکی بەپیت و پیرۆز بەفەرمانی پەروەردگاری ڕووەك ـ وبەروبووم ـ وەکەی دێتە دەرێ، بەڵام خاکی پیس ـ بێ بەرەکەت ـ کەمێکی بێ‌خێر نەبێ ڕەدەرنانێ، ئاوەها ئایەت ـ ونیشان ـ وەکان جۆراوجۆر

دەکەین بۆ کۆمەڵێك کەسوپاسگوزاری بکەن.

ب - ڕۆشن بوونی ڕێبازو پارێزران لەلادان (الانحراف):

خوای میهرەبان لەو بارەوە فەرموویەتی: ﴿ والذين جاهدوا فينا لنهدينهم سبلنا وإن الله لمع المحسنين ﴾ العنكبوت (٦٩)، واتە: ئەوانەش کەوا لەپێناوی ئێمەدا تێ دەکۆشن بەتەئکید ڕێگاکانمانیان پیشان دەدەین، ڕەبێ شك خوا لەگەڵ چاکەکاران دایە.

دەتوانین لەم ئایەتە بەپیتو پیرۆزە ئەم پەندە بەهاداره دەربهێنینو بڵێین: (ئەوەی دەزانێ بۆ کوێ دەچێ، دەشزانێ بەکوێدا دەچێ!). بابۆ ڕوونبوونەوەی مەبەستیش ئەم قۆڵە نەزیلەیە بگێڕمەوە:

دەگێڕنەوە ڕۆژێکیان قەیسی عامیری کەبە (مجنون) ناسراوە، ئیشتیاقی دیداری (لەیلا) ی خۆشەویستی زۆری بۆدێنێو سواری حوشترێکی بەچکەدار دەبێو بەرەو هەوارو مەنزڵی خێڵی (لەیلا) دەکەوێتە ڕێ، بەڵام پاش ماوەیەکی زۆر ڕێگابڕین سەیر دەکات بەو دەشتو بیابانی کاکی بەکاکی‌یەدا هاتۆتەوە شوێنی خۆی!! دووەمی جار ئەم هەوڵە دووبارە دەکاتەوە بەڵام بێ‌هوودە دەبێ، چونکە وادیارە حوشترەکە هۆشو گۆشی هەر لەلای بەچکەکەی خۆیەتیو هەموو جارێ دێتەوە ئەو شوێنەی کەمەبەستی خۆی لەوێیە! نەك ئی مەجنوون!! پاشان بەناچاری حوشتری گۆزین وێڵ دەکاتو دەڵێ: وادیارە مەبەستی منو تۆ لەیەکتر جیانو، ئەوجار بەپێیان بەرەو مەنزڵو هەواری دۆستەکەی دەکەوێتە ڕێو درای ڕێگابڕین دەگاتەجێ.

بەڵێ...بێگومان (مەبەست) زۆر یارمەتیی ئینسان دەدات کەڕێگا بزر نەکاتو بەملاو بەولاشدا لانەدات. کەوابێ دەتوانین بڵێین: مەگەر چۆن دەنا ڕێلێ‌ونبوونو هەتلەبوون بەڵگەی نا (مخلص) بوونی ئینسانە، بەرلەوەی نیشانەی نەشارەزابوونی‌بێ لەئیسلامدا!

ج - هۆکارو ئامرازەکان ناگونجێ شەرعی نەبن:

بەڵێ...بەڕاستی خواپێ‌مەبەست‌بوون لەکارو چالاکی‌دا والدئینسان ـ چ‌تاك چ کۆمەڵ ـ دەکاتو بگرە ناچاری دەکات کەهیچ کاتێك هەر بیریش لەهۆو ئامرازی ناشەرعی نەکاتەوە بۆ ئەنجامدانی ئەرکو کاروبارە شەرعی‌یەکانی ججای دەستیان بۆ درێژ بکات، چونکە وەك زانایانی پێشینمان فەرموویانە: (إن الله تعالى تعبدنا بالأسباب والوسائل كما تعبدنا بالغايات والمقاصد)، دیارە مەبەستی شەرعیش هۆو وەسیلە شەرعی‌یەکان پەلکێش دەکاتو. بەپێچەوانەوەش هەر ڕاستە.

مادام وابێ، بەئەندازەی ئەوە کەئینسان پەنا دەباتە بەر هۆو ئامرازە ناشەرعی‌یەکان دیارە بەبەستەکەشی هەر وایە، ئەگینا هەروەك چۆن کەسێك بزانێ بۆ کوێ دەچێ

دەشزانێ بەکوێدا دەچێ! دیسان دەڵێین: (هەرکەسێك بزانێ چیدەکات دەشزانێ چۆنی دەکات) !

د - تەمەن بەفیڕۆ ناچێ:

جاچۆن کەسێك - یان کەسانێك - بۆ خوا بژیەن‌و بەتەمای شادبوون بەدیداری خواو گەیشتن بەڕەزامەندی‌و پاداشتی بێوێنەو بەخششی بێسنووری بێت، ڕێگا بەساتەکانی تەمەنی کورتی دنیایی دەدات کەهەروا بێهوودەو بێبەرهەم تێپەڕن‌و لەدەستی دەربچن! مەگەر نرخی - یان ڕاستتر بڵێین هۆی - ئەو بەدیداری‌خواشادبوون‌و خوا لێ‌ڕازی‌بوون‌و لەبەهەشت سەقامگیربوونە هەر ئەو بەندایەتی‌و خواپەرستی‌و چاکەکاری‌و فیداکاری‌یە نیە کەدەبێ حەتمەن لەدوو توێی ئەم تەمەنە پێنج‌و دوو ڕۆژی‌یەی ژیانی دنیای‌دا ئەنجامیان بدات ؟! هەربۆیەش خوای زانا فەرمەوویەتی: ﴿ قد أفلح المؤمنون الذين هم في صلاتهم خاشعون والذين هم عن اللغو معرضون. ﴾ المؤمنون (١-٣).

کەوابێ: بەئەندازەی ئەوە کەئینسان‌و کۆمەڵی مسوڵمان بەقسەو ڕەفتاری پووچ‌و بێهوودەوە سەرگەرم دەبن، شایەتی ئەوە لەسەر خۆیان دەدەن کەزۆر جیددی نین لەوەدا کەدەڵێن: بەس بۆ خوا دەژین‌و بۆلای وی دەچین؟ شاعیرێکیش جوانی گوتووە:

تعصي الإله وتزعم حبه لعمر الحق هذا في المقال بديع
لوكان حبك صادقا لأطعته فإن المحب لمن يحب مطيع،

ه - ژیانی دنیا لەگەڵ گچکەبوونەوەشی‌دا گرنگ‌و بایەخدار دەبێ:

بێگومان هەرکەسێك بەچاوی دڵ سەرنجی ژیانی دنیا بدات یەکجار کەم‌و گچکەو نابووتی دێتە بەرچاو، چونکە لەلایەنی کات (زمن) ەوە لەچاو تەمەنی بوونەوەر بەس چاوترووکانێکەو هیچی‌تر، وەلەلایەنی شوێن (مکان) ەوە لەچاو بوونەوەری پان‌و پۆڕو کەهکەشانە زل‌و زەبەلاحەکانی گەردیلەیەکەو هیچی‌تر، وەلەلایەنی ماهیەت‌و چۆنیەتی‌یەوە هەتا بڵێی پڕ کەم‌و کوڕی‌و ناخۆشی‌و تەنگەو چەڵەمەیەو ئینسان لەسەریشی قەرزار دەبێتەوە! هەربۆیەش خوای دادگەرو میهرەبان ژیانی دنیای زۆر پێ لەوە گچکەتر بووە کەپاداشتی چاکەکاران‌و سزای خراپەکارانی تێدا بداتەوە! بەو جۆرە بۆ بەندە وەفادارو چاك‌و پاك‌و خۆشەویستەکانی بەهەشتێکی ئامادە کردووە کەلەڕووی کاتەوە هەمیشەیی‌و بێسنوورە: ﴿ ..خالدين فيها أبدا. ﴾ البينة (٨)، وەلەڕووی شوێنەوە هەر پانایی‌یەکەی هێندەی ئاسمانەکان‌و زەمینە: ﴿ ..عرضها السموات والأرض.. ﴾ آل‌عمران (١٣٣)، لەڕووی ماهیەتیشەوە: ﴿ ..وفيها ماتشتهيه الأنفس وتلذ الأعين.. ﴾ الزخرف (٧١).

دیارە پێغەمبەری پێشەواشمان ﷺ لەم فەرموودەیەدا ڕیستوویەتی جیاوازی‌ی نێوان

ژیانی دنیاو بەهەشت تۆزێك لەعەقڵی سنووورداری ئێمە نزیك بخاتەوە: ﴿ ماالدنیا في الآخرة إلا مثلما یجعل أحدکم أصبعه في الیم فلینظر بم یرجع ﴾ رواه مسلم، بەڵام کەلەوەسفیدا فەرموویەتی: ﴿ ..فیها مالاعین رأت ولا أذن سمعت ولاخطر علی قلب بشر ﴾ رواه البخاري، ئەوە ویستوویەتی حەقیقەتیمان بۆ باس بکات کەبۆ ئێمەی ئەهلی دنیای سەر زەوی ئەو ژیانە بەرزو بێوێنەیە دەبێتە شتێکی نامۆ (غریب) و نەزانراو (مجهول) !!.

بەڵام وێرای ئەم ڕاستی‌یەش ـ واتە وێرای زۆر گچکەو نابوت نواندنی ژیانی دنیا لەچاوی ئینسانی بڕواداردا کەبەچاوی عەقڵو دڵ بەهەشت دەبینێو لەگەڵ دنیادا ناچێتە تەرازووەوەو پێکەوە قیاس ناکرێن ـ ئینسانو کۆمەڵی مسوڵمان هەرچەندە ژیانی دنیایان بێ‌ئارایە کەباسمان کردو حەقیقەتیش هەروایە، ئەمما لەزاتی خۆشی‌دا یەکجار بەلایانەوە گرنگو بایەخ‌دارە، چونکە ژیانی هەمیشەیی‌ی دواڕۆژی بەهەشت یان خواندخواستە دۆزەخ، بەم تۆزە ژیانەو چۆنیەتی گوزەراندنو بەڕێ‌کردنیەوە بەستراوەو، ئەم ژیانە کەمو کورتەی ئێرە پێشەکی‌یەو ئەوەی ئەوێ ئەنجامو بەرهەمیەتی، ئاشکراشە ئەنجامو بەهەمێك هەرچەندە زۆر گەورەش بێت بەبێ پێشەکی‌یەکەی هەرچەندە زۆریش گچکەو کەم‌بێ نایەتەدی، ئەمە لەلایەکەوەو لەلایەکی دیکەشەوە هەمیشە ئەنجام لەجینسو ڕەگەزی پێشەکی‌یەکەیەتی چچاك چخراپو، چهەڵە چڕاست، هەر بۆیەش پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: ﴿ لاتسبوا الدنیا فإنها نعم مطیة المؤمن ﴾، واتە: جنێو بەدنیا مەدەن چونکە باشترین وڵاخی سواری ئینسانی بڕوادارە (واتە: هەروەك چۆن بابای ڕێبوار بەهۆی سواری وڵاخەکەیەوە دەگاتە مەنزڵو قۆناغی خۆی بڕواداریش بەهەمان شێوە بەهۆی ژیانی دنیاوە دەگاتە مەنزڵو هەواری‌گەی بەهەشت).

و ـ بابای مسوڵمان لەسایەی ئەو تاقە مەبەستە بەرزەوە کەسایتی یەکی دامەزراوی دەبێ:

ئەمەش جگە لەچەندان دەقی قورئانو سوننەت، واقیعی ژیانی بڕواداران بەتایبەتو دینداران بەگشتی دەلالەتی لەسەر دەکاتو ئیسپاتیشی دەکات، خوای بێ‌هاوتا لەوبارەوە فەرموویەتی: ﴿ ألا إن أولیاء الله لاخوف علیهم ولاهم یحزنون الذین آمنوا وکانوا یتقون لهم البشری في الحیاة الدنیا وفي الآخرة لاتبدیل لکلمات الله ذلك هو الفوز العظیم ﴾ یونس (٦٢ـ٦٤)، هەروەها فەرموویەتی: ﴿ إن الإنسان خلق هلوعا إذا مسه الشر جزوعا وإذا مسه الخیر منوعا إلا المصلین الذین هم عن صلاتهم دائمون.. ﴾ المعارج (١٩ـ٢٣).

پێغەمبەری خواش ﷺ فەرموویەتی: ﴿ من کانت الدنیا أکبر همه فرق الله علیه أمره وجعل فقره بین عینیه ولم یاته من الدنیا إلا ماکتب له، ومن کانت الآخرة نیته جمع الله له أمره وجعل غناه في قلبه وأتته الدنیا وهي راغمة ﴾ رواه ابن

ماجة باسناد رواته ثقات عن زيد بن ثابت رضي الله عنه، واتە: هەرکەسێك ئاوات و هیوای دنیا بێت، خوا کاروباری لێ پەرژوبڵاو دەکات، وەدەداریی دەخاتە نێوان هەردووك چاوەکانیەوە، دنیاشی بۆ نایەتە پێش مەگەر ئەو ئەندازەیەی کەبۆی نووسراوە، هەرکەسێکیش نیازو مەبەستی دوارۆژ بێت، خوا کاروباری بۆ کۆ دەکاتەوەو دەوڵەمەندیی دەخاتە دڵیەوە، وەدنیاش بەمل کەچی دێتە بەردەستی.

لەفەرموودەیەکی دیکەش فەرموویەتی: ﴿ يقول الله: ابن آدم تفرغ لعبادتي أملأ صدرك غنى وأسد فقرك، وإلا تفعل ملأت صدرك شغلا ولم أشد فقرك ﴾ رواه ابن ماجة والترمذي وحسنه وابن حبان وصححه عن أبي هريرة، واتە: خوا دەفەرمێ: ئادەمیزاد! بۆ پەرستنی من یەکلا ببەوە، سینەت پڕ دەکەم لەدەوڵەمەندیی و کەلێنی نەداریت پڕ دەکەمەوە، خۆ ئەگەر وانەکەی سینەت پڕدەکەم لەسەرقاڵی و کەلێنی نەداریشت پڕناکەمەوە.

٥- ئایا ڕەزامەندیی خواو داواکردنی بەهەشت پێکەوە ناکۆکن؟!

لەبەرهەمو شوێنەواری هەندێك لەئەهلی عیرفان و (تصوف) دا مەسەلەیەك باس کراوە کەبریتی یە لەوەی: (ئینسانی موسڵمان جگە لەرازی کردنی خوا - سبحانه وتعالى - نابێ هاندەرو پاڵنەرێکی دیکەی هەبێ بۆ خواپەرستی و فەرمانبەری (طاعة)، چونکە خوا زۆر لەوە بەرزترو مەزنترە کەلەبەر خاتری بەهەشت یان لەترسی دۆزەخ بەندایەتی بۆ بکرێ و بپەرسترێ).

جا ئایا ئەم مەسەلەیە لەتەرازووی شەرعدا چۆنە؟

لەوەڵامدا دەڵێین: وەك لەبەشی یەکەمی ئەم بەرنامەیەدا بەناوی (سەرچاوەی وەرگرتن) گوتوومانە: (دین) ئەوەیە کەلەقورئان و سوننەتدا هاتووەو غەیری ئەم دوو سەرچاوەیەو ئەوەی ئەمان دەلالەتی لەسەر دەکەن، ئێمە سەرچاوەیەکی ترمان نیە کەئایینی لێ وەربگرین، مادام وابێ زاناو پێشەواو عاریفان هەرچەندە زۆر بەرزو بەرێزو ناودار بن، قسەوبیرو بۆچوونەکانیان هەر هەتا ئەو کاتە ئیعتیباریان هەیەو لێیان وەردەگیرێن کەلەمەحەکی قورئان و سوننەت دەربچن، ئنجا سەبارەت بەو قسەیەی سەرەوەش بەڵێ ڕاستە ئەگەر تەنانەت خوای پەروەردگار هیچ بەهەشت و دۆزەخیشی نەخولقاندبایە بێگومان شایستەی پەرستن و بەندایەتی بۆکردن بوو، چونکە (خوا) یە (جل جلاله)، بەڵام مادام پێغەمبەران و صالحان لەقورئانی دار پێغەمبەری خۆمان لەسوننەتی خۆیدا دارای بەهەشتیان لەخوای بەرزو مەزن کردووەو، پەنایان بردۆتەبەر لەترس و بیمی ئەشکەنجەی ئیشی دۆزەخ، مانای وایە ئەمە هەڵوێستی ڕاست و درووست و شەرعی یەو غەیری ئەوە ماڵی قەڵبەو سەربەخارەنیەتی.

کۆتایی ئەم باسەش بەم کۆمەڵە ئایەتو فەرموودەیەی پێغەمبەر ﷺ دێنم: ﴿ إن في خلق السموات والأرض واختلاف الليل والنهار لآيات لأولي الألباب. الذين يذكرون الله قياما وقعودا وعلى جنوبهم ويتفكرون في خلق السموات والأرض: ربنا ماخلقت هذا باطلا سبحانك فقنا عذاب النار. ربنا إنك من تدخل النار فقد أخزيته وماللظالمين من أنصار. ربنا إننا سمعنا مناديا ينادي للإيمان أن آمنوا بربكم فآمنا ربنا فاغفر لنا ذنوبنا وكفر عنا سيآتنا وتوفنا مع الأبرار. ربنا آتنا ماوعدتنا على رسلك ولاتخزنا يوم القيامة إنك لاتخلف الميعاد ﴾ آل عمران (١٩٠-١٩٤).

پێغەمبەری پێشەواشمان ﷺ فەرموویەتی: ﴿ أللهم إني أسألك موجبات رحمتك وعزائم رحمتك والسلامة من كل إثم والغنيمة من كل بر والفوز بالجنة والنـ من النار ﴾ رواه الحاكم وقال حديث صحيح على شرط مسلم، واتە: ئەی خوایە. س داوات لێ‌دەکەم هۆیەکانی پێویستبوونی ڕەحمەتتو هۆیەکانی لێبووردنی خۆتم بەقسمەت بکەی، هەروەها سەلامەتی لەهەر گوناحێکو دەستکەوتم لەهەر خێرو چاکەیەك پێ ببەخشی، وەداوای گەیشتن بەبەهەشتو قوتاربوون لەئاگر ـ ی دۆزەخ ـ ت لێ‌دەکەم.

ئەی خوای پەروەردگارمان! ئێمەش کەشوێن کەوتەو پەیڕەوانی پێغەمبەری تۆین ئەو چی لێ‌داوا کردووی ئێمەش لێت داوا دەکەین، ئومێدەواریشین چیت بەو بەخشیوە لەقەدەر خۆی ئەوەش لەقەدەر ئێمە ببەخشی، خۆ ئەگەر خۆشمان شایستەیی ئەوەمان نەبێ مەگەر بەندەی تۆو ئوممەتی ئەو نین!! دەجا خوای پەروەردگار بمانخە بەر ڕێژنەی ڕەحمەتو لوتفی خۆتو سایەی شەفاعەتی ئەوەوەو قەت قەت ڕەحمەتو لوتفو کەرەمی خۆتمان لێ‌دوور مەخەرەوە..ئامین.

■ ■ ■

سوپاس بۆ خوای میهرەبانو بەخشەر، ئەم شەو سەعات دەوری (١٢) ی شەو لەپاکنووس کردنو دووبارە نووسینو پاڵاوتنی ئەم بەرنامە فیکرییە بوومەوە کەلەساڵی (١٤١٣ك - ١٩٩٣ز) لەسەر چیای (ماکۆك) لەبنکەیەك لەبنکەکانی ئیسلام لەحاڵەتێکی ڕووحی تایبەتی‌دا دەستم بەنووسینی کردو، ئێستاکە خوای بەبەزەیی یارمەتی لێبووندەوەی دام.

خوایە پیتو پیزی تێ‌بخەو بیکە مایەی زیاترو چاکتر گەشەکردنی کاری ئیسلامی لەکوردستانو غەیری ئەویش‌دا.

٣-٤/شەوال/١٤١٦، ٢٢-٢٣/شوبات/١٩٩٦، هەینی

مەریوان

ناوەرۆك

• • • • • •

ئەم کتێبە...

ئەنجامو بەرهەمی بیرکردنەوەو ڕامانو لێکۆڵینەوەو نزاو
پاڕانەوەی چەند ساڵێکەو هیوادارم بەسەرپێیی موتالاَ نەکرێ
گرنگیو بایەخی شایستەی خۆی پێبدرێو ئەوەندە کاتەی
لەگەڵ بەسەر ببرێ کەبایی لێحاڵیبوونو هەزمکردنیو
- ئەگەر تواناش بوو - هەڵسەنگاندنی بکات.

﴿ بەشێك لەپێشەکیی کتێبەکە ﴾

ژمارەی سپاردنی بەکتێبخانەی نیشتیمانیی هەرێمی کوردستان (١٤٤) ساڵی ١٩٩٦

چاپخانەی وەزارەتی ڕۆشنبیریی هەرێمی کوردستان